

Proceedings of the International Congress on Cyprus Studies

5th

Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri

Ülker Vancı Osam
Edited by/Editör

VOLUME/CİLT-II

5. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri

**Proceedings of the Fifth International
Congress on Cyprus Studies**

Cilt / Volume II

14-15 Nisan / April 2005

**Editör / Edited by
Prof. Dr. Ülker Vancı Osam**

Doğu Akdeniz Üniuersitesi Yayınları
Eastern Mediterranean University Publications

Sunuş

Kurulduğu 1995 yılından bu yana Doğu Akdeniz Üniversitesi bünyesi içinde çeşitli akademik etkinlik ve yayın çalışmalarında bulunan Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, artık geleneksel hale gelen Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde sunulan bildirilerin yer aldığı bir başka yayını daha araştırma ve yayın dünyasına kazandırmaktan büyük mutluluk duymaktadır.

Merkez olarak iki yılda bir düzenlediğimiz Kıbrıs Araştırmaları Kongrelerinde, gerek Türk gerekse yabancı akademisyenlerin ve araştırmacıların, Kıbrıs'a ilişkin çeşitli konularda Türkçe ya da İngilizce sundukları ve tartıştıkları bildirileri kitaplaştırmayı her zaman görev bildik. Bunu yaparken biçim ve yazım açısından gereken özeni ve titizliği en üst düzeyde korumaya çalıştık. Buna karşın, yazılarda öne sürülen tüm görüş, düşünce ve savların yazarlarına ait olduğunu, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi'ni bağlamadığını belirtmek isterim.

14-15 Nisan 2005'te gerçekleştirdiğimiz 5. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde 12'si İngilizce, 22'si Türkçe olarak sunulan 34 bildiri iki ciltte bir araya getirildi. **Birinci ciltte** 'Kıbrıs Sorunu' ile ilgili 7 bildiri, 'Ekonomi' hakkında 3 bildiri, 'Tarih' konulu 4 bildiri ve 'Sanat, Edebiyat ve Eğitim' konulu 6 bildiri olmak üzere toplam 20 bildiri yer almıştır. **İkinci ciltte** ise 'Mimarlık, Arkeoloji ve Çevre' hakkında 6 bildiri, 'Halkbilim' üzerine 4 bildiri, 'Sosyoloji' alanı ile ilgili 4 bildiri olmak üzere toplam 14 bildiri bulunmaktadır. Bu vesileyle, 5. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'ne sundukları bildirilerle katkı koyan herkese Merkez adına teşekkür ederim.

Bildirilerin kitaplaştırılması sürecinde başta Doğu Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü olmak üzere, tüm DAÜ Basımevi çalışanlarına ve kitabın basıma hazırlanması sürecinde büyük emeği geçen sekreterim Nihal Sakarya'ya içten teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Ülker Vancı Osam
Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Başkanı

Preface

The Center for Cyprus Studies is pleased to present another publication, the *Proceedings* of the Fifth International Congress on Cyprus Studies which was held on 14-15 April, 2005. We believe that the International Congresses held by the Center every two years since its foundation in 1995, have created an academic forum in which unique research studies from a great variety of fields are presented and discussed. We hope that the interested researchers will benefit from this new source as well.

In the process of editing, we did our best to carefully check all papers to free them from any typographical and format errors. Nevertheless, we stress that all ideas, views and hypotheses published in these *Proceedings* are the sole responsibility of the authors and they do not reflect the ideas, views or policies of the Eastern Mediterranean University or Center for Cyprus Studies.

We collected total 34 papers (12 in English and 22 in Turkish) delivered at the Fifth International Congress on Cyprus Studies in two volumes. **Volume I** consists of 7 papers on political issues, 3 papers on issues related to economy, 4 papers on Cypriot history, and 6 papers on Cypriot art, literature and education. **Volume II** accommodates 6 papers on architecture, archeology and environment, 4 papers on Cypriot folklore, and finally 4 papers on sociological matters.

The Center for Cyprus Studies wishes to thank the Rector of the Eastern Mediterranean University, and the staff of EMU Printing Office for their support and help. I also would like to extend my thanks to Nihal Sakarya, my secretary, for the work she put in the process of preparing this book for publication. Last but not least, my sincere thanks go to all participants who contributed to the Congress with their papers and thus made this publication possible.

Prof. Dr. Ülker Vancı Osam
Director, Center for Cyprus Studies

İçindekiler / Table of Contents

Sunuş / Preface iii-iv

İçindekiler / Table of Contents v

I. Mimarlık, Arkeoloji ve Çevre Bildirileri / Papers on Architecture, Archeology and Environmental Issues

Mimarın Gözüyle Kıbrıs Kimliği

Uğur U. DAĞLI, Mukaddes FASLI, Şebnem Ö. HOŞKARA,
Beser O. VEHBİ, Nil P. ŞAHİN, Nevter ZAFER 1

A Traditional Turkish House in Lefke

Meltem YILMAZ 35

Structure of Neolithic Settlements in Cyprus in the Light of Study in Ontogenesis of Architecture

Marta TOBOLCZYK 45

Search for the Traces of the Bank of St. George of Genoa in Famagusta: The Genoese in Famagusta During the Middle Ages

Netice YILDIZ 67

Girne-Lefkoşa Hattı'nın Batısında Kalan Sahadaki Hatalı Arazi Kullanımının Neden Olduğu Jeomorfolojik Problemler

Sibel KUTOĞLU 107

Kuzey Kıbrıs Endemik Bitkilerinin Ex-situ Korunması

Kemal YILDIZ, Salih GÜCEL 155

II. Halkbilim Bildirileri / Papers on Folklore

Darağacında Noktalanmış İki Yaşam ve İki Destan

Grazyna ZAJAC 185

<i>Derdiyok ile Zülf-i Siyah Adlı Halk Hikâyesi ile Dr. Behiç Bey Hikâyesinin Karşılaştırmalı İncelemesi</i> Nüket TÖR	219
<i>Kıbrıslı Türklerin Halk İnanışlarına Karşılaştırmalı ve Analitik Bir Yaklaşım</i> Muhsine Helimoğlu YAVUZ	229
<i>Kıbrıs'ta Geleneksel Türk Müziğinin Gelişim Süreci</i> Ekrem YEŞİLADA	251

III. Sosyoloji Bildirileri / Papers on Sociology

<i>African Cypriot Heritage</i> Serap KANAY	283
<i>Geleneksel Yerleşimlerde Birer Kültürel ve Sosyal Merkez Olan Kahvehaneler: Kıbrıs - Mesarya Örneklemeleri</i> Kağan GÜNÇE, Fatma İLKİN	305
<i>Gurbets</i> Bahire ÖZAD, Ülfet KUTOĞLU	321
<i>Media Influence on Attitudes in Cyprus: The Importance of Television for Persuasion of New Fast Moving Consumer Goods (FMCGs)</i> Serra İnci ÇELEBİ	331

**Mimarlık, Arkeoloji ve
Çevre Bildirileri**

**Papers on Architecture, Archeology
and Environmental Issues**

Mimarın Gözüyle Kıbrıs Kimliği

Uğur U. DAĞLI*
Mukaddes FASLI**
Şebnem Ö. HOŞKARA***
Beser O. VEHBI****
Nil P. ŞAHİN*****
Nevter ZAFER*****

I. Giriş

Kıbrıs adası, uzun yıllar, ölçeğini zorlayarak, dış dünya ile bütünleşme mücadelesi vermiş; bölünmüşlüğüncü sancısı ile dünyada gelişen olayları kendi içinde de yaşamaya ve kendi bünyesine adapte etmeye çalışmıştır. 22 Nisan 2003 günü Kıbrıs tarihinde değişik bir sayfa açılmış ve tarih kitaplarına ‘kapıların açıldığı tarih’ olarak girmiştir. Böylece ‘Kapılar’ Kıbrıslıların yaşamında yeniden sembolik bir anlam kazanmıştı.

Kapılar, özgürlüğe açılmayı simgeler. Kapılar, mutluluğu karşılar. Bir umuttur kapı. Onlar istemlere, isteklere cevap verir. Sesi, bir başkaldırının göstergesi olabilir...

30 yıldır bölünmüş bir adanın kapılarının aniden açılmasıyla, birbirini yıllardır göremeyen iki tarafın – Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumların – yeniden birbirini tanıma imkanı olmuştur. Bu tanışma süreci içerisinde ise iki tarafın birbirini inceleme şansı doğmuştur; ve bu inceleme sonucunda, ekonomik – siyasi – kültürel – sosyolojik birçok soruya çözüm arayışları başlamıştır. Bu soruların da başında şunlar yer almaktadır:

- *Kıbrıslı nedir?*
- *Bütün- bölünmemiş bir Kıbrıslı kimliği var mıdır?*
- *Kıbrıslı kimliğinin zenginliğini oluşturan farklı renkler-tonlar nelerdir?*

Kapıların açılmasıyla, ardında yüzyıllardır önemli uygarlıklara ev sahipliği yapmış, tarihsel süreç içinden bugüne kadar süregelen değerleri bünyesinde barındıran bütün bir kara parçası, yani bir kültürler mozaiki – Lüzinyan, Venedik, Osmanlı, İngiliz ve bugünkü yönetimden oluşan idareler ve kültürlerden farklı biçimlerde etkilenmiş yerleşim yerleri – olduğu yeniden farkedilmiştir.

Aslında kapıların arkasında, dönem dönem kapılarını dış dünyaya açmış, dönem dönem de kendi içine kapanmış bir *ada*, değişik dönemlerde inşa edilmiş anıtsal yapılar, mimari ve sanatsal değeri olan sivil mimari örnekler, organik bir

* Doç. Dr., Doğu Adekniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Gazimağusa-KKTC

** Yrd. Doç. Dr., Doğu Adekniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Gazimağusa-KKTC

*** Doç. Dr., Doğu Adekniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Gazimağusa-KKTC

**** Öğretim Görevlisi, Doğu Adekniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Gazimağusa-KKTC

***** Dr., Doğu Adekniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Gazimağusa-KKTC

***** Öğretim Görevlisi, Doğu Adekniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Gazimağusa-KKTC

yapıya sahip sokaklar ve yalın, çevresel değerdeki konutları içinde barındıran, özgün yerleşim yerleri gizli kalmıştır. Ve bu kapılar arkasında unutulmuş birçok olgu olmuştur. Ama bu olgular arasında esas unutulmuş **Mimarlık'tır...** Yani mimarlığın oranları, renkleri, ölçeği, dokusu, dışa açılma istemi, ışık gölge oyunu ve detaylarıdır. Aslında kapıların ardında unutulmuş ada coşkusu, **Kıbrıs ve Kıbrıslı kimliği'dir.**

Bu araştırmanın amacı, mimarlığın değişik katmanları aracılığı ile Kıbrıslı kimliğini, Kuzey-Güney ve Türk-Rum, şeklinde herhangi bir siyasi ve coğrafi ayrımına gidilmeden tarihsel süreç içerisinde fiziksel çevre olgusu ile bütünleştirilerek tanımlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda araştırma, çok katmanlı bir disiplin olan mimarlığın değişik kavramları – kimlik, kent bütünü, kamusal açık alanlar, konut, dış mekan, peyzaj, sürdürülebilirlik, morfoloji – üzerine de yoğunlaşmıştır.

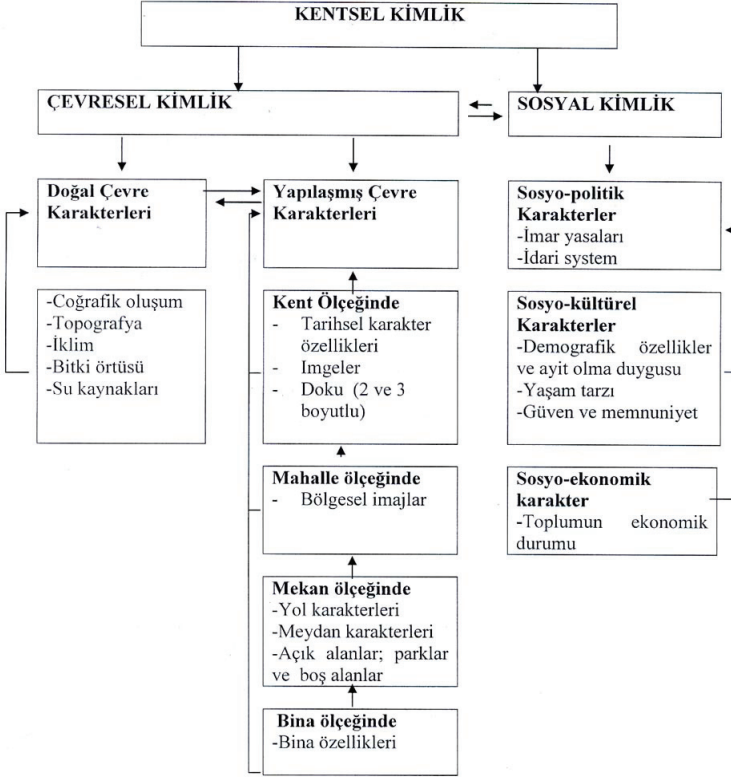
II. Kimliğe Genel Bir Bakış

Kimlik, doğadaki herhangi bir canlıyı veya objeyi, başka canlı ve objelerden ayıran; duyuyla algılanan, kendine özgü olma durumudur (Ocakçı, 1993a). İnsan ve çevrenin birlikte oluşturduğu çevresel sistem ise, zamanla değişir veya değiştirilir. Bu bağlamda sistem içinde yaşayan insanların varlıklarını mutlu bir şekilde sürdürebilmeleri için kendi öz kimliklerini korumaları gerekmektedir. Kısacası her sistemin bir kimliğinin olduğu tanımlanabilir. 'Kentsel Kimlik' ise çevresel ve sosyal kimlik olarak ikiye ayrılmaktadır.

Çevresel Kimlik, doğal çevre ve yapılaşmış çevre karakterlerinden oluşmaktadır. Coğrafi oluşum, topografya, iklim, bitki örtüsü ve su kaynakları doğal çevre karakterlerini ortaya koymaktadır. Yapılaşmış çevre ise, dört farklı ölçekten meydana gelmektedir. Bu ölçekler; kent, mahalle, mekan ve bina ölçeği olarak sıralanmaktadır. Kent ölçeğini, tarihsel karakterler, kent imgeleri ve kent dokuları (iki ve üç boyutlu) oluştururken, mahalle ölçeğini ise bölgesel imgeler oluşturur. Mahalle ölçeğini oluşturan karakterler, yollar, meydanlar ve açık alanlar iken bina ölçeğini oluşturan ise mevcut bina özellikleridir.

Sosyal Kimlik ise, sosyo-politik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik karakterlerden meydana gelmektedir. İmar yasaları ve idari sistemler sosyo-politik karakterleri oluştururken, demografik özellikler, ait olma duygusu, yaşam tarzı, güven ve memnuniyet, sosyo-kültürel karakterleri ortaya koymaktadır. Sosyo-ekonomik karakterler de toplumun ekonomik yapısı ile şekillenmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Kimlik Bileşenleri (Faslı, 2003)

Kıbrıs adası da tarihsel ve doğal özellikleri ağır basan bir kimliğe sahip olduğundan bu çalışma kapsamında Kıbrıs ve Kıbrıslı kimliği; çevresel ve sosyal kimlik ana bileşenleri altında incelenmiştir.

III. Kent-Mahalle-Kentsel Mekan Ölçeklerinde Kentsel Kimlik

'Kent, mekan içinde bir yer olmaktan öte, zaman içinde bir dramdır.' (Patrick Geddes)

Kent / yapılaşmış çevre, sosyal, ekonomik, profesyonel, teknik, formel ve estetik anlamda incelenmesi gereken karmaşık bir olgudur. Kent çalışmalarını için iki belirgin sistem mevcuttur:

- Kenti, mimarlığının ve kentsel alanlarının bir ürünü olarak gören sistem
- Kenti mekansal bir yapı olarak gören sistem.

Benzer şekilde, kent mimarlığı için de iki belirgin mimari konseptten söz edilebilir:

- Yapıların üç boyutlu objeler, heykelsi özellikler taşıyan sanat eserleri olarak, içinde konumlandırıldıkları kenti, açık bir peyzaj alanı olarak gören ve gösteren yaklaşım. Bu yaklaşıma göre yapılar pozitif, arka planda görünen kent mekanı ise negatif elemanlardır.
- Kenti, yapı blokları arasında kalan kentsel mekanların - sokak ve meydanların oluşturduğu bir kompozisyon bütünü olarak gören yaklaşım. Bu bakış açısına göre kentsel mekanlar ana eleman, binalar ve üç boyutlu objeler kentsel mekanları sınırlayan iki boyutlu cepheler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Uygulamada ve gerçekte her iki konsept birlikte yer alır.

Bütün yerleşmeler, dolayısıyla da kentler, **binalar** ve binalar arasındaki **sokaklar, meydanlar** ve **diğer açık yeşil alanlar - parkları** kapsayan kentsel mekanlardan oluşmaktadır. Kentin fiziksel biçimi, kentsel mekanlar – **meydanlar, sokaklar** – ile bunların cephe ve kesitleri arasındaki ilişkinin sonucunda ortaya çıkar. Her iki mekansal biçimin de geometrik özellikleri aynıdır: Her ikisi de kendilerini sınırlayan duvarların boyutları ve kendilerini özgün kılan fonksiyon ve dolaşım paternleri ile belirginleşirler.

Kentsel mekanlar, dış odalar ve koridorlar olarak tasarlanan hacimlerdir ve binalar bu mekanların duvarlarını oluşturan iki boyutlu elemanlardır. Kentsel tasarım disiplini içinde ele alındığında binalar, kentsel dış mekanlara birer sahne olarak tasarlanırlar ve burada mimarlık destekleyici bir rol oynar. Bu konsept içinde bakıldığında kentsel mekan tanımının önemi fazladır.

Kıbrıs Kentleri / Yerleşimleri

Kıbrıs özelinde bakıldığında da yukarıda tanımlanan bina-kentsel mekan ilişkisinin mevcut olduğu görülür. Bu bağlamda kentler ve kent dokusu incelendiğinde, mevcut dokuyu iki farklı karakter/kimlik özelliği gösteren kent morfolojisinin oluşturduğu gözlemlenir:

1. Geleneksel Yerleşimler / Doku
2. Yeni Gelişen Yerleşimler / Doku

Her iki yapısal oluşum da kendi içinde fiziksel özellikler taşımaktadır.

Bu kentsel yapı, 1974 yılından bugüne farklı bir politik, sosyal, kültürel ve ekonomik yapı içinde gelişimini sürdüren Kuzey ve Güney Kıbrıs'ta benzer özellikler göstermektedir. Özellikle tarihsel süreç içinde, adada hakimiyet sürmüş olan Venedik, Lüzinyan, Osmanlı, İngiliz, Rum ve Türk kültürlerinin izlerini taşıyan geleneksel doku için bu benzerlikler daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Rum ve Türk toplumlarının ayrı olarak yaşamaya

başladıkları 1974 sonrasında gelişen yeni kentsel doku da, ilginç biçimde, mevcut coğrafi yapının (coğrafyanın), topografik özelliklerin, iklimin ve kültürler arası ben-zeliklerin sonucunda, yine benzer özellikler göstermektedir.

Geleneksel Dokunun Genel Fiziksel Özellikleri

- Dokuyu oluşturan binalar ve kentsel mekanlar ve aralarındaki “doluluk-boşluk” dengesi,
- Bütünlüklü, iç içe geçmiş “mahalle” yapısı,
- “Organik” geleneksel kentsel doku (sokaklar, meydanlar ve diğer kentsel mekanlar bağlamında),
- “İnsan ölçeği”nin hakim olduğu kentsel mekanlar (sokaklar ve meydanlar),
- Kente imajını / kimliğini veren “sembolik” elemanlar – meydanlar, kent duvarları, anıtsal binalar, kapalı pazarlar, geleneksel çarşılar, çeşmeler, heykelsi öğeler, kıyı yerleşimlerindeki “liman”lar, vb.,
- “Özellikli” - iklime, topografyaya, sosyal ve kültürel yapıya uyumlu olarak tasarlanmış “konut” dokusu ve tipolojisi.

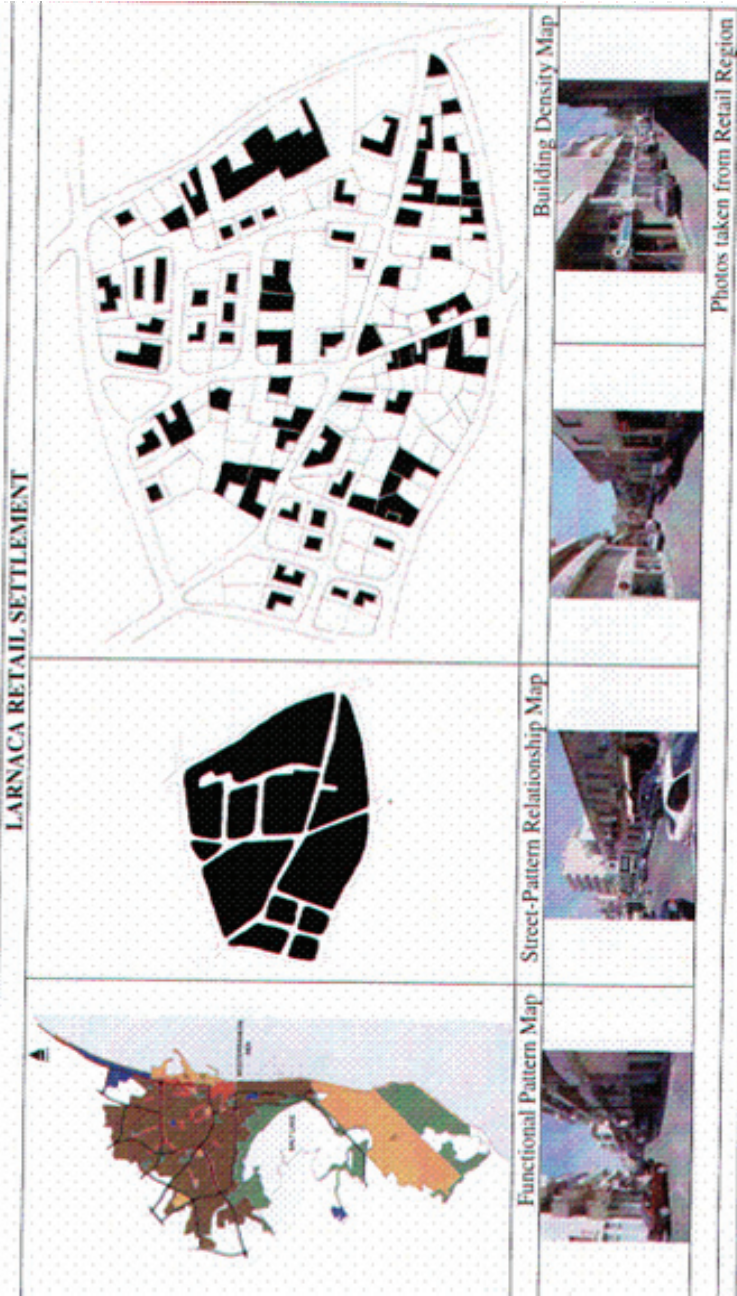
Bu özellikler, Kuzey ve Güney Kıbrıs’taki çeşitli kentler incelendiğinde, kente / yere özgü farklılıkların yanında ortak özellikler olarak karşımıza çıkar.

Örneğin, Lefkoşa Suriçi, bütün olarak, sembolik sur duvarlarının içindeki organik sokak dokusu ve bu dokuyu oluşturan binaları ve kentsel mekanları ile özgün bir “doluluk-boşluk” dengesi sunmaktadır. 1974 sonrasında Kuzey ve Güney Lefkoşa’da farklı toplumların farklı ekonomik, sosyal ve politik yapılar altında Surlar içinde yaşıyor olması, burada eskime, koruma/korunamama, sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Ancak mevcut doku her iki kesimde de orijinal özelliklerini korumaya çalışmaktadır.

Benzer şekilde Mağusa Suriçi de, kente imajını / kimliğini veren “sembolik” elemanlar - kent duvarları, Othello kalesi, liman bölgesi ile geleneksel dokuyu oluşturan binalar, kentsel mekanlar ve aralarındaki “doluluk-boşluk” dengesi ile özgün bir Ortaçağ kentsel dokusu sergilemektedir.

1974 yılından bugüne farklı bir politik, sosyal, kültürel ve ekonomik yapı içinde gelişimini sürdüren Larnaca kentinin tarihi dokusu için de, bugün benzer geleneksel kentsel doku özellikleri görülmektedir.

Uğur U. DAĞLI – Mukaddes FASLI – Şebnem Ö. HOŞKARA – Beser O. VEHBI
Nil P. ŞAHİN – Nevter ZAFER

Kuzey ve Güney Lefkoşa'dan sokak görüntüleri

Kuzey ve Güney Lefkoşa'da, kente imajını / kimliğini veren "sembolik" elemanlar – kapalı pazarlar

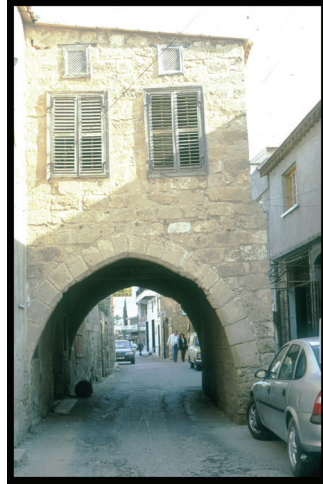
Kuzey ve Güney Lefkoşa'da çarşı mekanları - sokaklar

“Özellikli” - iklime, topografyaya, sosyal ve kültürel yapıya uyumlu olarak tasarlanmış
“konut” dokusu ve tipolojisi

Sembolik “geçitli” evler

“Organik” geleneksel kentsel doku (sokak ve diğer kentsel mekanlar bağlamında)

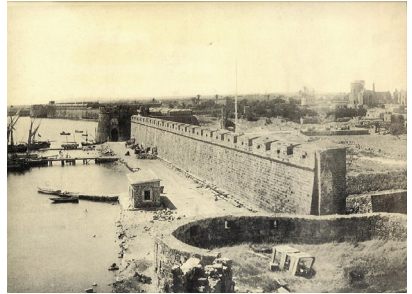
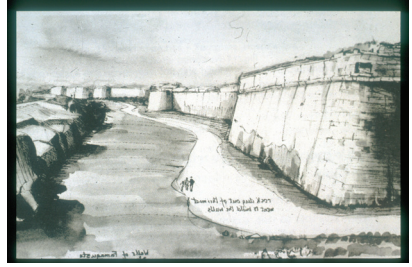
“İnsan ölçeği”nin hakim olduğu kentsel mekanlar

Kente imajını / kimliğini veren “sembolik” elemanlar – anıtsal binalar

Kente imajını / kimliğini veren “sembolik” elemanlar – limanlar

Kente imajını / kimliğini veren “sembolik” elemanlar – sur duvarları / kaleler

Yeni Gelişen Çevrelerin Genel Fiziksel Özellikleri

- Dokuyu oluşturan binalar ve kentsel mekanlar ve aralarındaki dengesiz ve tanımsız “doluluk-boşluk”,
- Kaybolmuş / kimliksiz “mahalle” yapısı; “tekdüze” ve “tanımsız” mahalleler,
- “Plansız / kendiliğinden” gelişen kentsel doku (sokak ve diğer kentsel mekanlar bağlamında) ya da planlı da olsa geleneksel öğeleri barındırmayan, “yerel” özellikleri göz ardı eden doku,
- “İnsan ölçeği”nin hakim olmadığı, tanımsız kentsel mekanlar; kayıp alanlar,

- “Sembol” olma özelliği taşımayan çeşitli üç boyutlu elemanlar, binalar,
- Birbirinin tekrarı - iklim, topografya, sosyal ve kültürel yapı düşünülmeden tasarlanmış yeni “konut” dokusu ve tipolojisi.

Yeni gelişen kentsel çevrelerin bu özellikleri de, Güney ve Kuzey Kıbrıs’ta benzerlikler gösterir. Yukarıda sıralanan ve aşağıda örneklenmeye çalışılan özellikleriyle yeni gelişen kentsel çevrelerin oluşumunda “ayrı / bölünmüş” dönemdeki “farklı ancak benzer” kültür / sosyal yapı ile “farklı” ekonomik yapı / politik yapı etkileri görülmektedir. Bir başka deyişle, coğrafi özellikler, topografya, iklim ve kültürün etkisinin, sosyal, ekonomik ve politik etkilerden daha fazla olduğu savunulabilir. Bu etkiler altında gelişen kentsel çevreler, farklı (ancak Ada ortamında benzer) kültür ve yaşam tarzı dolayısıyla **ortak** “kimlik” özellikleri taşır. Bu ortak kimlik “ayrı / bölünmüş” dönemin (1974 - 2005)’de **kimliksizlik kimliği**’dir.

Kıbrıs’daki yerleşimlerde - kent ölçeğinde

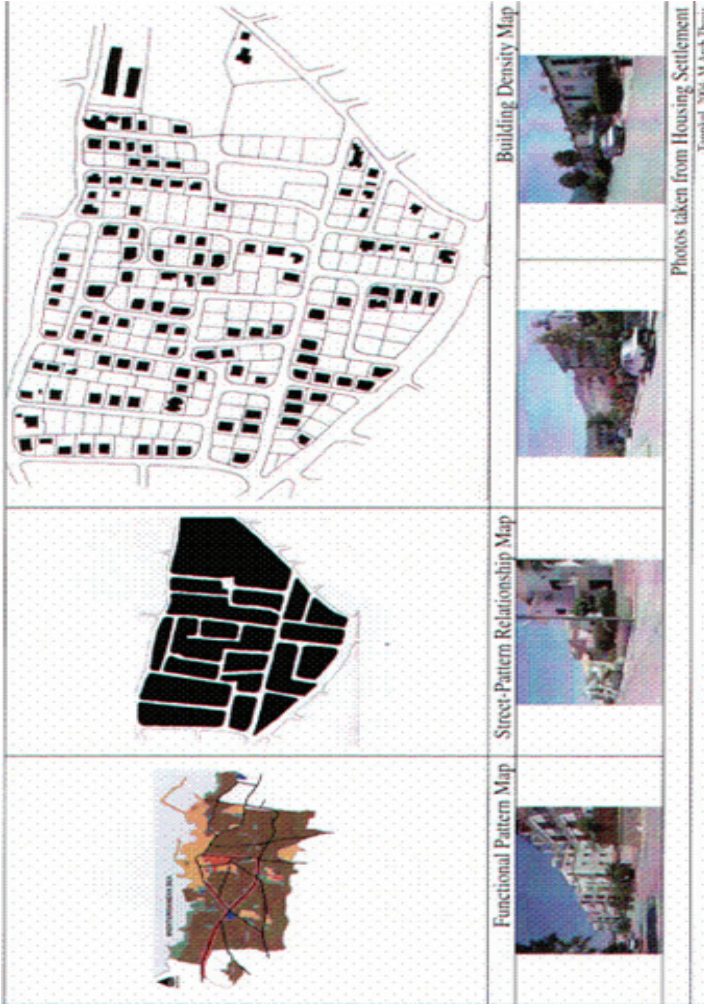
- Kent bütünü,
- Mahalle,
- Kentsel elemanlar ve
- Kentsel mekanlar

bağlamında *geleneksel* ve *yeni çevrelerdeki* farklılıklarla sunulmaya çalışılan kimlik, benzer şekilde “bina” ölçeğine de yansımaktadır.

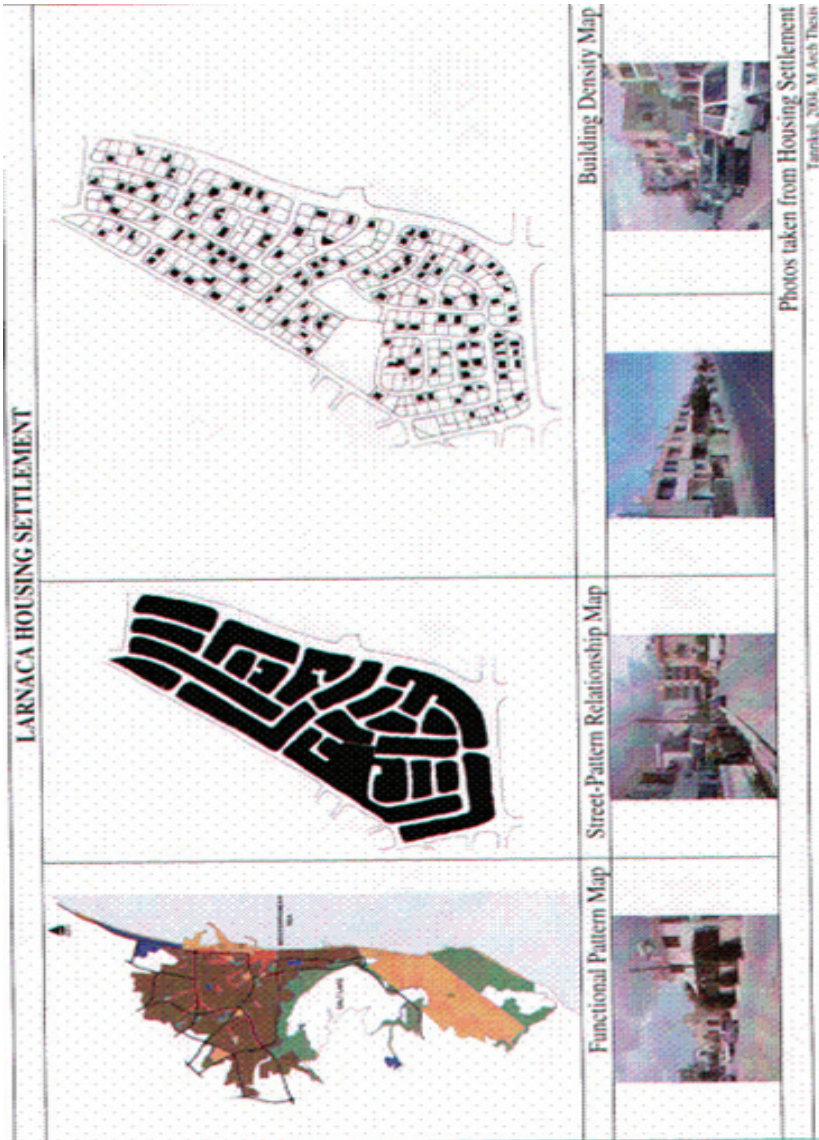

Birbirinin tekrarı - iklim, topografya, sosyal ve kültürel yapı düşünülmeden tasarlanmış yeni “konut” dokusu ve tipolojisi

KYRENIA HOUSING SETTLEMENT

Dağılık tanımsız kentsel doku

IV. Bina Ölçeğinde Kimlik

Bu çalışma kapsamında, bina ölçeğinde kimlik, konutlar, ticari binalar, endüstri yapıları, toplumsal servisler, eğlence yapıları, ofisler ve kamusal binalar başlıkları altında değerlendirilmektedir.

Konutlar

Konut, insan varlığının en önemli gereksinmelerinden biridir. Kıbrıs'ta konut, yüzyıllar boyunca insan gereksinmelerine ve toplum yapılarına bağlı olarak değişip günümüze dek farklı tarzlarda süregelmiştir. Kimi zaman kültürlerin üst üste eklenmesiyle de bir kültür sentezi oluşmuştur. Kıbrıs kentlerinde konut incelendiği zaman, Lüzinyan Döneminden (1192-1489) günümüze kadar, hala daha ayakta kalabilme başarısını sağlamış konutlara rastlayabilmek mümkündür. Lüzinyan döneminden 1980'lere kadar genellikle tek veya iki katlı, bahçeli konutlar, günümüzde yerlerini çok katlı, tekdüze apartmanlara bırakmaya başlamışlardır. Kentlerimizde insan ölçeğinde tek veya çift katlı konutlar hala varlıklarını sürdürse de, inşa edilmiş tekdüze apartman sayısı küçümsemeyecek kadar fazladır ve gün geçtikçe de sayıları hızla artmaya devam etmektedir. Kıbrıs adasında, konut mimarisi göz önünde tutulduğunda her dönemin kendine özgü tarzları ve ayırt edici detayları vardır. Ancak, son zamanlarda inşa edilen birçok çok katlı apartmanın ayırt edici özellikleri ise ne yazık ki tekdüzelikleridir.

Lüzinyan ve Osmanlı izlerini taşıyan muhteşem konak; Lüzinyan Evi

Farklı dönemlerde inşa edilen konutların oluşturduğu kültür mozaığı

*Yakın geçmişte inşa edilmiş,
insan ölçeğinde bir konut*

*Günümüz kentlerinde inşa edilen
tekdüze apartmanlar*

Ticari Binalar

Geçmişte dar ve kıvrımlı sokakları tanımlayan dükkanlar ve açık pazarlar, günümüzde yerlerini çok katlı alışveriş merkezlerine veya süpermarketlere bırakmışlardır. Geçmişte, genellikle kent merkezlerinde konumlanan ticari binalar, kent merkezlerinin farklı noktalara kaymasıyla, kentlerde birçok farklı noktada inşa edilmiş ve edilmeye de devam etmektedir. Günümüzde, gelişen ve değişen teknolojinin farklı yansımalarını ticari binalarda gözlemlemek mümkündür. Genellikle toplumun her kesiminin uğrak yeri olan ticari binalar, kentlerde referans noktaları oluşturmaktadırlar.

Geçmişin izlerini taşıyan Arasta

*Birçok ticari fonksiyonu içinde barındıran
çok katlı bir alışveriş merkezi*

Endüstri Yapıları

Kentlerimizde, endüstri yapılarına farklı konumlarda rastlanmaktadır. Kimi zaman toplu halde, kent dışlarında yer alan endüstri bölgelerinde konumlanırken, kimi zaman da kentlerin hızla gelişmesi nedeniyle kent merkezlerinde kalmışlardır. Genellikle fabrika tarzında veya yüksek ve geniş mekanlar şeklinde tasarlanan endüstri yapıları, farklı tasarımları ile kentlerimize değişik imajlar katmaktadırlar.

Farklı tasarımlarda endüstri yapıları

Toplumsal Servisler

Günün farklı saatlerinde birçok insanı bir araya getiren ve topluma hizmet veren bu tip sosyal mekanlara kentlerin farklı birçok noktasında rastlamak mümkündür. İnşa edilmiş birçok toplumsal servis binası, çarpıcı mimari karakteri olmasa da, kentlerde referans noktaları oluşturmaktadır.

Bir otobüs terminali

Eğlence Yapıları

Eğlence, insan hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. Geçmişten günümüze, her dönemde, farklı mekanlar, eğlence mekanları olarak kullanılmıştır. Geçmişte, sevinç ve mutlulukların paylaşıldığı eğlence yerleri genellikle konutların bahçeleri ve insan ölçeğindeki tanımlı sokaklarken; günümüzde, restoranlar, cafeler, düğün salonları ve diğer müzikli eğlence yerleri tercih edilen mekanlar haline gelmişlerdir. Yeni inşa edilen eğlenme mekanlarının yanında, geçmiş kültürlerin sürekliliğini yaşatmak amacı ile birçok tarihi bina, günümüzde restore edilerek yeniden eğlence amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Toplumun her kesimine hizmet veren eğlence mekanları, genellikle isimleri veya mimari kimlikleriyle referans noktaları oluşturmaktadırlar.

Geçmişin izlerini taşıyan bir eğlenme mekanı: Büyük Han

Yakın geçmişte inşa edilmiş bir restoran

Ofisler

Genellikle büyük şirketlere ait olan ofisler, prestij özelliği de taşıdıklarından görkemli ve yüksek binalardır. En son çıkan yapım tekniklerini ve yeni malzemeleri bu tür binalarda görmek mümkündür. Bu tür binalar kent ölçeğinde referans noktaları oluşturmakta ve kent imajlarını büyük ölçüde etkilemektedirler.

Farklı tarzlarda inşa edilmiş ofis binalarına örnekler

Kamusal Binalar

Kamusal binalar, topluma ait olan binalardır. Birçok insanın, sıklıkla uğrak yeri olan kamusal binalar, işlevleri nedeni ile kent ve/veya mahalle ölçeklerinde ayırt edici özelliklere sahiptirler.

Kamusal binalara örnekler: Mahkeme Binası ve Selimiye Cami, Leşkoşa

V. Dış Mekanlarda Kimlik ve Yaşam Tarzı

'Geçmişten günümüze Kıbrıs'ta dış mekanlar nasıl kullanılıyordu?'

Eski çağlardan süregelen dış mekan kullanım alışkanlığı Kıbrıs halkının hayatında ve yaşam tarzının bir parçası olarak her zaman yerini almıştır. Geçmişte özellikle kamusal alanlar düşünüldüğünde köylerin, kentlerin, şehirlerin meydanlarında konumlanmış **kahvehaneler** ve bu kahve-hanelerin kapı önleri, asma altları, yani genel anlamda dış mekanları, en çok bilinen, bir dost sohbeti için, küçük bir mola vermek için gidilen mekanlardı.

Geçmişte kahvehaneler

Günümüzde bu yerler hala güncelliğini korumakta ve özellikle erkeklerin tercih ettiği, bir çok konunun tartışıldığı mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Biraz daha modern anlamda düşünüldüğünde ise bu mekanlar yeni şekilleri ile **cafe**ler olarak karşımıza çıkan ve özellikle gençler tarafından tercih edilen dış mekanlardır.

Günümüzde kahvehaneler

Kıbrıs'ta **sokak** Kıbrıslılar tarafından çok yoğun olarak kullanılan bir dış mekan tipidir. Sokaklar, bir soluk, bir nefes almak, komşularla sohbet, bir yudum güneş için en güzel yerlerdir. Özellikle geleneksel kent dokusuna sahip olan mahallelerde, trafiğin olmadığı bölgelerde, kapı önüne çıkarılan bir sandalye bu mekanları kullanmaya yeterlidir. Bu anlamda sokaklar, kimi zaman birkaç kişinin sohbet etmek için toplandığı, kimi zaman da işyerinin ta kendisidir

Sokakta yaşam

Geçmişten günümüze süregelen, bir dönem yok olan, fakat son zamanlarda yeniden Kıbrıs halkının hayatının bir parçası olan **pazaryerleri** bir diğer önemli dış mekan tipi olarak tanımlanabilir. Geçmişte, Salvator'un (1983) Kıbrıs'a yaptığı ziyaret sonrası yazmış olduğu kitapta ve Kıbrıs ile ilgili yazılmış birçok kaynakta da belirttiği üzere pazaryerleri birçok farklı tipi ile Kıbrıs'ta yaşam tarzının önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı. Ve o dönemde bu mekanlar şehirlerin en önemli odak noktalarından birisi idiler. Bir dönem önemini yitirdikten sonra, son bir kaç yıldır pazaryerlerinin, eski önemini kazanmasa da Kıbrıs halkının hayatının bir parçası olmaya başladıkları gözlemlenmektedir. Dış mekan kullanımının bir çeşidi olan alışveriş olgusu, modern kentlerde alışveriş caddeleri veya alışveriş bölgeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dış mekanlar bazen de doğrudan **iş yeri** olarak kullanılmaktadır. Kıbrıs'ta yaşam tarzının belirleyici unsurları olan birçok uğraş dış mekanlarda gerçekleşmektedir. Özellikle köylerde yapılmakta olan tarım ve hayvancılık, Lefkara işleri – Kıbrıs'a özgü bir el işi - veya sepetçilik iklim uygun olduğu sürece kapı önünde veya asma altında gerçekleşmekte ve dış mekanda yaşamın bir bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca bunlara ek olarak sucuk ve pilavuna –

Kıbrıs'a ait bir börek türü - yapımı evlerin bahçelerinde, geçmişten günümüze dış mekanlarda gerçekleşen gelenek ve göreneklerden sadece bazılarını oluşturmaktadır.

Dış mekanlar - iş yeri

Kıbrıs doğal güzellikleri, doğası, yeŐili ve fiziksel yapısı ile dış mekan aktiviteleri için doğal bir ortam sunmaktadır. Bu nedenle dış mekanlar eğlenmenin, dinlenmenin ve gülümsemenin en güzel adresidir.

Dış mekanlar - iş yeri

Kıbrıs halkı ada olmanın getirdiği avantajları sonuna kadar dış mekanlarda yaşamaktadırlar. Dört bir tarafı denizlerle çevrelenmiş olan Kıbrıs adasında deniz ve denize bağlı aktiviteler dış mekan kullanımının en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Tüm dünyada en önemli dış mekan örnekleri sayılan su ve deniz kenarlarının birçok tipine Kıbrıs'ta da rastlamak mümkündür.

Deniz kenarları

Günümüzde yeni gelişen bölgelerde dış mekanların ve aynı zamanda apartmanlar arasında kalmış dış mekanların, insanlar için değil arabalar için olduğu gerçeği söz konusudur. Yeni gelişen bölgelerde kent dokusu geleneksel kent dokusundan birçok farklılık göstermekte, binalar çok katlı, dış mekanlar kullanım için uygun ve tanımlı olmayan, genelde ot kaplamış veya çöplerle dolmuş artık mekanlara dönüşmüşlerdir. Bu nedenle geleneksel kent dokusuna sahip bölgelerde karşılaştığımız dış mekan aktivitelerine bu bölgelerde rastlamak imkansız hale gelmiştir. Ayrıca, sokaklar, caddelere veya bulvarlara dönüştüğünden hızlı trafik, sokakların kamusal alanlar olarak kullanılmasına engel teşkil etmektedir.

VI. Doğal Çevrede Kimlik

Peyzaj elemanları adadaki kimlik oluşumunda tarih boyunca önemli rol alıp günümüze kadar gelmiştir. Adadaki peyzaj, zaman dilimi içerisinde meydana gelen gelişmeler neticesinde ortaya çıkan kültür mozaığının bozulmamış tarihi dokusuyla yansıtan bir olgudur.

Doğal Peyzaj

Doğal peyzaj elemanları Kıbrıs adasının endemik türlerini oluşturduğundan dolayı tüm adada aynı kimlik özelliklerini göstermektedirler. Bunlar arasında “Kıbrıs Akasyası (*Acacia cyanophylla*)”, Zeytin (*Olea europea oleaster*), Kara Çam (*Pinus nigra*), Orchid, gibi bitkiler adanın bütününde görülmektedir

(Viney,1996). Yüzyıllar boyunca adadaki genel peyzaj görünümü birden fazla kültürün yaşamasına rağmen bütün olma özelliğini kaybetmemiştir.

Yapılaşmış Peyzaj

Doğal peyzajın uzantısı olan yapılaşmış peyzaj Kıbrıs adasının 30 yıllık bölünmüşlüğüne karşın her iki taraftaki kimlik özelliğinin devamını sağlayan unsurlardan birisidir. Yapılaşmış çevre birçok sebepten dolayı değişim göstermiş olmasına rağmen peyzaj elemanları adanın hem kuzey bölümünde hem de güney bölümünde aynı kimliksele özellikleri göstermektedir. **Venedik döneminde** dini yapıların önüne dikilen *Cümbez* "*Ficus sycomorus*" ağacı bunun en güzel örneklerindedir. Bu ağaçlar günümüze kadar gelip özellikle Mağusa şehrindeki Lala Mustafa Paşa (St. Nicholas) camii ve Agia Napa köyündeki katedralin önünde bulunmaktadır (www.stwing.upenn.edu). Bu ağaçlar Venedik dönemi peyzaj elemanlarını örnek oluştururken, diğer yandan **Osmanlı döneminde** yaygınlaşan *Hurma* "*Diasporus sp.*" ağacı her ne kadar adanın endemiklerinden olsa da Osmanlının adaya gelmesiyle birlikte yaygınlaşıp peyzajda kimlik oluşturmuştur (Yapıcıoğlu 1995). *Palmiye ağacı* adaya **İngiliz döneminde** getirilmiştir. O dönemde yaygın olarak prestij binaları önünde kullanılmasına rağmen günümüzde çeşitli amaçlarla farklı yerlerde kullanılmaktadırlar. Anıtsal önemi olan ve kimliğin önemli elemanlarından birisini oluşturan *Okalıptus* "*Eucalyptus sp.*" ağaçları da adaya bu dönemde bataklıkları kurutma amaçlı getirilmişlerdir.

Tarih boyunca adaya farklı medeniyetlerle birlikte gelen bitki türleri zamanla peyzajdaki bütünlüğü oluşturup adadaki peyzajın adanın tümünde aynı özellikleri göstermesini sağlamıştır. Günümüze kadar süregelen bu özellikler bozulmadan ada kimliğini, hatta Akdeniz kimliğini oluşturmuştur.

Peyzaj Açısından Ada Kimliğinin Oluşumuna Katkı Koyan Mekanlar ve Fonksiyonlar

Kent Parkları

Kent parkları, kentlerin yeşil dokudaki kimlik oluşumundaki bileşenler arasında önemli bir yer kaplamaktadır. Kıbrıs'ın kuzeyinde kent parkları her ne kadar gelişme gösteremese de güneydeki kent parkları adadaki peyzaja ve bitki örtüsüne örnek teşkil etmektedir. Kent parklarında adaya ait tüm endemik ve yerel bitkiler bir arada bulunmaktadır. Bunlar da kentlerde doğal atrium görevi yapıp peyzaj kültürünün devamını sağlamaktadır. Kapıların açılması ile birlikte kuzeyde eksik kalan bu olgu, zaman içerisinde bu bölgedeki oluşumunu da tamamlayacaktır.

Turizm Yapıları

Turizm yapıları arasında en önemli fonksiyon otellerdir. Buradaki peyzajın kimliği adanın tümünde aynı karakter özelliklerini göstermektedir. Genellikle giriş tanımları, hurma "*Diospyros sp.*" ve palmiye "*Phoenix sp.*" ağaçları ile belirlenmiştir. Bunun yanında rekreasyon alanları ve geriye kalan dinlenme, gezinti ve bunun gibi fonksiyonların peyzaj düzenlenmesinde ise genellikle endemik bitkiler seçildiği gözlemlenmektedir. Bunlar arasında; akasya, defne, kara çam, sikas, mazi, Thuja sp, cemile, Bougainvillea glabra, sardunya (Perbellini 1992) turizm yapıları için peyzaja yerel kimliğini veren bitkiler arasında yer alıp, Kıbrıs'taki otelleri özel kılmaktadır.

Cadde/Sokak - Peyzaj - Düzenlemeleri

Tarih boyunca Osmanlı dönemine kadar sokaklarda peyzaja kimlik veren herhangi bir eleman gözlenmemiştir (Numan ve diğerleri, 2000). Osmanlı döneminde avlular içerisinden sokağa taşan canlı doku, sokaklar boyunca ağaç yetiştirilmesinden beklenen hizmeti de yerine getirmekte idi. Böylece renk, doku ve iklimsel çözümler yerine getirilmiş ve sokaktaki peyzaj, kimlik kazanmaya başlamıştır.

Önceleri, sokak dokusunda nadir rastlandığı anlaşılan canlı doku izlerine, İngiliz döneminde daha sıkça yer verilmiş olan servi (*Cupressus sp.*), çam (*Pinus nigra*) ve akasya (*Accacia sp.*) ağaçları hem silueti yumuşatma hem de gölge sağlama amaçlı olarak kullanılmıştır (Numan ve diğerleri, 2000). Bu tür sokak dokularına özellikle Lefkoşa sur-içerisinde rastlanmaktadır. Canlı doku günümüzde de kimliğini sürdürmektedir. 1960 sonrası farklı bitkilerin – erguvan, Japon inciri, portakal, limon – kullanımıyla birlikte peyzajdaki çeşitlilik artıp adanın tümünde rastlanan bu sokak düzenlemeleri, hem adanın yapılaşmış dokusuna katkıda bulunmakta hem de taç genişlikleri dolayısıyla gölge sağlayıp kent içlerindeki ısıyı düşürmektedirler.

Konut Bahçeleri

Önceki çağlarda konut bahçeleri ihtiyaca göre meyve ağaçları ve sebzelerin birlikte kullanımı ile fonksiyon kazanmıştır. Son yüzyılda Kıbrıs'ta, toplumda beliren çevre bilinci ile birlikte konutların bahçeleri de tasarlanıp hem ihtiyaca göre, hem estetik açıdan düzenlenmektedir. Kullanılan bitkiler arasında Kıbrıs'ın endemiklerinden olan cemile, Kıbrıs akasyası, yasemin ve sardunya yer almaktadır. Konut bahçelerinde bulunan değişik formlu meyve ağaçları (nar-*Punica granatum*, portakal-*Citrus sp.*, Hurma-*Diospyros sp.*) da peyzajdaki kimliğe katkı sağlamaktadır. Tüm bu düzenlemeler ayrıca sokak silüetini de desteklemektedir. Sokaklar gerek iç bahçelerden sarkan gerekse duvar kenarlarında yetiştirilen cemile (*Bougainvillea glabra*) ve asma (*Vitis sp.*) gibi

sarılcı bitkiler ile desteklenerek, hem üçüncü boyutta canlı bir doku oluşturup gölge elemanı olarak kullanılmakta, hem de peyzaja renk katmaktadır. Peyzajda süregelen yukarıda bahsedilen bitkilerin bahçelerde kullanımları ile birlikte konut bahçelerindeki peyzaj da kimliksel açıdan yerini almıştır.

Yapay Doku

Peyzajdaki yapay doku, döşemeler, sokak mobilyaları, surlar, su elemanları gibi bileşenlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda Kıbrıs adasındaki yapay doku, Venedik dönemine kadar uzanmaktadır. Venedik döneminde Lefkoşa ve Mağusa'da yapılan surlar, değişik yükseklikler yaratarak başlı başına surlu kentleri çevreleyen bir peyzaj elemanı olarak kimliği oluştururken, siluete de en büyük katkıyı sağlamaktadır. Surlar dışında devam ederek gelen doğal malzeme, hendek içerisinde bir doğal oyuğu zemin olarak devam etmekte ve oyuğundan çıkan malzemenin kullanılması ile örülen sur duvarları halinde harmonik bir yükselme elde edilmektedir. Zaman içerisinde değişmelerle birlikte surlarda görülen bu uyum, kentteki yapıların renkleri ile birleşerek bir bütünlük oluşturmaktadır. Lüzinyan ve Venedik döneminde açık alanlarda zemin dokusunda da aynı sürekliliği sağlayan taş döşeme kullanıldığı bilinmektedir. İngiliz döneminde, var olan doku yerine asfalt malzeme getirilip eski doku bozulmuştur. Bu, aynı zamanda renk açısından da kentlerin kimliğini değiştirmiştir. Yeni malzemenin içerisindeki çözümler ısı ürettiğinden sıcaklık oranını da olumsuz etkilemiştir.

Günümüze kadar gelebilmiş doku özelliği; yeni yapılan zemin döşemelerine de örnek olmuş ve yeni peyzaj, kısmen var olan dokuya göre uyarlanmıştır. Günümüzdeki yapısal durumun gelişmesiyle birlikte kentlerdeki meydanlar peyzaj elemanları ile birlikte daha tanımlı hale gelmiş ve bu açıdan da kimlik kazanmışlardır. Bunun yanında kentte yardımcı meydanlar oluşmuştur. Tüm bunlar kentlerin kamusal alanlarında kimlik oluşturmuş olsa da, kamusal caddelerde ve bunun gibi kullanımlarda dil bütünlüğü oluşturamamasından dolayı kimliksizlik içerisinde.

Peyzajda Kıbrıs Kimliği

Kıbrıs adası birçok medeniyetin boyunduruğu altında kalmasına rağmen peyzajdaki kimliğini herşeye rağmen yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Özellikle 1974'ten sonraki 30 yıllık bölünmüşlük adanın kuzeyinde ve güneyinde peyzajda farklı gelişimlere sebep olamamıştır. Bunun en önemli sebebi endemik türlerin adanın bütününde aynı özellikleri göstermesidir. Akdeniz ikliminin etkisiyle buralarda yetişen türler tüm adada aynı karakteri sergilemektedir. Adada var olan peyzaj sadece Kıbrıs adası kimlik özelliklerini değil, aynı zamanda Akdeniz'deki peyzajın kimlik özelliklerini de taşımaktadır.

*Sokak dokusu ve peyzaj -
begonvil ve hurma kullanımı*

Avludaki peyzaj- hurma kullanımı

Palmiye ve hurma ağaçlarının turizm yapılarındaki kullanımı

Cümbez ağacının kamusal alandaki kullanımı

Cümbez ağacının kamusal alandaki kullanımı

Sokaktaki canlı yeşil doku- servi kullanımı

Sokaktaki canlı yeşil doku-portakal ve erguvan kullanımı

Konut bahçesindeki peyzaj kimliği

Konut bahçesindeki peyzaj kimliği

*Kent parklarındaki peyzaj-hurma
okaliptus ve portakal ağaçlarının
kimlikteki önemi*

VII. Sürdürülebilir “Kıbrıs Kent Kimliği”

En genel anlamıyla sürdürülebilir kent kimliği, her iki çevredeki – doğal ve sosyal – kimlik elemanlarının kayba uğramadan kullanılması, gelecek nesillere aktarılması – hatırlanması – ile elde edilebilir. Kentsel kimlik elemanları, insanlığın nesilden nesile devamlılığını sembolize eden, geçmiş ile geleceğin

bağlantısını sağlayan elemanlardır. Kentlerde kimlik ve kimlik elemanlarının kaybı kentleşme denen olguyla doğrudan bağlantılıdır.

Kentsel Kimlik Elemanlarının Sürdürülebilirliği ile İlgili Problemler

Geleneksel dokuya sahip kentler ile yeni gelişen kentler arasındaki en önemli fark, değişim oranıdır. Teknolojinin gelişimi ile yaşanan değişim sürecinde kentlerin kimliğini oluşturan elemanların bu değişimden olumlu yönde etkilenmeleri gerekmektedir.

Kıbrıs'taki kentlerde de diğer ülkelerde ortaya çıkan **kent kimliğinin sürdürülebilirliği** ile ilgili bir takım problemlerin yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu problemler,

- Araç trafiğine dayanan bir fiziksel gelişim (Yeni Gelişen Bölgeler)
- Kimlik elemanlarının azaltılması ve yok olması (Geleneksel Doku ve Yeni Gelişen Bölge) olarak tanımlanabilir.

Kentsel kimlik elemanları açısından farklılık gösteren geleneksel kent dokusuna sahip alanlar ve yeni gelişen alanlar, yukarıda belirtilen problem alanları olarak sınıflandırılabilir.

Kıbrıs'ta Geleneksel ve Yeni Kent Dokusuna Sahip Alanlar ve Karşılaşılan Kimlik Problemleri

Geleneksel dokuya sahip alanlarda (Lefkoşa, Larnaka, Mağusa Suriçi gibi) çeşitli nedenlerle fiziksel, işlevsel, bölgesel imaj eskimesi, yıkılmaya terk edilmiş boş binalar, çürümüş kapı, pencere veya balkon korkulukları, uygunsuz kullanımlar ve daha birçok problem, kentsel kimlik elemanlarının bozulmasına, eskimesine veya yok olmasına neden olmaktadır. Bu durum ise bu alanlarda yaşayan halkın ve genel olarak Kıbrıs'luların hafıza kaybına yol açmakta ve aynı zamanda kentte geçmiş ile geleceğin bağlantısının kopmasına neden olmaktadır. Bu durum; yeni gelişen alanlarda, plansız olarak gelişen yüksek binalar, yani apartmanlaşma ve bakımsız kamusal açık alanlar, apartmanlar arasına sıkışmış, tasarlanmamış-toplanma, konuşma, oturma, vs. gibi aktivitelere olanak vermeyen meydanlar ile, geleneksel Kıbrıs mimarisinin yaşam tarzını yansıtan Kıbrıs kentlerinin tekdüze hale gelmesine ve kimliğini yitirmesine neden olmaktadır. Kentlerin kimliğini kaybettirici tip standartlar ve hükümlerin sonucu ortaya çıkan benzer kentlerde, geleneksel dokuda bulunan kentsel kimlik elemanlarına referans verici tasarımların yapılmaması, yine Kıbrıs halkının hafıza kaybına neden olacaktır.

Kıbrıs Kent Kimliğinin Sürdürülebilirliği için Öneriler

Kıbrıs'taki kentlerde yaşanan kimlik sorunu ele alınırken bu sorunların yaşandığı alanlar, 'geleneksel dokuya sahip kentler' ve 'yeni gelişen kentler' diye ikiye ayrılmış olduğundan aşağıda verilen öneriler de yine bu ayrıma dayanılarak yapılmıştır.

Geleneksel dokudaki kimlik elemanlarının – peyzaj, konut tipleri, ölçek (sokağın genişliği ve onları tanımlayan binaların yüksekliği), sokak işlevi, sokak donatıları, binalar üzerindeki mimari detaylar (kapı, pencere, balkon), malzeme, meydan karakteri, renk, sosyal yaşam tarzları, alışkanlıklar, komşuluklar (nüfus) – korunması ve yeniden kent dokusuna kazandırılması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, geleneksel değerlerin korunması ile kimlik korunur ve böylece geleceğe aktarılması imkanı doğar.

Yeni gelişen bölgelerde ise; geleneksel dokudaki kimlik elemanlarına – organik kentsel doku, sokak işlevi, sokak zemin malzemesi, sokak donatıları (kent mobilyaları), sokak ölçüleri (bina genişlik ve yükseklikleri) konut tipleri, konutların bir birine yakın oluşu, konut yakın çevrelerinin mevsimlere göre kullanılır oluşu, sayıları, malzeme, taşıyıcı sistemi, meydan karakteri, mimari detaylar (kapılar, pencere, balkon), renk, meydan varlığı (hareketlilik), sokak-kapı önü- bahçe hiyerarşisi, vb. – referans veren tasarımların yapılması ve geleneksel dokudaki ortak sosyal yaşam alanlarının bu alanlara adapte edilmesi (meydan kavramı) ve bu alanlarda sosyal iletişimi artıracak kullanımların önerilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Kıbrıs'ta tarih içinde dönem dönem beliren, parlayan ve tüm adayı etkileyen farklı farklı kültürler, zaman içinde bir son ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu son aslında hep yeni bir zamanın başlangıcı olmuştur ve bugün oluşan Kıbrıs kültürü, bütün bu "son" ile karşı karşıya kalan kültürler mozaği üzerine kurulmuştur. Kültürlerin birbirinden farklı yanları olsa bile, birbirleri ile Kıbrıslılık bazında kesişen ortak yönleri de oldukça fazladır. Yani bunlar, Kıbrıslı kimliğinin zenginliğini oluşturan kimlik içindeki farklı renkler-tonlardır. Adada yaşanan siyasi değişim Kıbrıslı kimliğinin dönem dönem bozulmasına etki etse de, yok olmasına hiçbir zaman etken olamamıştır.

Kıbrıs kimliği, fiziksel çevre olgusu açısından değerlendirildiğinde; tüm kentler ve kentlerin tamamlayıcısı çevresel ve sosyal kimliğin birleşimi, bütün ve bölünmemiş bir Kıbrıs kimliğini ortaya koymaktadır. Kentler arasındaki farklılık ve kamusal açık alanlar, konutlar, dış mekanlar ve peyzaj elemanları arasındaki farklılıklar da Kıbrıs kimliğinin tamamlayıcılarıdır.

Kent yaşayan bir organizmadır ve zamanla büyür, gelişir ve değişir. Kentlerin sahip olduğu kimlik, tarihsel süreç içinde değişir. Normal değişim uzun sürede olur ve kökten değişim olmaz. Kent kimliğinin ana yapısını oluşturan bir takım

değerler değişmez ve değiştirilemez. Bu bağlamda kentlerin hızlı gelişim ve büyüme sürecinde alışılmış olanın hızlı ve düzensiz değişimlerle yok olması, kentlerin kimlik elemanlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Kıbrıs kentlerinin tarihsel süreklilik gösteren bölümlerinde (geleneksel) mevcut kentsel kimlik elemanlarının korunmasına ve hatırlatılmasına yönelik çalışmalar, yeni gelişen bölgelerinde ise eski kent dokusunda bulunan doğal, fiziksel ve insan eliyle yapılmış çevreden kaynaklanan kimlik elemanlarının saptanarak bunlara referans verici tasarımlar yapılması, Kıbrıs'ta geçmiş ile geleceğin bağlantısının kopmamasını ve toplumun hafıza kaybına uğramamasını, kısacası **Kıbrıs Kent Kimliğinin** hatırlanmasını ve sürdürülebilir olmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

Dağlı, U., İlkin, F. (2001). *Sessiz Adanın Sesli Kültürü*. Işık Kitapevi Yayınları, Lefkoşa-Kıbrıs.

Doxiadis, C.A. (1968). *Existics*. Hutchinson Co. London.

Faslı, M., A. (2003). Model for Sustaining City Identity, Case Study: Lefkoşa (Nicosia) in North Cyprus. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eastern Mediterranean University, Gazimagusa.

Numan, I., Can, E., Zafer, N. (2000). Gazimağusa Suriçi Kentinin Kimlik ve Peyzaj Açılımlarından İrdelenmesi. TMMOB Peyzaj Mimarları Odası, Peyzaj Mimarlığı Kongresi, pp 339-345, Ankara.

Ocakçı, M. (1993a). Şehir Kimliği ve Çevre İlişkileri. 17. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, Bursa.

Ocakçı, M. (1993b). Kimlik Elemanlarının Şehirselleşmeye Etkisi. Kentsel Tasarım ve Uygulamaları Sempozyumu, 12-13 Mayıs 1993, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

Oleg, P., Anthoney, H. (1990). *Flowers of the Mediterranean*, Chatto & Windus, London.

Perbellini, G. (1992). 'Outline of Fortified Networks on Cyprus'. IBI Bulletin 48, Europea Nostra Publications, Netherlands.

Salvator, L. (1983). *Levkosia: The Capital City of Cyprus*, London, Trigrap.

Tanrıkul, A. (2004), Economic and Political Influences in References to the Physical Form and Coastal Cities: The Case of Kyrenia (Girne) and Larnaca (Larnaka).

Uğur U. DAĞLI – Mukaddes FASLI – Şebnem Ö. HOŞKARA – Beser O. VEHBI
Nil P. ŞAHİN – Nevter ZAFER

Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, DAÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Viney, D.E. (1996). *An Illustrated Flora of North Cyprus*. Volume I and Volume 2., North Cyprus.

www.stwing.upenn.edu./durduran/drfm.html

Yapıcıoğlu, A. (1995). *Ottoman Influences on Cypriot Domestic Architecture, 1571-1923*. School of Architecture and Urban Design, University of Kansas, Kansas.

A Traditional Turkish House in Lefke

Meltem YILMAZ*

Introduction

The “traditional” has been described as forms which grow out of the practical needs of the inhabitants of a place, and the constraints of site and climate. The practical needs consist of the total equipment of ideals, institutions and conventional activities of people which can be described as “culture”. Within the traditional concept, people construct their houses and environments according to the common values, beliefs, symbol systems and habits, regarding the site and climate as well. But the influence of the cultural properties on architecture is generally much more important than the influence of the climatic, economic or geographical factors.

In many developing countries the old historic towns and villages bear evidence of a rich cultural heritage. The dynamics of rapid urbanization, shifting economic activities, rising cost of urban land and changed political focus are, however, putting pressure on many of the old historic towns. The social and economic characteristics of the towns are undergoing dramatic change while the physical character often remains unaltered. Infrastructure and the built environment deteriorate due to present socio-economic problems.

Cultural heritage must be seen as an asset rather than hinder for development. And even if the preservation and restoration of unique historic environments should be justified on its own merits, as a universal value in itself, it may actually also play an important and integral part in promoting sustainable social and economic development. Heritage is an emerging field of research and, in the light of cultural globalization, an increasingly important part of bilateral and multilateral development cooperation policies.

Cyprus housed many different cultures – the Byzantines, Lusignans, Venetians, Ottomans, British, Turks and the Greeks. Their cultural properties reflected in architecture. In most of the examples of the vernacular buildings, the combination of different cultures can be observed.

Lefke is located on the north-west of Cyprus and is an important citrus fruits center of Cyprus. It is a very old settlement and owns the property of being the first Turkish municipality in Cyprus. In very old times, there were populus trees in the place of Lefke. As they had whiter bodies, they called the place as “Lefgios”. After the Ottoman reign, the name became “Lefke”. According to another humor, obeying the doctors’ suggestion, a christian girl named Lefka, came into Lefke after she had been ill and settled there as the place became good

* Dr., Hacettepe University, Department of Interior Architecture, Ankara-Turkey

for her health. After she had died they gave her name “Lefka” to this place. When the Turks came, they called Lefka as “Lefke” (Fedai, 1994:20).

The vernacular architecture of Lefke has close relationships with the traditional Ottoman and Anatolian architecture. But there are some main differences in forms and understandings related to the Turkish style. These differences arise from the interrelations of different cultures and life styles. But there is a historic building in Lefke which owns exactly the properties of Ottoman architecture without any effects of different cultures. It is the house of a commander Mr. Emin called as “Binbaşılar Mansion”, which the Ottoman Vezir Osman Pasha accommodated when he came to Lefke. Osman Pasha came to Lefke in 1839; therefore, the house had to be constructed almost in 1800’s; no one knows the exact date of its construction. It stands on the street of Ali Çavuş.

In this paper, we will investigate the traditional architectural properties of this single building which has been come up today, conserving its originality. It is the only original Ottoman building which stands up in Lefke. Yet, it is in a very destroyed position, and it can demolish in the future if any precautions haven’t taken up for preserving it. Before proceeding the architectural characteristics of this traditional house, it is useful to give a brief knowledge about the Turkish house.

Traditional Turkish House

Traditional dwellings and settlements are the built expression of a heritage that continues to be transmitted from one generation to another. The term “tradition” has cultural origins involving common people. It has often been used in opposition to modernity. The tradition is defined in *The Concise Oxford Dictionary* as “opinion or belief or custom handed down from ancestors to posterity” as “doctrine supposed to have divine authority but not committed to writing,” and as “artistic or literary principles based on accumulated experience or continuous usage.”

“Traditional architecture” becomes a term to describe all buildings from the past that survive to the present (Oliver, 1989:54). Traditional is opposed to – at least, not fully compatible with – the idea of creativity. The traditional can, of course, accommodate small changes, but not radical innovation (Bourdier, 1989:36-40). The isolation of remote communities in many parts of the world insulates them from outside influence and reinforces their dependence on what they know and inherited.

All cultures, primitive or superior, have developed their own dwelling types. The house is so intimately connected with the everyday life of human beings and so strongly tied up with the family that one can not imagine any enduring human society that would not produce its own house tradition.

The Turkish house is the type of house found within the boundaries of the Ottoman Empire. The Ottoman Empire – stretching from Iran and the Indian Ocean to Central Europe and the Western Mediterranean, from the Sahara to the Eurasian steppes – could not be said to have a single house tradition, but rather various regional styles. There was, however, one central style developed during Ottoman history which gave birth to a house form justly called “The Turkish House” (Kuban, 1986:30). In the 500 years that the Turkish house has been in existence, the type has undergone many developments and at the same time maintained its characteristic style. This style of house, in its basic lines, originated in Anatolia. Anatolia has always been a most important bridge between Europe and Asia (Öztürk, 1990:14).

Anatolia, namely Asiatic Turkey, was neither geographically nor culturally a homogeneous country. The variety of its cultural landscape is reflected in the regional differences of its urban settlement patterns as well as in vernacular architecture. From the very earliest times many different civilisations have settled and developed in Anatolia in a wide variety of ways of life, concepts and forms. It has seen the migration and settlement of many peoples all of whose civilisations have been influenced by the climatic and physical nature of the various regions.

In the light of the complexity of Anatolian history, this differentiation of local traditions was natural. But there was also a necessity to develop a central style, especially that favored by the newly established culture. Thus the Turkish house is a cultural expression of the Anatolian society in the Turkish period, and remains the dominant style.

The regions under the same political system and in the same socio-economic and cultural realm influenced each other. Accordingly, similar treatment of details, use of the same motifs (borrowed or interpreted), and hybrid applications of models of different origins are all encountered. But although all these instances are relevant to the larger history of Turkish residential architecture, they are peripheral to what is called the Turkish house tradition - a development limited to the central Ottoman domains. Structurally, the Turkish house is related to the most ancient building techniques found on Anatolian soil, going back at least to the late Chalcolithic Age. Some motifs in its planning are found in much older traditions outside Anatolia. But its functional and formal development, as well as its final characteristic shape, was the outcome of a social life developed after the 15th century.

This house type can be found in the intermediate region between the central Anatolian plateau and in the mountain ranges surrounding it, as well as in northern Anatolia, in most parts of western Anatolia and in the Balkans. It has also penetrated to the Mediterranean shores and northern Syria, where in larger cities its characteristic features were adopted by local builders or introduced by craftsmen from Anatolia.

Variety of natural conditions leads to the development of regional character in the approach to the Turkish house in Anatolia and this is further strengthened by the fact that there are several climatic zones and these zones are subdivided. Natural conditions also had a direct and strong influence of the form of buildings and their construction.

The traditional Turkish house in Lefke is also influenced from the climatic conditions and we will see the solutions related to the climate, without giving any concession from the cultural characteristics.

Traditional Turkish House in Lefke

This house locates on a narrower street which opens to one of the main roads of Lefke. Mainly, the climatic conditions and the cultural properties defined the orientation and formation of the building. As Mediterranean climate is dominant in Cyprus, Lefke owns hot and dry summers, temperate and rainy winters. So, open spaces are preferred as living spaces mostly in summer times. The open spaces of this house look to the north side, so as to provide shaded and cooled outer spaces. Besides these, the wind also blows from the north side in day times and refreshes the people. The rooms of the house on the upper floor look to the south side. So, in winter they can benefit from sunlight at a maximum level. As can be seen, the orientation of the open and closed spaces of the building is determined according to the climatic conditions. But these solutions are done within a connection to cultural characteristics. There was a pronounced duality between the lower and upper floors. The house at the ground floor level, turns its back to the street, and has no windows. Upper floor opens with windows – although screened by lattices- to the street.

The status of men and women in Turkish society deeply influenced the shaping of the house, and its relationship to the city in general. In all Turkish cities, the relationship of the family house to its immediate surroundings was similar. Its functional programme did not change from region to region. The structure of the Turco-Islamic family – the everyday life of the household – brought common tendencies to the organisation of the dwellings.

As Kuban mentioned, the Turkish house was the world of women, while the world outside belonged to the men. Behind the walls of the house, women performed such domestic chores as baking bread, drying fruits and grains, cutting firewood, cooking, washing, animal husbandry and the cultivation of a small garden. Within the house enclosure, there were areas for the storage of food for humans and animals, and for firewood.

Even in larger cities, most of these duties were accomplished by women. The caretaker and sustainer of everyday life, including the raising of children, was the women. All these necessitated large open spaces – yet all must be kept hidden from the eyes of strangers. In fact it is only in the Muslim world that the eye of

the stranger played so decisive a role in the shaping of the physical environment. The houses may closely front the street or face each other, but the ground floors are jealously blank, or pierced with very small windows, and the upper floors guarded against wandering eyes with shutters and screens (Kuban, 1986:32).

Ground Floor and Courtyard

The ground floor, without an established form, served the purposes of an household economy. In traditional Turkish houses, the ground floors usually adapted to the form of the street and on the upper floors there were overhangs projected to the street for having rational interiors, but in this house there weren't needed any overhangs on the upper floor, as the building site and the street behind were wider enough for creating rational rooms for both the ground and upper floor. As mentioned above also, the ground floor facing the street was blank; there are not any window openings. There is one room on the ground floor facing to the courtyard and one more room, which was constructed later for the visitors.

The gate of the house took place on the high wall of the courtyard. From the gate on the blank wall of the courtyard, you enter the courtyard and you have to walk directly and then turn to the right in order to reach the entrance of the house. This emphasizes the importance given to the privacy. The house is connected to the street through the large courtyard door, and the courtyard which is one of the most lively areas of the house is located behind this door and the tall stone walls.

The doors of the rooms at the ground floor open to the courtyard. Apart from the rooms, there is a kitchen and lavatory on the ground floor. There is a Turkish bath also in the courtyard which stands separately. The courtyard was where the daily chores of the women folk would pass. There are greeneries and trees in the courtyard. There must be a well also for the sewage system. The family members can rest, eat their meal and treat their visitors in the courtyard; the children can play. The courtyard is used at all times of the day for as long as the weather conditions allow.

From the courtyard one goes up to an exterior sofa or gallery. The stair is placed at one side of the gallery, for direct access from the courtyard. The structural elements of gallery of the upper floor, increase the main floor area on the ground floor and protect areas underneath from rain and sunlight.

Upper Floor and Exterior Sofa

The sofa is the feature which principally distinguishes the Turkish house from the European house, and the position and form of the sofa is the determining factor in the evolution of different plan types. Exterior sofa is suitable for both

hot and temperate climates. The role of the sofa in interior spatial organization is to connect and gather the rooms. Underneath of this exterior sofa or “hayat”, the communication between rooms is established through a common area on the ground floor. The exterior sofa is protected against the weather conditions and faces the garden. In other words, the basic form of the house plan consists of a semi-open gallery on the first floor to which the rooms open and an area between the rooms that we can interpret as iwan. This semi-open gallery takes place in front of the rooms projecting towards the courtyard. This is a semi-open circulation area which may have sides arranged as sitting places. The exterior sofa is a common main space onto which the rooms of the upper floor open, and is more than a circulation area connecting the other rooms of the floor; it is a living area. The characteristic feature of this house is that the “exterior sofa” or “hayat”, which is the core of design, the communication centre of the house, was an open air element, like a courtyard, a portico, a balcony. The main room have windows opening onto the exterior sofa or “hayat”. The whole upper floor is a single space arranged around that gallery.

There are three rooms on the upper floor. One of them is the main room and owns a decorated wooden ceiling. Two of the rooms face the street and are shaped so as to provide a maximum view of the street by means of wooden shuttered windows. Apart from these, it is mentioned by the interviewers that there was a kitchen and a lavatory on the upper floor also, following the ground floor, unfortunately not existing anymore; today; only the outer wall remnants can be seen from the street.

Rooms

The doors and windows become important characteristics affecting both the interior and exterior of the rooms of the Turkish house, the windows especially influencing the interior arrangement. The main room of the ground floor is placed under the main room of the upper floor. There are not any window openings facing the street on the ground level, preventing the interior-exterior relationship. The window openings face the courtyard. Only the room that was constructed later has a window opening with wooden shutters facing the street on the ground level. Rooms open onto the garden. There is a close relationship between the rooms, the common area and the natural surroundings. The relationship between the room and its environment is kept at a restricted level; the rooms are directly orientated to the courtyard. The windows are grouped together and provide a definite orientation. The window walls act as luminous surfaces and are as uninterrupted as possible. It is not possible to see the interiors of all of the rooms in the house, because, as no one has lived in it for a very long time, the interiors are destroyed very much. Yet, we can see some wooden corner shelves and cupboards on the side walls. Another characteristic element of the

room is a narrow wooden shelf surrounding the room above the window level. Called a “yemişlik”, meaning the place for fruits, it is an obvious reference to the agricultural character of the household.

There was no functional division between rooms – each of them served for living, dining and sleeping. However, the one which might be larger and have a better view was called the “başoda”, meaning the main room, and was usually where the guests were entertained. It is on the upper floor. The windows were more numerous and of larger dimensions to provide the room with light and a view and increased relationship with the exterior. Here the opening of the room onto the exterior is supplemented by windows facing the sofa and courtyard. This establishes varied and lively relationship between the interior and exterior. From the windows of this floor, women could gaze out upon the street from behind wooden screens. At those times, women participated in street life only by watching it. There were head windows on top of the windows covered with wooden lattices; bringing in a different and diffuse light, they greatly enhanced the spatial quality of the interiors.

This main room is completely surrounded by divans called “sedir” along the walls. They still exist with their original form and material but in a very destroyed position. They are torn and straws can be seen in the cushions. Quilts were put on these sedirs, which were also made more comfortable by the addition of cushions. These seating areas are taken to the edges of the room and oriented as much as possible to the exterior. The central area is left bare to serve its many purposes. Thus, the sedir acquired a constant position in the room’s structure.

The ceiling of the main room is decorated by wooden strips in a geometric form with a central part. The ceiling is constructed by wooden beams and covered by timber. The slender timber bars are used to form a design on the ceiling. The ceiling is divided into little diagonals by the slender laths; the center is ornamented by the geometric forms of hexagons and octagons. The wooden door of the main room is bigger than the other ones and given attention to its ornamentation.

Construction Techniques

The construction material of the load bearing walls is mud-brick. The walls are the structural elements which are 50 cm. in width, carrying the load of the roof. Mud-brick is a very suitable material for the hot and humid climates; interiors are being cool in summer times and warmish in winter times. As the mud-brick has a porous character and the walls are thicker, the insulation properties of the walls increase and insulate interiors from the heat of the outer weather. The thick and massive mud-brick walls swallow the heat. The heat of the interior wall surfaces remains fixed in a degree that is approximately the average of the ratio

of the exterior wall heat. Consequently, during the day, the heat of the interior remains below the heat of the exterior. Within these conditions, the climatic properties of mud-brick have advantages for Cyprus, which has a hot and humid climate. Besides this, it is cheaper and decreases the construction cost. The surfaces of the interior and exterior walls are covered by a mixture of plaster and water.

The building has a pitched roof. The roof distance runs with the rafters. The rafters have mostly a circular section. The diameter of the circular section of the rafters is approximately 10 cm. and placed with the intervals of 40 cm. The rafters are covered by timber laths.

As mentioned before, the building is two storey high. The distance of the first floor also run with the rafters. The top of the rafters is covered by timber laths and on top of the laths there is sand mixed with straw. Above the sand, there is the mortar formed by mixture of plaster and water, for covering the floor with white marble blocks. The marble blocks are usually in rectangular forms, having the dimension of 25cm x 30cm.

A Tale that Passed in the Historical Building

The Sultan of Ottoman Empire Mahmut II was doing renovation works within the Empire and these works had to be done in Cyprus also. So, Osman Pasha was charged with a task of informing Cyprus on the applications related to the taxation system. He went to Cyprus in 1839. He was greeted with a ceremony on the Island and Grecian girls gave him a bunch of flowers named “şebboy”. He would stay in the konak of Tahir Aga but Osman Pasha felt ill. The authorized persons became agitated and thought on the probability of a poison given to him by sprinkling it on the flowers which showed its effects on him very slowly. They decided to send Pasha to a place which has a clear air and water. This place was Lefke and he was brought to Lefke.

He entertained in the mansion (konak) of Binbasilar, the building that is being referred to in this study. Unfortunately, Osman Pasha died after he had stayed there for 50 days. His grave is in the garden of the mosque of Pir Pasa as a tomb and people visit his tomb for vowing (Fedai, 1994:20). The mosque of Pir Pasa is constructed as a church in the period of Byzantium in the 13th century (Beratlı, 2002:191). Later, with the rushes of Araps it was turned into a mosque.

Conclusion

As a conclusion, it must be emphasized that “cultural heritage” means more than old monuments. Although the preservation and restoration of unique historic environments should be justified on its own merits, as a universal value in itself,

it may actually also play an important and integral part in promoting sustainable social and economic development.

The most important feature of the last decade is Globalization and proclaimed by the UN as the Decade of Culture. This gave way to stress the importance of linking development to local traditions. In 1995, the World Commission on Culture and Development introduced the notion of ‘cultural freedom’ as “the right of a group of people to follow a way of life of its choice” (Hemer, 2003:5).

Lefke has preserved its local characteristics up to today. It has a local settlement character with its vernacular architecture, where buildings are combined with the orange gardens. Nevertheless, there are some constructed buildings as “apartments” on the entrance of Lefke and within Lefke, which are not harmonious with the existing environment and destroy the general layout. As Lefke owns a traditional settlement character as mentioned, contemporary buildings have to be designed after searching the pragmatic architectural characteristics of traditional houses. “If these characteristics can be interpreted by designers to compare with today’s conditions, it will be very useful and highly beneficial to contemporary architecture” (Öztürk, 1990:19).

The traditional Turkish house in Lefke shows original traditional principles which have to be searched for. It has sufficient solutions for the climatic conditions as well as cultural requirements as tried to be searched above. As it has not been used for a very long time, some portions of the building – especially the kitchen part – were demolished, and the remained ones are in a destroyed position. The owner of the house does not want to sell the building to anyone. The building is abandoned to its fate. Across that building, there is another historical building which has been restored and functioned as a hotel. It is the only hotel in Lefke and the traditional Turkish house named ‘Binbasilar Konağı’ can be unified with this building by being restored and refunctioned.

The heritage of historic buildings is threatened by poverty and negligence on the one hand and economic growth and modernization on the other. Rise in land values and pressure for high density urban development usually leads to the destruction of historical properties and the expulsion of vulnerable social groups, who are being forced out by extraneous commercial activities and new inhabitants.

Cultural heritage programmes should, therefore, not be limited to the restoration of historic monuments; they must also include preservation of the urban environment of ordinary town-dwellers. The creative re-use of historic buildings and structures is an important stimulus for economic revitalization.

The planning and carrying out of renovations is intensively laborious. Moreover, developing and maintaining historic towns and buildings calls for traditional handicrafts and artisans. This encourages cottage industries, and provides extra earning opportunities for the poorer members of the community.

Working with the heritage has a potential of stimulating the local economy. Heritage must be seen as an asset rather than hinder for development.

With the right methods it is possible to raise the people's awareness of the significance of their surroundings and thus provide a motive to support preservation. People can be taught how to repair and preserve their buildings.

Finally, another property of cultural heritage is its sustaining character. Environment is often synonymous with the natural environment. But our environment is to a large extent created by humans, in the process of civilization, and thus also part of our cultural heritage. It is this cultural environment which mostly affects the living conditions in today's globalized and urbanized world. Protection of the cultural and natural environment is basically a matter of resource management – using assets where they exist instead of seeing them as barriers to development.

Bibliography

Berathı, Nazım. (2002). *Lefke Sevgilim*, Işık Kitabevi Yayınları, Lefkoşa.

Bourdier, Jean-Paul. (1989). "Reading Tradition". Edited by Jean-Paul Bourdier, Nezar Asayyad, *Dwellings Settlements and Tradition*. University Press of America.

Fedai, Aziz. (1994). "Lefke", *Kıbrıs Gazetesi*, 8 Temmuz, Lefkoşa.

Hemer, Oscar. (2003). *A Future for the Past*. Urban Development Division Sida, Sida.

Kuban, Doğan. (1996). "Scraps of Philosophy for Human Dwelling". Edited by Yıldız Sey, *Housing and Settlement in Anatolia a Historical Perspective*, Türkiye Tarih Vakfı Yay., İstanbul.

Kuban, Doğan. (1986). *Turkish Culture and Arts*. Anadolu Bankası T.A.Ş. Yay., İstanbul.

Küçükerman, Önder. (1985). *Turkish House/Türk Evi*. Touring and Automobile Association of Turkey, İstanbul.

Oliver, Paul. (1989). "Handed Down Architecture: Tradition and Transmission". Edited by Jean-Paul Bourdier, Nezar Asayyad, *Dwellings Settlements and Tradition*, University Press of America.

Öztürk, Kutsal. (1990). "Architectural Characteristics of Traditional Houses of Eastern Black Sea Region in Turkey". *Open House International*, Vol.15, London.

Sözen, Metin, Erüzun, Cengiz, (1996) , *Anatolian Vernacular Houses*, Emlak Bank Publishing, İstanbul.

Structure of Neolithic Settlements in Cyprus in the Light of Study in Ontogenesis of Architecture

Marta TOBOLCZYK*

Introduction

The notion of evolutionary processes included in contemporary architectural creation prompts to launch new areas of study which will aid to understand the role of evolution in development of architecture. With the recent progress in prehistoric research it became possible to explore those issues deeper.

Ontogenesis of architecture is the new field of study which deals with the problems of origination and development of architecture from its earliest germs in the Stone Age, through its monumental, geomorphic forms, to the latest trends. It aims to formulate general rules and regularities, which govern evolutionary processes related to architecture. A special attention is paid to the prehistoric period when the building activity became a vast laboratory for fostering man's creativity abilities. With the growing understanding of constructional problems and of the work of materials, the developing capability for spatial and constructional co-ordination, and the use of modules, there appeared rudiments of planned settlements and circulation systems.

1. Ontogenesis of Architecture

The name **ontogenesis** comes from the Greek *on, óntos*, meaning existence, and *génesis* - origin. Architecture is perceived here in its broad sense, as an aspect of building activity of man and an art of solving many interdisciplinary problems related to space shaping. Ontogenesis presents art of building as a living process, which undergoes constant changes. It shows man as a creature who, on the one hand, is determined by the widely understood natural, social, historical and cultural environment, and is exposed to many accidental influences on the other. As an active participant of the environment, he also takes a challenge of goals he sets for himself. The term "ontogenesis" is used in biology to define an evolutionary growth of an animal's organism, including all changes, which take place from an embryo to the adult form. Biological evolution is a process in which, as a result of an organism's adaptation to exterior conditions, gradual transformation to more complex forms occurs. It is a slow change extended in time during which incessant feedback an organism and the environment takes place. The same happens with the change coming about in the process of creating, for instance the canon of a temple. From an embryonic form derivative both from a family house and from worshiped object of nature, a mature temple

* Ph.D., DSc. Arch., Warsaw University of Technology, Poland; Eastern Mediterranean University, Department of Architecture, Famagusta-TRNC

form emerges in the course of years. While dealing with a complete structure, experiencing its space, a human being comes to new conclusions that enable him to improve proportions, size, function and construction in further building. Thus successive temples correct the imperfections of the former ones. So, this is the process in which the feedback occurring between the matter, environment and human thought - the most active factor of development plays a very important role. A developed form influences the elaboration of thinking and new ideas cause further changes in the existing form. This is a synergetic process, which can incorporate new, unforeseen creative elements, new sources of ideas enriching the final effect. This process goes on until the whole system is interrupted by a change transforming the standing paradigm. Such a change will start a new similar process, but starting from a different, higher level of general human experience.

All the evolutionary phenomena, which take place in architecture and urban planning, such as progressive development of archetypal forms, development of functions, spatial and circulation systems seem to be very similar to those of a living organism. Continuous growth of an organism has its beginning in an embryo. The subsequent process of division and differentiation leads to development of complex systems: a skeleton, blood vascular, muscular, nervous systems and so on. Each of them has its own unique function, but only working together they make an organism alive. A specimen's development includes the broader evolutionary process of the whole species. Much the same one can notice in architecture, perceived not as the work of art done by individual, but as the result of long lasting **collective cultural creative process**. Exogenous aspects of this evolution lie in the social and civilization transformations, which create new needs and new opportunities. The endogenetic factor in this process is man's activity, increasing with the development of his experience and consciousness.

Abstractive thinking is a selective perception of some issues as isolated from the whole. It relies on operating ideas, not concrete things in their complexity. It was abstractive thinking, which released creative initiative of man. Although we will probably never explain the essence of this specifically human quality, we can assume that the main impulse to release it was overcoming our organism's weaknesses as a response to inconvenient conditions of the environment. If we consider ability to make tools as the first factor in developing abstractive thinking, building should be ranked as a second.

Art also played significant role in this process. Although the conviction expressed by Fiedler and Sir Herbert Read, that art was the main instrument of human mind development seems to be much exaggerated, there is something impressive in a statement that it was art which initiated "crystallization process...in which forms, significant or symbolic, emerge from the amorphous matrix of feeling. This provides a basis for "symbolic speech" from which, in

turn, religion, philosophy and science proceed as resultant modes of thinking."¹ There is no doubt that art, especially that applying signs and symbols, is both the evidence and medium of the abstractive thinking. Yet, painting transposes three-dimensional things on a flat surface. Thus it becomes the selective process, that is to say the abstractive (to some extent) transfer of the reality. Geometrical shapes, applied to parts of human figures, expressed in wall- paintings from Kalavassos-Tenta (fig.1.1) and in the form of the idol from Khirokitia, Cyprus (fig.1.2) indicate the growing interest in abstraction that means raising ability in selective thinking and generalization.

2. Cyprus and the Neolithic Revolution

The Near East and the Mediterranean, including Cyprus, played a leading role in development of early settlements. At the time of so called "Neolithic revolution", about 10,000 years B.C., when the beginnings of agricultural economy were founded, equally revolutionary changes occurred in abilities of building human settlements. It was then when the process of building was really formative. Completely new forms, not existing in the environment, were generated. The origins of some architectural patterns, structure and circulation systems, applied later in ancient cultures, can be found here. The essence of those processes relied on synergic changes in many fields. The development of agriculture, building, craft, invention of pottery, goods exchange, progress in human communication, were driving wheels of social changes, gradual transformation from kinship communities to hierarchical political structures. The new strong economical basis caused intensive demographic growth and consequently - veritable explosion of settlement. In the seventh and sixth millennia B.C. it spread down to lower territories of the Near East - of so called Fertile Crest, at the foot of mountains surrounding Mesopotamia and part of Anatolia, and later Greece, Balkans and Iran. Later on, the use of irrigation allowed cultivation and settlements to enter the lowlands, more difficult in exploitation.

Along with the territorial expansion the important changes took place in the structures of settlements. They transformed from loose and chaotic clusters into aimly organized defensive villages. As more complex functions appeared in settled, more populated and gradually hierarchized communities, building forms generally evolved from small circular mono-cellular huts to larger multiroom rectilinear structures. Their spatial pattern based on multiple repetition of standardized type of dwelling, typical for the given culture, but modified for individual needs of a family. Construction technologies were gradually improved. However, the progress in art of building didn't have a linear character. Every new culture took its own way of development from chaos to order, to some extent using experience of predecessors and neighbors.

3. Persistence of the Curvilinear Tradition in a Building Form in Cyprus

At the time of Neolithic revolution and later - in Chalcolithic and Bronze Era, Cyprus played an important role in the development of some settlements' and architectural patterns. Its position - insular but central in the region of early agriculture encompassing Levant and Anatolia created specific conditions for the development of building tradition. The well known phenomenon of transformation from curvilinear to rectilinear building forms, ongoing on the mainland with many socio-economic implications, didn't take place on Cyprus at the same time. First rectangular structures appeared on the island in Bronze Era. This kind of conservatism was formerly explained by insular isolation. Since it became clear that inhabitants of Cyprus stayed in close relationship with the mainland from at least 9th millennium, the persistence of the curvilinear tradition on the island long after the emergence and elaboration of the rectilinear patterns on the continent stands out as a strong anomaly within the main stream of Near Eastern architectural development. Does that mean lack of progress or maybe different evolution under specific socio-economical circumstances of the island?

Edgar Peltenberg² explains this anomaly by the fact that "an island ideology of co-operative endeavor acted as a check on the establishment of the kind of unegalitarian behavior which led to privatization of domestic space on the mainland." There are some arguments that can support this view, although usage of term "privatization" regarding Neolithic Era seems to be rather unfortunate. When we take a look at architectural patterns used by rural societies based on strong communal values, like Anasazi tribes in North America or Dagomba in Ghana, we can see the long survival of circular form³. On the other hand, the use of rectilinear plan, especially as early as in Neolithic, has nothing in common with privatization. Rectangular terraced structures of Çatal Hüyük in Anatolia and of Taos Pueblo near Santa Fe, New Mexico, were raised by strong egalitarian communities. Even based on square grid plan of the Neolithic proto-city Tell Bouqras in Syria (6,000 B.C.), represents rather distribution of land within community than break down into private lots. Talking about "privatization" may be perceived as falling in the trap of projecting our contemporary values and social structure of industrial society (including nuclear families) into prehistoric community. First notion of semi-private property of land was documented in ancient Babylon.

Before we begin to explain the fact of the persistence of the curvilinear tradition on the island, lets examine some phenomena accompanying transformation from the circular to rectilinear plans in early Near Eastern settlements.

4. Transition from the Circular to Rectilinear Plans in Early Near Eastern Settlements: Process of Agglutination

Archaeological excavations reveal that along with the development of sedentary way of living, primary oval and circular huts were successively replaced by the more complex rectangular buildings. The reason builders switched to the right angle was rather practical. The rectangular i.e. congruent shapes were most convenient in multi-room houses, because they eased division of space and allowed resolving many complicated problems. Undoubtedly at that level of civilization development the progress was achieved in the ability of better structural and spatial coordination. It didn't mean however that rectangle used in a floor plan was by itself higher and more evolved form than a circle. Opposite, since circular form was more archaic, in many cultures it obtained in a course of time a special symbolic value. As a meaningful shape related to the ancestors' tradition, it was often kept in religious ceremonial structures even after the appearance of new, rectilinear form used to layout dwellings.⁴

Transition to rectangular structures proceeded differently in various regions and cultures, and usually assisted more complex social-economic changes related to sedentary way of living, based on agriculture and early industry. The best evidence of such transformation, responding to the need of subdivision of space, give successive layers of the Pre-Pottery Neolithic A site in Mureybet (phases II-IIB) (fig.2.) and in Jerf el Ahmar (9.000 B.C.E.), Syria. In the latter, significance of the central building is stressed by preserving its circular shape, even after subdivision of its interior.

The layers from c. 4,500 BC. in Sotira by Episkopi on Cyprus show existing next to each other irregular huts of different shapes: oval and sub-squarish with rounded corners (fig.3, 4). The latter represent the later stage of development. This site and others (Paralimni-Nissa, Ayios Epictos-Vrysi (fig.5, 6), illustrate the local transition from curvilinear to rectilinear structures done probably under influence of well known straight angle pattern from the mainland. People who introduced sub-square forms were either newcomers or inhabitants of the island. Rounded corners built of pebbles or loose stones jointed by poor mortar helped to stabilize the structure, which would otherwise collapse.

This phenomenon of transition to rectilinear forms assisted the agglutination process. In the course of time the more complex houses gradually replaced the simple oval huts. These first big dwellings were developed by joining two or more round shelters into one complex. The process in which single units are very much like glued together into one whole is called agglutination. One can see here the significant analogy to phenomena undergoing in biology and medicine. The agglutination means the way scattered singular cells like bacteria's, protozoa's and blood cells etc. conglomerate and get stuck together in the fluid environment. Simple agglutinated huts were uncovered in Pre-pottery Neolithic A Jericho (8300-7000 B.C.). They consisted of two oval rooms structured the

same way. Their thick walls were built of loaf-shaped mud brick, the first ever known. In the evolution of the early settlements' patterns the agglutination processes played important role. These phenomenon is also testified in Cyprus sites: Cape Andreas-Kastros (fig. 10.), Ayios Epictos-Vrysi (fig.5, 6), and at Akanthou-Arkosyko (Tatlisu-Çiftlikdüzü)⁵. The builders of these agglutinated houses met new technological and spatial problems they never had before. Simple oval hut is a closed spatial whole not congruent to another one of the same shape. The group of such units becomes the new entity, which needs coordination between parts. It was difficult to provide in these clusters of many rooms the stable structure, convenient access, free community space daylight and the right outflow of rain the same way as to the single hut. Awareness of these issues took time, couldn't happen at once. Since the old tradition of building was proved by generations to be effective, it was hard to quit it and start something new.

As it is evident from the Sotira and other mentioned above sites, some processes of transformation from round to rectangular plans have been notified on Cyprus. Nevertheless, this evolution proceeded much slower than on the continent. During Neolithic and Chalcolithic Era arrangement of all known settlements based on curvilinear forms and consisted of scattered free standing huts of different sizes. Within this circular schema larger and more elaborated forms of buildings serving probably communal functions were developed. However, a need for division of space didn't lead to changing shape.

The best documented Neolithic settlement on Cyprus is Khirokitia on Maroni river, 30 km west from Larnaca (fig. 7, 8, 9). For a long time it was interpreted as founded by newly arrived colonists who came by sea, probably from north Syria. Nevertheless, since the new excavations attested earlier occupation of the island, it became possible to reconstruct also the local way of evolution which ended up with final stage of development of so called Khirokitia culture. The initial phase of the Early Aceramic Neolithic A is represented by Parekklisha-Shillourokambos, North-East of Limassol. The post holes and slots cut in the bedrock dated to about 8.100 B.C.E. show outlines of huts of 1.5 to 4 m in diameter. The remains of a big stone circular structure with a 4.5 internal and 7.2 external diameter belong to the late phase (7.300 B.C.E.). The most enigmatic feature of that site is the composition of long shallow trenches cut into havara (secondary limestone) in a shape of straight angle triangle – probably the trace of a fenced enclosure for animals, with the curvilinear extensions.

Similar processes of evolution can be notified at the Neolithic site of Kalavassos-Tenta. Due to recent dating this interesting settlement, located several km west of Khirokitia is actually ranked as earlier than its famous neighbor. Tenta gives the evidence of the evolution in building technology and in architectural creativity, expressed in the elaborated form of the significant structure (complex nr.17, 36, 14, 15, 19- 10.5 m diameter) in the village. Mud

brick structure used in earlier period 3, was gradually replaced by stone walls. It is not clear how building nr.17 of about 8 m diameter was covered. The pattern of mud bricks coming of the fallen circular wall may suggest a domed superstructure (fig.11, 12). Nevertheless, thickness of the brick wall excludes this type of cover. According to the report of excavations, written by Ian Todd⁶, there are no definite proofs of any of possible types of superstructure: neither flat, nor the conical one supported by wooden beams.

The religious purpose of the structure is not documented by findings, but significance of the place is stressed by solidity of thick walls, high standard of construction, impressive plaster red painted floor (structure 17, 36) and considerable amount of care expended on the building of the various elements of the complex. The interior faces of the walls of dwelling houses were also plastered with layers of cream-colored gypsum plaster. Painted decoration was only found on the pier within the structure 11.

Interesting spatial layout represents the complex (fig.7, 8, 9) of hundreds oval houses in Khirokitia in Cyprus (6000-5800 BC.). Family compounds contained several houses: bigger, used as dwellings and others, served household purposes. Hearths and stone tables were found next to them in open. The settlement has a clear spatial organization only in fragments. It was not planned as a whole. Houses from 3 to 8 meters in diameter - covered by domes or as lately reconstructed - by flat roofs, some of which were two-storey, seem to be spread out carelessly in the space. The settlement was initially surrounded by a 2.5 m wide defensive. Later, when it spread out of the walls, the second run of defensive stone wall was added to the west. All the huts in described settlements had round forms. Both of them: Tenta and Khirokitia were almost freely developed in open space, initially restricted by need of defense, but later spread behind the defensive wall. Therefore, their arrangements are rather chaotic. Lack of disciplining factor affected in similar way villages of rectangular huts.

Let take a look at some problems that builders met when constructed multiple room houses with round units. The multi-roomed houses were developed here based on the original oval floor plan. The increased number of rooms was achieved in two ways: by division of interior space and by the surrounding addition to the houses. There are two significant sites in Cyprus: Cape Andreas-Kastros (fig. 13, 14.) and Kalavassos-Tenta (fig. 10, 11, 12), where builders developed complexes of multi-room rounded houses, without switching to square grid. Using the concentric-radial mode of organization they provided very interesting spatial solutions which prove the good understanding of the principles governing division of space. The circle and its center pointed out by the post define structure of surrounding space very suggestively. Development of abstractive thinking achieved here level, which gave possibility of dealing with space due to structure of used geometric forms, in this case - the circle. These

two settlements are extremely important for research on development of architectural thought.

Conclusion

The dichotomy in architectural development between the Near Eastern mainland and Cyprus may suggest that this kind of process was not automatic consequence of progress in sedentary way of living, but it used to happen under strong pressure of dynamic changes in social-economic conditions of life in highly populated areas, which required even at this early stage of Neolithic development optimization of use of land, more effective building technologies, high density structures and defense. As long as people live in harmonious, stable environment, without such economic pressure, they tend to continue traditional way of living and keep hitherto existing values. The shape of Neolithic settlements with their archaic curvilinear forms, providing comfortable conditions of living in Mediterranean climate and creative architectural ideas within pattern of curvilinear schema, prove lack of the same dynamic changes in the life style, as in the mainland. They also testify that the main treasure of Cyprus - copper had not been used yet in Chalcolithic Age to develop strong industrial economy. A transition from the settlements built up with circular huts to regularly planned, rectangular villages marks the moment of intensive overseas trade as the result of development on the island one of the most important metallurgical centers in the region.

Notes

¹ Read, H. (1955), *Icon and Idea. The Function of Art in the Development of Human Consciousness*, Harvard, Cambridge, Mass.

² Peltenberg, E. (2001), "Social space in early sedentary communities of Southwest Asia and Cyprus", in: *Levant Supplementary Series, Vol. I: Neolithic Revolution. New Perspective on Southwest Asia in light of recent discoveries on Cyprus, Drousha Village, Cyprus*: Oxbow Books, pp.71—86.

³ Tobolczyk, M. (2000), *Narodziny architektury. Wstęp do ontogenezy architektury*, (Eng. "The Birth of Architecture. Introduction to Ontogenesis of Architecture") Warszawa: PWN, p.50, p. 118.

⁴ In Anasazi village in Mesa Verde, Colorado, built on the rocky ledge in 12th Century, rectangular dwellings sit next to subterranean, round *kivas* – survival form of pit houses - serving ritual dances of men.

⁵ Newly excavated site on the north eastern coast of Cyprus. Excavations conducted by North Cyprus Archaeological Survey Project show similarity to Shillourokambous phase B (7800-7500 B.C.): Müge Sevketoglu, "Akanthou-Arkosyko (Tatlisu-Ciftlikdüzü): The Anatolian Connections in the 9th Millenium BC. In: World Islands in Prehistory, BAR International Series 1095-2002.

⁶ Todd, I.(1987), Vasilikos Valley Project 6: Excavations at Kalvasos-Tenta, Vol.I. Göteborg Paul Åströms Förlag, p. 43-44.

Figures Captions

1. Abstractive synthesis of human body evident in:
 - 1.1. Copy of the wall-painting found in Structure 11 of Aceramic Neolithic settlement Kalavassos Tenta.
 - 1.2. Anthropomorphic idol in andesite from Neolithic settlement in Khirokitia (Larnaca District, c. 7th millennium B.C.).
2. Pre-Pottery Neolithic A site in Mureybet (phases II-IIIb, 9,000 B.C.E.), Syria. Subdivision of single room interior stimulating transition from circular to rectangular form of building.
3. The layers from c. 4,500 B.C. in Sotira near Episkopi on Cyprus show existing next to each other irregular huts of different shapes: oval and sub-squarish with rounded corners.
4. View of remnants of huts in Sotira.
5. Plan of settlement in Ayios Epictos-Vrysi near Kyrenia (Girne).
6. West side view of the part of Ayios Epictos-Vrysi near Kyrenia (Girne).
7. Neolithic settlement in Khirokitia (Larnaca District, c. 7th millennium B.C.). General plan, plans and sections of huts and reconstruction after Dikaios.
8. General view of southern part of Khirokitia settlement.
9. View of structures in the southern part of Khirokitia settlement.
10. Plan of the major part of the Aceramic Neolithic village in Kalavassos Tenta, west to Larnaca (8000-7000 cal. B.C.).
11. Plan of the main circular structure (29, 15, 17 and 36) in relation to the overlying (unshaded) walls of the structure 14 complex. Mudbrick walls and in situ mudbricks are diagonally shaded; falled mudbricks of structure 17 are shown in solid black.
12. East side view of the main circular structure (29, 15, 17 and 36).
13. Plan of structures in Neolithic settlement in Cape Andreas Kastros.
14. View of structures in Neolithic settlement in Cape Andreas Kastros.

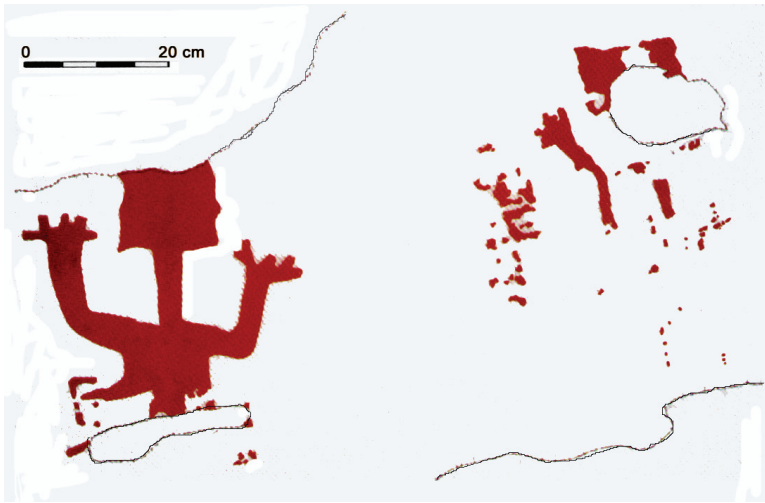

Fig 1.1. Copy of the wall-painting found in Structure 11 of Aceramic Neolithic settlement Kalavassos Tenta

Fig 1.2. Anthropomorphic idol in andesite from Neolithic settlement in Khirokitia (Larnaca District, c. 7th millennium B.C.).

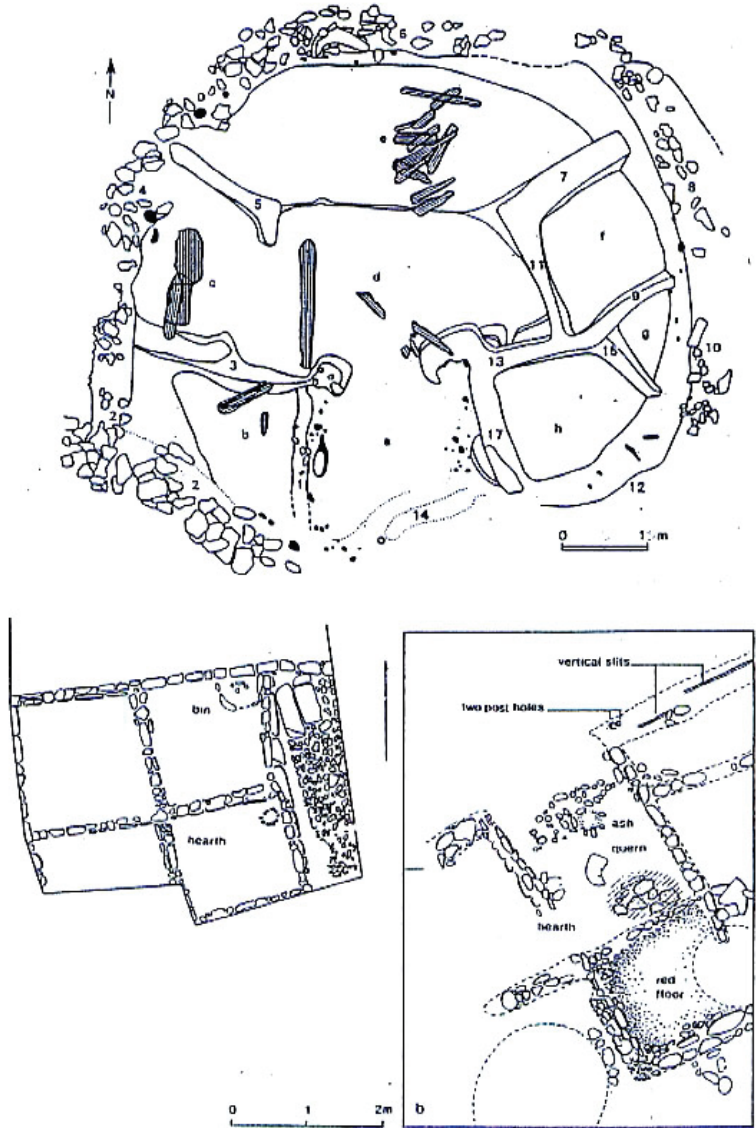

Fig 2. Pre-Pottery Neolithic A site in Mureybet (phases II-III B, 9.000 B.C.E.), Syria. Subdivision of single room interior stimulating transition from circular to rectangular form of building.

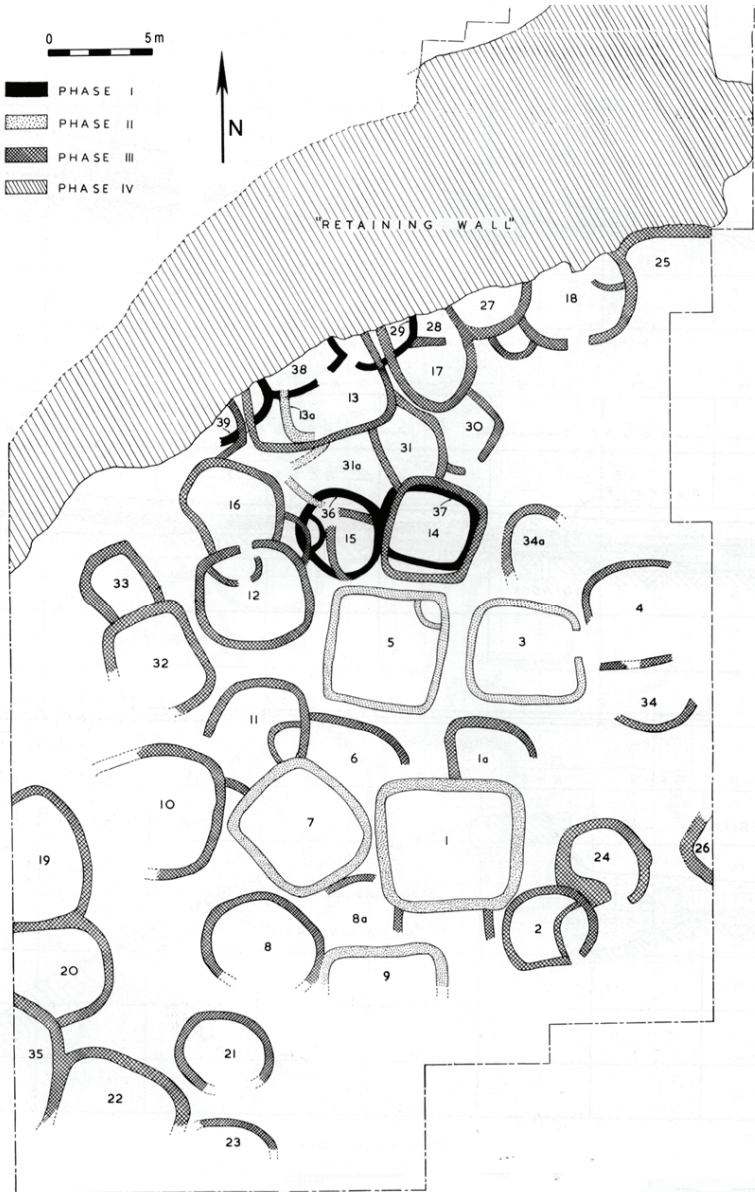

Fig 3. The layers from c. 4,500 B.C. in Sotira near Episkopi on Cyprus show existing next to each other irregular huts of different shapes: oval and sub-squarish with rounded corners.

Fig 4. View of remnants of huts in Sotira.

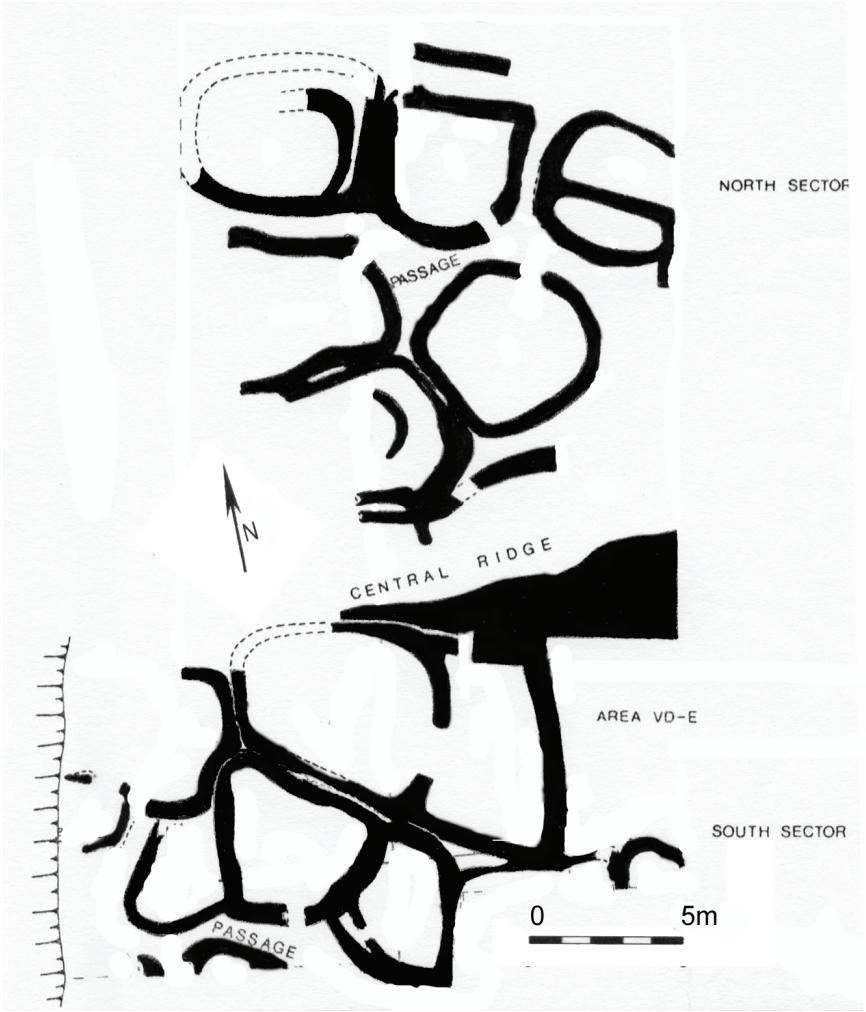

Fig 5. Plan of settlement in Ayios Epictos-Vrysi near Kyrenia (Girne).

Fig 6. West side view of the part of Ayios Epictos-Vrysi near Kyrenia (Girne).

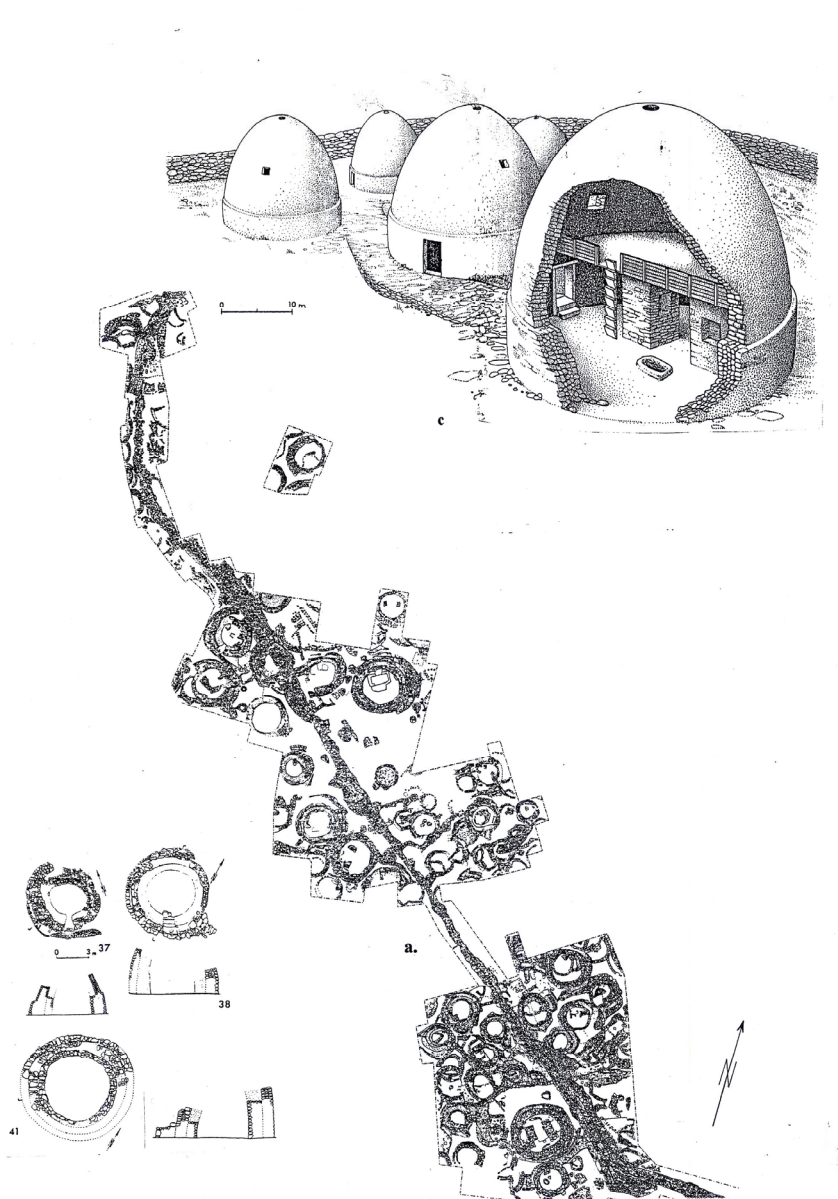

Fig 7. Neolithic settlement in Khirikitia (Larnaca District, c. 7th millennium B.C.). General plan, plans and sections of huts and reconstruction after Dikaios.

Fig 8. General view of southern part of Khirokitia settlement.

Fig 9. General view of structures in the southern part of Khirokitia settlement.

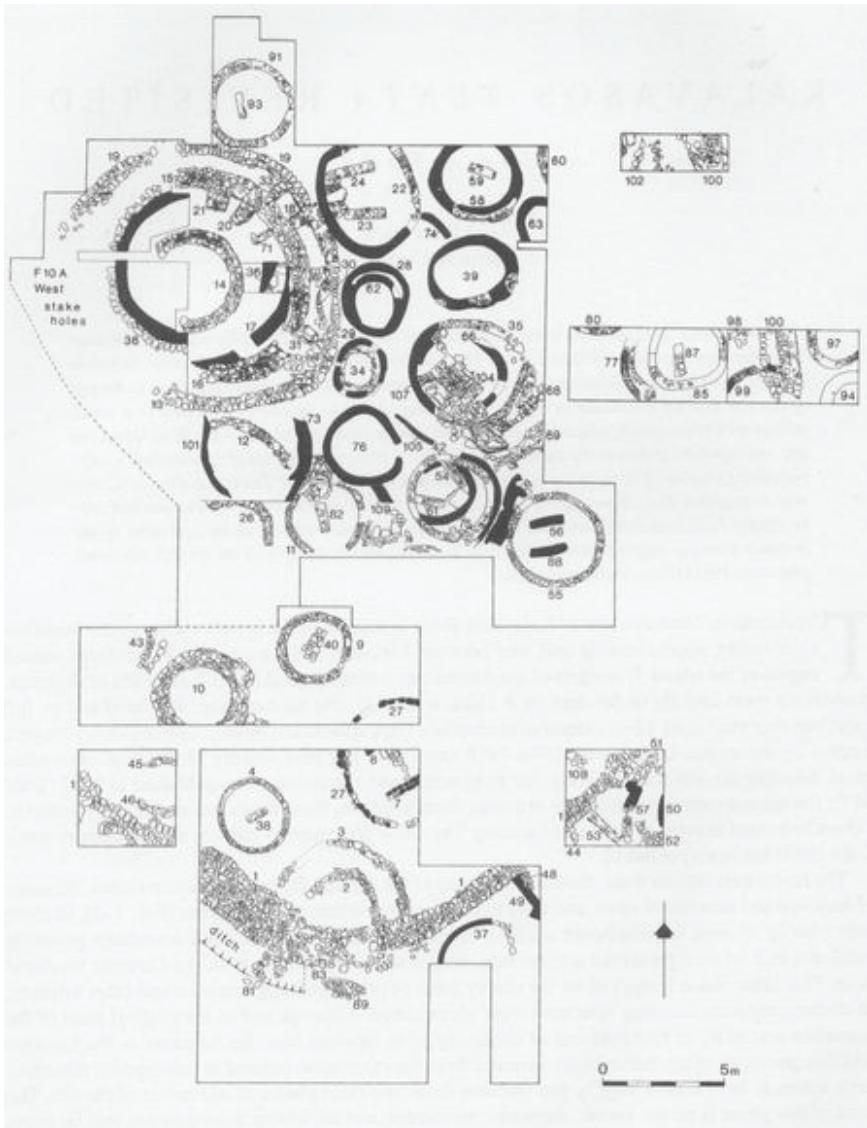

Fig 10. Plan of the major part of the Aceramic Neolithic village in Kalavassos Tenta, west to Larnaca (8000-7000 cal. B.C.).

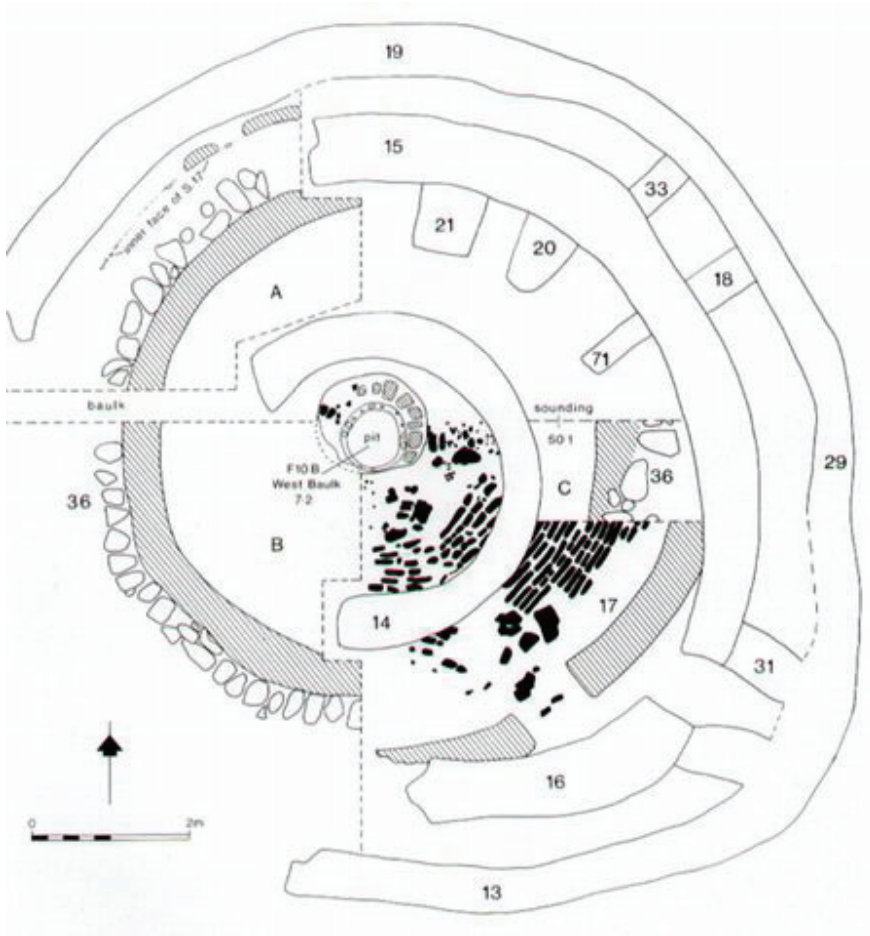

Fig 11. Plan of the main circular structure (29, 15,17 and 36) in relation to the overlying (unshaded) walls of the structure 14 complex. Mudbrick walls and in situ mudbricks are diagonally shaded; failed mudbricks of structure 17 are shown in solid black.

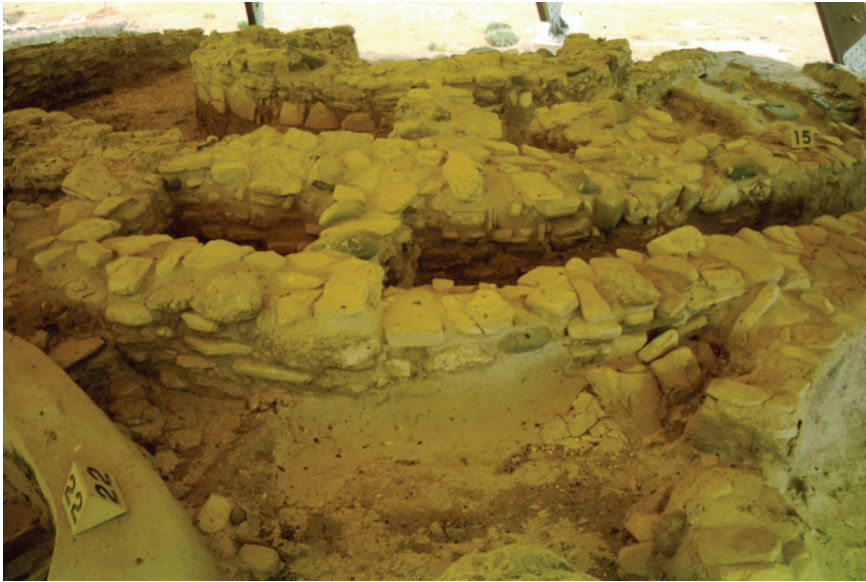

Fig 12. East side view of the main circular structure (29, 15, 17 and 36).

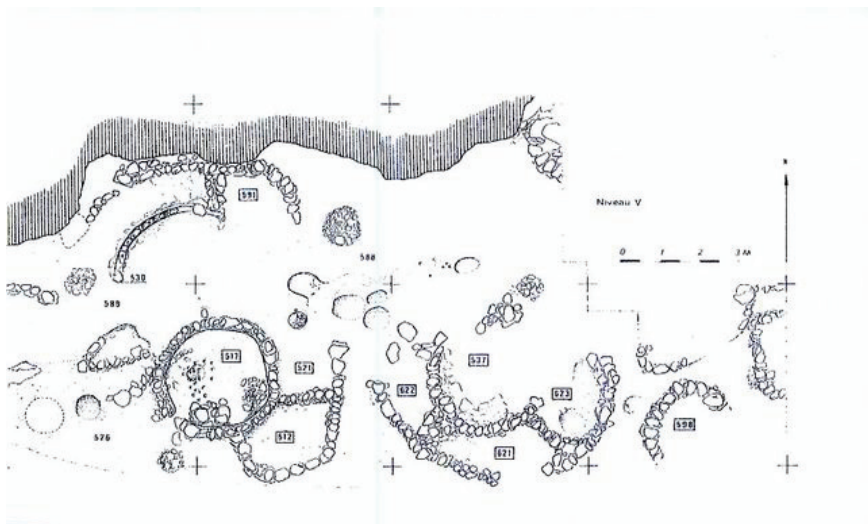

Fig 13. Plan of structures in Neolithic settlement in Cape Andreas Kastros.

Fig 14. View of structures in Neolithic settlement in Cape Andreas Kastros.

Search for the Traces of the Bank of St. George of Genoa in Famagusta: The Genoese in Famagusta During the Middle Ages

Netice YILDIZ*

Introduction

The citation to the Mahone by Makhairas (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. 1 p.337: § 358; Vol. II, p.151: n.358), the medieval chronicler, as well as the description of '*maona*' by George Jeffery with reference to the cruel occupation of the Genoese (1918, p. 161) lead into curiosity to get into further research about the meanings of *mahone* (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p. 337; Vol. II, p. 151: n.358) and *moana*¹ as well as the part of the famous Bank of St. George of Genoa in the history of Famagusta or the discovery of the Genoese historical heritage in Famagusta.

It will be the main aim of this paper to explain the importance of the Genoese for the flourishing of Famagusta in the 14th century as a trading city as well as their responsibility for its destruction and declining in the 15th century due to the competitions arising between them and the Venetians which were all based on the commercial advantages gained in the area. Besides this, the role played by the Genoese Mahone and the Bank of St. George of Genoa in this evolution for the improvement and decline of the commerce in Famagusta will be explained. And further suggestions will be attempted to determine the location of the administrative, residential and commercial areas occupied by the Genoese community, in particular the site of the Bank of St. George of Genoa in Famagusta as well as other buildings such as Genoese loggia or the Genoese *founduc*, if ever existed, or any other religious establishment related with the Genoese.

Inhabitants of Famagusta in the Medieval Era

There is always a classical listing of the Byzantine, Lusignan and Venetian periods for the medieval era of the city in the chronological table for the history of Cyprus as well as Famagusta while the Genoese occupation of Famagusta as a significant period is usually neglected since there is not much told about this period. A careful study of some of the chronicles such as Makhairas, Boustronios or Amadi, or the recent studies of Peter W. Edbury, David Jacoby, Benjamin Arbel and others would show an alliance as well as a long struggle between the Lusignans, Venetians and Genoese which resulted in the Genoese occupation of

* Assoc. Prof. Dr., Art Historian, Eastern Mediterranean University, Faculty of Architecture, Famagusta-TRNC.

Famagusta in 1374 during which time the Lusignans were not permitted to enter the city for nearly 90 years, a period almost equal to the Venetian period. Since only the nationality of the dominant ruling class is mentioned in the history books and chronological tables, this creates misleading information about the citizens or the inhabitants of the towns during the medieval times. However, some knowledge of the foundation of medieval cities or towns and particularly the foundation of the crusade states and cities show that besides the ruling power, there are several other nationalities living under the dominion of the kingdom whose rights are fixed by certain agreements or *Assises*, which were all under the control of the Pope of Latin Church in Rome and it was one important item to swear upon the Gospel to be obedient to the *Assises* during the coronation ceremony.² Land divided into the *burgage* plots was distributed among the commoners, each of whom must build his own house or business within a stated time (Kostoff, 1985, p. 354). King Guy did so much effort to populate his kingdom by sending envoys to the West, to France, England and Catalans in particular, to invite craftsmen, merchants and farmers with the promise of giving gold and silver, as well as inheritance rights to them and to their sons, for those to be willing to live in Cyprus and in all lands of Jerusalem. Since, many holy relics then were in Cyprus, many people with their wives and children came and settled, some of which were paid monthly wages for the service under the Kingdom of Cyprus and Jerusalem (Dawkins [Ed.] 1932, Vol. I, p. 25: §. 26). However, the real increase of population of Famagusta started after the fall of Acre in 1291, as she became the emporium of the eastern Mediterranean (Jacoby, 1984, p. 428). Therefore, besides the Lusignans and local Greeks, Genoese, Venetians, Pisans, Syrians, Armenians and Turkophelers settled in Famagusta.

Although the Genoese held the most privileged position in the Lusignan court and cities until the mid 13th century, Venetians, Catalans and Pisans gained more respect by the Lusignans in 1290s due to several political reasons, one last case was the fight between the Venetians and Genoese in Acre in the war of St. Sabas in 1258 (Setton [Gen. Ed.], 1969, pp. 568-569). Then the relationships were weakened and almost they treated each other as opponents. The dealings grew worse after a dispute arisen during the coronation ceremony in 1372 which resulted with the Genoese occupation of Famagusta. Besides this, Nicosia and Limassol suffered so much and a long siege was held to occupy the Kyrenia Castle. The Genoese then managed to interrupt the Lusignan kingdom in Famagusta prior to the take over by the Venetians. Hence the role of the Genoese in the history of Cyprus as well as their contribution to the current cultural historical heritage of Famagusta will be explained below.

The Importance of the Genoese in Cyprus and Famagusta

Genova or Genoa is located on the Mediterranean coast of the north western part of Italy's Liguria region which is the most isolated area of Italy. Cyprus was familiar with people from Italy since the Roman times. In fact, there is nothing known about the citizens from the region of Genoa ever coming to Cyprus during the Roman period. Furthermore, written historical records about the Genoese in Italy start from the 10th century. Genoese are an interesting people, always tend to go their own way. They are arrogant and aloof people. Genoa led in the rise of capitalism, slavery, and colonization in the Middle Ages, international public finance in the sixteenth century, poor relief in the seventeenth century, republicanism in the nineteenth century, and fascism in the twentieth century (Epstein, 1996, p. xiv). Being a travelling people, the Genoese were concerned about moving freely across land and sea. Their trading and pirating activity to Mediterranean or North Africa coastal towns is known as far as the early 11th century (Epstein, 1996, pp. xv, 24). But in fact the root goes to earlier times as far as 7th century when Liguria region was under the control of the Byzantine Empire (Devroey, 2001, p.109). They also had an important contribution to the First Crusade in 1095 (Epstein, 1996, pp. xv, 24). "Genoa la Superba," the capital city of the Ligurian Republic was the most powerful of all commercial communities during the period that Crusade expeditions started. Her only rivals were Venice on the one hand and Marseille on the other (Jeffery, 1973, p. 21). In the north of Italy, in Genoa as well as other cities mainly Milan, Lucca and Pisa in the 10th century, the concentration of commercial and artisan activities sustained the emergence of new classes, who soon struggled for power with the traditional elites of the city, namely, the bishops, counts, or public representatives, and powerful landowners, the outcome of which in the 11th and 12th centuries led to the formation of such institutions as communes, *maona* and *commenda* (Devroey, 2001, p. 128) all of which have a common idea of cooperation for the increase of profit. Although they are always an essential team during the crusades because of the navigation service, they have always appeared as troublesome people by exposing frequent quarrels particularly with the Pisans or Venetians.

The Genoese Republic had found the crusades of the past hundred years particularly profitable, ever since it had been acting as the first of "army contractors" in the port of St. Simeon, during the first siege of Antioch (1099) supplying food and wine from Cyprus and other parts of the Byzantine Empire, and keeping up communications with Europe. They enriched themselves from the benefits which accrued not from trade, but from hiring out ships and lending money to the crusades (France, 1996, p. 66). Then they managed to sign treaties and capitulations through which the Republic had been assigned with quarters to her merchants besides all manner of privileges, in all the Levantine towns captured from the Moslems. During the First Crusade, after the fall of Antioch

on 3 June 1098 the Genoese were given the Church of San Giovanni in Antioch, as well as a *fondaco*, a well and thirty houses on the church square besides the right to live by their own customs in Antioch. In 1099 further agreements were made to give the Genoese one third of the cities besides an important church in the places to be conquered by the crusaders (Epstein, 1996, p. 29). The capture of the small but important town and port of Djebail or Giblet near Tripoli by the Genoese admiral Hugh de Lembriac in 1108, laid the foundation for further enterprise of the same kind in Syria and Palestine. The agents or bailiffs of the Republic became in a few more years the most important of the many functionaries and official representatives of European wealth and commerce who crowded the market places and ports of the Levant and their privileged courts of justice and their viscounts were recognised in the interior of Armenia (Jeffery, 1973, p. 21).

During the Third Crusade, Richard I was entertained in Genoa on his expedition to East. Even in those days in Genoa the great families of the Grimaldi, Doria, Spionola, Feischi, and a hundred other famous names, were living in their huge palaces amongst the narrow crowded lanes, with all the pomp and state of a wealthy oligarchy controlling vast commercial interest (Jeffery, 1973, p. 22). The Palazzo San Giorgio which was built by the order of the first Genoese doge, Simone Boccanegra was located on the harbour front in Genoa (Epstein, 1996, p. 148), and by 1300 her population possibly approaching 100,000 and the city with strong walls, grand patrician palaces and churches built in black and white marble strips (Britannica, Vol. 7, p. 1007).

The presence of the Genoese in Cyprus is in fact earlier than the Latin period. During the Byzantine period amongst the foreign residents in Cyprus were many Italians, citizens of Venice, Genoa, Amalfi, Pisa etc. (Jeffery, 1973, p. 70). The Latin penetration of Cyprus had begun presumably after 1148 since Manuel Commenus had granted to the Venetians the same commercial privileges in Cyprus as they enjoyed elsewhere in the empire (Setton, [Gen. Ed.], 1969, Vol. II, p. 622; Hill, 1940, Vol. I, 306, n.2). A small population of Genoese was already living in Amathus, the town on the south coast of Cyprus, when Richard the Lion-heart landed there (Jeffery, 1973, p. 70). These people formed most important corporations of merchants, engaged in the flourishing commerce of Levant: Like the members of the chartered Levant companies of a much later date, they lived together in communities within strongly built wall enclosures or *fondacci*, within each of which was a Latin church of some importance (Jeffery, 1973, p. 70). Among the nobles who joined the feast given in honour of the betrothal of Richard I to Berengeria, some notables of the Genoese besides the representatives of other nations were also present. The Bailiffs of the Italian Republics, Venice, Genoa, Pisa, and Amalfi, the Genoese Admiral Grimaldi, and all the English barons with their dames, seated themselves in accordance with the instructions of the masters of ceremonies and heralds (Jeffery, 1973, p. 108).

Genoese Mahone and the Capitulations Gained in Cyprus

The Genoese citizens who were active as traders owed their power and richness for shipbuilding industry and navigation in the middle-east since the 10th century. They also had their success almost through joining the crusading expeditions which was organised with the financial support of the Genoese community by establishing Mahone whenever they were obliged to send a large fleet to protect their trade colonies, the first one ever known is the Mahone of Ceuta established in 1234, as well as Mahone of Chios in 1347, Mahone of Cyprus in 1373 and Mahone of Corsica (Epstein, 1996, pp. 122-3, 210-1, 236-7, 239). Therefore, as a consequence of the research on the Crusading history as well as the history of Genoa and their connection to Famagusta, it becomes clear that 'Mahone' as cited by Makhairas (1932, p. 337: § 358; ii.151: n.358) or '*maona*' by George Jeffery (1918, p. 162) as well as Epstein (1996, pp. 122-123, 236-37 etc.)³ define the cruel rule of the Genoese in Famagusta during the 14th and 15th centuries whose interest was merely establishing trade colonies in the Mediterranean. Mohanna is the organisations arisen in Genoa as a kind of group of creditors, mainly widow women who established the earlier banking system based on the capital collected as charities or formed as share holders from the citizens of Genoa which later on created the famous Casa of St. Giorgio (George) or the Bank of St. George of Genoese (Kindleberger, 1993, p. 190). Casa of St. Giorgio though originally a society of state creditors, received deposits and transfer credits in the Crusading States, and in later times, it became a full-fledged bank of great economic and political importance in Genoa and an example for other countries (Gras, 1969, pp. 442-444). This is the first bank known to have been established in Europe (Kindleberger, 1993, p. 190) which had also played an important part in the history of Famagusta from the beginning of 14th century until the mid-15th century.

Mahone of Cyprus later in 1408 joined the recently opened Office of St. George of Genoa, the Bank of St George of Genoa of later times. This is another success of the community since through this social organisation collaborated in establishing unions in particular to raise funding for warfare and building a powerful navy fleet with the idea of increasing their income from the outcome of the profit at the end of the expedition.

Mas Latrie was the first person to write a long explanation about the Cyprus Mahone of Genoese. Accordingly the earliest mahone is dating back to 1100, when Genoese joined to the 1st Crusade Expedition. Upon declaring a military expedition by the Republic of Genoa, many volunteers joined to form the army which was financed again by volunteer citizens, ranging from rich merchants to artisans or clericals to secular members, administrators besides the association of the armateurs and rich widows who formed an association of commandit by purchasing shares as exact cheque of their contribution. The military troops and the fleet would then start her destiny and on the return, all contributors could get

their share from the profit. Genoese did not hesitate to divert their destiny to pirating for the sake of increasing their income or shortage of money due to lost or defeat. Since 1100, several mahones were established. The Mahone of Chios established by Justinian of Genoa which lasted for 200 years was one of these (Mas Latrie, 1852, Vol. II, pp. 366-369).

It is thought that Guy of Lusignan purchased Cyprus from the Templars for 40,000 dinars, borrowed either from the burgesses of Tripoli or from the Genoese while he had assumed the responsibility for the remaining 60,000 still owed to Richard by the Templars (Setton [Gen. ed.] 1969, Vol. II, p. 602). Leontios Makhairas also supports this information by saying that Guy de Lusignan with the help of the God and Genoese took the kingdom of Cyprus as he borrowed a large sum of money from the Genoese and bought the country according to the terms of the Templars (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p.19). The Genoese gave this support with the intention of gaining more profit from a certain decided rate of interest and most probably this loan was from the capital of an earlier *mahone* which was presumably established in the late 1180s for the occasion of the third crusades.

Since the Lusignans owed a large debt to the Genoese, it is expected that they would yield them privileges and priorities in many cases on the island. Besides this, the Lusignan Kingdom depended largely on procuring ships from the Genoese during the thirteenth century (Setton [Gen. Ed.], Vol. II, p. 622). The Genoese permanent settlers appear in notary records as early as 1203 (Jacoby, 1984, p. 159). In fact Genoa was the first country to sign a treaty with the Lusignans to establish their own consulates and commercial units in the island. The queen mother Alice of Champagne made a concession to the Genoese upon the advice of the bailie Philip of Ibelin and her lieges in 1218, of extensive privileges of free trade, exemption from all customs dues on sales or purchases, imports and exports, free jurisdiction in all cases concerning their nationals, excepting treason, rape and homicide besides the rights to use the baths, two pieces of land in Lemessos (Limassol) and Famagusta respectively, with the right to build on them and finally protection of property and life in the case of the wrecked vessels (Dawkins [Ed.], Vol. I, p.85:§91; Mas Latrie, 1852, Vol. I. pp. 198-199; Setton [Gen. Ed.], 1969, Vol. II, p. 623; Epstein, 1996, p.111). The extents of their privileges were increased in 1232 when John of Ibelin and his men on board the Genoese ships landed and captured Famagusta from the imperialist (Mas Latrie, 1852, Vol. I, p. 284; Setton [Gen. Ed.], Vol. II, p. 617). According to a treaty signed in 10th June 1232 the Genoese were granted with a court for their own nationals competent in all cases except murder, rape and treason, as well as a court for maritime affairs, exemption from dues on purchases and sales, except for fees when merchandise were weighed or measured by the king's officials; they were also promised to be granted with house and land to establish an *entrepôt* and consulates in four main cities,

Nicosia, Famagusta, Limassol and Paphos of the crown and the privilege to own a bath or use the baths as well as having their own bakeries in Nicosia, Famagusta and Paphos. Also they were given the right to buy a whole village with the existing properties (Mas Latrie, 1852, Vol. I, p. 285) and own a *casale*⁴ called Depoite near Lemesos (Hill, 1948, Vol. II, p. 118).

Although in earlier years the administration center of the Genoese was in Nicosia, this was shifted to Famagusta after 1299. Until 1291 the Genoese were headed by two consuls and viscounts residing in the Frankish States in the Levant. After the fall of the Frankish states a *potestas* (podestà) and *vicecomas* (viscounts) was appointed to the Kingdom of Cyprus and the centre of administration was in Nicosia where he sat in the Genoese loggia while the Genoese communities of Famagusta, Limassol and Paphos were each headed by a consul, an official of lower rank. When tension was built up between King Henry II and Genoa in 1299, the Genoese as well as the podestà and the consuls were asked to leave the island. Later, a rector besides a scribe and two sergeants to assist him were appointed for the head office in Nicosia, while another rector with a similar staff was to be the administrator on behalf of the Genoese community in Famagusta. The rectors of Limassol and Paphos had one scribe and one sergeant in their retinue. In February 1301 a new phase starts for the Genoese in Cyprus and particularly in Famagusta with the appointment of a podestà in Famagusta. He was occasionally replaced by a *locumteneus*, and was assisted by two sergeants, two *placerii*, a scribe, and the guardian of the loggia (Jacoby, 1984, pp. 163-164). A captain and *massari* (the treasurer and administrators) and other officials were appointed to administrate and protect the city after the Genoese occupation of Famagusta in 1374 (Hill, 1948, Vol. II, p. 412, Vol. III, 606 n.1).

Besides their own enterprises there are several examples in the case of the Genoese being involved with official works in the Lusignan courts. In one case, upon the attack of two galleys belonging to Luke the Catalan to pillage Cypriot waters and seized many Cypriot ships in 1360, King Peter ordered two Genoese captains, Francis Spinola and Francis Cattaneo, who were both on monthly wages from the King, to go and search for the Catalan pirate ships (Dawkins [Ed.] 1932, Vol. I, p.93:§103). There were still Genoese knights in the king's service even in 1373, two of whom, Sir Ralph de Carmain and Sir Thomas de Riou (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p. 339: §361), who were appointed to bring letters to the Genoese captain from the king to request the compensation for the damages given to the Genoese as conditions of settling a peace just before the Genoese occupation of the city. There was also a Genoese who was the crier of the king in Famagusta in the early 1300s while Riccobuono Ocelli, a notable Genoese involved with slave trade, dealing with cloth as well as accepting money in *commenda* worked also as a member of the viscount's court in 1296 (Edbury, 1997, XVII, pp. 89, 90, 91). Also Several Latin clergy, such as

Nicholas of Camilio, a canon of Nicosia and the son of Henry Rossichi of Genoa who was also a familiaris of the pope, or Philip of Paxano and the Patriarch of Antioch, who administered the see of Limassol from 1256 to sometime before 1280 were of Genoese origin (Coureas, 1997, pp. 82-83). As the nature of the Crusader states, the King appointed officers of high rank from different nationalities besides the Lusignans. Therefore, Genoese, Venetians, Pisans, Syrians, Armenians and Turkopheliars, all had representatives who held important missions in the royal court or held positions in the palace with no responsibility to their nation meanwhile they enjoyed the privilege of having commercial activities as well as holding fiefs in the island. In fact, this caused some problems in 1364 and in the treaty signed in Genoa by three knights on behalf of the Lusignan king Peter II and the Genoese some items were added to protect those Genoese who worked for the king, while on the other hand the Genoese did not accept any responsibility over the safety of these people. Furthermore no Genoese subject will be forced to enter into the king's service (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p.137: §154). During celebrations or festivals, Genoese always took part with their national costumes in the parades performed in the streets. In a ceremony when Henry was again restored to his throne in 1310, the Genoese participated in the celebration in Famagusta with yellow and violet colour costumes (Hill, 1948, Vol. II, p.261 n.1). Another case was the occasion to celebrate the coronation of King James as well as a new treaty signed between the Lusignans and the Genoese in 1395, where all the Genoese wore scarlet robes, which were embroidered on the left sleeve with three crowns worked in pearls, the upper one larger than the middle one, and the lowest one smaller than the middle one (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p.607: § 616-617).

In view of this information it is expected that the Genoese podesta administered their community in Nicosia until 1291 and then since 1299 in Famagusta in a loggia of a larger size where podestà represented the Genoese commune and particularly during the occupation years starting in 1374, the captain representing the mahone and later the Office of St. George, the royal court and the citadel were the main administrative centres of the Genoese in Famagusta.

Although Famagusta's golden age started in 1291, this only would last for half a century with frequent troubles arisen due to the aggressiveness of the Genoese who held the oldest trading privileges with Cyprus and were most injured by Henry II's attempted enforcement of the papal ban. In 1299 since Genoa proclaimed a pirate's raid on the coastal district of Paphos, Henry II arrested all the Genoese, some 460 people, in Nicosia and kept them in prison for some years. Since the two powers needed each other, things were soon settled. But by the mid-fourteenth century Genoa's relation with the Lusignan kings were becoming worse similar to those of Venice with Byzantium in the preceding of the Fourth Crusade (Housley, 2001, p. 191). Sometime before 23 February 1301,

with the arrival of Thomas Panzanuz, the new podestà from Genoa, the main office was shifted from Nicosia to Famagusta. Although most probably this is due to the increase of the population of the Genoese community in Famagusta as the city started to develop as the emporium of the Levant trade (Jacoby, 1984, p. 164). This shift was based on to the loosened relations as the Genoese community continued to do as they pleased causing troubles all the time after the lost of their quarters in Acre. Hence, the King may not be too much in favour to keep them in the capital of his kingdom. It is apparent that the Cypriot-Genoese relations were already strained by 1306 when one of the charges brought against Henry by Amalric was that of not fighting with the Genoese aggression; however, Amalric, forgetting the *Assise* signed between them and the Genoese, went on to grant extensive privileges to Genoa's greatest rival, Venice. Relations grew worse as the century progressed, and more incidents and disagreements occurred on the interpretations of Genoa's privileges. The Genoese, for example, wanted the privileges to be extended to the descendents of inhabitants of former Genoese quarters in Frankish Syria, which would have robbed Cyprus of jurisdiction over many Syrian merchants (Housley, 2001, p. 191).

As Hill also commented, there is no time limit for these privileges and in time of breaking of relations some of the property seemed to be taken back from the Genoese although through the treaties mainly based on the *Assises*, they were impelled to return back together with the additional demand for compensation for their lost property. In one such case a new treaty was signed again on 1329. Accordingly the King acknowledged a debt of 71,000 besants of which 33,556 besants 22 carats remained unpaid, as well as a private debt under contract to a certain Genoese and 210,000 besants for the destruction of a Genoese ship by the royal galleys. Therefore for the total 268,537 besants 22 carats, the King undertook to pay 68,537 immediately and the remained in four instalments of 50,000 besants in February of each succeeding year. Furthermore, all lands and possession, houses, buildings and *loggie* belonging to the Genoese in virtue of the earlier privilege were to be restored to them; and at the bath at Nicosia a conduit and waste-pit were to be constructed (Hill, 1948, Vol. II, p. 288). The same privileges were once more renewed on 23rd November 1364 by Peter I after some quarrels taking place between the Lusignans and the Genoese. During the sailing of the king's fleet to search for two sailors who escaped from the galley after they got their wage, as they encountered the Genoese, the Pisans who were in the king's galley jumped into the Genoese galley and killed few Genoese which followed more quarrels between the Sicilians and Genoese in the Genoese loggia. These troubles started when the Genoese put a Pisan under torture with an excuse that he was a Genoese, to which they had the right of jurisdiction. Makhairas narrates the quarrel in a vivid description. After some negotiations, the King realising the need for the help of the Genoese fleet for an expedition against the Saracens and Turks, made a treaty of articles consisting of 20 items

giving privileges to the Genoese once more (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, pp.127-139:§§145-154).

But the quarrels never ended. In 1368 another severe fight took place between the Venetians and Genoese. The Genoese went into the Venetian loggia to get the revenge of a Venetian who was beaten by a Genoese and with the painted staves of the Venetian-staff-bearers they found in the loggia they had beaten the Venetians and broke the staves upon their backs (Dawkins [ed.], 1932, Vol. I, p. 229§ 250). The quarrel this time settled down with the bailie of the city besides the Latin monks. (Dawkins [Ed.], 1932, p. 231: §250). And finally all relations were broken during the coronation of Peter II on October 1372 when Venetian and Genoese representatives argued about precedence in taking part on the right side of the king during the parade in the city. And it was the custom that, as the king went out of the cathedral he would make a parade within a circle starting from St. Nicholas, passing in front of the *loggie* and returning back to his palace escorted with his people as well as the representatives of other nationalities (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p. 311). Although the king made the parade shorter than the usual in order to prevent further happenings, during the ball given in the Royal Hall, a big quarrel started between the Genoese and the Venetians. The Genoese were thrown from the windows and balconies of the palace's loggia. As Makhairas narrates,

“The tumult was very great: the people of Famagusta went to wreck the loggia of the Genoese. When the Venetians saw that many Genoese had come together, they took the trestles in their hands to protect themselves. And the people seized the document chest in the Genoese loggia and broke it up. Many Genoese in their fear went up on the terrace roofs and let themselves down into the house of the Friars minor. Such and such men were killed and others were wounded and others escaped; and if they had caught them they would have killed them all, for thus they had been ordered.” (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p. 315: § 330).

Although the Genoese suffered so much from these casualties, the King's uncle in the presence of the King in the royal court blamed the podestà for all the happenings. The discussions that lasted several days ended when all Genoese with all their treasure and families, embarked on two galleys and left Famagusta for Genoa (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. 1, p.325: §.339). The refusal of the Cypriots to give the Genoese demands a sympathetic hearing led directly to a section of the Genoese community evacuating the island and to the decision to exact reparations by force (Edbury, 1994, p. 200; Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, pp. 309-325: § 324-40; Hill, 1948, II, pp. 382-4).

Under Doge Dominic of Compofregosa, Genoa was taking a generally aggressive stance towards her neighbours, rivals and trading partners, and a few years later, in 1379-80 this assertiveness was to culminate in spectacular fashion in the naval blockade of the West (Edbury, 1994, p. 200). As soon as they

reached Genoa, envoys were sent to Pope to plead their case, realising the importance of the conditions of the Assises as well as the debts of the Lusignan king, which must be paid to the Genoese besides the damages done during the quarrel (Dawkins [Ed]. 1932, Vol. I, [p.333:§353]). When the Genoese had left the pope with permission to make an expedition, they went to Genoa and proclaimed war against Cyprus. It was decided to raise a fleet to be commanded by the doge's brother, Peter of Compofregosa, and paid for by a *moana*, a joint stock enterprise whose share holders would be entitled to a proportion of the indemnity they hoped to impose (Edbury, 1994, pp. 200, 208; Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, pp.309, 313-325 ;§ 324-5, 328-40; Hill, II, 382-4). The *maona* described as 'company' by Makhairas was mainly supported by wealthy ladies who had been widow. Several people brought together contributions from their wealth, and they collected four hundred thousand gold ducats, and gave them for the common use on these terms, that of whatever is won from Cyprus the ladies should have a share with a profit of sixty per cent, which amounted to two hundred and forty thousand ducats a year. Also they prepared the expedition and commanded that "whoever has the heart for war should come as a volunteer to the expedition." (Dawkins [Ed]. 1932, Vol. I, [p. 337: §358).

The Genoese establishing the Mahone of Cyprus started the expedition and after a short siege, they occupied Famagusta in 1373 by surprise as well taking the King, his mother and the Prince of Antioch into their custody and imprisoning them in the castle (Hill, 1948, Vol. II, p. 325, 378-382, 386). After a long siege of Nicosia and Kyrenia, the Genoese decided to hold only Famagusta and made peace with the Lusignans while they carried nearly sixty five Lusignan notable knights alongside the constable John who was the uncle of the King and his two sons and wife to Genoa and prisoned them (Hill, 1948, Vol. II, p. 411). They sacked the city thoroughly, committing the most abominable cruelties and it remained in Genoese hand until 1464, in spite of numerous attempts to recapture it by the kings of Cyprus. Under Genoese the city declined. Nicholas of Martoni in 1395 and Don Peter Tafur in 1435-1439 speak of the depth to which it had fallen (Enlart, 1987, p. 211). During the reigns of Peter II (1372-1382), James I (1382-1398), Janus (1398-1432), John II (1432-1458), Charlotte, Queen of Jerusalem, Cyprus and Armenia (1458-1460) and four years during the reign of James II (1460-1473), Famagusta was a Genoese colony without any interference of the Lusignans.

After the death of Peter II, the only lawful heir of the crown, his uncle who was Constable James, imprisoned in Genoa tower as hostage was released and put on the throne by the Genoese, forcing him to sign a new treaty as they still kept his son Janus as hostage in Genoa until 1392. Although peace treaties were made in 1383 and later in 1404, each time the peace was broken just in a few months following the treaties (Hill, 1948, Vol. II, pp. 433-435, 438, 456-458).

The Mahone of Cyprus and Bank of St. George of Genoa

The Mahone of Cyprus was founded in 1373 upon the declaration of war to Cyprus by the Republic of Genoa (Mas Latrie, 1862, Vol. II, pp. 366-370). This Mahone which would be called as Old Mahone later, did so well out of the capture of Famagusta that it is made itself into a permanent company for trading under the aegis of the Republic (Hill, 1948, Vol. II, p. 386) until 1408. As the citizens of Genoa realized the wealth of Famagusta, a sum of 1,600,000 white besants were collected which was in fact reunited with a previous capital of Mahone of 40,000 ducats. With the treaty signed which imposed obligations to the Lusignans to pay compensation for the damages done as well as occupying the whole Famagusta, the rights of the mahone was confirmed.

Then the Genoese made terms of agreement with King James very much to the disadvantage of the island. And after the death of King Peter in 1382, they brought Prince James to Cyprus from Genoa where the Genoese kept him as a prisoner and later let him free as he was to be crowned as the king. Prior to his release they made such terms as they pleased and forced him to sign a treaty, in which they had the condition to hold the harbour of Famagusta as well as Famagusta as a pledge for nine hundred thousand ducats of gold until the king could find means to redeem it, and their command should go for two miles outside Famagusta, excepting that his majesty the king and the knights should keep their fiefs and their revenues and have authority in the villages with the condition that their produce should be sold in Famagusta; and that their jurisdiction should extend over two miles. The ships should be allowed to land nowhere but at Famagusta except the ships which come from Turkey that should land at Kyrenia. The Mahone appointed his officers to the gates of Famagusta to collect customs duty from the merchants. The money to be collected would be deposited in a chest⁵ which had two keys, one owned by the chief officer of the customs office and the other by the members of the Mahone. They also laid it down that if a Cypriot quarrelled with a Genoese and some one was wounded, the wounder should not be protected by the franchise, but a Genoese should be judged by the captain of Famagusta while a Cypriot should be judged by the king. And they arranged that the constable should give them a hundred thousand ducats in advance, and King James, must leave behind him as a pledge in Genoa his son named Janus, who was born at Genoa while he was imprisoned in the tower of Genoa as a hostage and make his journey to Cyprus in the risk of his life (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p. 605: §613; Mas Latrie, 1852, Vol. II, pp. 421-422). After the death of James in 1398, then his son Janus, living in Genoa as a hostage was proclaimed as the King. He was then given his freedom and he was allowed to return to Cyprus (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p. 617: §628). In the danger of an attempt to capture Famagusta by the Lusignan king Janus, the Genoese again sent a new fleet with the financial support of the New Cyprus Mahone in 1403 which resulted with a new treaty of peace and commerce in the

Lusignan palace in Nicosia on 7 July 1403, which included the parties of both Old and New Mahone of Cyprus besides the Lusignan kingdom. Again this peace broke in 1404 and Genoese still continued to get the whole island by attacking to other cities (Hill, 1948, Vol. II, pp. 453-454, 458), this time siege conditions becoming more severe since the newly invented canon balls of the Venetians were imported and several siege machines were also designed by both sides.

Later, in 1408 the Old and New Mahones united with an office called Office of St. George and the Commune of Genoa or Casa di San Giorgio under the patronage of St. George, established a year before first as an organised group of creditors to manage the state's debts and interest payments. This office will be rather later renamed as Banque di San Giorgio. The Office of St. George was located in a magnificent huge house (Mas Latrie, 1852, Vol. II, p. 369) called Palazzo San Giorgio at the harbour in Genoa, where the markets and docks as well as arsenal and fish market are also close by (Epstein, 1996, p. 262). In 1447, the Republic of Genoa, torn by internal dissensions, found herself unable to govern the colony of Famagusta due to the high expenses of fortifications and continuous wars as well as other problems mainly due to the low insufficient income gained from customs house (Hill, 1948, Vol. III, p. 505). The Republic of Genoa, realising the damage they have done in Famagusta, in 1447 the Doge and the council of the Ancients preferred to transfer its rights for twenty nine years to the Office of St. George and therefore gave the authority to its protectors who bought the shares of the Old Mahone and New Mahone at once, paying them interest rates on which also imposing a local tax four years (Enlart, 1987, p. 455; Mas Latrie, 1852, Vol. II, p. 56). With this new arrangement the Captain appointed by the Office of St. George was responsible for the administration of Famagusta. Accordingly, a great discipline was expected from the Captain, who was prohibited to join any entertainment, visit other houses, accepting presents and doing any commercial work on his name or on behalf of others. He would just merely do his duty by staying at his own home and office and attending to the court twice a week for hearing the jurisdictions and other administrative matters at the court of Famagusta as well as all administrative works for the city. The Office of St. George was then responsible for the protection of Famagusta besides its mission to develop trade and raise the economic level of the city (Hill, 1948, Vol. III, p. 1506 n.1). The Bank of St. George in Genoa which was associated in later years with the Government of the Republic in the administration of the customs at Famagusta seems to have bought out the original shareholders in the Mahone at a price equivalent to about 6,000,000 francs in modern value. This transaction took place in 1407 but in 1464 Famagusta was abandoned by the Genoese to King James II, and his allies the Soldan of Egypt and the Venetians (Jeffery, 1908, p. 102). The registers of the Cyprus office existed which were entitled as *Registri Galearum Cipri* (Mast

Latrie, 1852, Vol. II, pp. 366-369). Bank St. George de Genoa also called the Casa di San Giorgio took important part in the safeguard of Famagusta by contributing to the fortification of the city and shipbuilding for the Genoese state which put it into extreme trouble with shortage of money and getting into debts (Mas Latrie, 1852, Vol. II, p. 309). In 1447, the town administration was fully under the authority of the Bank of St. George of Genoa (Arbel, 1979, p. 31). The Bank ceased its functions during the Venetian period but it will be the largest organisation of its kind in Europe until the end of 18th century. Although many details were given by Mas Latrie, he did not cite the location for the office of Cyprus. But in view of the above information, just like the main office, this has to be located in the most crowded business area of the city, presumably the harbour where the first Genoese loggia is thought to exist. However, even though since the administrative centre of the Genoese admiral and later the captain of the city was then located in the royal palace after 1373, it is also expected that the headquarters of the office were also administered from there. It is possible that there might be a separate Office of St. George after 1447.

Genoese left Cyprus in 1464 since their power declined in struggles to keep the city safe during the attack of Saracens to Cyprus and almost lost of trade activities in Famagusta harbour since the Genoese monopoly had the effect of driving away the merchants of all other nations (Hill, 1942, Vol. II. p. 412).

One of the tombstones catalogued by Jeffery (1918, p. 135) which was on the floor of a chapel in St. Francis Church in fact belong to one of the members of the Mahone and this is the only inscription recorded so far with the name of this institute. Ugolino Del Prisco, Genoese, 1403 was one of the Stewards (Massari) of the Genoese "Mahone," and the tombstone which was inscribed on a plain slab of stone contained these words:

+HIC JACET . NOBOL . VIR . DNS
VGOLLIN(US . D.) PRISCO . DITVS
DE . CARETO . Q . FVIT . MASAR
IO . MAONE . IN . FAMAG . Q . OBVI
ANNO . DNI . M.CCCC.III. DIE . X . IE
NR . QVIVS . ALLA . REQVISCAT
IN . PACE . AMEN.

In 1403, when Ugolino Prisco di Careto, messaro di Famagusta, died, the mahone was divided into two companies, the Old and the New Mahone. A few years later, in 1408, these companies were fused with the Customs administration, under the name of the Office of St. George (Jeffery, 1908, p. 628).

A Search for the Genoese Buildings in Famagusta

Famagusta becoming an important trading city after the fall of Acre, the last Crusade city in the Holy Land, in 1291 attracted many foreigners. The Lusignans established a *Commerchium Regis* or *Royal Customhouse*, which was thought to be located near the Sea Gate. Many commercial buildings, inns and hospices were constructed to accommodate the new coming people. Several travellers who witnessed the richness of Famagusta described it in their itinerary some of which are published. The Italian notary Nicholas Martoni wrote the following account of his visit to the city in 1394: “The city of Famagusta is as large, I reckon, as the city of Capua, and has fine squares, and houses very much like those of Capua, but a great part, almost a third, is uninhabited, and the houses are destroyed, and this has been done since the date of the Genoese lordship. The said city has finer walls than I have seen in any town, high with broad alleys round them, and many and high towers all round.” (Jeffery, 1918, p.102).

Genoese Habitats in Famagusta

In view of the historical background concerning the Genoese community in Cyprus given above, now we have to search out the location as well as the type of buildings used or built by the Genoese and try to understand the appearance of Medieval Famagusta with the help of these fragments of information as well as comparative method with the contemporary architecture of Genoa besides the ones built in the Crusade Kingdoms.

The first question to enquire is about the existence of any particular area or a quarter where the Genoese community was living in Famagusta. In view of the above mentioned privileges given to the Genoese, it seemed that they were given some land to make a separate quarter in Famagusta besides in other cities. Although we could learn from Makhairas (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, pp. 315, 437: §§ 331, 452) that the Venetians and Jews seemed to have separate quarters in 1373, and also the quarter of Tortosa as suggested by Jacoby (1984, p. 154 n.47), nothing is mentioned about the case of the Genoese. Upon consideration of the ruling systems and laws of the medieval crusader cities, it is expected that each nationality given Charters according to the Assises, have their own administration in legislative and jurisdiction functions within its quarter rather than living according to any common urban law. In Acre the city was divided into six quarters. These were the quarters of Venice, Genoa, Marseille, The Order of the Hospitaller Knights of St. John, the Order of the Temple and the royal property. In each quarter, there were also divisions of streets for holding a market, a church, an oven and a bath. Also each of the Italian quarters had their own *funda* and their own *fondaci*, along with separate market jurisdictions, which required market inspectors and systems of taxation. Each of the quarter that divided the legal geography of the Crusader cities functioned as political

units in their own right (Lilley, 2002, pp.100-103). Although we have few hints to guess the location of an administration centre which is discussed below, the information we have so far does not show a quarter of Genoese in Famagusta. But in view of the urban administration system explained above, it is very likely that a Genoese quarter besides the Venetians, Pisans, Greeks, Jews, Syrians and Royal area mainly for the French Lusignans existed in Famagusta. However, in sight of the description of Makhairas which runs as follows: “And when the prince heard that the people of Famagusta had gone to the loggia and had broken open the chests, and others went to the shops and houses of the merchants and were pillaging them...”, it is expected that these shops and houses are nearly in a certain area. Otherwise it will not be that much easy to make such harm in different parts of the city at the same time when guards everywhere trying to stop the tumult. As we continue to read the same paragraph, “And they found the Venetians standing at their loggia with their arms, and with a banner unfurled, which was a sign of war, and they force them to return to their own quarters.” it could be assumed that both nations had their loggie located in the same street while houses were away from the loggia, completely in different quarters.

Therefore in the absence of enough documentation we must still continue to accept the hypothesis of Edbury (1995, p. 346), who suggests that there was no separate Genoese quarter in Famagusta. A Genoese-owned house adjacent to the Venetian loggia was an example to show the cosmopolitan settlement of Famagusta (Edbury, 1995, p. 346). However, it could be said that the Genoese lived in areas close to the business places, mainly to the customs house and warehouses.

Genoese documents in the period 1299-1301 refer to the different buildings in Famagusta besides the King's palace, bishop's palace, the commander's residence, the house of the Seneschal, the mint, the bourse known as the *commercium*, and the money-changer's booths as well as the loggias of the Catalans, the Syrians, the Pisans, the Venetians and the Genoese (founded in 1293) and the *fondouc* or caravanserai of the Genoese (Enlart, 1987, p. 457). In consideration of the existing units, it could be easily said that most of these buildings are on the harbour line or in one of the roads running perpendicular between the harbour and the city square. Jeffery (1918, p. 103) divided the city into two main quarters as a Latin half on the north and west and Orthodox half on the south and east and consider this division as a mark between the races and religions of the middle ages emphasised by the main street which runs between the land gate and the sea gate, passing through the main piazza in front of the royal palace. Also he remarks that this street probably formed for the greater part of its length a kind of covered bazaar, some remains of which still stand amongst the ruins of the south side of the palace. Also he adds that a secondary bazaar leading from the north-west corner of the main piazza in the direction of the north-west angle of the city walls was known as the Volta Tempilii, where the

street leading from the centre of the main piazza in a direction due north seems to have been of some importance to judge by the remains of architectural buildings still surviving in it. A glance at Gibbeliono's map as well as the existing buildings almost shows the same division. Jeffery also referred to this map and mentioned also another Quarter which was indicated by Gibbelino as Zecca or Mint (Jeffery, 1918, p. 102), (Figure 1) which is claimed to be the Jewish quarter by Arbel (1979, p. 26). In fact Abbasoğlu (2003) in her analytical study of the medieval Famagusta indicated these quarters in four divisions in which, as Orthodox, Jewish, Latin 1 and Latin 2 Quarters.⁶

Churches under the Care of the Genoese

Although there are certain questions that can not be answered at this stage, hitherto there might be some suggestions for the location of the Genoese establishments in the city due to some hints which may be further researched. One of the questions that may be enquired was whether the Genoese kept or built a separate church in Famagusta. According to a notary record (Edbury, 1995, p.344) there was a demand and wish by the Genoese community to build a church in Famagusta to be dedicated to St. Lawrence⁷ or San Lorenzo, the patron of Genoa (Jacoby, 1984, p.164). The existing records did not mention of any church with this name so far. In considering their deep belief in St. George, one of the points that can be put into further discussion is about their relation with the Church of St. George, the Latins. The Genoese, as the great believers in St. George were possibly responsible for the construction of the Church of St. George, the Latin, either as directly the builders or as contributors. Or it could be assumed that this church was reserved for the use of the Genoese community as one of the privileges granted to them, which was a tradition goes to the 1st Crusades. Although there is no reference to this church in many chronicles that this paper have focused, in the case when Genoese were killed during the troubles arisen after the coronation of the king, the king ordered to the sheriff for carts to be brought and take and bury the dead Genoese outside Famagusta to the church of St. George and there, they were buried. Although Dawkins commented on this case that the church they were buried is not identified (Dawkins [ed.], 1932, Vol. I. p. 317: §. 332, Vol. II, p. n.332. 1), it could be assumed that in those days, the area around the citadel where St. George Church is also located may not have been populated for security reasons and thus, it was considered as the suburbs of the town. It could be also considered that since the king was trying to cease the troubles with no further acts to offend the Genoese, burial of the Genoese died during the coronation ceremony would be at a place to honour them. During the Genoese occupation years it is evident that it served as the private church of the citadel to the garrison living there. In fact, this was a church attached to the citadel and an uncommon example of the fortified churches of the

period built just across the moat near the original castle gate on its south side (Jeffery, 1908, p. 626).

However, the Genoese also attended to some important ceremonies in St. Nicholas Cathedral as the main church before the occupation and they would make it their main church by appointing a priest just after they occupied Famagusta in 1373 until 1464 (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, pp.395-396: §§. 415, 416; Hill, 1948, Vol. II, p. 435). Also, the Genoese merchants made testamentary bequest in 1300 of great sums of money in condition that they will be buried in the church while the cathedral was still under construction (Jeffery, 1918, p. 117). Martoni, a notary of Carionala, on his visit to Famagusta in 1394 visited this place where he met a Genoese Bishop (Cobham [Ed.] 1908, p. 23). Sydney Vacher in his research on the building in 1882 discovered an inscription on the wall beneath the remains of the large three-light window dated 1384 (l'Anson, 1883, p. 20; Jeffery, 1918, p. 124). Also when the sculptures of the western façade are considered, there is a story that recalls the description of Makhairas describing the event when the Genoese were thrown out of the loggia of the Royal palace or from the roof of the Venetian loggia which he considered as one of the sins of the Lusignans (Dawkins [Ed.]), 1932, Vol. I, p. 465: §482). These sculptures reveal several human figures hanging down from a high place or thorn by animals. The figure of a woman thorn by animals recalls the story of Jezabel and Jehu from the Old Testament (*The Bible*, 2 Kings: 9 [1-37]) as also commented by Dawkins (1932, Vol. 2, p. 146: §329.2) in reference to the historical happening of the cruel fierce deed done upon the Genoese by the Lusignans and the Venetians.

The Church of Francis is another religious building which was frequently mentioned in the *Actes of Génois* published by Desimoni in 1897 give accounts of numerous legacies left in favour of St. Francis, Famagusta during the particular year 1300. Also the additional side chapels on south and north built as chantries were supposed to have been constructed during the Genoese occupation of Famagusta. The tombstones in this chapel also indicate its Genoese connection, most probably being erected by a Genoese family (Jeffery, 1918, pp. 133-134). The tombstone of Crestiano Di Marino dated 1338, Ugolino Del Prisco dated 1403, Antonio Di Sant-Anna dated 14.. and apparently of Francesco Di Gril dated LI. belong to Genoese who lived in Famagusta (See Jeffery, 1918, pp.135-136). St. Mary of Mount Carmelite mentioned by Martoni, is also thought to date to the Genoese period (Jeffery, 1918, p. 136).

Foundoucs and Loggias

Foundoucs, loggias and hospices during the Lusignan and Genoese period must have been the most interesting business as well as residential places in Famagusta. Besides the hospices and loggias constructed by the Lusignans,

merchants from other countries also could be assumed to have their own residential places. In comply with to the general characteristics of the medieval cities, these are also expected to be rather strong fortified buildings. *Foundoucs or fondaco* were buildings that had their origin from the antiquity and eastern countries. The notary records show that there was a Genoese *fondaco* in Famagusta in the early 1300s whose innkeeper was Peter Rosso in 1300, which may have been contiguous to the *loggia*, as well as property leased to individuals (Jacoby, 1984, p. 163). *Foundoucs* were the most important buildings for the merchants during those times. These buildings are usually enclosed quadrangular buildings surrounding an open arcaded cistern court, with storage and perhaps stabling on the ground floor and lodgings above. Although they were under the authority of the nation who owns that, it was the privilege of the host nation to close the *foundouc* at night which was an act done to control abuses. The merchants had an obligation to store their merchandise in *foundouc* and market them only from here. It was not usually allowed for the merchants to take their merchandise to their houses (Howard, 2000, pp. 111, 121, 122, 137). The *foundoucs* usually were constructed by wealthy merchants as a charity for the benefit of the public akin to the *khans* of the eastern countries. Although it is not possible to give the location of any *foundouc* in Famagusta, in consideration of the old maps, in particular, the ones after Gibbelino (Figure 1), we could expect at least one such building closer to the harbour as well as the town square. Considering in this map one of the group of buildings on the northern direction of St. Nicholas Cathedral which is marked as the Palazzo of Regina, currently occupied by the municipal market place locally called '*bandabulia*', which shows the sign of an eclectic building, this could most possibly be one of these *foundoucs*. According to Ottoman sources, some of the shops and storerooms in this area were added to the pious foundation of Lala Mustafa Pasha which included a *khan* with just 20 rooms opposite to the mosque (Yıldız, 2002, p.976; Sarıay [Ed.], 2000, p. 337). The series of shops and the market place still belong to the Ewkap organization. Therefore, it could be assumed that this building may be part of an old *foundouc* which belong to one of the nations residing in Famagusta which was used as a *khan* during the Ottoman Period since it was a Latin property. The *bandabulia* building in fact reflects a rather eclectic style of building which recalls an earlier stage dating back to the Lusignan period. Many travellers also refer to the market place near the palace or in the courtyard of the palace where besides the food and other staff, every day cloth of Cyprus or imported from eastern countries was sold by auction (Cobham [ed.], p. 23). According to the notary records, besides the Genoese *foundouc* recorded in 1300, the Marsellais also had a *foundouc* in Famagusta in 1302 (Jacoby, 1984, VIII, p. 172).

Genoese Loggia

Besides the *foundouc*, *loggia* was also an important structure as administrative building where all political, commercial as well as the credit giving affairs of the Genoese Mahone were conceded. An English traveller of 1344 in his description of Famagusta remarked upon the presence of several merchants from Italy and Catalonia as well as Muslims from the Memluk Sultanate, who had abundance of gold and silver. Accordingly all these people were living in palaces which were called loggias in that place in the style of counts and barons (Housley, 1992, p. 190). According to Enlart all remains of the former loggias are a few foundations in good ashlar masonry. As he transmitted from Jacques Le Saige who was in Famagusta in 1518, there still existed the most beautiful loggias imaginable in the city although they were all in ruins. He also remarked that on the right of the main square where there was a shopping street, there were a row of loggias belonging to the various states which had consuls in Famagusta (Enlart, 1987, p. 454). These explanations may force us to imagine a 'loggia' as a large building with a balcony or loggia at the front side usually with a terrace on the top, which is normally the style of loggias in Italy during the Renaissance period (see Fletcher, 1972, pp. 757, 774, fig. H). The loggias during the late medieval period were balcony type of constructions usually built at the front side of the palace or the house of the notables to provide a space for the dignity to address to gatherings and other times just to increase the nobility. These were, although not much secure places, were the indication of the prestige and power of the nation represented (Howard, 2000, pp. 117-118). However, from the description given by Makhairas it is clear that they were not used for domestic purposes and whenever the quarrel started, they usually went to the roof of their loggia. Thus as also Enlart says they usually had a flat roof.

In an attempt to search the location of the Genoese loggia, there are fragments of information derived from the chronicle of Makhairas as well as notary documents published so far in addition to the treaties published in the history book of Mas Latrie which led me to focus on some ruins in Famagusta. A document mentioned by Edbury (1995, p. 339) dated 1299 alluded to a galley moored directly alongside the Genoese loggia while another two dated 1300 referred to it as 'behind the *stacionne* of the Genoese commune at the seashore' and indicated its location as 'before the Hospital near the sea shore' respectively. It is mainly assumed that there were no walls on the harbour frontage in the first half of the 13th century (Edbury, 1995, p. 338) as also commented by W. Von Oldenburg as the city being slightly fortified (Cobham, 1908, [Ed.] p. 14). According to the treaty signed in 1232 the land granted to the Genoese was bounded on two sides of the streets while there was an adjacent property on the third side and on the fourth was the sea (Edbury, 1995, p. 338). Makhairas cited the castle as well as the sea gate several times. However, his description of one of the quarrels between the Genoese and Venetians in 1368, quoted below gives

a little hint about the location of the Venetian loggia which was next to the customs house whereas it fails to give the location of the Genoese loggia:

“The Genoese who were rather angry since the Venetians had beaten a Genoese, came to the loggia of the Venetians and found the staves of the Venetian staff-bearers, -and these staves were painted, - and they broke them upon their backs into little pieces; and they drew their swords and chased the Venetians, who ran away and went up on the roofs of their loggia, and made a stand there and defended themselves. Then the Genoese merchants went up on the roofs of the custom-house which is near the *loggia* and each party threw stones at the other, and the Venetians shot darts at the Genoese. And from the Genoese side a stone came and hit the bailie (of the Venetians) on the hand and gave him a (bad) wound. When the captain heard of the tumult, the sheriff was at once sent with numerous men at arms to cut short the mischief and guard the town. And again they hit the bailie with another stone on the face, and he at once went and ran away from his loggia, and went to his house, and at once ordered all the merchants to arm themselves. And the podestà of the Genoese also, named Messire Edward Falamonaca, did the same. In this said tumult the Latin monks intervened between them and rebuked them, and also the bailie of Famagusta; and they rebuked them so severely that they brought about peace between them (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, pp. 229-231, § 250).

According to the information given by Edbury through notarial sources, the Genoese loggia is expected to be close to the sea gate and one side facing the sea. In the description of the quarrel taking place in 1372 quoted above in earlier parts of the paper, Makhairas mentioned about a Friar's convent next to the Genoese loggia as he said “they let themselves down to the convent of the Friars” although there is no other hint for the location of the Genoese loggia.

Considering the descriptions in earlier years, the Genoese loggia besides the other *loggie*, were on harbour site, close to the sea-gate. In order to determine the location of these loggie, it is important to understand the location and shape of the sea-gate where all the merchants, sailors and the merchandise must pass through before going to their *loggie* or *founducs*. We could not exactly say about the location or the shape of the sea-gate during the Lusignan period. But, considering the event that Genoese after entering passing through the sea gate, walked into the castle and in a rather quick manner managed to kill the Lusignan watchmen at the entrance of the castle (Dawkins [Ed.] 1932, Vol. I, p. 395), it could be assumed that the distance between the sea-gate and the castle entrance was not too long. We could also say that this had double portals, one being on the sea side, the other opening into the city. Therefore it was a typical medieval gate in the shape of a tower. One of the illustrations in the manuscript copy of the *Travels of John Mandeville* preserved in the collection of the British Library (London. Add. Ms. 24,189) (see. Krasa [Ed.], 1983, Pl. 23), painted in late 14th

century is interesting to depict the Famagusta harbour entrance which was in fact directly entering into the castle which surrounds the city. Although there is not much information to reflect the accurate reality of the buildings depicted in the painting, a comparison of this painting with the paintings depicting the view of other harbour cities gives a hint about the shape and type of the buildings of the 14th century, which was most probably flanked by two round towers. It is a known fact that in Medieval cities the gates are rather important as meeting place of the insider and the outsider. It is here that the traders, pilgrims and the common wayfarer are first greeted. Therefore it is expected to find guards as well as customs' officers, and passport controllers. It must be like a triumphal tower to show the splendour of its ruler with its turrets or towers (Mumford, 1973, p. 350). Since many things seemed to be changed on the harbour line after the buildings of the city walls, a comparative glance at the contemporary buildings in other crusade cities may give some more ideas about the sea gate and the Genoese establishments in Famagusta. In Alexandria the Genoese *fondaco* as well as the Genoese consul's house were located near the customs house in 1421. The Venetian merchant from Crete, Emmanuel Piloti, explained that a Genoese *fondaco*, of which he was custodian for a while, stood on the inner side of the double city walls, while the customs house lay between the two walls. Piloti even made further remarks by his personal confession that he made a hole in the wall into the storerooms he rented through which he managed to take untaxed goods directly from the customs house to the Genoese *fondaco* (Howard, 2000, pp. 123-125). Therefore, the sea gate of Famagusta must have the same functions and most probably was the *commerzium* which was mentioned in the notary documents and also considering the privileged positions of the Genoese and Venetians in the protocol of the court, which was the beginning of the troubles in 1372 since the Genoese claimed to have the right to escort the king on his right side, we could expect that the Genoese loggia or the *fonduc* was also located on the right side of the customs house or the sea gate and the Venetians will be on the left. The customs house will be controlled by the Genoese mahone and later by the Office of St. George from 1374 to 1464. Thus like any other medieval town gate, it is also expected that the storehouses as well as the inns and taverns would congregate here, and the adjoining streets the craftsmen and merchants would set up their shops (Mumford, 1973, p. 350).

The Genoese in fact possessed a loggia near the sea gate, more likely near the place where St. Anthony Hospital (Figures 2-4) is located. The Venetian *loggia* was also near the customs' house in 1373. Although we could not get any hint for the presence of a tower of the Genoese loggia in Famagusta, all maps of Famagusta show the medieval city with buildings that have attached towers or turrets. As quoted from *Geste de Chiprois* by Edbury, the Genoese had a tower and loggia in Limassol which was destroyed by the Venetian fleet in 1294 (Edbury, 1986, p. 112). Some building corners also give the trace of some

possible turrets. The ruin of St. Anthony has an indication of one. But in view of some documents given by Mas Latrie, since the king is not much in favour of allowing the foreign representatives to turn their residences into fortified buildings, the foreign loggia did not have any such structure during the 14th century.

These fragments of information give us some clues that the *loggia* was not the residence of the Genoese podestà or the merchants but it was merely a business place. Inside the loggia they kept all valuables in chests. The Podestà, who was the main leader of the Genoese community or Genoese *mahone* had another place where he was living with his family. It could be somewhere else or at the back side of the same building, maybe approached from the back street. According to the treaty conditions signed between the envoys of the king and the Genoese, there was a demand for the building of a loggia for the podestà. According to the item 11 of the treaty,⁸ the commune of Genoa or its officials may build or have built on the land of the commune of Genoa one house of one *solaria* (floor) of a suitable height and appropriate width and length which the Genoese *loggia* may be. In this house the podestà of the Genoese with his household may live and can live conveniently and comfortably. And that the house should be distant from the wall of the city at least twelve *palmae*. And if perchance the lord will not agree that the aforesaid house should be built as [stated] above, the same lord king is bound to make and to see to it thus and in such a way that those little houses that are opposite the loggia of the Genoese may be sold to the podestà of the Genoese [acting] on behalf of the commune of Genoa for a suitable price so that from the loggia across to the said little houses or houses or the land of them [i.e. on which they are situated] may be made an arch or vault whereby the said houses may be joined with the said loggia, provided that the suitable access [along] the public road is not impeded. And if the said little houses, for any reason, cannot be had, then on the said land of the Genoese can make and have built in the aforesaid manner. From this item, it could be discerned that the Lusignan kingdom is taking great precautions for the fortification and security of the city particularly on the harbour site since they put the condition of building at a certain distance of 12 *palmae*. Also, they did not much welcomed high walls or houses even with one floor. Another interesting thing is the solution to connect the houses facing each other one with a bridge or arch structure to enable to occupants to pass over rather than closing the main road to the traffic. There was a similar structure connecting the royal palace to the house of a certain Sir Denis Peter (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p. 313: § 329). This description however draws our attention on two buildings that are considered as archway houses in Famagusta. One of these is located on the southern direction of St. Nicholas Cathedral while the other one is on the western part of Sts. Peter and Paul, where most of the loggia of the foreign representatives are assumed to be located in 1372. In fact the given examples

recall the entrance *ivan* of the foddacos or the khans of the Levant cities (see Howard, 2000, p. 124, Fig. 141).

A glance at the Gibbelino's map of Famagusta (Figure 1) (see Stylianou & Stylianou, 1980, p. 244 Fig. 62; Enlart, 1987, Plan III) makes us realize the urban planning of the city and the type of buildings as groups of certain buildings usually surrounded by walls each one forming a separate unit. The buildings in blocks were arranged in quadrangular or triangular plan to form the streets. All buildings in each block are almost attached and there is usually a large open courtyard left in the inner part of the blocks. This is what we expect to find in a medieval city organisation and particularly to be suitable to accommodate each nationality within a block that may also provide them with separate quarters as well as fortified areas for security as it was in Acre.

Even though there is no information about the size of the loggia, it is clear that the Genoese even had a prison (Edbury, 1986, p. 121) in their loggia in Famagusta in 1370s. The Genoese under arrest had jurisdiction in the Genoese loggia by the Podestà according to Assises. Therefore they kept those accused of any treachery or crime in the Genoese prison. There were problems arising from time to time when Genoese were arrested and put into the prison by the captain in Famagusta (See Dawkins [Ed.], Vol. I, p. 299: §313).⁹ In view of the happenings in 1372 narrated by Makhairas, the Genoese loggia with a flat roof was adjoined to the monastery of the Friars Minor which was between it and the palace in 1373 (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p.315: §330). He also suggested that the Genoese loggia and the others were on the opposite side from the twin chapels which he had conjecturally ascribed to the Templars and the Hospitallers (Enlart, 1987, p. 454).

In connection to this, Enlart pointed out to a single Renaissance façade consisting of a large doorway in the form of a triumphal arch and suggested that this structure could have formed part of either the Genoese or the Venetian loggias, both of which must have been rebuilt after James II recaptured Famagusta (Figure 5). As he also points it out, its fine Renaissance style makes it likely that the builders were Italians (Enlart, 1987, p. 454). Currently this fragment of ruin is called as Biddulph's Gate after Sir Robert Biddulph, who saved it from being pulled down (Gunnis, 1936, p. 103).

This loggia whether belonging to the Genoese or not seemed to be an important administrative office at about 1372 since Emanuel Piloti who wrote the treaties in the fifteenth century mentioned about several loggias of various trading nations located on one of the roads starting from the central square (Edbury, 1996, XVI: p. 340). If we still consider the existence of the Genoese loggia near the harbour like the Venetian loggia, then in consideration of Piloti's description besides the assumption made by Enlart, it could be possible that in 1372 the Genoese had two loggias, one at the harbour site near Hospital of St. Anthony and the other one next to the Franciscan convent. This loggia might

have been built after 1365 treaty in which the Genoese claimed for rebuilding larger loggia for their podestà. In view of Makhairas's description as well as considering that harbour site may be more suitable for commercial purposes, the loggia in the Templar's road could be the residence of the Genoese podestà.

The so called Biddulph's Gate which still gives the impression of a magnificent building is designed in the form of triumphal arch. The entablature consists of a moulded string course, eight brackets and a cornice which must have carried a balcony or, more likely, an open loggia. Between the brackets are blank metopes, originally intended for painted panels. The central metope is replaced by a rectangular window. The brackets are carved with volutes except those at the top of the columns which were decorated with two animal figures, most likely lions in high relief. Only their hindquarters now survive. Very likely they held a shield with a coat of arms in their fore-legs, a fairly common decorative motif. Beneath each of these brackets, is a small ornament composed of four small, trilobed blind arches. Presumably there were two columns, free-standing and unconnected with the façade to adorn it, which do not exist today but their abacuses, joined on the frieze, and their plinths, incorporated in the stylobate, still survive. The plinths have convex faces giving the impression of a barrel rectangular in section (Enlart, 1987, pp. 454, 456-457). There is an empty plot adjoined to a house currently at the back of this ruin.

In view of notary documents of Lamberto di Sambuceto published by M. Balard (Edbury, 1996, XVI, p.344), it could be claimed that there was a chapel in the Genoese loggia dedicated to St. George. With this fragment of information yet, I would like to bring attention to group of buildings which are also described as unidentified churches by Enlart and Jeffery (Enlart, 1987, pp. 297-299). The first one is located at the corner of a road on the south-west of Sts. Peters and Paul Church (Sinan Mosque) and close to one of the archway on the houses of Famagusta located on the northern direction. It runs from the corner towards the southern direction and there are in fact several parts of the building, each one having a different entrance. The portal with its gable decorated with crockets as well as the sign of a turret wall at the right side of the building give the impression of a monumental building. There are interesting capitals or brackets still remained on the top of the walls which are all depicted as green man figures. Yet there is another building on the left side which is larger and the remains are rather clear to give the indication of a church as its semicircular apse is oriented towards the east. The empty plot in between these two buildings gives the sign of a demolished part of a whole complex. Both buildings are almost in ruins and since the entrance of the larger building is blocked with stones it is difficult to make a careful observation in the part which we could define as a church. Considering the type of walls on the site of the empty plot in between which implicates a detached building, it can be assumed that both of them might be a complex of a loggia, or another important complex like a monastery. The green

man figures on the brackets (Figure 6) as well as the above mentioned notary records for the presence of the St. George Chapel in the Genoese loggia (Edbury, 1995, XVI, p. 344) compelled me to draw an attention to this complex which might be connected with the Genoese, who were known with their deep belief in St. George. An iconographical study about the medieval figures of masks or faces with leaves or buds coming out of their mouth, nostrils or eyebrows are identified with Elias or Ezekiel as well as St. George. Both of them are the continuation of the pagan traditions who were believed to be the protectors of the holy spring (Yıldız, 2002a, p. 841; Bosford, 1978, p. 13). It could be briefly said that these green man figures are the symbols of Elijah (Elisha), the prophet who was responsible of the metamorphoses of the nature. It is believed that the soul of Elijah after his death was passed to his son, Elijah. A further belief is the continuity of Elijah's soul in St. George (Yıldız, 2002a, p. 841; Ocak, 1990, p. 137). And all are thought to be responsible of barging fertility or draught to the nature as it is mentioned in the Old Testament (2. Kings: 1: p. 331: 7-8).

And coming to the last and main residence of the Genoese administrators during the occupation years the Lusignan palace and the citadel were the main residences of the Captain and admiral who were in charge of the city's administration and protection from 1374 until 1464 (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, p. 401: §. 420). It is known that the admiral, Campo Fregosa after the occupation of Famagusta in 1373 built a magnificent palace in Genoa (Mas Latrie, 1852, Vol. II, p. 361), there is no record to show us any expenses made for such a building in Famagusta. It could be said here that rather than looking for a separate building even for this huge finance organisation of Mahone or Office of St. George in later times, the operation areas are expected to be located in the existing commercial and administrative buildings. Therefore the loggia, as described by Enlart (1987, p. 381) also were public buildings or town halls where they could run business as well as practice jurisdiction, which was a privilege granted to them. Hence, in the loggias of the foreign merchants, it is expected that there was a large open ground floor which was used as a bourse, and above this was a hall usually called *solar* room (Mas Latrie, 1852, Vol. II, p. 255) where the state representatives held meetings, official sittings, discussions and judicial proceedings. Also, here they kept their archives in a chest.

Shops and Business Places

Besides the loggia, the merchants had their personal shops and business places as well. Some of the Genoese premises appear to be near the Genoese loggia, which was situated next to the *comerzium*, fish market, the Hospital of St. Anthony and the Venetian loggia on the harbour line between the sea-gate and arsenal on the south-eastern direction (Edbury, 1995, XVI, p. 340). As noted by Lamberto, the notary, there was the shop of a Genoese spice dealer near the Genoese loggia.

Lamberto himself worked in the Genoese loggia in earlier years of his profession although later he had moved to the premises of Pietro Pelleterus (or Pietro the skinner), another Genoese (Edbury, 1995, XVI, p. 346). Although nothing much is known about the shops of the Genoese, Coureas claimed that the *volta* which was found in Genoa, as the private trader's shop, usually located at some level below a house is not known in Cyprus (Coureas, 2003, p. 268).

Another enquiry could be the location of the Genoese bankers working in Famagusta. In fact, the Genoese bankers of the thirteenth century operated from small booths containing *banci* or *tabule*, exchange tables, on which transactions were conducted. The use of the epithet 'bancherius' to describe businessmen who specialised in the exchanges or handling of money, including deposits, can be found in Genoa as early as the twelfth century, though these individuals, like any Genoese with cash in hand, also invested in trading expeditions and bought or sold cloth (Abulafia, 1997, pp.17, 18). These merchants usually draw their contracts in front of the buildings usually they resided during their stay. Thus, two transactions dated 31 March and 25 April 1300 were concluded in front of the Hospital of St. Anthony and before the hospital respectively, while another two, one in October 1296 was signed in the house of the hospital and the other in October 1296 in the square or courtyard of the hospital of Famagusta respectively (Coureas, 1997, p. 244).

Domestic Buildings and Hospices

There were permanent Genoese residents in Famagusta since the beginning of the 13th century. Although in many cases their families are not mentioned in all these happenings, there was a noteworthy population of the Genoese community living in Famagusta whose members were quite wealthy. The notary records give several important Genoese families such as Adorno, Boccanegra, Doria, Grimaldi, de Mari, Panzanus, Salvago, Spinola and Zaccaria and some craftsmen such as a spinner, some caulkers (Jacoby, 1984, pp. 164, 177), a skinner, merchants dealing in various merchandise such as a spice or cloth and notaries such as Lamberto (Edbury, 1995, XVI, p. 346) living permanently or temporarily in Famagusta. There is one reference to the house of a certain Oddone de Sexto, a Genoese merchant and long term resident in Famagusta in the Street of the Temple (Edbury, 1995, XVI, p. 345). These merchants are assumed to be rather rich and have beautiful houses where they live with their wives and children and maintained by several servants and slaves. Some Genoese merchants had their families living with them in 1372. Upon the decision of their podesta to depart from Famagusta because of the troubles started during the coronation ceremony, as described by Makhairas, the Genoese "with all their treasure, with their wives and their children and their servants, embarked on two galleys and went to Genoa. And they reckoned up these galleys and valued the gold and silver which

they carried off at two million ducats: and the ducat was worth two bezants, three and half gros that is three and half gros of Cyprus.” (Dawkins [Ed.] 1932, Vol. I, p. 325: §. 339).

Although the Genoese owned properties in Famagusta some of them also rented properties from the Lusignans during their residence in Famagusta, as one notary case recorded for the debt of 100 bezants by Nicola de Camezana, a Genoese merchant to a house belonging to the King (Edbury, 1995, XVI, p. 346).

It is expected that those merchants or visitors on their way to pilgrimage did not keep houses because of the short period of their stay. In such cases, they either took a temporary accommodation in a founduc or a convent. As mentioned by David Jacoby, Pope Jean XXII ordered Stefano Draperino, the Genoese trader to construct a hospice in Famagusta in 1328 January. The aim of the charity was to provide a hostel for those people who were on pilgrimage to visit Terre Sainte (Jacoby, 1989, p. 32). As it was mentioned above there was a convent next to the Genoese loggia belonging to the Friars Monks which was described as San Domenico by Strambaldi. This could be the Franciscan House or Hospital of St. Anthony. We expect that these hospices could either be the *founducs* or the convents which were religious places.

In the description of the quarrel that took place in 1372 by Makhairas “many Genoese in their fear went up on the terrace roofs and let themselves down into the Friars Minor.” (Dawkins [Ed.] 1932, Vol. I, p. 315: § 330). This description gives a hint that the *loggia* was next to a convent. When we consider the two loggie discussed above, the loggia next to the customs’ house is expected to be the convent of St. Anthony and the other loggia in the Templars road is expected to be the convent of St. Francis.

According to sources, there was in fact a hospital dedicated to St. Anthony. The notarial acts of Lamberto di Sambuceto published by Michel Balard, a Genoese who was resident of Famagusta, contain several references to a Hospital of St. Anthony in Famagusta. The earliest mention of such a hospital is described as belonging to the commune of Genoa in which a Genoese merchant Nicholas Balneo, a resident of the port of Lajazzo in Cilician Armenia, bequeathed eleven white bezants to the Hospital of St. Anthony in Famagusta of the commune of Genoa. (Coureas, 1997, pp. 243, 245). The Hospital of St. Anthony is referred to in several notaries acts of 1300 (Coureas, 1997, p. 244) that recorded trade transactions of the merchants, some of which mentioned the location of drawing of the acts in St. Anthony Hospital which was located near the fish market or the acts drawn in front of it or in its courtyard. Also such Genoese notary sources recorded donations made to this hospice which most probably belonged to the Order of Hospitallers of St. Anthony¹⁰ of the Viennois. This is known today as St. Anthony since it was marked as St. Anthonio on Gibbelino’s famous map (Figure 1) showing the Ottoman siege of the city (Enlart, 1987, pp. 288-289). As

pointed out by Michel Balard, however, subsequent references to the Hospital of St. Anthony in the notarial acts of Lamberto di Sumbuceto point to the existence of a second hospital in Famagusta of that name, belonging to the hospital order of St. Anthony of Vienne. According to Coureas, this order had been founded towards the close of the eleventh century at La Motte aux Bois, and was known by the name of St. Anthony of Vienne from the fourteenth century onwards. In the records drawn by Nicola de Boateriis, Bartholemew Griti, a Venetian merchant resident of the city made a testamentary bequest to the *monasterium Sancti Antonii ordinis Heremitorum*, in the condition that he would be buried in the grounds of the monastery. Its members specialised in healing the sick, and in particular those affected by gangrene (Coureas, 1997, p. 243). The ruins currently labelled as St. Anthony Church (Figure 2-4) is quite interesting which gives a sign of a complex of buildings running along the coast towards the southern direction. It mainly consists of three parts, with no sign of any altar although it is claimed to be the remains of a church by Enlart. The remains of granite columns lying on the ground is surprising but may give a little clue of being a Genoese or Venetian building since it was tradition in North Italy to have coloured marbles used for their buildings. Particularly the Genoese had their buildings decorated usually with black and white strips in 14th century in Genoa (Britanica, 1980, p. 1017). According to Enlart, this was a Gothic monument with a strong Byzantine influence, with a dome in the middle. But with the current remains it is difficult to visualise the building with a dome. The existing remains of windows (Figure 4) in the middle unit are semicircular headed lights with mullion. The two double windows had central colonettes which do not exist today and are filled with stones to prevent more harm. This kind of opening was the Romanesque characteristic which was used in the north Italian cities. The walls running along the fortress wall are the only portion to give an idea of a monumental building. The brackets and ribs running from the upper level of the walls in the first unit which is on the right side of the ruins give the signs of groin vaults. Although the existing walls do not show the exact shape and size of the building, I could say that this was a unit consisting of three interior spaces with two high and narrow clerestory windows lined with well cut stones in long rectangular form. The passages in the building from one room to the other were through low, pointed arched doorways. It is also mentioned by Jacques Le Saige in 1518 that after passing the sea-gate, on the left was a big Gothic building which he thought to be a bourse, a loggia, a shop, or a hospital (Enlart, 1987, p. 254). In consideration of this description, it could be assumed that these buildings were demolished either during the time of rebuilding of the fortress by the Venetians or during the Ottoman siege or even earlier as it was noted by Mas Latrie (1852, Vol. II, p. 113 n. 1) that demolition of houses was a frequent happening even in the those days.

Bath Houses

Although accordingly we could learn about the presence of a bath house belonging to the Genoese in Nicosia, the presence of a bath that used by the Genoese in Famagusta prior to 1373 or afterwards is not at all known. Nevertheless, there is almost no trace of any bath in Nicosia or elsewhere from medieval times since according to Bustranios, the Lusignan king seized all copper fittings from the baths and since then they pulled down the baths (Dawkins, 1964, p. 27: §.73). Although there is no mention of any bath in Famagusta, there might be a few within the hostels that had the same fate in later times. However, considering some few architectural elements of Cafer Pasha Hamam as well as Kertikli Hamam, we could say that the location of these baths were the places of the medieval baths built during the Lusignan period. According to Mas Latrie (1952, Vol. II, p. 150 n.1), foreign nationalities either constructed baths for their community or made reservations upon agreement that a certain day of the week they would have the bath serving only for the use of their community and even sometimes anytime on the condition that they pay individually a fee for the services of the bathing.

Genoese Contribution to the Fortification of Famagusta

The fortification of Famagusta existed since 1211 although they were not that much protective. In 1232 the harbour was defended by a tower, the garrison of which surrendered to Philip of Navora when Henry I returned to his kingdom. It is mainly assumed that there were no walls on the harbour frontage in the first half of the 13th century (Edbury, 1995, XVI, p. 338) as also commented by W. Von Oldenburg as the city being slightly fortified (Cobham, 1908, [Ed.] p. 14). The first attempt of the Genoese to increase the strength of the fortification starts in 1373 since the castles had low walls, easily could be climbed up by ladders (Dawkins [Ed.] Vol. I, p. 435: §449). After the occupation of Famagusta, the Genoese set to work and heightened them, dug a trench outside the castle and separated Famagusta from the castle. The citadel, then was to prison the Lusignan notable men, mainly the knights who were put under torture to force them to confess about their wealth (Dawkins [Ed.], 1932, Vol. I, pp. 359, 401: §§ 377, 420) and yield them all their fortunes for their life. Since the walls were not strong enough in 1377 when the Lusignan King with the help of Venetian and Catalan ships attacked Famagusta harbour, the Genoese left only one guard on the land side while they transferred the main forces to the sea-wall where they constructed forty wooden towers from which they so harassed the Venetians that they were forced to leave the harbour and retire from undertaking (Hill, 1948, Vol. II, p. 425 n.2). According to the treaty signed between the Genoese and Lusignans in 1383, the Genoese agreed not to build fortification outside the zone of Famagusta. According to Martoni in 1394 the city had finer walls, with broad

alleys around them and rounded towers all of which were guarded by seven hundred armed soldiers (Cobham [Ed.], 1908, p. 22). Since the Venetians remodelled and improved the city walls to defend against the newly invented guns and canons, there is not much left of the Genoese improvements, even though, some primitive circular gun-ports inserted in the earlier work may belong to the Genoese period (Setton [Gen. Ed.], Vol. IV, p. 197).

Final Remarks

In the attempt to search the Genoese buildings mainly dating back to 1374, a survey is made in view of the documents published so far in English and French as well as the existing remains of buildings or ruins in Famagusta. But this attempt like the ones made by Edbury, Jacoby or Arbel all based on these published notary sources limited only to the late 13th and early 14th centuries as well as the research of Enlart which still forms the main study on the topic only gave little hints about the buildings possibly built or used by the Genoese. Today, most of the buildings unfortunately lost their original character and each period added or altered the ones made of stone although several of them partly remained until today. None of these unfortunately can be classified today as Genoese or Lusignan. However, few documents give the hint of at least the location of some Genoese houses. Also, several houses were pulled down to have their stones utilised for building the fortification during the Genoese as well as Venetian periods. In 1376 Genoa agreed to compensate Venetian owners of houses which had been demolished to make way for the fortification (Mas Latrie II p: 365; Hill, 1942, Vol. II, p. 412 n. 5).

As Jeffery also remarked, identification of date in medieval building in Cyprus is very difficult and uncertain study. The method of work and masonry seem to have been full of archaism at all periods. Naturally this arises from local workers being employed in copying a foreign style for which they had no natural affinity (Jeffery, 1918, p. 148). There is one certain mistake done in dating of the majority of the buildings in Famagusta. Usually the buildings in Gothic style, with crossing vaults constructed with the ribbing system and having pointed arches are usually dated to earlier Lusignan periods. And those buildings with classical elements like columns, and arches emphasised with cut stone work usually attributed to the Venetians. But it should not be forgotten that in Italy, Renaissance started earlier than in France and gave the fruit of its magnificent examples in 14th and 15th centuries while Gothic developed within the same period in France and England. When we consider the large community of multi-nationality living in Famagusta, it is expected that each nation had its own style for their residential or commercial buildings. Therefore, we find the Gothic style alongside with the Byzantine, Romanesque and Renaissance in Famagusta. Further research would also prove the influence of the Islamic influences in the

medieval monuments, such as baths in Cyprus. However, recent research done on the crusade monuments in the Holy Land shows that local material used for the new buildings which included stones and marbles obtained from the existing historical heritage.

In view of the above information, we could assume that once a loggia and more likely a *founduc*, a hospice and some shops on the harbour were was on the harbour line somewhere located on an axis running from the gate to the arsenal in the 14th century while after the city walls completion many of the Genoese establishments started to be located on the area close to the Francis Church and Hospital during the early years of the last quarter of the 14th century. Therefore, under this information, we could suggest that the ruins of a complex of buildings next to the Sea Gate which lately labelled as St. Anthony Church by the Department of Antiquities were in fact part of the hospice set up by the Genoese merchants and where Genoese merchants resided and settled down business agreements or we could further suggest that it is part of the loggia belonging to the Genoese, even though we could not say much without further identification either through archaeological excavation or documentation with clearer descriptions of these buildings.

Notes

¹ Other versions are *mahonne*, *mahonna* and *moanna* as mentioned in other various sources.

² For the agreement between Lusignan Kingdom and the Genoese see Dawkins [Ed.], 1932, p. 325: § 340 and p. 333: § 353. Accordingly, the part breaking the agreement must pay a penalty of 100, 000 ducats.

³ According to Epstein (1996, 123), *mahone* is a word derived from Arabic which means assistance while Jeffery (1908, p. 627) explained it as a word derived from ‘*magona*’, an Italian word, which means a foundry or work shop. Mas Latrie (1855) Vol. III p. 899) gives several versions in the glossary of Vol. III: Mahona (Latin); Mahone (French), Mahoneneuse (Latin, plural) Mahones (French plural).

⁴ Village. A district or a manor.

⁵ Chests was an important element in the houses and usually considered as dowry chests. In fact this information show us that the documents in offices were also kept in the chests during the Medieval times. The motifs on the Cypurs chests show some motifs that are also carved ont he gothic buildings.

⁶ Although this divion is made to ease the method of analysis of the areas and buildings, there is not enouh analysis in view of the building styles or types to prove any real difference between these quarters.

⁷ St. Lawrence (or St. Laurence) born in A.D. 258, was one of the most venerated martyrs of the Roman church since the fourth century. According to the traditions, he was the deacon of Pope St. Sixtus. He was upset upon his execution by the prefect of Rome and as he followed him weeping and asked him where he was going without taking his deacon with him, the deacon relieved him by saying that he would be joining him in three days. Laurence full of joy hearing that he should be soon called to God, he visited all poor or

orphans or widows and gave away all his money as well as the money he collected by selling the valuables of the church. The Roman prefect hearing of his charity activity, asked him to bring the treasures. Thus he presented him with the richness of the church which in fact consisted of the decrepit, the blind, the lame, the maimed, the lepers, orphans, widows and maidens. While he was then roasted on an iron bed over a slow fire, he was still kept his cheerful mood saying to the executors “Let my body be turned; one side is broiled enough” and when he turned him he said “It is cooked enough, you may eat” and then before his soul departed he prayed for the conversion of the city of Rome that the faith of Christ might spread throughout the world (Thurston & Attwater, Vol. III, 1956, pp. 297-298; Farmer, 1997, pp.295-296).

⁸ I would like to acknowledge the generous help of Prof. Dr. Peter Edbury, from Cardiff University for his translation from Latin to English and comments of this item. Also, acknowledgments go to Prof. Dr. Giuliana Gemelli, Dr. Antonella Cardelicchio and her student Roberta Tonnarelli from Bologna University for their kind effort to translate the same item.

⁹ Although according to Edbury, the Genoese did not have a prison in 1340 (Edbury XIV, p. 121), the Loggia used in 1370 might have a prison. Mas Latrie also cited about the agreement made in 1365 for building a larger official residence for the Genoese podestà (Mas Latrie Vol. II, p. 257; Edbury. XIV, p. 124).

¹⁰ St. Antony was honoured as the founder of Eastern monasticism. St Anthony was an Egyptian hermit, representing individual solitude. Jacques Le Goff (1990) p. 184.

References

Abbasoğlu, Selen (2003). *Historical Analysis of Medieval Famagusta*, M.Arch. Thesis (unpublished), Eastern Mediterranean University,

Abulafia, David (1997). The Impact of Italian banking in the Late Middle Ages and the Renaissance, 1300-1500. In: Teichova, A. Kurgan-Van Hentenryk, G. & Zeigler D. (1997). *Banking, Trade and Industry, Europe, America and Asia from the Thirteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press,

Arbel, Benjamin (1979).The Jews in Cyprus: New Evidence from the Venetian Period, *Jewish Social Studies*, 41, New York, 1979, pp. 23-40. In: Arbel, Benjamin (1999). *Cyprus, the Franks and Venice 13th-16th Centuries*, Aldershot, Brookfield, Singapore, Sydney: Ashgate Variorum, X: pp. 23-40,

Basford, Kathleen (1998). *The Green Man*, Cambridge: D.S. Brewer

Cobham, C. D. (1908/1986). *Excerpta Cypria*, New York: Kraus Reprint.

Coureas, Nicholas (1997). *The Latin Church in Cyprus 1195-1312*, Aldershot, Brookfield, Singapore, Sydney: Ashgate.

Coureas, Nicholas (2003). The Role of the Templars and the Hospitallers in the movement of commodities involving Cyprus 1291-1312. In: Edbury, Peter & Jonathan

Philips [eds.] *The Experience of Crusading. 2. Defining the Crusader Kingdom*, Cambridge: Cambridge University Press. pp. 257-274

Daniel-Rops, Henry (1957). *Cathedral and the Crusades, Studies of the Medieval Church 1050-1350*, New York: Dutton & Co.

Dawkins, R.M. (1932). *Leontios Makhairas: Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled 'Chronicle'*, Oxford: Clarendon Press. Famaguouste, Chypre: Les Editions L'Oiseau. 2 Volumes.

Dawkins, R.M. (Tr. & Ed.) (1964). *The Chronicles of George Boustronios 1456-1489, Melbourne, University of Melbourne Cyprus Expedition*.

Devroey, Jean-Pierre (2001) The Economy: In: Mc Kitterick, Rosamond (ed.), (2001). *The Early Middle Ages 400-1000*, Short Oxford History of Europe, Oxford - New York: Oxford University Press, pp.97-126.

Edbury, Peter W. (1986). Cyprus and Genoa: the Origins of the War of 1373-4, *Praktika tou Deutoerou Kupriologikou Sunedrio*, 2. Nicosia, 1986. pp. 109-126. In: Edbury, Peter W. (1999). *Kingdom of the Crusaders from Jerusalem to Cyprus*, Aldershot, Brookfield, Singapore, Sydney: Ashgate Variorum. pp. XVI, pp. 109-126.

Edbury, Peter W. (1994). *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191-1374*, Cambridge: Cambridge University Press.

Edbury, Peter W. (1995). Famagusta in 1300: *Cyprus and the Crusades*, eds. N. Coureas and J. Riley-Smith, 1995, pp. 337-353: In: Edbury, Peter W. (1999). *Kingdom of the Crusaders from Jerusalem to Cyprus*, Part XVI, Aldershot, Brookfield, Singapore, Sydney: Ashgate Variorum. pp. XVI: 337-353

Edbury, Peter W. (1997). Famagusta Society ca. 1300, form the Registers of Lamberto di Sambuceto, *Die Kreuzfahrerstaaten als Multikulturelle Gesellschaft. Die Rolle der Einwanderer in Kirche, Staat, Verwaltung. Wirtschaft and Kultur*, ed. H.E. Mayer. Munich, 1997, pp. 235-244. In: Edbury, Peter W. (1999). *Kingdom of the Crusaders from Jerusalem to Cyprus*, Part XVI, Aldershot, Brookfield, Singapore, Sydney: Ashgate Variorum. Pp. XVIII, pp. 235-244.

Enlart, Camille (1987). *Gothic Art and the Renaissance in Cyprus*, tr. by David Hunt, London: Trigraph.

Epstein, Steven A. (1996). *Genoa & the Genoese 958-1528*, Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press.

Farmer, David (1997). *Oxford Dictionary of Saints*, 4th Edition, Oxford New York: Oxford University Press.

*Search for the Traces of the Bank of St. George of Genoa in Famagusta:
The Genoese in Famagusta During the Middle Ages*

- France, John (1996). *Victory in the East, A Military History of the First Crusade*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gras, Norman S.B. (1969). *An Introduction to Economic History*, New York: NY. A.M. Kelley.
- Gunnis, Rupert (1936). *Historic Cyprus, A Guide to Its Towns & Villages, Monasteries & Castles*, Nicosia, Cyprus: (Fourth Ed. Reprinted in 1973 by K. Rustem & Bro.)
- Hill, George (1940-48). *A History of Cyprus*, Cambridge: Cambridge University, 4 Volumes.
- Housley, Norman (2001). *The Later Crusades from Lyons to Alcazar 1275-1580*, Oxford: Oxford University Press.
- Howard, Deborah (2000). *Venice & the East*, New Haven & London: Yale University Press.
- l'Anson, Edward (1883). Mediæval and Other Buildings in the Island of Cyprus, *Royal Institute of British Architects*, The Transactions, Sessions 1882-83, London, pp. 13-33, Figures 1-62.
- Jacoby, David (1984). The Rise of a New Emporium in the Eastern Mediterranean: Famagusta in the Late Thirteenth Century. In: Jacoby, David (1989). *Studies on the Crusader States and the Venetian Expansion*, Aldershot, Burlington, USA: Ashgate, Variorum. pp. 145-179.
- Jeffery, George (1908). Famagusta, *Journal of the Royal Institute of British Architects*, Nov. 1907-October 1908, Vol. XV, Third Series, London, pp. 625-648.
- Jeffery, George (1918/1983). *A Description of the Historic Monuments of Cyprus*, London: Zeno.
- Jeffery, Geo. (1973). *Cyprus under an English King in the Twelfth Century, The Adventures of Richard I. and the Crowning of his Queen in the Island*, London: Zeno Booksellers and Publishers.
- Kindleberger, Charles P. (1993). *A Financial History of Western Europe*, New York-Oxford: Oxford University Press, Second edition.
- Kostof, Spiro (1995). *A History of Architecture: Settings and Rituals*, Second Edition, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Le Goff, Jacques (1990). *Medieval Civilisation 400-1500*, tr. Julia Barrow, Oxford (UK) Cambridge USA: Blackwell.
- Lilley, Keith D. (2002). *Urban Life in the Middle Ages 1000-1450*, New York: Palgrave.

Mandeville, Sir John (1983). *The Travels of Sir John Mandeville, A Manuscript in the British Library*, Introduction and Commentaries on the Plates by Josef Krasa, Tr. From Czech by Peter Kussi, New York: George Braziller.

Mumford, Lewis (1973). *The City in History*, London: Penguin -Pelican Books.

Mas Latrie, I. de (1852-61). *Histoire de L'Ile de Chypre*, Paris: A L'Impermerie Imperiale (reprint [1970]: Famaguste - Cypre: L'Edition l'Oliseau. 4 Volumes.

Ocak, Ahmet Yaşar (1990). *İslam-Türk İnançlarında Hızır-İlyas Kültü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Palmes, J.C. (1975). *Sir Banister Fletcher's A History of Architecture*, (revised edition), New York: Charles Scribner's Son.

Sarıнай, Yusuf (ed.) (2000). *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs – Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Setton, Kenneth (Gen. Ed.) (1969). *A History of the Crusades, Vol. II: The Later Crusades, 1189-1311*, Ed. By Robert Lee Wolff and Harry W. Hazard, Madison, Milwaukee and London: The University of Wisconsin Press.

Stylianou, Andreas & Stylianou, Judith A. (1980). *The History of Cartography of Cyprus*, Nicosia: Publications of the Cyprus Research Centre, VIII, Zavallis Press.

The Bible, *The Acts of the Apostles*, 13. The Bible Societies: Authorized Version.

The New Encyclopedia Britannica in 30 volumes, 1980-. 15th edition, William Benton, Publisher.

Thurston, Herbert S.J & Attwater, Donald [Eds.] (1956). *Butler's Lives of the Saints*, Vol. III, London: Burns & Oates.

Yıldız, Netice (2002). Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış, In: Güzel, Hasan Celal, Çiçek, Kemal & Koca, Salim (2002). *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Vol. 19, pp. 966-993.

Yıldız, Netice (2002a). Kıbrıs Gotik Sanatında Yeşil Adam Figürü, 6. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Sanat Tarihi Araştırmaları Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Şöleni 8-10 Nisan 2002*, Kayseri 2002, pp. 835-848.

Figures

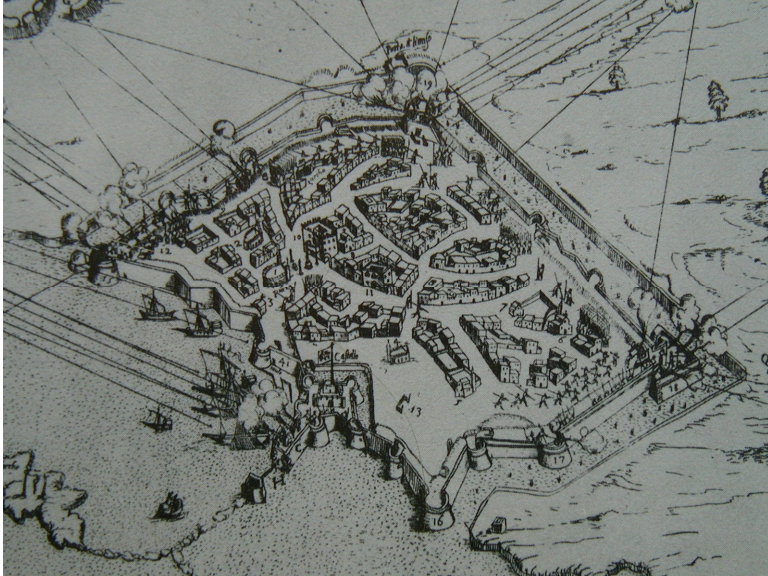

Figure 1. Gibbelino's Map of Famagusta. Detail. (Stylianou & Stylianou, 1980, p. 244 Fig. 62)

Figure 2. St. Anthony Hospital ruins. (N.Yıldız)

Figure 3. St. Anthony Hospital ruins. (N.Yıldız)

Figure 4. St. Anthony Hospital window. (N.Yıldız)

Figure 5. Biddulph's Gate. (N.Yıldız)

Figure 6. Green man carving on the brackets of the unnamed ruin. (N.Yıldız)

Girne-Lefkoşa Hattı'nın Batısında Kalan Sahadaki Hatalı Arazi Kullanımının Neden Olduğu Jeomorfolojik Problemler

Sibel KUTOĞLU*

Giriş

Bu çalışmada, bugüne kadar jeomorfolojik olarak çalışılmayan KKTC'de fiziki coğrafya özelliklerinin belirlenmesi, bu alanda insanların doğal ortamı nasıl kullandıkları, ne gibi morfolojik sorunlara neden oldukları belirlenerek bu sorunlara çözüm önerileri getirilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma; hazırlık, gözlem ölçme ile istatistik, analiz ve sonuç olmak üzere dört aşamada hazırlanmıştır.

Hatalı Arazi Kullanımının Neden Olduğu Jeomorfolojik Problemler

Günümüzde dünyanın en büyük sorunu nüfus artışıdır. Nüfusun bu denli hızlı artmasına bağlı olarak insanlar doğal ortam üzerinde daha hızlı ve fazla yapılaşmaya gitmektedir. Ancak yapılaşma sırasında doğal ortam özelliklerinin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir.

Mühendislik konularında başarılı olabilmek için doğal çevreyle uyumlu bir yapılaşmaya gidilmelidir. Doğru yapılaşmaya gidilebilmesi için çevresel özellikleri, zorunlu olarak, iyi tanımak gereklidir. Nitekim yapılaşmalar sonucu, eskiden var olan bazı dengeler bozulmaktadır. Örneğin, yeni yol yapımı sırasında yamaç özellikleri yavaş ancak fark edilebilir jeomorfolojik çevresel değişikliklere neden olmaktadır. Çok eski tarihlerden beri uygarlıkların doğayı oldukça fazla etkilediği görülmektedir. Bazı mühendisler modern yöntemleri kullanarak çevrenin doğal özelliklerine uygun yapılaşmaya gitmişlerdir. 17. yüzyılda Avrupa'daki sanayi alanındaki gelişmeler mühendislik alanında da gelişmeleri getirmiştir. Elde edilen bu imkanların kullanılması; yamaç stabilitesi, akarsu işlevi ve kıyı kullanımları üzerinde çoğu kez önemli problemlere neden olmuştur. Yapılmış olan bu çalışmalar jeomorfoloji bilimi ve çevre dinamikleri açısından oldukça önemlidir. Yeryüzü şekillerinin oluşumu ve mühendislik gelişmeleri birbirini oldukça yakından etkilemekte ve bir çok iz bırakmaktadır. Jeomorfoloji ve mühendislik girişimlerinin birlikte yapacağı araştırma en iyi yapılaşmayı ve en az problem oluşmasını sağlayacaktır. Ancak bu şekilde doğal afetlerin zararı en aza indirgenebilmektedir. Ayrıca yapının yıkılması, beklenmedik fiyat artışları ve zaman kaybı önlenmiş olur. Mühendisler yapmış

* Doğu Akdeniz Koleji, Gazimağusa-KKTC

oldukları araştırmalar sonucu yapıların bitme aşamasında toprak kaymalarının ve akarsu işleyişinin olumsuz etkileri olduğunu sıklıkla belirtmektedirler. Mühendis ile jeomorfolojik etkili bilgileri kullanıp yapılan binalarla doğal ortam özelliklerini tamı tamına ilişkilendirir ve gerekli detaylı çalışmaları yaparsa yapıların planı, düzeni, yapımı ve işin temel işlevleri doğru bir yapılaşma ile tamamlanmış olur (Oya,1983: 177).

İnsanların gerek uygulamalı jeomorfolojiden haberdar olmamaları gerekse mühendislerin bu konularda hassas olmamaları ve kısa vadeli yapılaşmaların ekonomikliği düşünöldüğünden sürekli hatalı arazi kullanımlarına gidilmektedir. Bu durum ise jeomorfolojik problemlerin yaşanmasına bazen de geri kazanılması mümkün olmayan kayıplara neden olmaktadır.

Çalışma alanında hatalı kullanımların neden olduğu morfolojik riskler; ‘yamaç problemleri’, ‘kıyı problemleri’ ve ‘drenaj problemleri’ olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir.

1. Yamaç Problemleri

Çalışma sahasında jeomorfolojik birimlerin ana elemanlarından biri olan yamaçlar üzerinde karşılaşılan en önemli morfolojik problemler kütle hareketleri, erozyon ve günlenme olaylarıdır.

Kütle Hareketleri

İnceleme alanındaki kütle hareketleri sıklıkla Girne Dağları ve çevresinde görölmektedir. Bunun temel nedenleri nemin, sıcaklık değişmelerinin ve eğimin fazla olması, çoğu yerde malzemenin kaymaya ve yer değiştirmeye uygun olması ayrıca günlenme ile ayrışmış malzemenin hazırlanması ve bitki örtüsünün yoksunluğudur. Güzelyurt ve çevresinde ise kütle hareketleri sınırlıdır. Bu durumun esas nedenleri ortalama 284 mm civarında az bir yağış alması ve eğim ile yükseltinin az olmasıdır. İnceleme alanında belirlenen kütle hareketlerini toprak kaymaları ve kaya düşmeleri olarak iki grupta ele almak mümkündür.

Toprak Kayması

Su ile doygun hale geçen ve kaymaya müsait litolojik özelliklere sahip alanlardaki kütleler yer çekiminin de etkisiyle aşağıya doğru yer değiştirmektedir. Bu şekildeki yer değiştirme hareketi özellikle Girne Dağları’nın uzantısı boyunca yamaç diklikleri üzerinde, hemen hemen her yerde meydana gelmektedir. Fakat sıklıkla yoğunlaştıkları alanlar; Karşıyaka ve Kozanköy arasındaki boğaz, Lapta, Alsancak çevresi, Kayalar ve Ciklos mevki olarak verilebilir (Foto 1).

Söz konusu alanlarda toprak kaymalarının sıklıkla görölmelerini etkileyen birtakım faktörler bulunmaktadır. Bunların başında eğim değerlerinin fazla oluşu gelmektedir. Öyle ki Lapta-Alsancak arasında 600-800 m izohipsleri arasında

alınan eğim %40, Kayalar'da 50-150 m izohipsleri arasında %66 iken Kozan'da ise 400-550 m izohipsleri arasında %60 gibi yüksek değerler göstermesidir.

Litolojik özelliklerin etkisi de kaymaların meydana gelmesinde diğer önemli bir faktördür. Bilindiği gibi kil minerali bakımından zengin olan kayalarda kütle hareketleri yaygın olarak meydana gelmektedir. Söz konusu alanlardan Lapta-Alsancak arasında türbidik kireçtaşı, killi kireçtaşı, marn ardalanması bulunduğu formasyon, Kayalar çevresinde killi kireçtaşları ve marnların varlığı, Kozan'da yine killi kireçtaşları, kil oranının fazla olduğu formasyonlardır. Ayrıca kayalarda bulunan diaklazlar da toprak kaymalarını tetikleyici olan diğer bir faktördür (Foto 16).

İnceleme alanında en çok yağış alan bölge kuzey sahil şerididir. Kuzey Sahil Şeridi denizel etkiye açık olup cephe yağışlarının hakim olduğu bir alandır. Böylece inceleme alanında toprak içerisine en fazla su, Girne Dağları'nın kuzey yamaçlarında yer alan Lapta-Alsancak, Kayalar ve Ciklos mevkiilerine sızmaktadır. Su denge açısını küçülterek ağırlığı artırarak, buna karşılık sürtünmeyi azaltarak kaymayı kolaylaştırmaktadır (Erinç,1996: 359).

Yukarıda belirtilen faktörler dışında insanların yamaç dengesini dikkate almadan yapmış olduğu hatalı arazi kullanımlarının da kaymalar üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Dikkat edilecek olursa Kayalar, Kozan-Geçitköy arası ve Ciklos mevkiindeki anayol kenarlarında toprak kaymalarını görmek mümkündür. Karayolu yapımı sırasında yamacın statik dengesi bozularak kaymaların yaşanmasına neden olunmuştur.

Kütle hareketlerinde karşımıza çıkan sorun yamacın stabilitesi ile alakalıdır. Potansiyel kayma veya çökme durumlarında tasarlanılabilecek önlemler, yamacın üst bölümüne polyester sıkarak ya da çimento atarak stabil olmayan yamacı alt kısmından beton yapılarla desteklemektir. Sonraki önlemler asılı ya da derin oturaklarla dolu beton kemer şeklindeki destekleyici uygulamalardır. Hatta belirli şişme özelliğini gösteren killerin (montmorillonit gibi) dayanıklılığı, genişlemesi ve geçirgenliği belli kimyasallarla değiştirilebilir (Oya,1983: 190).

Yukarıda belirtilmiş olan toprak kaymalarında daha fazla etkili olan fiziki şartlardır. Lefke bölgesinde ise ikinci bölümde değinildiği gibi tamamı ile insan faaliyetlerinin etkisi ile jeomorfolojik problemlerin olduğu görülmüştür. Bu faaliyetleri madencilik ve çöp döküm alanları olarak sınırlandırmak mümkündür.

Madencilik faaliyetleri ile yamaç eğiminin değiştirilmesi sonucu toprak kaymaları yaşanmaya başlamıştır. Özellikle eğimin fazla olduğu Karadağ ve Apliç çevrelerinde toprak kaymaları meydana gelmektedir.

Foto 1. Kayalar-Karşıyaka arasındaki yol açmaları sırasındaki yamaç dengesinin bozulması ile meydana gelen küçük çaplı toprak kaymaları

Foto 2. Lapta çevresindeki suya doymun hale geçen yamaçlarda meydana gelen toprak kaymaları

Foto 3. Girne Dağları'nın kuzey yamaçlarında bulunan Karşiyaka'da şiddetli yağışların ardından meydana gelen toprak kayması görülmektedir.

Foto 4. Karşiyaka'da meydana gelen küçük çaplı toprak kayması izlenmektedir.

Kaya Düşmeleri

Kaya düşmeleri Girne Dağları'nın yüksek kesimleri boyunca gerek güney gerekse kuzey yamaçları boyunca yaygın olarak yaşanan bir doğal afetdir. Ancak kaya düşmelerinin özellikle gözlemlendiği yerleşim alanı Lapta kuzeyinde bulunan ve küçük bir yerleşim birimi olan Başpınar'dır. Ayrıca Ciklos mevkiinde ve Girne Dağları'nın güney yamaçlarında bulunan Alemdağ ve Kozan'da da kaya düşmeleri dikkat çekicidir.

Toprak kaymalarında da belirtildiği gibi eğim değerinin yüksek oluşu, özellikle Lapta'da ve Ciklos mevkiinde, kireçtaşlarının çatlaklı yapısı kayaçların kimyasal ayrışmasını artırarak anakayadan kopup yerleşmelere veya karayoluna düşmesine neden olmaktadır. Öyle ki Kıbrıs Gazetesi'nin 3399 sayılı 06.01.1999 tarihinde Lapta Başpınar'da dağdan koparak Köroğlu Sokağını kapatan dev kayanın Lapta'yı tehdit ettiği belirtilmiştir. Lapta'da meydana gelen kaya düşmeleri doğal ortam özelliklerine bağlı olarak düşmesine rağmen Ciklos mevkiindeki traverten üzerindeki kaya düşmesi yol yapım çalışmaları sırasında devlet karayollarının yamacı dinamitleyip geriletirken yamaçtaki dengeyi bozmaları sonucunda karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucunda 4 Ocak 1998 tarihinde anayola düşen kayayı fark etmeyen Bora Erin'in (19 yaşında) uçurumdan düşerek ölmesine neden olmuştur.

CMC alanında bulunan yüksek eğimli alanlarda yamaç eğiminin patlatmalar ve teraslanmaların yapılması sonucu değiştirilmesi ile kaya düşmelerinin yaşandığı görülmüştür. Kaya düşmelerinin olduğu CMC alanında yer alan yerleşim üniteleri Karadağ ve Aplıç çevreleridir.

Kaya düşmeleri gibi problemlerle karşılaşılan alanlarda çeşitli stabilizasyon metotlarına başvurulabilir. Çelik ağ ya da hasırlar ile gevşek malzemenin kontrolü ya da düşme riski olan enkazın temizlenmesi tasarlanabilir. Kaya yüzeyinin dayanıklılığı çimentonun harçlandırılması ile artırılabilir. Beton yapıların dışına ayaklar, çeşitli tipte demir ve dayanıksız kesimler boyunca demir parmaklıklar yapılması veya böyle alanlardaki gevşek blokları stabilize etme gibi tekniklerle bu güçlendirme daha da artırılabilir. Eğer kaya düşmesi etkin bir şekilde durdurulamıyorsa savunma çalışmaları tercih edilir. Düşen kayaların etkisine dayanıklı esnek demir ağlar, V şekilli beton duvarlar veya sütunlar yapılarak gerekli önlemler alınabilir (Oya,1983: 190).

Foto 5. Kozan'dan alınmış olan karede gözlenen kaya düşmeleri ve bu riski taşıyan Girne Dağları'nın güney yamaçları.

Foto 6. Karşıyaka-Kozanköy arasındaki yamaçlarda günlenmeye bağlı meydana gelen taş düşmeleri

Erozyon

Toprak veriminin fazla olması bir yerin ekonomik anlamda gelişmesine neden olan doğal kaynaklardan biridir. Öyle ki insanlar neolitik çağda yerleşik hayata geçmelerinden günümüze kadar tarım faaliyeti ile uğraşmaktadırlar.

Bilindiği gibi toprakların su ve rüzgarlarla aşındırılarak bir yerden başka bir yere taşınmasına erozyon denilmektedir. Çalışma alanının büyük bir kısmında erozyon önemli bir sorun oluşturmaktadır. Erozyonun varlığı ise jeomorfolojik birimlerin şekillenmesini veya deforme olmasını etkilemektedir. Bu bağlamda erozyon jeomorfolojik sorunlar arasında yer almaktadır.

İnceleme alanında erozyonun oluşmasına etki eden faktörler içerisinde morfolojik özellikler, iklimatik özellikler, litolojik özellikler ve bitki örtüsü gibi doğal faktörler yer alırken, diğer taraftan hatalı arazi kullanımı, bitki örtüsünün tahribi ve yangınlar gibi beşeri faktörlerin de etkisi büyüktür.

Morfolojik Özellikler

Çalışma alanındaki morfolojik özellikler dikkate alındığı zaman çalışma sahası; yüksek alanlar, yamaç arazileri ve alçak alanlar olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

Eğim, yüzeysel akışın şiddetini düzenleyen ve organize eden bir faktördür. Bilindiği gibi eğimli bir sahada diğer faktörler aynı kalsa bile yalnızca eğim derecesi yüzeysel akışın fazla olmasına ve buna bağlı olarak da erozyonun artmasına neden olur. Yüzeysel akışın şiddeti, eğim değerinin %7 ve %9'a çıktuktan sonra, erozyonun şiddeti artmaktadır (Mater,1998: 213). Yüksek alanların eğim değerleri oldukça fazladır. Bu değer Girne Dağları'nın güney yamaçlarında 700 m yükseltisi üzerinde yaklaşık %102, 300-700 m yükseltileri arasındaki yamaç arazilerinde eğim değeri yaklaşık %27 iken alçak alanlarda 100-300 m arasındaki yükseltilerde bu değer yaklaşık olarak %6 civarındadır. Eğim değerleri arttıkça yüzeysel akış hızı ve aşındırma şiddeti artacağından dolayı yüzeysel erozyonun da fazla olacağını söylemek mümkündür. Ancak eğim değerlerinin yüksek olmadığı alçak alanlarda ise erozyonun yerini biriktirme faaliyeti almaktadır. Bunun sonucunda eğim değerlerinin fazla olduğu alanlarda erozyon artacağından dolayı erozyonun görüldüğü başlıca alanların da yüksek alanlar ve yamaç arazilerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Baki Şartları

İnceleme alanında Girne Dağları'nın güney yamaçları, kuzey yamaçlara oranla daha kurak ve sıcaktır. Dolayısı ile bitki örtüsünün zayıf olması, fiziksel parçalanma ile yamaç döküntülerinin daha fazla olması erozyonun güney yamaçlarda daha etkili olmasına neden olmaktadır. İnceleme alanında özellikle Aşağı Dikmen'de bu durumun örneklerine rastlanmaktadır.

Klimatik Özellikler

İnceleme alanında iklim özellikleri erozyonun türü ve şiddeti üzerinde genel olarak taşınacak malzemenin oluşumu ve bu malzemenin hangi süreçlerin etkisi ile ne şekilde taşınacağı üzerinde etkili olmaktadır. Toprağın aşınması ve taşınması olayının gelişimi üzerinde yönlendirici rol oynayan iklim elemanları ise sıcaklık ve yağış ile rüzgar özellikleri olarak dikkat çekmektedir.

Çalışma sahasında yağışın miktarı ve süresi yüzeysel akışın oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Yağış, bir bölgeye düzensiz ve sağanak karakterde kısa sürede ve büyük oranda düşerse o bölge için oldukça zararlıdır (Mater, 1998: 212). Çalışma sahasında yağışların büyük bir bölümünü yağmurlar oluşturmaktadır. Bölgede yağışlar özellikle Kasım-Mart ayları arasında düştüğünden dolayı aşınımın en canlı olduğu dönemdir. Ancak yaz mevsiminde sağanak yağışların hakim olması da yine erozyonun şiddetini bu dönemde artırmaktadır.

İklim elemanlarından biri olan sıcaklık ise inceleme alanında bakı şartlarında açıklandığı gibi güney yamaçlarda fiziksel parçalanmanın etkisinin artması, buna paralel olarak erozyon malzemesinin oluşması yönünde bir etkiye sahiptir.

İklim elemanlarından bir diğeri olan rüzgar ise hızı ve esiş yönü bakımından rüzgar erozyonu üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Eğimin az olduğu alçak alanlarda da önemli derecede gündeme gelen rüzgar erozyonu Güzelyurt Körfezi'nin batı kıyılarında bu karakterini tipik olarak yansıtır. Bunun nedeni, alanın alçak ve eğim değerlerinin düşük oluşu, yağışın az oluşuna bağlı olarak toprak neminin az olması, bitki örtüsünden yoksun oluşu ve rüzgarın kuzeybatı-güneydoğu yönlü olup 4.0 m/sn hızla esiyor olmasından kaynaklanmaktadır (Altunç 1995:18).

Zemin Özellikleri

Giirne Dağları'nın kuzey ve güney eteklerinde, bu dağlara yaslanmış durumda fliš serileri bulunmaktadır. Formasyon çok kırıklı bir yapıdadır ve ana malzeme kum taşı, kil ve marn dır (Yıkıcı, 1998: 7-8). Fliš gibi yumuşak, kırıklı ve gevşek yapılı zeminler erozyonun oluşmasında tetikleyici bir etkiye sahiptir.

Bitki Örtüsü

Bitki örtüsünün türü ve yoğunluğu; yağışın yüzeysel akışa geçen miktarı, yeraltına sızma oranı, düşen yağmur damlacıklarının şiddetini artırması veya azaltması yönünde önemli bir etkiye sahiptir. Bitki örtüsünün sık olduğu alanlarda yüzeysel akış yavaşlamakta ve sızma artmaktadır. Ancak bitki örtüsünün seyrek olduğu veya çalı formasyonundan oluştuğu alanlarda su erozyonunun etkisi artırmaktadır. Bunun temel nedeni bitki örtüsünün zayıf ve seyrek oluşundan yağışın direk olarak yüzeysel akışa geçmesine, damlacıkların zarar verici etkisinin artmasına bağlı olarak toprağın süpürülmesine neden olmasındandır. Çalışma alanında erozyonun görüldüğü alanlarda bitki örtüsü

genel olarak çalı formasyonu grubunda yer alan garig ve steplerden oluşmaktadır. Her iki formasyon da erozyon oluşumunu engelleyici bir etki yapmamaktadır.

Beşeri Faaliyetlerin Etkisi

İngiliz sömürge döneminde IV. sınıf tarım alanları ile tarım dışı alanlarda toprak koruma çalışmalarının yapıldığını görmek mümkündür. Bu çalışmalar yamaçlar boyunca örme taş, diğer bir değişle teraslama sistemi şeklinde yapılmıştır. Ancak zaman içerisinde yapılan bu örme taş duvarların bakımlarının yapılmaması (Yıkıcı,1998: 6) ve Kıbrıs'a özgü olan taş evlerin restorasyonunda bu taşların ne amaçla yapıldığı hiç dikkate alınmadan bilinçsiz ve eğitimsiz kişilerce yerinden alınıp restore inşasında kullanılmasından dolayı erozyon tetiklenmiş ve giderek de artmaktadır.

Her meranın besleyebileceği bir hayvan kapasitesi vardır. Meraya besleyebileceğinden fazla hayvan sokulması ve aşırı derecede otlatılması merada bulunan ve toprak sathını örten doğal floranın ortadan kalkmasına, dolayısı ile mera kalitesinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu durum erozyonu artırıcı bir olaydır (Mater, 1998: 206). Özellikle tarım dışı ve IV. sınıf tarım alanlarında yapılan aşırı ve kontrolsüz hayvan otlatılması nedeni ile koruyucu bitki örtüsü ortadan kaldırılmış ve erozyonu hızlandırmıştır.

İnceleme alanındaki erozyon sahasında kuru tarım yapılmaktadır. Bu alanlarda kuru tarımın yapıyor olması bitki örtüsünün tahrip edilmesine neden olduğundan dolayı erozyonu hızlandırıcı bir etkiye sahiptir.

KKTC'de gerek iklime bağlı olarak gerekse insanların bilinçsiz davranışlarından dolayı yangınlar yaşanmaktadır. Yangınlarla birlikte bitki örtüsü ve toprak özellikleri tahrip edilmektedir. Her iki durumda erozyon şiddetini artırıcı etki yapmaktadır. Çalışma alanında 1991 yılında Hacıbayram (Güzelyurt), 1995 yılında Girne'de meydana gelen büyük yangınlardan sonra erozyon yaşandığı gözlemlenmiştir.

Geçim faaliyetlerinin sınırlı olmasından dolayı Gemikonağı-Yeşilyurt arasındaki Yedidalga Köyü'nde maki bitki örtüsünün bir elemanı olan keçiboynuzu ağaçları kesilerek yapay kömür üretimine gidilmektedir. Önceden keçiboynuzlarının bulunduğu bu alan şu anda yerini çalı formasyonuna bırakarak yüzeysel akışın artmasına ve tabiyatı ile erozyonun da hızlanmasına neden olmuştur.

Su Erozyonu Alanları

KKTC'de birinci derecede 29,5 km² lik alan, potansiyel su erozyonu sahasıdır. Bu alanlar tamamen koruyucu bitki örtüsünden yoksundur. Bunun yanında kısmen erozyona açık olan potansiyel alan ise 348 km² dir. Bu alanlar ise çok bozuk orman alanlarıdır. Bu durumda KKTC genelinde su erozyonunun halen devam ettiği toplam 644 km² lik alan mevcuttur (Yıkıcı, 1998: 5) (Tablo 1).

Rüzgar Erozyonu Alanları

Rüzgar erozyonu alanları kumul sahalarını kapsamaktadır. Çalışma sahasında bu alanlar Güzelyurt Körfezi kıyılarında yer almaktadır.

Tablo 1. KKTC Genelinde Rüzgar Erozyonu ve Su Erozyonuna Açık Alanlar

Arazi Yapısı	Su Erozyonu (km ²)	Rüzgar Erozyonu (km ²)	Toplam (km ²)
Orman Arazisi	348		348
Oyuntu Erozyonu	9		9
Mera	118		118
Kumul	-	20	20
Kullanılmayan Arazi	16954		16954
Toplam	644	20	664

(Yıkıcı, 1998: 5)

Erozyon sürekli devam eder ve tamamı ile önlenmesi mümkün değildir. Ancak belirli koşullar altında ve belirli metodlar uygulanmak koşulu ile erozyonun yapacağı zarar azaltılabilir veya kısmen kontrol altına alınabilir (Mater, 1998: 224). Erozyonun yapacağı tahribatı engellemek için uygulanabilecek başlıca kontrol metodları Mater'in belirttiği üzere; bitkilendirme, taraçaların inşası ve en önemlisi bundan sonra oluşacak olan erozyonu durdurmak amacı ile doğru yapılaşmaya gidilmesidir.

Foto 7. Yılmazk3y çevresi erozyon alanı

Foto 8. Boğazk3y çevresi erozyon alanı

Foto 9. Yedidalğa'dan çekilmiş olan ve yarıntı erozyonun hakim olduğu yamaç

Foto 10. Geçitköy Göleti çevresinde görülen yarıntı erozyonunun geliştiği yamaçlar

Foto 11. Geçitköy-Çamlıbel arasındaki yol üzerinde gözlenen yarıntı erozyonu

Foto 12. Geçitköy-Kalkanlı arasında görülen erozyon

Dikmen çöplüğünde bitki örtüsünün yangınlarla ve çöp birikimi ile yok olması yüzeysel akışı artırmakta ve çevrede erozyonun artmasına neden olmaktadır.

Günlenme Problemleri

Günlenme olayı; enkaz mantosunun oluşması, bu şekilde oluşan malzemenin çeşitli kütle hareketlerine yol açması, her türlü yapılar için güvensiz bir zemin oluşturması gibi nedenlerden dolayı jeomorfolojik açıdan oldukça önem taşımaktadır (Cürebal, 2002: 117). İnceleme alanındaki günlenme problemlerinin ortaya çıkmasında sıcaklık değerlerindeki değişiklikler gibi iklimik şartlar etkili olurken, hatalı arazi kullanımının ve yangınların neden olduğu bitki ve toprak örtüsündeki bozulmalar da önemli bir etkiye sahiptir.

Çalışma sahası içerisinde özellikle Girne Dağları'nın güney yamaçlarında, düşük ve yüksek sıcaklıklar arasındaki farkın fazla oluşu (Tablo 2, 3), ana kayanın ısınıp genişlemesine, soğuyup büzülmesine ve dolayısı ile fiziksel parçalanmanın hızlanmasına yol açmaktadır. Girne'de aylık ortalama yüksek sıcaklık ile aylık ortalama düşük sıcaklık değerleri karşılaştırıldığında; sıcaklık farkı 10,1°C ile en fazla Temmuz ayında yaşanmaktadır. Ancak sıcaklık farklarının Mayıs – Eylül ayları arasında yaklaşık 10°C olup birbirlerine çok yakın değerlerde olduğunu söylemek mümkündür. En az sıcaklık farkının yaşandığı dönemler ise 7,3°C ile Ocak ayında ve 7,4°C ile Aralık ayındadır. Yıllık sıcaklık farkı ortalaması ise 9°C dir (Tablo 2).

Tablo 2. Girne (08m) Meteoroloji İstasyonu Verilerinin 500 m ve 800 m Yükselti Seviyelerine Enterpole Edilmesi ile Oluşan Aylık Ortalama Yüksek Sıcaklık ile Aylık Ortalama Düşük Sıcaklık Değerleri ve Arasındaki Farklar (1977-2000).

AYLAR	8 m		500 m		800 m		FARK
	O.Y.S	O.D.S	O.Y.S	O.D.S	O.Y.S	O.D.S	
Ocak	15,9	8,6	13,4	6,1	11,9	4,6	7,3
Şubat	16	8,4	13,5	5,9	12	4,4	7,6
Mart	17,8	9,3	15,3	6,8	13,8	5,3	8,5
Nisan	21,2	11,9	18,7	9,4	17,2	7,9	9,3
Mayıs	25,1	15,3	22,6	12,8	21,1	11,3	9,8
Haziran	29,4	19,5	26,9	17	25,4	15,5	9,9

Temmuz	32,5	22,4	30	19,9	28,5	18,4	10,1
Ağustos	32,6	22,6	30,1	20,1	28,6	18,6	10
Eylül	30,3	20,3	27,8	17,8	26,3	16,3	10
Ekim	26,6	17,2	24,1	14,7	22,6	13,2	9,4
Kasım	21,8	13,3	19,3	10,8	17,8	9,3	8,5
Aralık	17,7	10,3	15,2	7,8	13,7	6,3	7,4
Yıllık	23,9	14,9	21,4	12,4	19,9	10,9	9

Tablo 3. Lefkoşa (108m) Meteoroloji İstasyonu Verilerinin 500 m ve 800 m Yükselti Seviyelerine Enterpole Edilmesi ile Oluşan Aylık Ortalama Yüksek Sıcaklık ile Aylık Ortalama Düşük Sıcaklık Değerleri ve Arasındaki Farklar (1977-2000).

AYLAR	108 m		500 m		800 m		FARK
	O.Y.S	O.D.S	O.Y.S	O.D.S	O.Y.S	O.D.S	
Ocak	15,5	5,3	13,5	3,3	12	1,8	10,2
Şubat	16,1	5,3	14,1	3,3	12,6	1,8	10,8
Mart	18,8	6,6	16,8	4,6	15,3	3,1	12,2
Nisan	23,9	10,2	21,9	8,2	20,4	6,7	13,7
Mayıs	29,4	14,6	27,4	12,6	25,9	11,1	14,8
Haziran	33,8	18,9	31,8	16,9	30,3	15,4	14,9
Temmuz	36,6	21,8	34,6	19,8	33,1	18,3	14,8
Ağustos	36,5	21,6	34,5	19,6	33	18,01	14,9
Eylül	33,7	18,5	31,7	16,5	29,2	15,	15,2
Ekim	28,3	14,7	26,3	12,7	24,8	11,2	13,6
Kasım	21,9	9,9	19,9	7,9	18,4	6,4	12
Aralık	17,3	6,7	15,3	4,7	13,8	3,2	10,6
Yıllık	26	12,8	24	10,8	22,5	9,3	13,2

Seçilmiş olan istasyonlardan Lefkoşa, Girne Dağları'nın güney yamaçlarında yer alırken, Girne kuzey yamaçlarda yer almaktadır. Bu iki istasyonda sıcaklık farkının daha fazla olduğu yer önceden de değinildiği gibi Girne Dağları'nın güney yamaçlarında bulunan Lefkoşa'dadır. Bununla birlikte aylık ortalama yüksek ve düşük sıcaklık farkının olduğu aylarda da farklılıklar bulunmaktadır. Girne'de ortalama yüksek sıcaklık farkı en fazla Temmuz ayında iken, Lefkoşa'da Ekim ayında yaşanmaktadır. Ancak yine de Lefkoşa'da Temmuz ayı sıcaklık farkı Girne'den 4,7°C daha fazladır. Bu durum Lefkoşa'nın denizellik etkisine topoğrafik engelden dolayı uzak olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece Lefkoşa'da Girne'ye oranla hızlı ısınma ve hızlı soğumanın etkileri görülmektedir. Fiziksel parçalanmanın gereği olan sıcaklık farkının ani ve daha fazla olması ile birlikte günlenme probleminin de Girne Dağları'nın güney yamaçlarında daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte yıllık ortalama sıcaklık farklılıklarında Lefkoşa'nın sıcaklık farkı Girne'nin değerinden 4,2°C (Tablo 2,3) daha fazla olması da bu durumu desteklemektedir. Girne'deki sıcaklık farklarının fazla olmamasının temel nedeni ise hiç kuşkusuz denizellik etkisine açık olmasından dolayıdır.

Fiziksel parçalanma üzerinde kimyasal ayrışmanın da etkisi görülmektedir. Bu etki, suyun, kayalarındaki eriyebilen unsurları eriterek bir takım yeni boşluklar meydana getirmesi veya eski boşlukları genişletmesi şeklinde gerçekleşir (Hoşgören, 1997: 113). Girne Dağları'nın litolojik özellikleri dikkate alındığı zaman özellikle kireçtaşlarının yaygın bulunması yağışlı kış döneminde kimyasal ayrışmanın ön plana çıkarak kayaç direncini zayıflatmaya neden olması yönünde oldukça etkili olduğu söylenebilir.

Foto 13. Karşıyaka'daki günlenme sonucu ortaya çıkmış olan ayrılmış malzemeler

Foto 14. Karşiyaka-Lapta arasındaki günlenme sonucu ortaya çıkmış olan ayrıışmış malzeme

2. Kıyı Problemleri

İnceleme alanında oldukça geniş yer kaplayan kıyılar KKTC açısından büyük öneme sahip olan alanlardır. Öyle ki inceleme alanında susuzluk sorunundan ve ambargolardan dolayı tarım faaliyetleri gelişme gösterememiştir. Bununla birlikte KKTC'nin bir ada ülkesi olması ve yine ambargoların uygulanması, üretilenin pazarlanamamasına ve dolayısı ile sanayi faaliyetlerinin de gelişmemesine neden olmuştur. Ancak gerek iklimin müsait olması gerekse geniş kumsalların ve güvenli koyların varlığı ülkenin yaz turizminde gelişmesine nispeten olanak tanımıştır. Ancak turistik tesislerin yapılması beraberinde birçok jeomorfolojik problemi getirmiştir. Kıyı problemleri başlığında toplanmış olan bu sorunlar: kıyı ilerlemesi, kıyı gerilemesi ve kumul hareketleri alt başlıkları altında incelenmiştir.

Kıyı İlerlemesi

Dinamik süreçler üzerinde insanların yapmış olduğu değişiklikler kıyının aşındırılması ve biriktirilmesi faaliyetlerini etkilemektedir. Öyle ki, kıyılarda yapılmış olan limanlar ve dalga kıranlar dalganın gücüne etki etmek sureti ile aşındırmayı azaltmaktadır. Böylece bu alanlarda kıyıda genişlemeler gözlemlenmektedir. Bu durumun en belirgin olduğu alan Girne çevresidir.

Ayrıca Kumköy çevresinde Alanya'dan Kıbrıs'a balon ile su taşınmasından dolayı kıyı şeridi çakıl taşları ile doldurulmuştur bu durum kıyının zamanla genişlemesine neden olmuş ve olacaktır.

Foto 15. Yeşilırmak'taki dalgakıranlar

Yeşilırmak'ta güneyde kalan kısımda yapılan restoran nedeni ile dalgaların hızını azaltmak için küçük çaplı dalgakıranlar yapılmıştır. Bu durum alçak kıyılardaki akıntı sistemini değiştirip batıda kalan koyda biriktirme faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur.

Kıyı Gerilemesi

Kıyı gerilemesinin yaşandığı yerler yüksek kıyı alanlarıdır. Bu alanlar etkileyici manzaraları ve özellikle de yaz turizminde ilgi odağı olmalarından dolayı turistleri çekmektedirler. Bu nedenden dolayı buralarda çeşitli turistik tesisin inşasına gidilmektedir. Bu alanlar özellikle; Girne-Güzelyalı arasındaki sahil şeridi boyunca'dır. Ancak söz konusu olan alanlar yerleşmeye açılması açısından oldukça tehlikelidir. Çünkü buralarda kütle hareketleri etkindir. Hiç kuşkusuz litolojik özelliklerin kaymalar üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Öyle ki Kayalar çevresinde gerek marn ve kumtaşı ardaalanmasından oluşan kil bakımından zengin formasyon ile Lapta çevresindeki diyaklazlı kireçtaşları üzerinde kütle hareketlerinin yaşanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bunların yanında, yapılaşma ile birlikte ana kayanın taşıyacağı yükün artmasına

bağlı olarak kütle hareketlerinin oluşumu hızlandırılarak kıyı gerilemektedir. Bu nedenle sahil şeridinde yapılan binaların uzun vadede ekonomik olmadığı ve yıkılma tehdidi altında olduğu söylenebilir.

Foto 16. Karaoğlanoğlu'ndaki kütle hareketleri ve kıyı gerilemesi.

Karaoğlanoğlu'nda kireçtaşlarının yaygın olduğu yüksek kıyıda dalgaların alttan oyması sonucu meydana gelen kütle hareketleri ve kıyı gerilemesi. Önceden kopan kütle parçaları ön planda izlenebilmektedir.

Kumul Hareketleri

Herhangi bir kumul, topoğrafik bir engel tarafından veya üzerinde bitkilerin yerleşmeleri sonucunda tutturulmamış olduğunda, hareket halindedir (Erinç,2001: 49). Çalışma sahasında kumulların yer aldığı alan özellikle Güzelyurt Körfezi doğusu boyuncadır. Kumulların yer aldığı alanda ne topoğrafik bir engel ne de yoğun bir bitki örtüsü bulunmaktadır (Foto 18,19,20). Bu durum ise kumul hareketlerinin yaşanmasını hızlandırmaktadır. Bununla birlikte rüzgarın hızı ve yönünün de kumul ilerlemesinde büyük bir etkisi olduğu bilinmektedir. Rüzgar hızının en fazla söz konusu alanda olması ve hakim rüzgar yönünün de batı, kuzeybatı doğrultusunda olması kumulların geniş bir alana yayılmasını sağlamıştır. Söz konusu faktörlerin dışında civar köylerde yapılan

çalışmalar sonucunda kumul alanından çok uzun yıllardan beridir inşaat sektöründe kullanılmak üzere kum çekildiği ortaya çıkmıştır (Foto 3-18). Her ne kadar kum alımları son yıllarda durdurulmuş olsa bile bilinçsiz vatandaşlar tarafından halen kum alımının devam ettiği görülmüştür. Bu durum, kumulların hareket etmesini teşvik ederek etkilemektedir. 1942 yılında İngiliz Sömürge Yönetimi'nde kumul alanları akasya ve özellikle fıstıkçami ile ağaçlandırılmıştır (Foto 17,21).

Akdeniz Köyünde yapılan çalışmalar sırasında bu alanın ikinci dereceden turistik alan olduğu ve yapılaşmaya açılacağı bildirilmiştir. Ancak bu alanda yapılacak olan turistik tesislerin, kumulların ciddi anlamda harekete geçmesini sağlayarak bu anlamda jeomorfolojik risklerin yaşanmasına neden olacağı düşünülmektedir.

Foto 17. Akdeniz Köyü'ndeki fıstıkçamları ve ölü kumul.

Foto 18. Kum çekiminin yapılmış olduğu alan ve sahildeki kumul tepeleri

Foto 19. Sahilde bulunan tipik kumul tepeleri

Foto 20. Akdeniz'deki aktif kumullar ve üzerindeki seyrek çalı formasyonu

Foto 21. Akdeniz Köyü'nde kömür yapma faaliyeti

Akdeniz Köyü çevresindeki ölü kumul alanları üzerinde çevredeki ormanlık alanlardan elde edilen odunları kullanarak kömür yapma faaliyeti izlenmektedir. Geri planda ise İngiliz Döneminde ağaçlandırılmış olan fıstık çamları dikkat çekicidir.

3. Drenaj Problemleri

Drenaj özellikleri, jeomorfolojik birimlerin şekillenmesinde oldukça etkilidir. Ancak drenaj sistemi üzerinde yapılan değişiklikler de beraberinde bir takım doğal afetleri getirmektedir. Drenaj problemleri başlığı altında; hidrografik kökenli doğal afetler; akarsu yatak değişiklikleri ve yarattıkları etkiler incelenmiştir.

Hidrografik Kökenli Doğal Afetler

Seyelan, sel ve taşkın hidrografik kökenli doğal afetler grubu içerisinde yer almaktadır. Seyelan, sel ve taşkınların oluşumunda iklim, bitki örtüsü, toprak ve litoloji, morfolojik özellikler ve arazi kullanım özellikleri etkili olmaktadır. Seyelan, sel ve taşkınlar, bir doğal afetin farklı aşamalarındaki bölümleri olabileceği gibi bazen tek tek de bir doğal afet olarak can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Birbirinin devamı olduğu aşamalarda önce seyelan şeklinde akan sular, sonraki aşamada toplanmaya başlayarak bir yatak içinde kanalize olur ve seli meydana getirirler. Son adım ise; eğimin minimuma indiği taban arazilerde su fazlasına bağlı taşkına dönüşerek sonuçlanması ve daha sonra suların yavaş yavaş çekilmesidir (Turoğlu,2000: 1).

Bölgede hidrolojik kökenli doğal afetlerin meydana gelmesini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunların başında; jeomorfolojik faktörler, litolojik faktörler, iklim faktörü, bitki örtüsü faktörü ve arazi kullanımı gelmektedir.

Jeomorfolojik Faktörler

Jeomorfolojik özelliklerin etkisi üzerinde Turoğlu'nun belirttiği üzere sel olayının en etkili olduğu yamaç eğiminin %10-30 değerleri arasında bulunduğu mekanlardır. İnceleme alanının kuzeyinde bulunan Girne Dağları'nda eğim değeri oldukça fazladır. Örneğin Lapta'nın kuzeyinde 200-800m izohipsleri arasında bulunan yamacın eğim değeri %30,7 olarak hesaplanmıştır. Eğimin fazla olması yağışların zemine sızmasını azaltarak suların hızının artmasına neden olmaktadır. Böylece selin oluşması hızlanmaktadır. Bununla birlikte alçak alanlara doğru akan suların miktarı artmakta ve taşkın riskini artırıcı bir etkiye sahip olmaktadır.

Jeomorfolojik özellikler içerisinde morfolojinin orografik yağışlara neden olması sel olayının meydana gelmesinde etkili diğer bir faktördür (Turoğlu 2000: 2). Altunç'un belirttiği üzere Girne Dağları'nın kuzey yamaçlarında cephe

yağışları etkili olmaktadır. Özellikle bu alanlarda sel ve sevelan olayının sıklıkla yaşandığı söylenebilir.

İnceleme alanında akarsular mevsimlidir. Kaynaklarını Girne ve Trodos Dağları'ndan alan bu dereler, genelde birbirine paralel güney-kuzey, kuzey-güney akışlıdırlar. Artan yağış ve sağanaklara bağlı olarak akışa geçen dereler; yataklarındaki ayrılmış şekilde duran ve yamaçlardaki günlenme, kaya düşmeleri ile birikmiş olan malzemeyi taşımakta ve ovaya daha çok sel malzemesi biriktirmektedir. Bu durum ise afetin zararını artırmaktadır.

Dere yataklarının yağışlarla gelen suyun akışına imkan verecek kadar geniş olmaması, suyun drene olmasını engelleyip taşmasına neden olmaktadır. Taşkın riski taşıyan alanın düzlük olması suyun göllenmesini artırıcı bir etki yapmak sureti ile taşkınların zararını artırmaktadır.

Litolojik Faktörler

Taşkın alanının litolojisini kumtaşı, şeyl, marnlardan oluşan formasyon ile kumtaşı, siltaşı arakatmanlı çamurtaşlarından oluşan birim ile alüvyonlar oluşturmaktadır. Sahada genel olarak çakıl, kum, silt ve killerden oluşan alüvyonlar ile kil miktarı fazla olan kayaçların varlığı dikkate alınması gerekli bir faktördür. Öyle ki, killer çok hızlı suya doygun hale geçtikten sonra geçirimsiz bir zon oluşturmaktadır. Böylece sızmaya geçemeyen su göllenmeye başlayarak taşkın olmasını artırıcı bir etki yapmaktadır.

İklim Faktörü

İnceleme alanında sonbaharda yıllık yağışların %20'ye yakınının düşmesi ile birlikte toprak yaz kuraklığından sonra ihtiyaç duyduğu suyu çekmeye başlamaktadır. Yağışların yaklaşık %50'sinin de kış mevsiminde düşmesi toprağın bu dönem sonunda da suya doygun hale gelmesini sağlamaktadır. Böylece su miktarı sızarak azalmamakta aksine akışa geçmek suretiyle derelerin akımı alçak alanlara doğru artmaktadır.

Basra Alçak Basınç Sistemi'nin etkilediği dönemde KKTC'de kurak ve sıcak hava hüküm sürmekte, ancak üst atmosferdeki soğuk hava kütlelerinin bölgeye ulaşması gibi nadir zamanlarda oluşan konvektif akımlar yaz mevsiminde kararsız sağanak yağışlarına neden olmaktadır (Altunç,1998: 1). Sağanaklar ile gelen yağışlar ise ilkbahar ve yaz boyunca biriken malzemenin artması ile hem afetin oluşum hızını hem de oluşturacağı zararı artırmaktadır.

Toprak Faktörü

İnce teksürlü toprakların kaba teksürlü topraklara göre permeabilite kapasiteleri düşüktür. Kuvvetli yağmurlardan sonra ince teksürlü toprakların göllendiği görülür. Bu olay toprağın su geçirme özelliğinin iyi olmadığını gösterir. Ayrıcal killi sert tabakalar da toprağın permeabilitesini azaltır (Mater, 1998: 132). İnceleme alanındaki göllenme riski taşıyan alanlar Lefkoşa, Alayköy ve

Kanlıköy çevreleridir. Tarım ve Orman Bakanlığı – Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü Bilimsel ve Teknik İşbirliği Detaylı Toprak Etüdü ve Haritalama Projesinde söz konusu alanlarda yedi farklı toprak serisi bulunmaktadır. Bu toprak serilerindeki kil miktarları toprak yüzeyinde; %19, %34, %42-54 arası, %20, %42 ve %24 oranlarındadır (KKTC Tarım ve Orman Bakanlığı, Cilt 1, 2001:117,143,186,201,210,215). Toprak içerisinde kil miktarının fazla oluşu ve ince taneli geçirimsiz toprakların varlığı, yağmur sularının eğimli olan alanlarda hızlı yüzeysel akışa, eğimin az olduğu zeminlerde ise göllenmelerin yaşanması neticesinde hidrolojik kökenli doğal afetlerin şiddetini artırıcı bir rol oynamaktadır.

Bitki Örtüsü Faktörü

Lefkoşa ve çevresinde step ve garig formasyonlarının, bazı yerlerde ise tamamen bitki örtüsünden yoksun alanların varlığı hidrografik kökenli doğal afetler üzerinde ciddi bir rol oynamaktadır. Öyle ki, bitki formasyonunun cılız olması suyun sızmasına yardımcı olmamakta, bununla birlikte akışa geçen suyun gücünü artırıcı bir etkiye sahip olarak sel sularının hızının ve miktarının artmasına ve alçak alanlarda da bu suların birikmesinde bir etkiye sahip olmak koşulu ile taşkınların yaşanmasına ve zararın daha fazla olmasına artırıcı bir etki yapmaktadır.

Arazi Kullanımı

Karayolu çalışmaları sırasında çevredeki dere yatakları dikkate alınmadan tahrip edilmiştir ve halen edilmektedir. Ayrıca kazılan enkazlar da çoğunlukla dere yataklarına boşaltılmıştır. Bilinçsiz olarak yapılmış bu çalışmalar akarsuyun drene olmasını engelleyerek çevrenin su baskınına uğramasına neden olmuştur. Çıkarılan enkaz kısa yoldan çevredeki derelere boşaltıldığında daha az maliyete neden olacağı düşünülürken, hatalı arazi kullanımı sonucu afet sonrası maliyet daha da yükseltilmektedir.

Yapılan inşaatlar sırasında akarsuyun geçtiği alanlar dikkate alınmadan yatağın yerinde değişiklikler yapılmaktadır. Bu durum ise drenaj sorunlarını yaratmak suretiyle taşkınların yaşanmasına neden olmaktadır (Foto 17). Yine yapılan inşaatlar sırasında derenin taşkın zamanı dikkate alınmadan tünel ve köprüler yapılmaktadır. Rahat drene olamayan derelerde de su baskınları yaşanmaktadır (Foto 27).

Foto 22

Lefkoşa'da dere yatağının hemen kenarına inşaa edilen ve taşkın riski taşıyan bina hatalı yer seşimine güzel bir örnektir. Kare güneye doğru çekilmiştir (Foto 22).

Dere yataklarının çöp döküm alanları olarak kullanılması yine insanların dere yatağındaki drenaj şartlarına etki yapması ile hidrolojik kökenli afetlerin yaşanmasına neden olunmaktadır (Foto 19). Örneğin Kıbrıs Gazetesi'nin 04.02.1995 tarihinde yayınlanan, Karaoğlanoğlu merkezinden geçen deredeki köprü altının çöplük şekline döndüğü yazısı, bahsedilen nedene bir kanıt olarak gösterilebilir. 17.09.1995 tarihinde Kıbrıs Gazetesi'nde Yeşilırmak yolu, Güzelyurt ve Lefke bölgelerindeki köy yollarının çöplük halinde kullanılması da drenaj sorunlarının yaşanmasında önemli bir etkiye sahiptir (Kıbrıs Gazetesi, 1995).

Foto 23

Girne-Karaoğlanoğlu arasındaki anayol üzerinde derenin kanalizasyon için yapılmış olan tünel dar olduğu için derenin taşkın döneminde akışına imkan vermemektedir. Bu yüzden yolun dışında akışa geçen derenin yola tahribat verdiği görölmektedir (Foto 23).

Foto 24

Lapta-Karşiyaka arasındaki yol kenarında çöpler ile kapatılmış olan köprü derenin akışını tıkayarak taşkın yaşanmasına neden olmaktadır (Foto 24).

Kuru tarım faaliyetleri yapılan alanlarda doğal bitki örtüsüne anız yangınlarının yapılması ile zarar verilmektedir. Yağışlı dönemde tarım ürünleri ile kaplı olan alanlar, kurak geçen yaz döneminde bitki örtüsünden yoksun çıplak alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise taşkın riskini artırmaktadır.

Seyelan

Çalışma alanında seyelanların başlıca görüldüğü alanlar Girne Dağları'nın özellikle kuzey yamaçları ve güney yamaçlarındaki yerleşmelerdedir. Kuzey yamaçlarda bulunan Lapta ve Alsancak'ta, güney yamaçlarda ise Kozan, Alemdağ ve Akçiçek çevresinde seyelanların meydana geldiği yapılan arşiv ve arazi çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır.

1 Aralık 2001 tarihinde Meteoroloji Dairesi Müdürlüğü'nden alınan verilere göre Lapta'ya normalin üzerinde yağış düşmesi (1 Aralık 130 mm, 2 Aralık 106 mm) ve bölgenin KKTC'nin en yüksek ve eğimli (%40) bölümünde, Lapta Dağları eteklerinde kurulmuş olması, seyelan doğal afetinin yaşanmasına neden olmuştur. Öyle ki, fırtınalı sağanak yağışlardan sonra bir çok çam ağacı sökülmiş, ağaç kökleri ve değişik boyutlardaki iri kaya parçaları dereleri tıkamış, bir çok ev sular altında kalmış, duvarlar çökmüş, küçük çaplı kütle hareketleri ve çamur akıntıları meydana gelmiştir.

Foto 26. Seyelan sonucunda kanalize olamayan su bütün yüzeyi kaplayarak akış göstermektedir.

Foto 27. Lapta'da meydana gelen seyelanda tabaka halinde yüzeyi, kaplayan su ve seyelanın neden olduğu kütle hareketleri izlenebilmektedir.

Foto 28. Alsancak'da 1 Aralık 2000 tarihinde meydana gelen seyelanda yol bir kanal vazifesi görerek sel karakteri özelliği göstermektedir.

Sel

Çalışma alanında sellerin başlıca görüldüğü alanlar Girne Dağları'nın özellikle kuzey yamaçlarındaki yerleşmelerdedir (Harita 8). Kuzey yamaçlarda bulunan Lapta ve Alsancak'da sellerden dolayı birçok tarım alanı, yerleşmeler, ağıllar ve ulaşım zararlı yönde etkilenmiştir (Foto 25).

Foto 29. Lapta'da sel sonrasında dere yatağında kalan malzeme.

Burada yapılmış olan köprü, derenin çekik dönemine uygun olarak inşa edilmiştir. Halbuki köprünün daha geniş olması durumunda selin yapacağı zarar az olabileceği gibi selin meydana gelmesi bile engellenebilirdi.

Foto 30. Sel sonrasında dere yatağının yamaçlarında bulunan ağaçların devrildiği görülmektedir.

Foto 31

Foto 31’de Alsancak’ta güneye doğru çekilmiş olan fotoğrafta çarpak duvarın yaşanan sel afeti sonrası yıkıldığı görülmektedir. Dere yatağına çok yakın bir yerde yapılmış olan ev, sel doğal afetinden etkilenme riski taşımaktadır.

Sel doğal afetinin yaşandığı yerlerden bir tanesi de Gemikonağı’dır. Öyle ki, Gemikonağı’nda 30.10.1996 tarihinde meydana gelen sel sonucunda Nejdet Levent Sokak’taki market yıkılmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 1996).

Yüzeysel akışı durdurabilmek için yol kenarları boyunca uzanan yamaçlar beton basamaklarla kuşatılarak hem suyun hızı azaltılabilir hem de enkazın yol içerisine taşınması engellenerek selin neden olacağı zarar indirgenebilir (Oya,1983: 190).

Köprüleri korumak amacıyla dar ve dik vadilerin dengesini sağlamasına yönelik akış hızını en aza indirmek için köprülerin üst çıgırlarına basamaklı betonlar vasıtası ile suni engelibelikler yapılabilir (Oya,1983: 192).

Taşkın

Hidrolojik kökenli doğal afetlerden olan taşkınlar inceleme alanında yapmış olduğu morfolojik etkiler bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Taşkınları; kökenlerine bağlı olarak üç grupta sınıflandırmak mümkündür. Bunlar, drenajdaki su fazlasına bağlı olarak oluşan taşkınlar, göletlerdeki su fazlasına bağlı olarak oluşan taşkınlar ve yağışlara bağlı yüzeysel sellenmeler sonucu meydana gelen göllenmeler şeklindedir.

Drenajdaki Su Fazlasına Bağlı Taşkınlar

Drenajdaki su fazlasına bağlı taşkınlar yağışların normalin üzerinde olması veya dere yataklarına yapılan birtakım değişiklikler sonucunda derenin drene olmasına bağlı olarak meydana gelmektedir.

Yaz mevsimi boyunca Kıbrıs'ta yağışlar ender, ancak sağanak şeklindedir. Bu durum ise tamamen kuru olan dere yataklarının ve günlenme sonucu biriken yamaç molozlarının, dereleri tıkamasına yardımcı olmaktadır. Böylece suların drene olmasında güçlükler yaşanmakta, sağanak şeklinde gelen yağışlarla birlikte ise taşkınlar daha etkili ve zarar verici bir şekilde oluşmaktadır. Örneğin 03.07.1995 tarihinde sağanak yağışları Lefkoşa ve çevresinde taşkınların yaşanmasına neden olmuştur (Kıbrıs Gazetesi, 1995). Aynı hafta içerisinde devamı gelen yağışlar 10.07.1995 tarihinde Lefkoşa'da m² ye 30,3 kg yağış düşmesi sonucu evleri su basmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 1995). Kronolojik olarak taşkınların sıralandığı bölümde özellikle Mayıs-Ağustos ayları arasında meydana gelen taşkınlar bu durumu desteklemektedir.

Sağanak şeklinde yağın yağmurlar taşkınlara neden olduğu gibi sürekli yağın yağışlar da taşkınlara neden olmaktadır. Öyle ki 04.01.1996 tarihinde Lefkoşa'da iki gün süreyle yağın yağmurun sonucu Lefkoşa sular altında kalmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 1996). İki gün sonra 06.01.1996 tarihinde Girne de aynı nedenden dolayı taşkın afeti yaşamıştır (Kıbrıs Gazetesi, 1996).

Taşkınların yaşanmasında alt yapı yetersizliklerinin de etkisi bulunmaktadır. 13.10.1996 tarihinde Lefkoşa'da meydana gelen taşkın sonucu evler sular altında kalmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 1996).

Taşkınları yaratan etkenler içerisinde, dere yataklarının çöplük olarak kullanıldığı ve derenin drene olamaması nedeniyle meydana gelen taşkınlar vardır. 25.11.1996 tarihinde Bayrak Radyo Televizyon Kurumu yakınlarındaki dere yatağının çöple doldurulması sonucu taşkın yaşanması bu durumun güzel bir örneğidir (Kıbrıs Gazetesi, 1996). Yapılan arşiv çalışmaları sonucunda bu örnekleri artırmak mümkündür. Kronolojik olarak meydana gelmiş taşkınlar ve neden olduğu zararlar şu şekildedir:

27.10.1996 tarihinde bir saat süren sağanak yağışların sonucunda Lefkoşa'daki birçok evi su basmış, yollar çökmüş ve araçlar yolda kalmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 1996).

Lefke'de, Lefke Deresi'nin aşağı çığrında yapılmış olan tripleks sosyal konutlar son üç yıldır taşkınlardan dolayı zarar görmektedir. Bilinçsiz olarak seçilmiş olan taşkın ovasındaki yapılaşma bir çok insanın gerek malının gerekse tarım topraklarının zarar görmesine neden olmaktadır.

04.03.1997 tarihinde Lefke'de m² ye 58 mm, Lefkoşa'da m²'ye 25 mm gibi mevsim normallerinin üzerinde yağış düşmesi sonucunda Lefke ve Lefkoşa'daki evlerde ve düzlük alanlarda taşkın yaşanmıştır. Bu taşkın bir çok trafik kazasının meydana gelmesine ve bu kazalar sırasında bir kişinin ölümüne neden olmuştur (Kıbrıs Gazetesi, 1997).

11.06.1997 tarihinde Lefkoşa'da etkili olan sağanak yağışlar sonucunda yollar sular altında kalmış ve bir evi su basmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 1997).

14.06.1997 tarihinde ise ani gelen sağanak yağışlar sonucunda özellikle Girne, Lefkoşa ve Alayköy'de meydana gelen taşkınlar sonucunda; trafik kazaları ve elektrik kesintileri yaşanmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 1997).

04.11.1997 tarihinde Bostancı'da şiddetli yağışlar sonucunda Güzelyurt Deresi taşıp 12 ev, 1 fırın, 1 ağıl, 4 işçi evi ve geniş bir arazi sular altında kalmış, telefon ve elektrik telleri kopmuştur (Kıbrıs Gazetesi, 1998).

19.11.1997 tarihinde bakımsız olan dere yatakları ve köprülerden drene olamayan derelerde taşkınlar yaşanmıştır. Tamamen bilinçsiz kullanımdan dolayı meydana gelen taşkınlar sonucunda pek çok köy yollarını sular kaplamıştır (Kıbrıs Gazetesi, 1997).

04.06.1998 tarihinde Lefkoşa ve civarında sağanak yağışları sonucunda bir çok evi su basmış, uzun süreli elektrik kesintileri yaşanmıştır ve zararın dört milyar olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca 09.06.1998 tarihli gazetede ise taşkınlar sonrası salgın hastalıkların yaşandığı da ifade edilmiştir (Kıbrıs Gazetesi, 1998).

30.11.1998 tarihinde şiddetli yağış sonucu Lefkoşa sokakları gölden farksız bir hale gelmiştir (Kıbrıs Gazetesi, 1998).

10.06.1999 tarihinde şiddetli yağmur ve doludan sonra dolan dereler taşarak çeşitli kazalar olmuştur (Kıbrıs Gazetesi, 1999).

11.06.1999 tarihinde ise devam eden yağışlar sonucunda Girne ve Lefkoşa'da bir çok evi su basmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 1999).

26.06.1999 tarihinde meydana gelen taşkınlar sonucunda Girne Bölgesi'nde bulunan bir çok köy zarar görmüştür. Öyle ki, Geçitköy'de sebze ekili olan 60 dönümlük alan telef olarak 7 milyarlık zarar olmuştur (Kıbrıs Gazetesi, 1999).

22.04.2000 tarihinde gün boyu süren yağışlar sonucunda Lefkoşa'nın bazı bölgelerinde taşkınlarla birlikte 16 evi su basmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 2000).

28.07.2000 tarihinde meydana gelen taşkın sonucunda Lefkoşa'da bir çok ev ile birlikte yollar sular altında kalmıştır. Bununla birlikte çeşitli trafik kazaları ve trafik aksamaları yaşanmıştır. Taşkın, Meclis meydanında bulunan ağacın devrilerek oradaki araçların zarar görmesine neden olmuştur (Kıbrıs Gazetesi, 2000).

01.12.2000 tarihinde dört gün süreyle aralıksız olarak yağın yağış neticesinde Lefkoşa ve civarında meydana gelen taşkınlar büyük zarara yol açmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 2000).

14.05.2001 tarihinde şiddetli gelen yağışlarla birlikte (45m²/kg) meydana gelen taşkınlar Lefkoşa'da Dr. Burhan Nalbantoğlu Hastahanesi'nin sular altında kalmasına, ağaçların devrilmesine neden olmuştur (Kıbrıs Gazetesi, 2001).

18.08.2001 tarihinde yağmur, dolu ve fırtına ile birlikte gelen şiddetli yağışlar Güzelyurt Bölgesi'nde, yolların sular altında kalarak ulaşımın kapanmasına ve bir çok evin sular altında kalmasına yol açmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 2001).

17.10.2001 tarihinde Lefkoşa'da m² ye 33,2 kg, Alayköy'de 15,5 kg yağmur yağması sonucunda yaşanan taşkın ile söz konusu yerlerde bulunan yollar sular altında kalmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 2001).

15.05.2002 tarihinde beş saat aralıksız yağın yağışlar sonucunda meydana gelen taşkın ile Lefkoşa sular altında kalmıştır. Ayrıca civar köylerdeki tarım alanlarında taşkın hasat zamanı meydana gelmesine bağlı olarak tarım ürünleri zarar görmüştür (Kıbrıs Gazetesi, 2002).

02.06.2002 tarihinde Lefkoşa'da meydana gelen taşkın neticesinde birçok ev ve mahalle aralarındaki yolları su basmıştır. Bu yüzden vatandaşlar çapa ve küreklerle afete karşı savaş vermişlerdir (Kıbrıs Gazetesi, 2002).

04.12.2002 tarihinde Girne ve Lefkoşa'da şiddetli yağışlardan dolayı Kanlıdere taşarak birçok ev sular altında kalmış ve trafik kazaları yaşanmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 2002).

09.12.2002 tarihinde yine Lefkoşa'da meydana gelen şiddetli yağışlar ve dolu taşkınların yaşanmasına neden olmuştur (Kıbrıs Gazetesi, 2002).

21.12.2002 tarihinde devam eden yağışlar neticesinde Lefkoşa sakinlerinden bir kişinin evi çökmüştür (Kıbrıs Gazetesi, 2002).

13.02.2003 tarihinde taşkın, şiddetli yağış ve fırtına nedeni ile, Lefkoşa'daki birçok kerpiç evde çökmeler yaşanmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 2003).

14.02.2003 tarihinde uzun süren yağışlarla birlikte özellikle Girne'de yaşanan taşkınlar neticesinde yollar kapanmış, ağaçlar devrilmiş ve Levent Sitesi'ndeki evleri su basmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 2003).

21.03.2003 tarihinde Lefkoşa Sanayi Bölgesi sular altında kaldı. Yılmaz Sümenak'a ait Zafer Garaj'da 7000 sterlinlik zarar tesbit edilmiştir (Kıbrıs Gazetesi, 2003).

31.05.2003 tarihinde Lefkoşa'da şiddetli yağın yağışlar sonucunda meydana gelen taşkınla birlikte yollarda bir metre yüksekliğinde su birikintileri meydana gelmiştir. Böylece bir çok ev ve araba sular altında kalmıştır (Kıbrıs Gazetesi, 2003).

Foto 32. Lefkoşa'da dere yatağının içerisine yapılmaya başlanan inşaat ve taşıdığı risk görülmektedir.

Göletlerdeki Su Fazlasına Bağlı Taşkınlar

Taşkınların yaşanmasını engelleyen veya zararın aza indirgenmesinde önemli bir etkiye sahip olan göletler, bazı zamanlarda ise taşkınların olmasında etkiye sahiptirler. Öyle ki, göletin taşıma kapasitesi dolmaya yakın iken boşaltılmaması durumunda taşkınlar meydana gelerek zararlı etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin Lefke'de drenajdaki su fazlasına bağlı taşkınların yanında göletlerdeki su fazlasına bağlı olan taşkınlar da olmaktadır. Bunun da ötesinde Gemikonağı Göleti'nin seçildiği yer oldukça hatalıdır. Öyle ki, gölette kapakların bulunduğu alandan fay geçmesi, olası bir sarsıntıda triplekslerde yaşayan insanların ölümüne bile neden olabilecek kadar riskli bir durum yaratmaktadır.

Foto 33. Gönyeli Göleti taşkın sahası içerisindeki yapılan yerleşim amaçlı hatalı yer seçimi gözlemlenmektedir.

Göletin taşması sonucunda (2003) yerleşme alanında taşkın olmasından iki gün geçmiş olmasına rağmen suyun zemin üzerinde kaldığı izlenmektedir.

26.01.04 tarihinde aralıksız süren yağışlar neticesinde Güzelyurt Göleti taşarak Güzelyurt çevre yolu ile Mevlevi köyü arasındaki yolun trafiğe kapanmasına neden olmuştur (Kıbrıs Gazetesi: 2004).

Foto 34. Güzelyurt Göletinin kanallardan taşmış olduğu izlenmektedir.

28.02.04 tarihindeki Kıbrıs Gazetesinde kışın çok yağışlı geçmesine bağlı olarak tüm göletlerin dolup taşıdığı belirtilmiştir (Kıbrıs Gazetesi: 2004).

Yağışlara Bağlı Göllemeler

İnceleme alanında en çok görülen hidrolojik kökenli doğal afetler içerisinde yağışlara bağlı olan göllemeler yer almaktadır. Yapmış olduğum arazi çalışmaları sonunda özellikle Girne Dağları'nın güneyinde kalan, Kıbrıs Rum Yönetimi ile sınırlandırılan alçak ovalık alanlarda göllenme probleminin yaşandığı tespit edilmiştir. Sonbaharda başlayıp kış boyunca aktif durumda olan yağışlar kısa bir süre içerisinde toprağın su ile doymun hale geçmesiyle bahsi geçen alanlarda nisan ayına kadar sellenme-seyelan halindeki yüzeysel akış ile toplanan su düz ve çukur alanlarda göllenmiş olarak bulunmaktadır.

İnceleme alanında bu tür göllemelerin görüldüğü başlıca alanlar; Lefkoşa, Alayköy, Kanlıköy ve Lefke çevresidir. Hiç şüphesiz bu alanlarda suyun yeraltına sızamamasında toprakların kil minareli yönünden zengin olmasının çok büyük bir etkisi bulunmaktadır.

15.06.1999 tarihinde devam eden yağışlarla birlikte doymun hale geçen toprak sızdırma yapmadığından dolayı mahalle ararlarındaki köy yollarında sular, yaya kaldırımlarına kadar yükselmiştir (Kıbrıs Gazetesi, 1999).

16 Ekim 2000 tarihinde Meteoroloji Dairesi Müdürlüğü'nden alınan bilgiye göre Lefkoşa, m²'ye 33,2 kg yağış olarak yağmura teslim oldu. Altyapı eksiklikleri, bunun yanında ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nde barajların dolmasıyla kapakların açılması, Lefkoşa'nın sular altında kalmasına neden olmuştur.

26 Kasım – 31 Kasım 2000 tarihleri arasında dört gün süre içerisinde aralıksız yağın yağmurlar, Lefkoşa'da taşkınların yaşanmasına ve oldukça fazla hasara neden olmuştur.

Foto 35. Lefkoşa- Alayköy arasındaki göllenme riski olan alanlardaki hatalı yer seçimini görülmektedir.

Foto 36. Lefkoşa'da geçirimsiz zeminin ve eğimin az olmasına bağlı olarak yerleşimler çevresinde göllenmeler izlenmektedir.

Foto 37

Lefkoşa'da Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde ikamet izni olmayan alanlarda son on senedir şehirleşmenin artmasına bağlı olarak Ortaköy batısındaki alanlarda hızla yapılaşmaya gidilmiştir. Üstteki fotoğraf (Foto 37) Nisan ayında çekilmiş olmasına karşılık alandaki göllenme riskinin açık olduğu görülmektedir.

Sel, seyelan ve taşkınların bölgedeki etkileri çeşitli şekillerde gözlemlenmiştir. Bu etkiler kimi zaman da diğer doğal afetlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu etkilerin başlıcaları:

- Tarım ürünlerinin ve toprağın taşkınlar sonrası zarar görmesi,
- Hayvancılık faaliyetinin olumsuz yönde etkilenmesi,
- Çeşitli yapı ve binaların zarar görmesi,
- Taşkınlar sonrası sivrisinek gibi haşaratların miktarının artması,
- Sağanak yağışlarla oluşan sel ve seyelanlara bağlı olarak çeşitli kütle hareketlerinin meydana gelmesi,
- Erozyon ve sel yarıntılarının meydana gelmesi,
- Bitki örtüsünün tahrip olması,
- Elektrik, yol, su gibi altyapı tesislerinin zarar görmeleridir.

Oya'nın (2000) alçak alanlardaki jeomorfolojik birimler ile taşkın esnasındaki durumları hakkında hazırlanmış olduğu Tablo 3-4 dikkate alındığı zaman taraçalar ile leveler üzerinde taşkınların çok ender etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ekonomik faaliyetler dikkate alınmadığı zaman bu alanların yerleşmeye müsait olan birimler olduğu kanısına varılabilir. Ancak vadi tabanları, fanlar, art

bataklıklar ve delta sahaları taşkınlardan en çok etkilenen sahalardır (Tablo 4). Bu yüzden taşkınların yaşandığı bu alanlarda yerleşmelerin uygun olmadığı ve büyük bir risk taşıdığı söylenebilir.

Tablo 4. Jeomorfolojik Birimler ile Taşkın Sırasındaki Durum Arasındaki Bağlantı

Jeomorfolojik Birimler	Taşkın Sırasındaki Durumları
Taraçalar	Taşkın boyunca su baskınından etkilenmeyen alanlardır.
Vadi Tabanları	Su baskının olduğu sırada yüksek akım ve hızı olan ve iyi drene olan alanlardır.
Fan	Su basması sırasında aşındırma, biriktirme faaliyetleri hızlı olup dere drenajında değişiklikler meydana gelmektedir. İyi bir drenaja sahiptir.
Leve	Olağandışı taşkınlar sırasında su baskının olduğu iyi bir drenaja sahip alanlardır.
Art Bataklık	Uzun süre su baskınında kalan alanlardır. Derin su birikintileri gözlenir.
Delta	Uzun süre su baskınında kalan alanlardır. Ayrıca sıklıkla deniz akıntılarının da etkisi altında kalmaktadır.
Eski Akarsu Sahası	Su olağanüstü taşkınlar sırasında bu bölgelerde akışa geçmektedir.
Kıyı Kumulları	Su baskınına uğramayan alanlar
Kıyı Kumulları Arasında Kalan Alçak Alanlar	Şiddetli yağışlar olduğu sırada su baskını yaşanmaktadır.
Islah Edilmiş Araziler	Uzun süre su basmasına uğrayan alanlardır.

(Oya, 2000: 9)

Akarsu Yatak Değişikliği

Gerek bina yapımı gerekse köprü ve yol yapımlarında Kıbrıs'taki dere yatakları genellikle kuru olduklarından dolayı drenaj sorunları ortaya çıkmaz gibi düşünülse bile özellikle kış aylarında akışa geçen bu dereler drenaj sorunlarının yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle nüfus artışına bağlı olarak yapılaşmaların da artması ile birlikte şehirleşme süreci içerisinde olan alanlarda, drenaj özellikleri dikkate alınmadan yapılaşmalara gidilmektedir. Anlaşıldığı üzere akarsu yatak değişiklikleri çoğunlukla Lefkoşa çevresinde izlenmektedir. Örneğin Lefkoşa'daki Levent Koleji'nin inşa edilmesi için dere yatağının yeri değiştirilmiş ve kısa alanda taş örmeden bir yatak yapılmıştır. Bu durum bozulan akarsu yatağında yağışların arttığı her dönemde son dört yıldır yatağın taşmasına

neden olmaktadır. Bunun yanında yatak içerisinde küçük çaplı toprak kaymaları yaşanırken, eski dere yatağının doldurulması ile birlikte okul çevresinde çökmelerin olduğu gözlemlenmiştir.

Yine Lefkoşa çevresinde dere yatağının içerisinde şu an yapılmakta olan üç katlı bir inşaat büyük bir risk teşkil etmektedir. Hemen yolun karşısında bulunan Tofaş araba satım binasının inşaatında da dere yatağının genişliği daraltılarak örme duvar yapmak sureti ile derenin drenajı sağlanmaya çalışılmıştır. Ne var ki yapılmış olan örme duvar derenin akışını sağlayamamıştır. Bunun sonucunda her sene bu alanlarda taşkın yaşanmaktadır. Çevredeki halk gerek su baskınlarının yaşanmasından gerekse trafiğin aksamasından dolayı büyük bir sıkıntı içerisinde.

Dere yatakları dikkate alınmadan Dikmen çöplüğüne vahşi olarak yığılan çöpler derelerin kanalize olup akmasını engellemektedir. Bu durum ise hidrografik kökenli afetlerin yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Kıbrıs'ın kuzeybatısında, güneyden siyasi sınır, kuzeyden Akdeniz, batıdan Güzelyurt Körfezi ile siyasi sınır ve doğudan 33°20'22" doğu boylamından çizilen hat boyunca inceleme alanı sınırlandırılmıştır. "Girne-Lefkoşa Hattı'nın Batısında Kalan Sahadaki Hatalı Arazi Kullanımının Neden Olduğu Jeomorfolojik Problemler" başlıklı bu çalışmada uygulamalı jeomorfoloji çalışması yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda ilk önce bölgenin genel fiziki coğrafya özellikleri incelenmiştir. Daha sonra ise bu fiziki ortamdaki insanların faaliyetleri değerlendirilmiştir. Yapılan bu değerlendirmeler sonucunda ise insanların yapmış olduğu faaliyetlerin ne gibi jeomorfolojik risklere neden olduğu araştırılmıştır. Tüm bu araştırmalar sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

İnceleme alanındaki jeolojik özellikler, litoloji ve tektonik olarak iki bölümde ele alınmıştır. Dolomit, ofiyoloit, kireçtaşı, breş, marn, şeyl, kumtaşı, çamurtaşı, siltaşı, tebeşir, jips, genç ve yaşlı alüvyonlar ile fanglomera gibi değişik litolojik formasyonlar bölgenin litolojik özelliklerini oluşturmaktadır. İnceleme alanı güneyden Afrika ve Arabistan levhaları, kuzeyden ise Avrasya levhasının sıkıştırması sonucu tektonik etki altında kalmıştır. Bu bağlamda kuzeyde yer alan Girne Sıradağları orojenik hareketler neticesinde yükselip kıvrılarak çalışma sahasının sıra dağlarını oluşturmuştur. Bu dağlar boyunca kabaca E-W yönünde fay hatları meydana gelmiştir.

Çalışma sahası bugünkü morfolojik görünümünü farklı etken ve süreçlerin etkisi altında almıştır. Bölgeyi genel olarak yüksek alanlar, yamaç arazileri, boğazlar, pediment alanı ve alçak alanlar oluşturmaktadır. İnceleme alanındaki yüksek alanlar özellikle kuzeyde uzanan Girne Sıradağları'nı içine almaktadır. Ayrıca bu yüksek dağlık alanın bir alt kademesinde üç seviye halinde bulunan

plato sahaları yer almaktadır. Yamaç alanlarında ise yüksek eğimli ve az eğimli yamaç arazileri gelişme göstermiştir. Eğim değerleri yüksek olmayan yamaç alanlarında traverten taraçalarının, talüs depolarının ve akarsu taraçalarının oluşmuş olduğu da gözlemlenmiştir. Yine Girne Dağları'nın eğimli güney yamaçları gerisinde ovalık alana kadar pediment sahası yer almaktadır. Yüksek dağlık kütleler arasında özellikle ulaşımın ve şehirleşmenin gelişmesinde büyük bir katkı sağlayan antedant olduğu tahmin edilen iki boğaz gelişme göstermiştir. Eğim değerleri azalmış olan üçüncü bölge ise alçak alanları içine almaktadır. Bu alanları, özellikle denizel ve akarsu taraçaları, deltalar ile alçak ve yüksek kıyılar oluşturmaktadır.

Kıbrıs, Akdeniz'in kuzeydoğusunda bulunan bir adadır. Bu nedenden dolayı inceleme alanının genelinde karakteristik Akdeniz iklimi özellikleri yaşanmaktadır. Ancak rölyef faktörünün etkisi ile özellikle Girne Dağları ile Trodos dağlık kütlesi arasında kalan Güzelyurt ve Lefkoşa çevresinde Akdeniz ikliminden uzak, daha kuru özelliklerin yaşandığı yapılan hesaplamalar sonucu ortaya konmuştur.

Akarsular Akdeniz rejimine uygun drenaj özellikleri göstermektedir. Öyle ki, kış ayında akışa geçen dereler yaz mevsimi boyunca kuru dere yatağı halindedirler.

İnceleme alanında özellikle iklim ve litolojik özelliklerin etkisi altında çeşitli toprak türleri gelişme göstermiştir. En yaygın olan toprak türü alüvyonlar olurken, kireçli kahverengi topraklar ise ikinci sırada yer almaktadır.

İklim özelliklerinin etkisi altında en yaygın olan bitki formasyonunu makiler oluştururken garig, step ve özellikle kızıl çamların yaygın olduğu orman formasyonunun yayılım gösterdiği saptanmıştır.

İnsanların ihtiyaçları doğrultusunda birtakım ekonomik faaliyetler sürdürülmektedir. İnceleme alanındaki arazi kullanımlarında en fazla ihtiyaç duyulan birimlerden bir tanesi yerleşmelerdir. Ayrıca tarım faaliyetleri, sanayi faaliyetleri, turistik amaçlı faaliyetler ve çöp döküm alanları da arazi kullanımı içerisinde önemli bir paya sahiptir. Nüfus artışına paralel olarak insanların daha çok konuta, tarım ürününe, sanayi ürününe, turistik amaçlı yapılara ve daha çok çöp döküm alanına ihtiyacı olmaktadır.

Söz konusu ihtiyaçlar doğrultusunda insanların yapılaşmaya gitmesi gerekmektedir. Ancak yapılaşma sırasında jeomorfolojik özellikler dikkate alınmalıdır. Jeomorfolojik özelliklerin dikkate alınmadığı durumlarda jeomorfolojik problemlerin yaşandığı, bu çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. İnceleme alanında karşılaşılan başlıca jeomorfolojik problemleri; kütle hareketleri, erozyon, günlenme, kıyı ilerlemesi, kıyı gerilemesi, kumul hareketleri, seyelan, sel, taşkın ve akarsu yatak değişiklikleri olmaktadır.

İnceleme alanını etkisi altına alan ve bu şekilde bilinçsiz kullanımlar sürdürülen etkisi altına almaya devam edecek olan jeomorfolojik problemlerin çözümüne katkısı olacağı düşünülen öneriler üçüncü bölümde yer alan hatalı arazi

kullanımlarının neden olduğu jeomorfolojik problemler başlığı altında bağlı bulunduğu morfolojik problemlerin ardından ele alınmıştır.

Sonuç olarak, Kıbrıs'ta jeomorfoloji çalışması hiç yapılmamıştır. Bu çalışma sonucunda Girne-Lefkoşa Hattı Batısı'ndaki fiziki coğrafya özellikleri ile arazi kullanımları irdelenerek uygulamalı bir jeomorfoloji çalışması yapılmıştır. Bu çalışma ile bölgedeki fiziki coğrafya özellikleri ortaya konmuş ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara bir zemin oluşturacağından dolayı önemli bir yere sahip olacağı düşünülmektedir. Ayrıca KKTC vatandaşlarının yapılaşma konusunda doğal ortam özelliklerini dikkate alarak sürdürülebilir bir arazi kullanımına gidilmesinin, gerek kısa vadede daha az zarara yol açması bakımından gerekse uzun vadede daha ekonomik olacağına kavranabilmesi ve bundan sonraki yapılaşmaların bu doğrultuda yapılması, bu çalışmanın amacına ulaşmasına olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

Altunç, M. (1995). *KKTC'deki Rüzgar Enerjisi Potansiyelinin İncelenmesi*, İ.Ü. Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Cürebal, İ. (2002). *Madra Çayı Havzasının Uygulamalı Jeomorfoloji Etüdü*, İ.Ü. Sos. Bil.Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Eriñç, S. (1996-a). *Jeomorfoloji I*, Öz Eğitim Yayınları No:12, İstanbul.

Eriñç, S. (2001). *Jeomorfoloji II* (Güncelleştirenler: Ahmet Ertek - Cem Güneysu), Der Yayınları No: 294, İstanbul.

Hoşgören, M.Y. (1997). *Jeomorfoloji'nin Ana Çizgileri I*, Rebel Yayıncılık, İstanbul.

- Kıbrıs Gazetesi. (1995). Sayı No: 1969, Lefkoşa
Kıbrıs Gazetesi. (1995). Sayı No: 2117, Lefkoşa
Kıbrıs Gazetesi. (1995). Sayı No: 2124, Lefkoşa
Kıbrıs Gazetesi. (1995). Sayı No: 2129, Lefkoşa
Kıbrıs Gazetesi. (1996). Sayı No: 2301, Lefkoşa
Kıbrıs Gazetesi. (1996). Sayı No: 2303, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1996). Sayı No: 2505, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1996). Sayı No: 2602, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1996). Sayı No: 2628, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1996). Sayı No: 2630, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1997). Sayı No: 2727, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1997). Sayı No: 2827, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1997). Sayı No: 2829, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1997). Sayı No: 2971, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1997). Sayı No: 2972, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1997). Sayı No: 2987, Lefkoşa.

Kıbrıs Gazetesi. (1997). Sayı No: 2988, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1998). Sayı No: 3183, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1998). Sayı No: 3199, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1998). Sayı No: 3362, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1998). Sayı No: 3399, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1999). Sayı No: 3436, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1999). Sayı No: 3554, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1999). Sayı No: 3555, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1999). Sayı No: 3559, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (1999). Sayı No: 3570, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2000). Sayı No: 3869, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2000). Sayı No: 4028, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2000). Sayı No: 4092, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2001). Sayı No: 4237, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2001). Sayı No: 4257, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2001). Sayı No: 4353, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2001). Sayı No: 4412, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2002). Sayı No: 4622, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2002). Sayı No: 4640, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2002). Sayı No: 4825, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2002). Sayı No: 4830, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2002). Sayı No: 4842, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2003). Sayı No: 4896, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2003). Sayı No: 4897, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2003). Sayı No: 4904, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2003). Sayı No: 5004, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2003). Sayı No: 5007, Lefkoşa.
Kıbrıs Gazetesi. (2004). Sayı No: 5244, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1975), İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1976), İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1977), İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1978), İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1979), İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1980), İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1981)
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1982),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1983),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1984),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1985),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1986),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1987),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1988),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1989),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1990),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1991),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1992),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1993),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1994),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1995),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1996),
İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

- KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1997), İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.
- KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1998), İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.
- KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (1999), İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.
- KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. (2000), İstatistik Yıllığı, KKTC Devlet Basım Evi, Lefkoşa.
- KKTC Tarım ve Orman Bakanlığı- Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü Bilimsel ve Teknik İşbirliği. (2001) KKTC Detaylı Toprak Etüd ve Haritalama Projesi, Cilt 1, Lefkoşa.
- Mater, B. (1998). *Toprak Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Oya, M. (1983). *Applied Geomorphology: Th. Verstappen, International Institute for Aerial Survey and Earth Science, Chapter 8, s.177-227*, Elsevier, Amsterdam - Oxford-New York.
- Oya, M. (2000). *Applied Geomorphology for Mitigation of Natural Hazards*, Kluwer Academic Publishers, London.
- Turoğlu, H. (2000). *Fiziksel Mekan Organizasyonu, Ders Notları*, İstanbul.
- Yıkıcı, Z. (1998). *KKTC'de Erozyon Sorunu Teknik Rapor*, Lefkoşa.

Kuzey Kıbrıs Endemik Bitkilerinin Ex-situ Korunması

Kemal YILDIZ*
Salih GÜCEL**

Giriş

Endemik kelimesi Yunanca “Indigenous, Ensemos” sözcüklerinden gelir. Bilimsel anlamı ise bir bölge veya daha dar alanlarda yayılış gösteren türler için kullanılır. Endemiklerin sınırlı yayılışa sahip olmalarının bazı nedenleri vardır. Bunlardan birincisi; eskiden geniş yayılışa sahip olan, bazıları daha sonra çevre şartlarının değişimi ile ortadan kalkmış, ya da çok dar alanlara sıkışmış bitkilerdir. Bu türlere paleoendemik veya konservatif endemik denir. Paleoendemiklere eskiçağlarda kaldıkları için relik endemikler de denir. Türkiye’de Köyceğiz-Marmaris arasına sıkışmış *Liquidamber orientalis* (sığıla, günlük ağacı) bir relik endemiktir. İkinci neden ise, bir tür yeni oluşmuş olabilir. Yeni oluşan türlerin oluşturduğu endemiklere ise neoendemik denir.

Akdeniz alanı bitki çeşitliliği bakımından zengindir. Türkiye’nin yaklaşık 10.000 türünün, 3.500 kadarı endemiktir. Yunanistan’ın 5.000 türünden yaklaşık 800’ü endemiktir. Kıbrıs adasının ise yaklaşık 1.500 türünün 130’a yakını endemiktir. Sadece Kuzey Kıbrıs’a ait ise 19 endemik bitki türü bulunmaktadır (Meikle, 1977, 1985; Viney, 1994). Kıbrıs endemikleri genellikle dağ vejetasyonu içerisinde yer alır. Bu tür vejetasyon alanları genelde, ormandan daha kısa boylu bitkilerden oluşan kayalık habitatlara kadar değişir. Kıbrıs endemikleri yayılışları itibarıyla muhtemelen neoendemiktirler.

Yeryüzünün, bitki çeşitliliği bakımından merkez olarak nitelendirilebilecek en zengin alanları World Wildlife Fund (WWF)’un hazırlamış olduğu haritada (Bkz. Ek 2, Şekil 1) gösterilmiştir. Bu haritada, Kıbrıs adası da önemli bitki merkezleri arasında yer almaktadır (Walters ve Hamilton, 2000:41).

19. yüzyılın son çeyreğinde güncellenen çevre koruma yaklaşımları, insanoğlunun bugüne kadar doğaya verdiği zararın farkına varmasının bir sonucudur. Doğanın tahrip edildiği bir dünyanın yaşama elverişli olmayacağı düşüncesiyle doğayı koruma stratejileri geliştirilmeye başlanmıştır. 1972 yılında ilk küresel çevre toplantısının gerçekleşmesi ardından da 1980 yılında dünyayı koruma stratejisinin yayınlanması, halkın ilgisini çevre üzerinde yoğunlaştırmış ve son 20 yıl içerisinde çevresel konularda gelişen bir bilinçlenme görülmüştür. 1985 ve 1989 yıllarında yapılan “I. ve II. Botanik Bahçeleri ve Dünya Koruma Stratejileri Kongreleri” ile de botanik bahçelerinin biyolojik çeşitliliğin korunmasındaki önemine değinilmiştir. Yıllar geçtikçe dünyada değişen

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Manisa-Türkiye

** Dr., Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Botanik Anabilim Dalı, İzmir- Türkiye

uygulamalar için biyolojik çeşitliliği koruma kavramı, 1991 yılında yeryüzünü daha fazla koruma, sürdürülebilir gelişim için stratejiler, IUCN, UNEP ve WWF tarafından yayınlanarak tekrar gündeme getirilmiştir. 1992 yılında yayımlanan “Küresel Biyoçeşitlilik Stratejisi ve Birleşmiş Milletlerin Çevre ve Gelişim Konferansı”nın ortak görüşü, eğitim ve halkın bilinçlendirilmesinin gerekliliğidir. Bu kararların tamamlayıcısı olarak, 29 Ekim 1993 tarihinde “Biyolojik Çeşitlilik Konvansiyonu” yürürlüğe girmiştir (Botanic Gardens Conservation News, 2000: 2-3.; Lascourain, 1996:13-15).

Botanik bahçelerinin geçmişi ilk olarak İtalya’nın Salerno (1309) ve Venice’e (1350) dayanmaktadır. Şu anda yeryüzünde 148 farklı ülkede yaklaşık 1800 botanik bahçesi bulunmaktadır. Bunlardan yaklaşık 450’si Avrupa’dadır (Şekil 2). 1992 yılında Rio’da gerçekleşen çevre kongresinde nesli tehlike altında olan türlerin botanik bahçelerinde koruma stratejileri üzerinde durulmuş ve uluslararası ölçekte “Botanik Bahçelerini Koruma Topluluğu” kurulmuştur. Botanik bahçeleri, bilimsel ve ekonomik açıdan önem taşıyan bitkilerin yetiştirilerek sergilendiği ve ziyaretçilere tanıtıldığı, araştırma, uygulama ve kültür merkezleri olup bitkileri korumak ve çeşitli uluslararası konvansiyonları sürdürmek için aktif olarak çalışılarak, doğada nesli tehlike altında olan türlerin bahçede koruma ve yetiştirme çalışmalarını yaparlar. Bitkilerin önemi ve korunması konularında halkı bilinçlendirmeye çalışır. Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi de 1994 yılından beri bu topluluğa üye olmuş ve topluluğun çalışmalarını yakından takip etmektedir. Topluluğun amaçları arasında en önemli yeri botanik bahçelerinin çevrelerinde bulunan nadir ve nesli tehlike altında olan türlerin bahçelerde yetiştirilmesi ve korunması çalışmaları yer almaktadır. Gran Kanarya Adaları deklarasyonunda da biyoçeşitliliği korumakta önceliğin botanik bahçelerinde olması gerektiği vurgulanmıştır (Botanical Gardens Conservation News, 2000: 2-3).

IUCN’nin Kırmızı Kitabı’nda yeryüzünde yaklaşık 34.000 bitki çeşidinin tehlike statüsünde olduğu vurgulanmaktadır (Walter ve Gillet, 1997). Barthlott ve arkadaşlarına (2000:6) göre ise tehlikedeki bitkilerin, her bir botanik bahçesinde en az 40-50 türünün ex-situ korumaya alınması gerektiği belirtilmektedir. Bu çalışmalar çok ciddiye alınmalı ve sonunda in-situ korumaya da geçilmelidir. Örneğin önceleri Güney Amerika’nın batısındaki Easter Adasında yetişen *Sophora toromiro* ağacı, Almanya’da Bonn ve Gothenburg botanik bahçelerinde ex-situ korumaya alınmış olup popülasyonu sadece bu alanlarda mevcuttur.

Botanik bahçelerinin sayısı ve koruma çalışmaları açısından Türkiye ve Kuzey Kıbrıs, birçok ülkeye göre gereken atılımları yapmamıştır. Ancak Kuzey Kıbrıs Çevre Koruma Dairesi tarafından hazırlanan “Flora ve Faunanın Korunması Emirnamesi” doğanın korunması yolunda atılan önemli adımlardan birisidir (KKTC Çevre Koruma Yasası, 2001). Bundan sonra özellikle Kuzey Kıbrıs

endemikleri başta olmak üzere doğanın korunması için Çevre Koruma Dairesi önderliğinde daha etkin ex-situ ve in-situ koruma çalışmalarına başlanmalıdır.

Sadece Kuzey Kıbrıs'ta yetişen ve dar yayılışlı olan endemiklerin korunması büyük önem taşır. Bu nedenle çalışmada, Kuzey Kıbrıs'ta yetişen 19 endemik türün tamamının çimlendirme ve koruma çalışması amaçlanmış olup, gerek Laboratuvar'da gerekse de Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi'nde çalışmalar yürütülmüştür.

Materyal ve Yöntem

Çalışmanın materyalini 2000-2003 yılları arasında Kuzey Kıbrıs'tan (Şekil 3) topladığımız endemik bitkiler oluşturmaktadır (Bkz. Ek 1, Tablo 1). Araziden alınan tohumlar çimlendirme torfunda çimlendirildikten sonra ekolojik isteklerine göre Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi'nde (Şekil 4) soğuk, sıcak seralarda veya sistematik parsellere aktararak yetiştirilmeye devam edilmiştir.

Bunun yanında karyolojik çalışmalar esnasında endemiklere ait tohumların petrielerde çimlenme süreleri belirlenmiştir (Tablo 2). Petrielerde yapılan çimlendirme çalışmalarında, hem araziden zarf içerisine, hem de herbaryum örneği haline getirilen bitkilerden alınan olgunlaşmış tohumlar kullanılmıştır. Tohumlar, ilk önce içine filtre kağıdı yerleştirilmiş petrielerde çimlendirilmiştir. İlk ekimde 10 türe ait tohum çimlendirilebildiği için, bazı yöntemlere başvurulmuştur. İlk olarak tohumlar çimlendirici bir hormon olan Giberalik Asite (400 ppm GAA₃) 24 saat karanlıkta ve +4 °C'de (buzdolabında) bırakılmıştır. Bu yöntemle elde edilen tohumlar normal koşullarda petrielerde, deniz kumunda ve toprakta çimlenmeye bırakılmış ve tohumlara hormon uygulamasından başka soğuk (+4 °C) ortamda bırakma (şoklama) uygulanmıştır. Tohumları ekilen türlerden 6'sı daha petride çimlendirilebilmiştir (Tablo 2).

Sonuçlar

Kuzey Kıbrıs'tan toplanan ve bahçeye getirilip yetiştirilmeye çalışılan endemik bitkilerin taksonomik ve ekolojik özellikleri aşağıda verilmiştir.

ANGIOSPERMAE, DICOTYLEDONEAE

1. *Delphinium caseyi* B.L.Burt, *Ranunculaceae* (Hazeren, Yabani Girit Çiçeği)

Odunsu depo köklü çok yıllıklar. Gövde 80 cm'ye kadar. Dip yaprakları çiçeklenme zamanında kuruyan, böbrek şeklinde. Gövde yaprakları daha kısa saplı. Çiçekler 30 cm'ye kadar uzayan bir eksen üzerinde. Çiçekler mor veya mor-erguvan, çanak yapraklar belirgin mahmuzlu.

Yalnızca St.Hilarion yakınındaki kireçtaşı dağın kuzeye bakan zirvesinde, kaya çatlaklarında yaklaşık 850-900 m’de yetişir. Çiçeklenme zamanı: Haziran-Temmuz.

2. *Brassica hilarionis* Post, *Brassicaceae* / *Cruciferae* (Hilarion Lahanası) (Şekil 7)

Dik, tüsüz 1 m’ye kadar uzayan, etli yapraklı ve sert gövdeli çok yıllıklar. Alt yapraklar rozet oluşturacak şekilde gruplaşmış. Çiçek sapları 7-15 mm uzunlukta. Çiçekler haç şeklinde, beyaz taç yapraklara sahip.

Tür kireçtaşı kayaların çatlaklarında, Kuzey silsilesi boyunca, 500-1000 m’ler arasında seyrek olarak yayılış gösterir. Çiçeklenme zamanı: Mart-Mayıs.

3. *Arabis cypria* Holmboe, *Brassicaceae* (Kıbrıs Kaz Teresi) (Şekil 8)

Çok yıllık, dik, öbek oluşturmuş, odunlaşmış depo köklü, 25 cm’ye kadar uzayan otsular. Yapraklar dipte rozet oluşturmuş, tomentoz ve yıldızlı tüylü. Taç yapraklar beyaz, oluk pembe veya yüzeyi tabana doğru hafif pembe renkli.

Tür, gölgeli, kireçtaşı kayalıklarda ve kaya parçaları üzerinde, kuzey silsilesi boyunca, 350-1000 m’ler arasında yetişir. Çiçeklenme zamanı: Mart-Nisan.

4. *Dianthus cyprius* A.K.Jackson et Turrill, *Caryophyllaceae* (Kıbrıs Dağ Karanfil)

Tüsüz, yarı çalimsı çok yıllıklar. Dallar olgunlaşma zamanı sarkık ve yay şeklinde kıvrılmış, 1 m uzunluğa kadar, açık yeşil dik yapraklar ve çiçekli gövdeler oluşturur. Gövde alt kısımda odunsu, kabuk grimsi. Çiçekler kümeleşmiş, taç yapraklar pembe lekeli, tabanına doğru hafif yeşil renkli, kenarları saçaklı.

Tür kireçli tepelerde ve kayalıklarda, Kuzey silsilesi boyunca, 500-1000 m’ler arasında seyrek olarak yetişir. Çiçeklenme zamanı: Haziran-Kasım.

5. *Silene fraudatrix* Meikle, *Caryophyllaceae* (Kıbrıs Sinekapanı, nakil çiçeği)

Tek yıllık tek Kuzey Kıbrıs endemiği. Gövde 15 cm’ye kadar uzar. Genellikle tabanda çok dallanmış, alt kısımda ince tüylü ve üst kısımda salgı tüylü. Taban yaprakları genellikle çiçeklenme zamanında mevcut. Çiçek durumu bir ve daha fazla çiçekli. Taç yapraklar beyazdan parlak pembeye kadar, 1.5-1.8 cm çapında.

Tür kireçtaşı kayalık tepelerde, yol kenarlarında Selvi ve Çam ormanlarında, 750-900 m’ler arasında sadece Alevkaya ve Yaylatepe çevresinde yayılış gösterir. Çiçeklenme zamanı: Mart-Mayıs.

6. *Hedysarum cyprium* Boiss. *Fabaceae/Leguminosae* (Kıbrıs Tatlı Vigosu)

Dik veya yaygın, 30 cm boyunda yarı çalimsılar. Gövde tabana doğru odunsu, çok dallanmış ve yoğun şekilde basık beyaz tüylerle kaplı. Çiçek durumu koltuk

altlarında ve çok çiçekli. Taç yapraklar pembe veya leylak-mor. Meyveler gözlüğü andırır.

Tür, kurak ve erozyona uğramış kireçtaşı veya kumtaşı tepelerde, 200-600 m’lerde yetişir. Çiçeklenme zamanı: Mayıs-Haziran.

7. *Rosularia cypria* (Holmboe) Meikle, *Crassulaceae* (Kıbrıs Rozet Göbekotu)

Gevşek yastıkçık oluşturan çok yıllıklar, genellikle uzamış, yapraksız taban gövdesi veya depo köklü. Taban yaprakları rozet oluşturmuş, her tarafı yoğun salgı-tüylü. Çiçekli gövdeler 20 cm boya kadar ve her depo kök için bir tane. Çok sayıda beyaz çiçekler, dar daha fazla yoğun salkım şeklinde panikulalarda.

Tür, kireçtaşı kayalar, sarp kayalıklar ve duvarlar üzerinde, genellikle gölgeli kuzey bakılı yerlerde, 350-1000 m’ler arasında yetişir. Çiçeklenme zamanı: Nisan-Temmuz.

8. *Rosularia pallidiflora* (Holmboe) Meikle, *Crassulaceae* (Soluk Rozet Göbekotu)

Yastıkçık oluşturan çok yıllıklar, depo kök *R.cypria*’dan daha az dallanmış. Taban yaprakları rozet oluşturmuş. Çiçekli gövdeler 15 cm boya kadar ve her depo kök için iki veya daha fazla sayıda. Beyaz taç yapraklar kırmızı veya pembe damarlı.

Tür, kireçtaşı kayalar, sarp kayalıklar ve duvarlar üzerinde, genellikle güneşli güney bakılı yerlerde, 350-1000 m’ler arasında yetişir. Çiçeklenme zamanı: Nisan-Temmuz.

9. *Sedum lampusae* (Kotschy) Boiss. *Crassulaceae* (Lapta Dam Koruğu)

Ömründe bir kere çiçek açan, 50 cm’ye kadar uzayabilen, dik otsular. Dallanmamış gövde, sapsız yapraklı. Çiçeklenme zamanı veya hemen sonrasında kuruyup, buruşur. Taban yaprakları rozet oluşturmuş. Çiçekler beyaz, zarımsı taç yapraklı, çok sayıda.

Tür duvarlar üzerinde, kaya çatlaklarında ve kurak taşlı kalkerli tepelerde, 200-900 m’ler arasında yetişir. Çiçeklenme zamanı: Haziran-Ağustos.

10. *Pimpinella cypria* Boiss. *Apiaceae/Umbeliferae* (Kıbrıs Taç Anasonu) (Şekil 9)

Belirgin kanallı gövdeli, 70 cm boyunda, dik, çok yıllıklar. Sağlam, odunsu depo kök solmuş ve dayanıksız yaprak kınları ile kaplı. Dikdörtgen şekilli taban yaprakları gövdenin tabanında gruplaşmış. Çiçekler, kirli beyaz veya sarı taç yapraklı. Bu familyada şemsiye çiçek durumu karakteristiktir.

Tür, gölgeli,kuzey bakılı, kireçtaşı kayalıkların çatlaklarında, 400-850 m’ler arasında yetişir. Çiçeklenme zamanı: Nisan-Mayıs.

11. *Ferulago cypria* H. Wolf, *Apiaceae* (Kıbrıs Gavcarı)

1 m boyunda dik çok yıllıklar. Gövde tüysüz, köşeli, yaprakları tabanında toplanmış. Çiçek durumu tipik şemsiyemsi, sürekli gevşek dallanmış. Çiçekler sarı, kuvvetlice içe kıvrık.

Tür, kalkerli kayalık kurak yamaçlarda, 200-700 m'ler arasında yetişir. Çiçeklenme zamanı: Mayıs-Haziran.

12. *Limonium albidum* (Guss.) Pignatti var. *cyprium* Meikle, *Plumbaginaceae* (Kıbrıs Deniz Lavanta Çiçeği)

Çok dallanmış, çok sayıda rosetten oluşan, odunsu depo köklü, yastıkçık oluşturan çok yıllıklar. Yapraklar kaşık şeklinde ve etli, donuk mavimsi yeşil. Çiçek durumu 10 cm'ye kadar, gevşek ve narin, beyaz çanak yapraklı, 2-4 lavanta-mavi renkli çiçekli.

Tür, kalkerli kıyı kayalıkları üzerinde, deniz seviyesinde yayılış gösterir. Çiçeklenme zamanı: Haziran-Ekim.

13. *Onosma caespitosum* Kotschy, *Boraginaceae* (Küme Sincarı) (Şekil 10)

120 cm'ye kadar gevşek kümeler oluşturmuş çok yıllıklar. Gövde, tabanda odunsu ve üst kısımlarda otsu, her tarafı beyaz sert tüylerle kaplı. Çiçek durumu, çok çiçekli kimoza, çiçekler saplı, taç yapraklar soluk veya parlak sarı, dar silindirik ve yaklaşık 15 mm.

Tür, kireçtaşı kayaların çatlaklarında, 500-1000 m'ler arasında yetişir. Çiçeklenme zamanı: Mart-Mayıs.

14. *Origanum syriacum* L. var. *bevanii* (Holmes) Letswaart, *Lamiaceae/Labiatae* (Kıbrıs Beyaz Kekiği)

Dik, 130 cm boya kadar uzayan, çalı veya çalınımsılar. Gövdeler çok dallanmış, yaşlı olanları silindir şeklinde, odunsu ve şerit şeklinde yarılan kahverengi kabuklu. Genç olanlar dört köşeli, uzun ve kısa tüylerden oluşan karışık tüylerle yoğun olarak kaplı. Yapraklar sapsız veya kısa saplı. Çiçekler yoğun başaklarda, taç yapraklar beyaz.

Tür, kireçtaşı kayalık yamaçlarda, yaklaşık 250 m'lerde yetişir. Çiçeklenme zamanı: Haziran - Kasım.

15. *Salvia veneris* Hedge, *Lamiaceae* (Değirmenlik Adaçayı) (Şekil 11)

Çok yıllık, küme oluşturan otsular, gövdeler dik, dört köşeli, 40 cm boya kadar, odunsu depo köklü. Yapraklar yünsü tüylerle kaplı, hepsi tabanda, bir rosette toplanmış. Çiçek durumu, bir ana sürgün ve dört küçük yanal dalda, 6-12 uzak çevresel dizilişli çiçek grubundan oluşur. Çevresel dizilişli çiçek grubu 2-6, menekşe veya sarı taç yapraklı çiçek içerir.

Tür, erozyona uğramış kumtaşı tepelerinde, 100-300 m'ler arasında sadece Değirmenlik civarında yetişir. Çiçeklenme zamanı: Mart-Nisan.

16. *Sideritis cypria* Post, *Lamiaceae* (Kıbrıs Sivri Çayı)

Dik, yarı çalimsı 60 cm'ye uzayabilen, çok yıllıklar. Gövde tabanı odunsu, dallanmış yoğun beyaz keçemsi tüylü, çiçekli sürgünler dallanmamış, dört köşeli. Yapraklar alt yarıda yoğunlaşmış ve yoğun şekilde beyaz keçemsi tüylerle kaplı. Çiçekli gövdeler dallanmamış, çevrel dizilişli çiçekler 15 veya daha fazla sayıda, kadeh şeklinde brakteler içerisine gizlenmiş.

Tür, kurak güneye bakan kireçtaşı kayalıkların çatlaklarında, 350-1000 m'ler arasında yetişir. Çiçeklenme zamanı: Haziran-Ağustos.

17. *Phlomis cypria* Post var. *cypria*, *Lamiaceae* (St.Hilarion Adaçayı, Kıbrıs Ballığı, Kudüs Adaçayı) (Şekil 12)

Çok dallanmış 150 cm boyunda çalimsılar. Eski odunları çalıklı veya ince teller halinde gri-kahverengi renkli. Genç sürgünler ve yapraklar grimsi-sarımsı yıldızsı-keçemsi tüylerle kaplı. Çiçek gövdeleri 1-2 yoğun çok çiçekli baş içerir. Çiçekler sarı, üst dudak genellikle soluk, basık ve oraksı.

Tür, sadece St.Hilarion civarında, garik içerisinde, kurak güneşli kireçtaşı tepelerde, 150-1000 arasında yetişir. Çiçeklenme zamanı Nisan-Haziran.

18. *Scutellaria sibthorpii* (Benth.) Hal., *Lamiaceae* (Kıbrıs Kaside Otu) (Şekil 13)

Dik veya dağınık, 60 cm boyunda, odunsu tabandan yükselen çok yıllıklar. Gövdeler morumsu, belirgin dört köşeli, yapraklar üstte solgun yeşil altta mor. Gövdeler genellikle tabandan dallanmış. Çiçek durumu 30 cm boylu, gevşek rasemoz. Çiçekler tek yönde, taç yapraklar koyu kırmızı ve üst dudığın tabanında açık lekeli, taban yakınında yukarı doğru kıvrılmış.

Tür, kayalık, kalkerli tepeler, bazen kıyasal garik içerisinde, deniz seviyesinden 1000 m'ye kadar yayılış gösterir. Çiçeklenme zamanı: Nisan-Mayıs.

19. *Teucrium cyprium* Boiss. subsp. *kyreniae* P.H.Davis, *Lamiaceae* (Kıbrıs Küme Kurtlucası)

Genellikle 10 cm'den kısa, yastıkçık oluşturan, çok dallanmış çalimsılar. Eski odun kahverengi, ince teller şeklinde ayrılır, genç sürgünler salgılı ve salgısız karışık tüy örtüsü ile kaplıdır. Çiçekler en uçtaki yaprak çiftinin içerisinde. Çiçekler hemen hemen sapsız, taç yapraklar pembe, sarımsı-mor, sarı veya beyaz.

Tür kireçtaşı kaya çatlaklarında veya kireçtaşı yığınlarında, 350-1000 m'ler arasında yetişir. Çiçeklenme zamanı: Mayıs-Temmuz.

Ex-Situ Koruma Çalışması Yapılan Endemikler Üzerindeki Gözlemler

Endemik bitkilerin tohumları hem laboratuvarında petripler içerisinde, hem de saksıda ex-situ koruma çalışması için çimlendirilmiştir (Tablo 2). Saksılarda çimlendirilen bitkiler daha sonra bahçede uygun ortamlara aktarılarak vegetatif ve generatif hayat dönemleri gözlemlenmiştir (Tablo 3, Şekil 5-13).

Araziden canlı olarak getirilip yetiştirilen türler; *Rosularia cypria*, *Rosularia pallidiflora*, *Sedum lampusae*.’dir. Fakat bu türlerden yeterli sonuç alınamamıştır.

Bahçeye Taşınan Türlerin Gelişme Durumu

Çimlendirme çalışmaları sonucunda elde edilen fideler yetiştirme şartlarına uygun ortamlara aktarılmıştır. Fenoloji olarak bilinen, bitkilerin hayat devri gözlemleri yapılmış ve bitkilerin bu ortamlarda sadece yaprakları olan (vegetatif) ve eşey organlarını da taşıyan (generatif) bireylere dönüşmeleri gözlemlenmiştir (Tablo 3).

Tartışma

Dünya’daki birçok botanik bahçesinde ender bulunan değerli ve o ülke ya da coğrafya için endemik olan türlerin korunması üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Kuzey Kıbrıs için henüz böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle yaptığımız çalışmanın önemi büyüktür.

Çalışmada, 19 bitki türüne ait ekilen tohumdan 8’i vegetatif forma geçmiş (Tablo 3), bunlardan 3’ü ise generatif faza geçerek meyve oluşturmuş ve tohum vermeye başlamıştır (Tablo 3, Şekil 7, 11c, 13d, e). Bu türler *Brassica hilarionis* (Şekil 7), *Salvia veneris* (Şekil 11c) ve *Scutellaria sibthorpii* (Şekil 13d, e) olup, halen Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi’nde hayat döngülerini devam ettirmektedirler. Bern Sözleşmesi’nin (www.ecnc.nl) çok tehlikede olan yabancı türleri ve habitatları listesinde yer alan dört Kuzey Kıbrıs Endemiği (*Delphinium caseyi*, *Brassica hilarionis*, *Phlomis cypria* ve *Sideritis cypria*) için, yazarların (Yıldız ve Gücel, 2003:13, 156) Tübitak ve Kuzey Kıbrıs Hükümeti destekli, Kuzey Kıbrıs Endemikleri üzerinde yaptıkları çalışmanın sonuç raporunda da bu türlerin korunması gerektiği belirtilmiştir. Yaptığımız bu çalışma ile tehlikede olan *Brassica hilarionis* ve Yıldız ve Gücel’in tehlike kategorisine ilave ettiği *Salvia veneris*’in ex-situ koruma çalışması tamamlanmıştır.

Endemik türlerin gelişmemesinin nedenleri özel isteklerine dayanmaktadır. Ege Üniversitesi Bahçesi’nin bulunduğu ortam, endemiklerin yetiştiği ortamlara çok farklılık göstermesinden dolayı, türlerin yetiştirilmesinde başarı oranı düşüktür. Bu nedenle türlerin ex-situ koruma çalışmaları desteklenmeli, fakat doğanın korunması için in-situ koruma çalışmalarına da başlanmalıdır. Ex-situ koruma çalışmaları ise bu çalışmalara destek vermek amacı ile sürdürülmelidir.

Çalışmamız ile 3 tür yetiştirme olanağına, yani korunabilme durumuna getirilmiş olup, çalışma daha da genişletilebilirse tüm türlerin korunma çalışması sağlanabilir. Bunun için gerek Kuzey Kıbrıs, gerekse de Türkiye’de Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi’nde yapılacak çalışmalara destek sağlanmalıdır.

Teşekkür

Bu çalışma, 2000-2003 yılları arasında TBAG 1913 nolu proje kapsamında Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Hükümeti tarafından desteklenen “Kuzey Kıbrıs Endemiklerinin Sitotaksonomik ve Palinolojik Yönden İncelenmesi” başlıklı araştırma projesinin bitkileri üzerinde yapılmıştır. Desteklerinden dolayı Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümetine teşekkür ederiz.

Kaynakça

Barthlott, W., Driesh, M. von den, Ibish, P.L., lobin, W. & Rauer, G., (2000). *Botanic Gardens and Biodiversity*. Federal Agency for Nature Conservation, Bonn-Bad Godesberg.

Botanic Garden Conservation News, (2000). The Gran Canaria Declaration, Volume 3, Number 4, p. 2-3.

Çevre Koruma Yasası, 14 Mayıs (2001). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC).

Lascurain, H.C., (1996). Tourism, Ecotourism and Protected Areas. IV. World Congress on National Parks and Protected Areas. IUCN.

Meikle, R.D., (1977). *Flora of Cyprus*, Vol. 1, Published by the Bentham,-Moxon Trust Royal Botanic Gardens, Kew.

Meikle, R.D., (1985). *Flora of Cyprus*, Vol. 2, Published by the Bentham,-Moxon Trust Royal Botanic Gardens, Kew.

Viney, D.E., (1994). *An Illustrated Flora of North Cyprus*, Vol.I-II, Published by Koeltz Scientific Books, Koenigstein, Germany.

Walter, K.S., Gillet, H.J., (1997). *IUCN Red Lists of Threatened Plants*. IUCN. Gland, Switzerland and Cambridge, UK.

Walters, M., Hamilton, A., (2000). *The Vital Wealth of Plants (WWF)*, Great Britain by Ebenezer Baylis and Son Limited, Worcester, p. 41.

www.ecnc.nl/doc/europe/legistat/bernapp1.html

Yıldız, K., Gücel, S., (2003). Kuzey Kıbrıs Endemikleri Üzerinde Sitotaksonomik Palinolojik Bir Araştırma, Tübitak , TBAG-913 No’lu Araştırma Projesi, Manisa.

EK 1. Tablolar

Tablo 1. İncelenen Türlerin Lokaliteleri ve Bitki Numaraları

TÜR	LOKALİTE ve BİTKİ NO
<i>Delphinium caseyi</i>	Girne, St.Hilarion'un 1 km güney batısındaki tepe, kuzey yamaç, 850-900 m, K 021, K048.
<i>Brassica hilarionis</i>	1. Girne, St.Hilarion kalesi, 800 m., K 019. 2. Girne, Girnekaya, kayalık ve çalılık içi, 800 m, K019, K020.
<i>Arabis cypria</i>	1. Girne, St. Hilarion kalesi, 800 m, K014. 2. Lefkoşa, Alevkayası piknik alanı çevresi, kayalık, 750-800 m, K030.
<i>Dianthus cyprius</i>	Lefkoşa, Alevkayası altı, yol kenarı, güney ve güney doğu yamaç, 750-800 m, K022.
<i>Silene fraudatrix</i>	1. Lefkoşa, Alevkayası orman lojmanları arkası, orman altı, 800 m, K002, K032. 2. Lefkoşa, Yayla tepe, orman altı, 900 m K050.
<i>Hedysarum cyprium</i>	Lefkoşa, Değirmenlik göleti üzeri, kum tepeleri, 200 m, K003, K034.
<i>Rosularia cypria</i>	1. Girne, St. Hilarion kalesinin 1 km güneybatısı, kayalık, kuzey ve güney yamaçlar, 750-800 m, K027, K039, K043. 2. Lefkoşa, Geçitkale-Yayla tepe dağ yolu, orman altı, kuzey yamaç, 800 m, K044.
<i>Rosularia pallidiflora</i>	1. Lefkoşa, Boğazköy su pompa istasyonu üzeri, güney doğu yamaç, 600 m, K023. 2. Lefkoşa, Bufavento kalesi, kale duvarları ve kayalıklar, güney doğu yamaçlar, 850-900 m, 850-900 m, K024. 3. Girne, St.Hilarion'un 1 km güneybatısı, kayalık, kuzey yamaç, 750-800 m, K028, K040. 4. Lefkoşa, Yayla tepe, güney ve kuzey yamaç, kayalık, 900 m, K042.
<i>Sedum lampusae</i>	1. Girne, Lapta merkezi, kayalık, 350m, K025. 2. Girne, Karaman üzeri, kayalık, 400 m. K029 3. Girne, Alevkayası-Girnekaya arası, kayalık, kuzey yamaç, 750m, K041.

TÜR	LOKALİTE ve BİTKİ NO
<i>Pimpinella cypria</i>	1. Girne, Alevkayası-Girnekaya, kuzey yamaç, 820 m, K009. 2. Girne, St.Hilarion Kalesi, kayalık, 800 m, K010. 3. Girne, Girnekaya yakınları, kuzey yamaç, kayalık, 750-800 m, K037.
<i>Ferulago cypria</i>	1. Girne, Girne-Lefkoşa karayolu, St. Hilarion yol ayrımı, 310 m, K008. 2. Gazimağosa, Geçitkale-Geçitköy arası, yol kenarı, 200 m, K045.
<i>Limonium albidum</i> subsp.cyprium	1. Girne, Tatlısu köyü, deniz kenarı, K017. 2. Girne, Hz.Ömer türbesi çevresi, deniz kenarı, K018.
<i>Onosma caespitosum</i>	1. Lefkoşa, Alevkayası-Kalavaç yolu, 700m, K001. 2. Lefkoşa, Bufavento kalesi çevresi, güney yamaçlar, 700 m, K031.
<i>Origanum syriacum</i> var.bevanii	1. Girne, St. Hilarion-Selvili tepe yolu 1. km, kuzey yamaç, 850 m, K038.
<i>Salvia veneris</i>	1. Lefkoşa, Değirmenlik göleti üzeri, kum tepeleri, 200 m, K006, K033.
<i>Sideritis cypria</i>	1. Girne, Alevkayası, güney batı yamaçlar, 700-750m, K011, K047. 2. Bufavento kalesi, kayalık, 800-850 m, K012. 3. Girne, St.Hilarion kalesi, kayalık, 800 m, K013.
<i>Phlomis cypria</i> var.cypria	1. Lefkoşa, Boğazköy su pompa istasyonu üzeri, 600 m, K007. 2. Girne, St. Hilarion kalesi, kayalık, 800 m K036.
<i>Scutellaria sibthorpii</i>	1. Girne, Arapköy göleti üzeri, 50-100 m, K004, K035. 3. Girne, St.Hilarion kalesi, 800 m, K005. 4. Gazimağosa, Geçitkale-Yayla tepe dağ yolu, orman altı, 800 m, K046.
<i>Teucrium cyprium</i> subsp.kyreniae	1. Lefkoşa, Bufavento kalesi yolu, kayalık, güney yamaç, 550 m, K015. 2. Lefkoşa, Boğazköy su istasyonu üzeri, kayalık, 500-600 m, K016. 3. Gazimağosa, Geçitkale-Yayla tepe dağ yolu, orman altı, güney yamaç, kayalık, 800 m, K049.

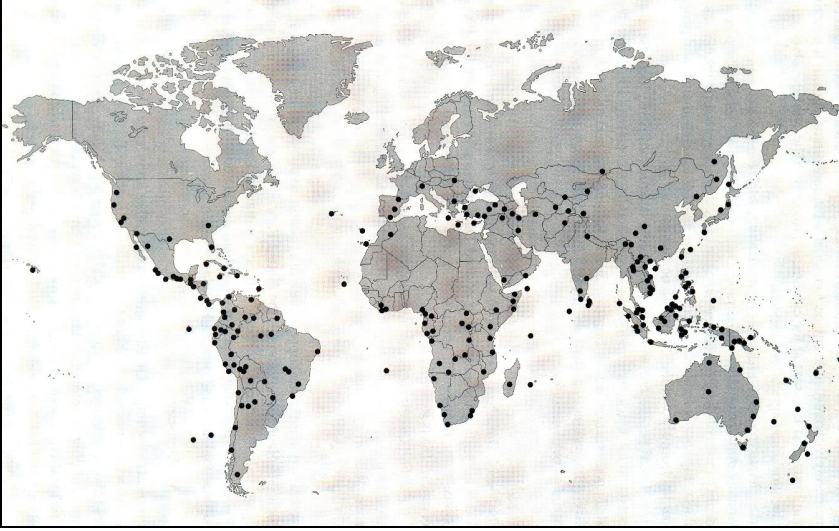
Tablo 2. Kıbrıs Endemiklerine Ait Tohumların Çimlenme Durumları

ENDEMİK TÜRLER	ÇIMLENME DURUMU	
	LABORATUVARDA (Petrider)	SAKSIDA (Torfta)
<i>Delphinium caseyi</i>	Çimlenmedi	Çimlenmedi
<i>Brassica hilarionis</i> (Şekil 7)	3 günde çimlendi	7 günde çimlendi
<i>Arabis cypria</i> (Şekil 8)	5 günde çimlendi	17 günde çimlendi
<i>Dianthus cyprius</i>	3 günde çimlendi	13 günde çimlendi
<i>Silene fraudatrix</i>	15 günde çimlendi	Çimlenmedi
<i>Hedysarum cyprium</i>	4 günde çimlendi	10 günde çimlendi
<i>Rosularia cypria</i>	5 günde çimlendi	Çimlenmedi
<i>Rosularia pallidiflora</i>	22 günde çimlendi	Çimlenmedi
<i>Sedum lampusae</i>	Çimlenmedi	Çimlenmedi
<i>Pimpinella cypria</i> (Şekil 9)	9 günde çimlendi	18 günde çimlendi
ENDEMİK TÜRLER	EX-SİTU ÇALIŞMA GÖZLEMLERİ	
	LABORATUVARDA (Petrider)	BAHÇEDE (Torfta)
<i>Ferulago cypria</i>	Çimlenmedi	Çimlenmedi
<i>Limonium albidum</i> subsp. <i>Cyprium</i>	17 günde çimlendi	Çimlenmedi
<i>Onosma caespitosum</i> (Şekil 10)	60 günde çimlendi	17 günde çimlendi
<i>Origanum syriacum</i> var. <i>bevanii</i>	17 günde çimlendi	Çimlenmedi
<i>Salvia veneris</i> (Şekil 11)	25 günde çimlendi	25 günde çimlendi
<i>Sideritis cypria</i>	16 günde çimlendi	Çimlenmedi
<i>Phlomis cypria</i> var. <i>cypria</i> (Şekil 12)	16 günde çimlendi	16 günde çimlendi
<i>Scutellaria sibthorpii</i> (Şekil 13)	21 günde çimlendi	4 günde çimlendi
<i>Teucrium cyprium</i> subsp. <i>kyreniae</i>	27 günde çimlendi	Çimlenmedi

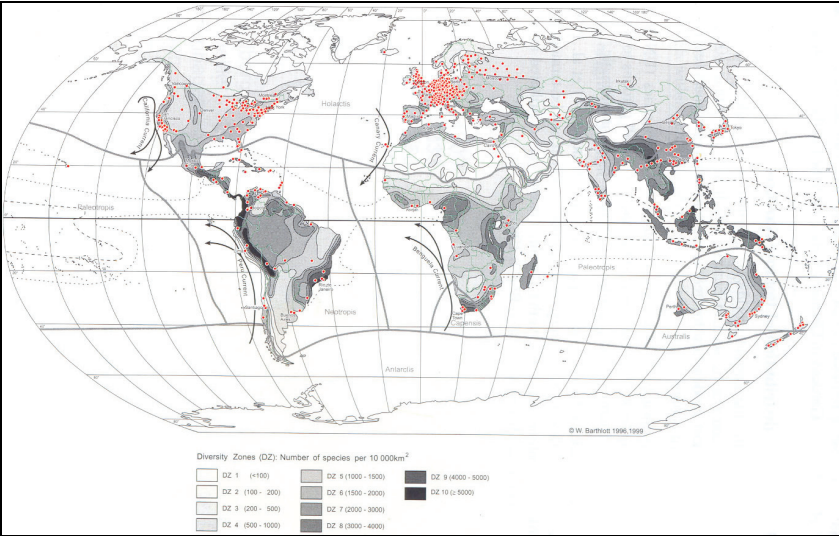
Tablo 3. Bahçede Yetiştirilen Kuzey Kıbrıs Endemiklerine Ait Fenolojik Gözlemler

ENDEMİK TÜRLER	FENOLOJİK GÖZLEMLER	
	VEGETATİF GELİŞİM	GENERATİF GELİŞİM
<i>Delphinium caseyi</i>	-	-
<i>Brassica hilarionis</i>	+	+ (Şekil 7)
<i>Arabis cypria</i>	+ (Şekil 8a, b)	-
<i>Dianthus cyprius</i>	-	-
<i>Silene fraudatrix</i>	-	-
<i>Hedysarum cyprium</i>	+	-
<i>Rosularia cypria</i>	-	-
<i>Rosularia pallidiflora</i>	-	-
<i>Sedum lampusae</i>	-	-
<i>Pimpinella cypria</i>	+ (Şekil 9a, b)	-
<i>Ferulago cypria</i>	-	-
<i>Limonium albidum</i> subsp.cyprium	-	-
<i>Onosma caespitosum</i>	+ (Şekil 10)	-
<i>Origanum syriacum</i> var.bevanii	-	-
<i>Salvia veneris</i>	+ (Şekil 11a, b)	+ (Şekil 11c)
<i>Sideritis cypria</i>	+ (Şekil 12a, b)	-
<i>Phlomis cypria</i> var.cypria	-	-
<i>Scutellaria sibthorpii</i>	+ (Şekil 13a, b, c)	+ (Şekil 13d, e)
<i>Teucrium cyprium</i> subsp.kyreniae	-	-

EK 2. Şekiller

Şekil 1. Yeryüzünün bitki çeşitliği en fazla olan alanları

Şekil 2. Dünya'daki botanik bahçeleri ve bitki çeşitliliği

Şekil 3 (a, b, c, d, e, f). Kuzey Kıbrıs Endemiklerinin Yetiştığı Doğal Alanlar

Şekil 3a. Uzaydan Kıbrıs ve çevresinin görünüşü

Şekil 3b. Beşparmak dağları ve Girne sahilleri

Şekil 3c. Girne sahilleri

Şekil 3d. Beşparmak tepesi

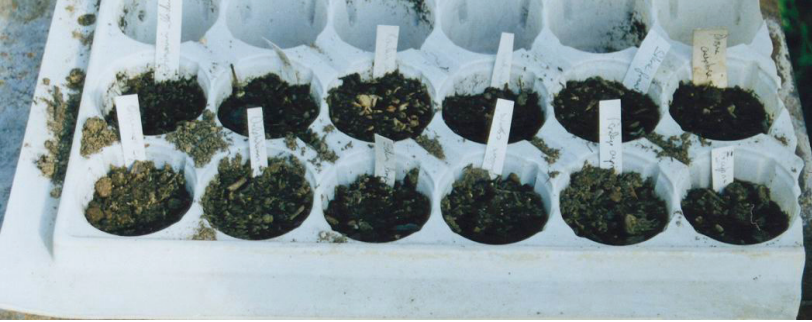
Şekil 3e. Beşparmaklar'dan Mesarya ovasının görünüşü

Şekil 3f. Gırme kayası

Şekil 4. Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi

Şekil 5. Kıbrıs endemiklerinden bazılarının ilk ekimlerinin yapıldığı (torfta) ortam

Şekil 6. Saksıda çimlenen ve vegetatif faza geçen bazı Kuzey Kıbrıs endemikleri

Şekil 7. *Brassica hilarionis*. Generatif gelişim gösteren meyveli hali

Şekil 8a. *Arabis cypria*. Vegetatif gelişimin ilk evreleri

Şekil 8b. *Arabis cypria*. Vegetatif gelişimin ilk evreleri

Şekil 9a. *Pimpinella cypria*. Vegetatif gelişim durumu

Şekil 9b. *Pimpinella cypria*. Vegetatif gelişim durumu

Şekil 10. *Onosma caespitosum*. Vegetatif gelişim evresinde

Şekil 11a. *Salvia veneris*. Vegetatif gelişim evreleri

Şekil 11b. *Salvia veneris*. Vegetatif gelişim evreleri

Şekil 11c. *Salvia veneris*. Generatif evre

Şekil 12a. *Phlomis. cypria* var.*cypria*. Vegetatif gelişim evreleri

Şekil 12b. *Phlomis. cypria* var.*cypria*. Vegetatif gelişim evreleri

Şekil 13a. *Scutellaria sibthorpii*. Vegetatif gelişim evreleri

Şekil 13b. *Scutellaria sibthorpii*. Vegetatif gelişim evreleri

Şekil 13c. *Scutellaria sibthorpii*. Vegetatif gelişim evreleri

Şekil 13d. *Scutellaria sibthorpii*. Generatif evre

Şekil 13e. *Scutellaria sibthorpii*. Generatif evre

Halkbilim Bildirileri

Papers on Folklore

Darağacında Noktalanın İki Yaşam ve İki Destan

Grazyna ZAJAC*

Giriş

Karşılaştırmalı edebiyatın ünlü bilirkişilerinden François Jost, değerlendirmelerinden birinde şöyle der: “Sadece bir edebiyatı bilen, aslında, hiç bir edebiyatı bilmiyor, çünkü kendi milletinin kazanımlarına dünya edebiyatları orkestrasında yer bulamaz” (Janaszek, 1997: 68). Jost bu değerlendirmesi ile karşılaştırmalı araştırmaların ve aktarmaların evrensel önemine vurgu yaparken, insanlığın ortak kültürel değerlerindeki maddi varlıklarının iç içe geçebilecekleri, ya da yan yana durabilecekleri kadar birbirlerine benzediklerinin de altını çizer. Bilindiği gibi ilk/ilkel eserler arasında en önemlileri kahramanlık destanları, efsaneler, ağıtlar, atasözleri ve masallardır. Örneğin; İranlıların *Şehnâme*, *Danışmendname*, *Battalname*; Hintlilerin *Mahabharata*; Japonların *Şinto*; Finlerin *Kalevala*; Rusların *Igor*; Almanların *Niebelungen* başlıklı destanlarıyla, Fransızların *Chansen de Roland* ve İngilizlerin *Robin Hood* efsaneleri gibi...

Bu bildiriye teknoloji öncesi destanlar değil, bunlardan çok sonraları, yeni ‘Destan’ ve ‘Legend’ anlayışıyla yazılmış iki trajik olay ele alınarak, kültürel karşılaştırmada bulunulacaktır. Bunlardan biri; Polonya ve Slovakya halk kültürlerinde çok önemli bir yer tutan *Yanoşık Legendi*¹, diğeri, Kıbrıslı Türklerin halkbilimi araştırmalarında çeşitli çalışmalara konu olmuş; haklarında kitaplar yazılmış, bildiriler ve makaleler hazırlanmış, resimleri çizilmiş, tiyatro oyunları sahnelenmiş *Hasanbulliler Destanı*’dır.

Bildiriye, önce Yanoşık’le Hasanbulliler’in hayat öykülerine değinilecek ve bu motifleri kullanan edebiyat eserleri kısaca tanıtılacak, devamında ise, Yanoşık ve Hasanbulliler motiflerinin yüzyıllardan günümüze, iki farklı milletin kültürel etkinliklerini nasıl etkilediğinin karşılaştırılması yapılacaktır. Sonuç bölümünde ise, eşkiyanın destanlaşması fenomeninin sosyal, siyasal, ekonomik ve psikolojik olguları üzerinde durulacaktır.

Hasanbulliler Destanı ve Yanoşık Legendi

Yaşadığımız çağın teknolojik varlığı ve bu varlık ağının insanlar ve ülkeler arasındaki iletişim hızı, Jost’un girişte verdiğimiz sözlerindeki haklılığı onaylamıştır. Günümüzde artık, kıtalararası kaynaşmadan (entegrasyon) doğan bilgi alışverişi ile kültürel etkileşimler, ya da kültürel benzerlikler kimseyi şaşırtmamaktadır. Ancak, günümüz teknolojisinin henüz bir düşünce olarak bile insan

* Dr., Yagellon Üniversitesi, Doğu Dilleri Enstitüsü, Türkoloji Bölümü, Krakov-Polonya

aklında yer almadığı yüzyıllar öncesinin kıtalar, uluslar ve kavimler ‘uzaklığında’, birbirlerinden habersiz yaşayan insanların kendi sosyal yaşamlarından öne çıkardıkları öykülerinde (destan, masal, efsane, ağıt, türkü, vb.) sözü, birbirlerinden habersiz, fakat ‘aynı duygu’lar merkezinde yazıya aktardıklarını görmek de, o oranda şaşırtıcıdır.

İlk/ilkel eserler arasında en önemlileri kahramanlık destanları, efsaneler, ağıtlar, atasözleri ve masallardır. Bir yeni ulus doğar ve doğan bu ulusun toplumsal belleği oluşmaya başlarken; ulusun, kendi doğumuyla beraber, ilk olarak destanları ile efsanelerini doğurduğu da tarihsel bir gerçektir. Polonya Halk Kültürü geleneğinde, Türk Halk Kültürü gelenekleri içerisinde örneği çokça görülen, şiirsel olarak hece ve kafiye yapısıyla kurgulanan ‘Destan’ türü hiç yoktur. Ancak; Polonya Halk Kültürü’nde, ‘Destan’ türünün Batı kültüründe karşıtları olarak ‘Epope’ ve ‘Legend’ türlerinin varlıklarına dikkat çekebiliriz. Bu iki türden biri olan ‘Legend’, Polonya Halk Kültürü geleneğinde çok daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Bildirimize konu olan Yanoşik de ‘Legend’ türünün tüm özelliklerine sahip bulunduğundan, zaten ‘Legend’² adını taşımaktadır.

‘Legend’ türünün Türkçe’deki en yakın karşıtı, ‘Efsane’dir. Buna karşın Yanoşik’le Hasanbulliler’in içerikleri ve yüzyıllardan günümüze, kendi halkları arasında gördüğümüz yoğun ve unutulmaz ilgi örtüşmeleri nedenleriyle de, bu bildiride, Yanoşik Legendi için, tıpkı Hasanbulliler’de olduğu gibi ‘Destan’ terimini kullanmamın yapay durmayacağı, doğru ve sağlam bir zemine oturacağı kanısındayım.

Yanoşik Destanı’nın (Legendi’nin) kahramanı olan eşkiya Yuray Yanoşik (Polonya – Slovakya / 1711-1713) ile, *Hasanbulliler Destanı*’nın kahramanları olan üç kardeş (Kıbrıs / 1887-1896) arasında, zaman ve mekân farklılığı olmasına karşın, içinden çıktıkları halklarının onlara ilişkin duyguları son derece çarpıcı, destan kahramanlarının alnyazıları birbirine benzer ve trajik öykülerinin yazılışında seçilen kimi halk motifleri bile ortaktır. Yanoşik ve Hasanbulliler; önce bir masal, bir efsane gibi uzun yıllar dilden dile söylendiler; sonra değişen ve gelişen bir kültürün parçaları olarak yazıya aktarıldılar. Onlarla ilgili romanlar, hikâyeler, şiirler, destanlar yazıldı; tiyatro oyunları sahnelendi. Kıbrıs’ta, Hasanbulliler için henüz yapılmamasına karşın; Polonya’da, Yanoşik artık kitaplardan da öteye taşınarak, sanatsal ve turistik olarak kilimlerde, heykellerde, gravürlerde ürünleştirilmektedir.

Yanoşik’le Hasanbulliler arasındaki en dikkat çekici fark, Yanoşik’le ilgili varyantların çok fazla olmasıdır. Nedeni şudur: nazım diliyle, kafiyeli - vezinli olarak yaratılan *Hasanbulli Destanları*’nın aksine, Yanoşik’in öyküsü, hep nesir diliyle anlatıldı. Gelenektir; anlatım ve aktarımda öykü, aktarıcının üslubuyla birlikte sürekli olarak değişiklikler kazanır. Öyküyü her anlatan, kendi düş dünyasına göre anlatmış olduğundan ve anlatanın da belli bir kurala bağlı kalma zorunluluğu bulunmadığından, özünü çok iyi bildiğimiz bir olay, birden fazla

kurgusuyla karşımıza çıkmaktadır. Ancak, yeni serüvenler, yeni fanteziler katılsa da öyküye, sonuç her zaman aynı trajik sonuçtur, değişmez - değiştirilemez. Tıpkı, Hasanbulliler’le Yanoşık trajedilerinin değiştirilemez sonucu gibi... Yanoşık, orta kaburga kemiğinden çengele asılmak suretiyle öldürülmüştür. Hasanbulliler’den biri darağacında asılmış, diğer ikisi de silâhlı çatışmada vurulmuşlardır.

Yuray Yanoşık’ın Yaşam Öyküsü ve Şarkılara Konu Olan İdamı

Slovakya asıllı Yuray Yanoşık, Slovak ve Polonya halk kültürlerinin en ünlü eşkiyası olarak bilinir. Hayatı hakkındaki bilgilerimiz sınırlı olup, özetle şöyledir: 1688 yılında, Karpat Dağları’nın Slovak bölgesindeki Terhova köyünde doğdu. Yaşadığı yıllarda Slovakya, Avusturya İmparatorluğu’nun egemenliğindeydi. Fakir bir ailenin köylü çocuğu olarak, genç yaşta alındığı Avusturya ordusunda birkaç yıl askerlik yaptı. Askerlik yıllarının bir bölümü, Bytca (okunuşu: Bitça) şehrindeki kalede geçti. Bu kalenin zindanlarında tutuklu bulunanlar, çeşitli suçlardan yakalanmış yasadışı kişilerle, eşkiyalardı. En ünlüsü de, Uhorcik isimli eşkiyalar reisi-haydut idi. Kalenin güvenliğinden sorumlu askerler arasında görevli bulunan Yanoşık, biraz da kaderinin etkisiyle, Uhorcik ile tanıştı ve onunla yakın dost oldu. Bu dostlukla Yanoşık, eşkiyalığa ilgi duymaya başlar ve bir süre sonra terhis olarak baba evine, köyüne döner. Kısa zaman sonra da, eşkiya Uhorcik kale zindanından kaçmayı başarır. Yanoşık’ın yanına gider, çeteye katılması teklifinde bulunur ve Yanoşık de kabul ederek, çeteye katılır (Eylül, 1711). Ancak Uhorcik aşık olup evlenmeye karar verince, çeteden ayrılır. Yerini, yeni eşkiya reisi olarak Yanoşık’e devreder.

İki yıl boyunca Yanoşık, bölgenin en ünlü eşkiya reisi olur. Birçok soygun olayında bulunur, fakir insanlara kötü davranan zenginleri çeşitli şekillerde cezalandırır ve bölge güvenlik güçleri ile yönetim makamlarını da oldukça meşgul eder. Zenginler öfke duyarken, fakir köylüler Yanoşık ve çetesine kucak açar. O kadar ki, çete mensuplarının birçok köy ve kasabada dost evleri, barınakları, yiyecek sağlayan güvenilir kişileri çoğalmaya başlar. Çete, zenginlerden çaldıkları altın, gümüş ve parayı, halkın yardımlarına karşılık olarak onlara verir. Böylece Yanoşık ve çetesi, fakir halkın gözünde giderek efsaneleşir. Halk, tüm kalbiyle şuna inanır: Zenginler, türlü şekillerde halkı soyar ve her gün daha da yoksullaştırırken, Yanoşık, zenginlerden aldığını yine halka dağıtır!

Yanoşık ile güvenlik güçleri arasındaki bu kovalamaca, 1713 yılında noktalanır. Sonuçta, Yanoşık’le iki haydut arkadaşı Levoča’da güvenlik güçlerinin eline düşer ve mahkeme için Liptovsk’ye Mikulas (okunuşu: Liptovskı Mikulaş) şehrine getirilirler. Yanoşık’ın Levoča’dan Liptovsk’ye getirilişini anlatan bir halk şarkısı, **Ek 1**’de yer almaktadır. Mahkeme, yalnızca

iki gün sürer. Çünkü eşkiyalara verilecek ceza zaten, önceden biliniyordu. O yıllardaki kanuna göre soruşturma, iki bölümden oluşuyordu. Soruşturmanın birinci bölümü işkencesiz, ikinci bölümü işkenceyle devam ettirilirdi.³ Bu bilgiler, günümüze kadar ulaşan resmi mahkeme belgelerinden öğrenilmiştir. Belgelere göre Yanoşik, soruların çoğuna hiç cevap vermemiş.⁴ Yalnızca bir-iki soruyu yanıtlamış ve verdiği bu yanıtlarında da kendisine uygulanan korkunç işkencelere rağmen hiç bir arkadaşının adını ya da saklandığı yeri jandarmalara açıklamamış. Mahkeme, iki gün sonra üç ayrı idam kararı ilân eder. Üç ayrı idam şeklinden birincisi; uygulanan idam cezalarının en ağır olan, ‘orta kaburga kemiğinden çengele asılarak, çengelde ölüme bırakılma’ cezasıdır. Ve bu ceza, bir çete reisi olması nedeniyle, Yanoşik’e verilir. Yanoşik’in çengelde idamını anlatan bir halk şarkısı, **Ek 2**’de yer almaktadır. İkinci idam cezası; suçlunun kemiklerini gererek ‘çarkla kırma’⁵ cezasıdır. ‘Çarkla kırma’ cezası, Yanoşik’i eşkiyalığa davet eden Uhorcik’e uygulanır. Üçüncü tür idam cezası ise, cezalar içerisinde ‘en hafif ceza’(!) olarak görülen, ‘kılıçla baş kesme’ cezasıdır. Bu ceza da, Yanoşik’le birlikte yakalanan arkadaşına verilir.

İdam cezaları, şehrin en büyük meydanında uygulanır ve cesetleri de, yine o yılların geleneğine göre, herkesin görebileceği bir şekilde ortada bırakılır. Nedeni ise, verilen cezaların herkes tarafından görülmesi ve bu uygulamanın korku salarak, başkalarının da benzer suçları işlemelerine engel olmaktı. Ancak, ilginçtir ki, eldeki resmi belgeler bu tür ağır cezalardan hiçbirinin beklenilene vermediğini göstermektedir. Çünkü, yukarıda değinmiş olduğumuz üç idamın şehir meydanında uygulandığı gün yetkililere ulaşan bir habere göre, hemen o gün, yeni bir eşkiya dağa çıkmış ve kurulu düzene baş kaldırdığını duyurmuştur. Bu haber, Yanoşik’in idamına ağlayan fakir halkı, az da olsa avutur. Ancak; Slovaklarla Polonya’nın ezilen köylü halkı, henüz yirmi beş yaşındayken acımasızca idam edilen bu en ünlü eşkiyasını, Yanoşik’i hiçbir zaman unutmaz; unutmadığını da, yüzyıllardan günümüze değin türlü sanatsal yaratıcılıklarıyla yaşatarak, belgeler.

Polonya Halk Söylencelerinde ve Edebiyatında Yanoşik Varyantları

Halkın büyük çoğunluğu tarafından içtenlikle sevilen ve bir ‘kurtarıcı’ gibi görülen Yanoşik, idamından hemen sonra halk efsanelerinin ve şarkılarının kahramanı olur. Onunla ilgili söylenen her yeni şarkıya, hayatıyla ilgili yeni unsurlar katılır. Bu unsurların kimileri gerçek, kimileri ise ölümsüzleştirilen Yanoşik’e değer görülen gerçeküstü, masalsi yakıştırmalardır. Yanoşik’le ilgili halk söylencelerinin en yaygın beş öyküsü, şöyledir :

1) Yanoşik’in eşkiyalığı babasının ölümüyle ilgilidir. Çünkü, çok fakir bir köylü olan babası ailesini geçindirmek için köy zengininin çiftliğinde çalışmak zorunda idi. Bir gün Yanoşik’in annesi hastalanır ve ölür. Babası, ölen karısına

tabut yapmak için gerekli olan malzemeleri aramaya çıkar ve o gün çiftliğe gitmez. Çiftlik sahibi, babanın bu tavrına öfkelenir ve adamlarına, acılı babayı ağır şekilde dövdürtür. Dayaktan dolayı ciddi yaralar alan baba, çok geçmez, ölür. Bu günlerde Yanoşık, şehirde okuyan bir öğrenci idi. Annesinin fakirlikten, babasının da dayaktan öldüğü haberini aldığı zaman büyük bir öfkeyle okulunu bırakarak dağlara çıkar ve eşkiyalığı ilân eder.

2) Yanoşık, aydın bir insan olma çabasındadır. Okuduğu köy okulunu bitirir ve askerlik hizmetine başlar. Ancak savaşlardan, silâhtan ve kan dökmekten o kadar bıkar ki, hayatını tamamen değiştirme isteğiyle ‘Tanrı’ya hizmet’ yolunu seçer, papaz olmaya karar verir. Şehre inerek bir papaz okuluna yazılır. Ancak, papazlık öğrenimini sürdürürken, babasının dövülerek öldürüldüğünün haberini alır. Bu vahşete isyan eder. Ülkede egemen olan adaletsizliğe baş kaldırır. Papaz olmaktan vazgeçer, eşkiyalık yolunu seçer.

3) Yanoşık’in bütün halk anlatımları ile yazılanlardaki görünümü dikkat çekicidir. Mükemmel yapılı bir erkektir. Yakışıklı, uzun boylu ve kuvvetlidir. Karpat Dağları’na özgü o sert iklimde yaşayan insanlar, zaten çok sağlam ve dayanıklı olmalıydı. Destanlardaki Yanoşık, bir dağ insanının sahip olabileceği tüm güzel özellikleri kendinde toplamış en güzel örnektir. Çok uzun saçları vardır. Saçları, özgürlüğünün en belirgin işaretidir. Kıyafeti, Karpat insanlarına özgüdür. Bel ve alt kenarlarında nakış işlemeleri olan açık renk, dar, yün bir pantolon (eşkiyaların reisi, bazen kırmızı pantolon giyerdi); beyaz keten gömlek, deriden bir yelek veya uzun kolları, beyaz, yün bir pelerin.⁶ Karpat köylüsünün başında, genellikle deri şapkası var ama eşkiya reisi, iktidarının işareti olarak yüksek bir başlık kullanıyordu ki, bunun adı ‘kolpak’⁷. Dağ köylüsü, deriden yapılmış geniş bir kemer kullanır. Ancak, eski eşkiyalarda bu kemer, normalden çok daha geniştir. Böylelikle eşkiya, bu çok geniş kemerinin arasında birkaç bıçak, bir-iki tabanca ve yeterince barut saklayabilirdi. Dağ bölgelerimizde kullanılan geleneksel deri ayakkabı, Anadolu’da kullanılan çarık’lara çok benzeyen, ancak adını Türklerden değil, Yunanlılardan alan ‘*krepis*’ti. Eşkiyalar da bu çarıkları giyerler, ancak reisleri, uzun konçlu bot kullanırdı. Bu giysileri yanında eşkiyanın teçhizatını özel bir araç-alet tamamlamaktaydı ki; yerine göre yukarılara sıçratabilecek bir değnek, yerine göre dayanılabilecek baston, gerektiği zamanlarda da balta olarak kullanılabilir nitelikteydi. Günümüzün dağ halkı, halen bu araç-aleti ormanlarda yol açmak, dağlara tırmanmak ya da odun kesmek için kullanmaktadır. Ancak eşkiyanın elinde, korkunç bir silâh idi.

4) Yanoşık’i anlatan destanların olmazsa olmazı, bayanlardır. Bu destanlarda yer alan bayan, mutlaka Yanoşık’e aşık oluyor, onun dikkatini çekmeye çalışıyor ve Yanoşık’ten önce, o aşk itirafında bulunuyor. Hatta, genellikle birçok bayan, hep birden aşık olurlar Yanoşık’e. Yanoşık ise, bu işlerden hep kaçınır. Yazılan destanlarda hem iyi, dürüst ve sadık kızlar var, hem aşkı reddettiği için Yanoşık’ten intikam almak isteyenler... Örneğin, kimi destanlarda bu

reddedilmenin intikamına değinilmekte ve Yanoşik'in yakalanmasının ve idamının, ona öfkelenmiş bir bayanın ihbarıyla olduğu söylenmektedir.

5) Destan varyantlarından çoğu, Yanoşik'in tabiatüstü özelliklerinden bahseder. En büyük özelliği, müthiş kuvvetli olmasıdır. O kadar ki, kimi destanlarda Yanoşik, yürüdüğü yolda önüne çıkan devasa ağaçları kökleriyle beraber söküp, fırlatmaktadır. Ve bazen, birçok güvenlik görevlisiyle tek başına savaşıyor, bu zorlu savaştan galip çıkmaktadır. Tabanca kullanmakta eşsiz bir ustadır. Başkalarının attığı mermiler ise, ona hiç değmiyor. Her zaman, elinde bulunan baltayı bir sırık gibi kullanarak, hiç kimsenin atlayamayacağı kadar uzaklıklara atlar. Örneğin; bir dağdan diğer dağa, ya da bir ormanı tek atlayışta geçmesi gibi. Yanoşik'e bu olağanüstü gücü verenin aslında büyülmüş olan üç özel eşyası olduğuna inanılır. Gömleği, kemeri ve baltası... Kimi destanlarda bu olağanüstü gücünü cadılardan, kimi destanlarda ise perilerden aldığı anlatılırken, kendini vahşi bir idama götüren yakalanma sebebi olarak, yakalandığı gün gömleğinin, kemerinin ve baltasının üzerinde olmaması gösterilir. Bu konuyla ilgili bir destan, **Ek 3**'de yer almaktadır.

Yeni Açılımlı Polonya Edebiyatında Yanoşik

Yanoşik içerikli destan ve efsaneleri, uzun yıllar boyunca, yalnızca köy halkları yaşattır. Polonyalı aydınlar; zaman içerisinde köylüye, köy hayatına ve millî folklorla ilgi duymaya yönelince,⁸ köylerden gelen Yanoşik motifleri kentlere aktarılmaya, farklı versiyonlarıyla değerlendirilmeye başlar. Sonuçta Yanoşik, bu yeni açılımlı Polonya edebiyatının öykü ve şiir türleri içerisinde yer almaya başladığı gibi, Polonya edebiyatının üç ayrı dönem yazarlarından olan Kazimierz Tetmajer, Jalu Kurek ve Tadeusz Kwiatkowski tarafından da ilgi görebilir, birbirlerinden çok farklı üç ayrı romana taşınır. Roman içeriklerini şöyle özetleyebiliriz:

[**Tetmajer'in Romanı**] Dağlarımızın folklorunu edebiyata kazandıran önemli yazarlarımızdan Tetmajer (1865-1940) *Tatra Dağları Efsanesi* (Legenda Tatr) başlıklı iki ciltlik romanını, 1911 yılında yazdı. Romanı, Polonya edebiyatında köy gerçeğini ele alan ilk tarihi roman olmakla beraber, romandaki Yanoşik, gerçek Yanoşik'in yaşadığı dönemden çok önceki yıllarda yaşamış bir kahramandır. Ancak Tetmajer bunu bilerek yapar ve romanının önsözünde de şu açıklamayı getirir: "Kahramanıma Yanoşik ismini koydum, çünkü gerçek Yanoşik Slovak olduğu için, ben bir Polonyalı Yanoşik'i yaratmak istedim..." *Tatra Dağları Efsanesi* başlıklı roman, 17'nci yüzyıl ortasında, Polonya'nın güneyinde yer alan anti-feodal ayaklanma ile ilgilidir.

[**Kurek'in Romanı**] Yanoşik konulu ikinci romanımız, Kurek (1904-1983) isimli yazarın 1963'te yayımlanmış *Janoşik* başlıklı üç ciltlik romanıdır. Romandaki kahramanın gerçek Yanoşik'le ilgisi yoktur, fakat gerçek Yanoşik'in hayatından önemli izler taşımaktadır. Kurek'in romanı 2. Dünya Savaşı'ndan

birkaç yıl önce başlar. Karpat bölgesindeki devlet görevlileri büyük yolsuzluklar yapmaktadırlar. Birilerinin, halkın üzerinde egemen olan bu kanunsuzluklara artık ‘dur’ demesi gerekmektedir. Ortaya, anne babası olmayan, fakir fakat adalete bağlı on altı yaşında bir genç çıkar. Protest tavrıyla çeşitli olaylara karışır ve sonuçta, yanında yer alan kalabalık genç bir toplulukla dağlarda çete oluşturarak, adaletsizliklere bayrak açar. Ezilen halk, bu yeni eşkiyayı da, tıpkı gerçek Yanoşık gibi sever, korur ve ona güvenir. Roman kahramanı Yanoşık’i, üçüncü ciltte, dağlarda gizlenen bir yeraltı birliğinin komutanı olarak görürüz. Ünü, tıpkı gerçek Yanoşık gibi bütün bölgede duyulmuştur. Bir muharebe sırasında kuşatılır, Almanlar tarafından esir alınır ve tutuklanmasının ertesi günü kurşuna dizilerek, hayatına son verilir.

[*Kwiatkowski’nin Romanı*] Eserlerini genç okurlar için yazan Kwiatkowski isimli çağdaş yazarımız, 1971-1977 yılları arasında *Janoşık* başlıklı ve her biri 50-60 sayfalık olmak üzere, yedi küçük kitapçıktan oluşan romanını yayımlar. Roman, herkesçe bilinen bir efsaneden yola çıkılarak yazılmış olsa bile, aslında, Yanoşık’in gerçek biyografisinden çok az bilgilere atıfta bulunmaktadır. Öte yandan romandaki Yanoşık Slovak değil Polonyalıdır ve bütün olaylar Karpatlar’ın Polonya kısmında yaşanmaktadır. Kitap, genç okurlara yönelik mizahî bir içerik taşımakla birlikte alaycı değildir ve romanın eylemi de gerçek olaylara ve geleneğimizde yaşayan efsanelere uyarak, Yanoşık’in idamıyla sonuçlanır. İdam günü, kale zindanında yatan Yanoşık’in yanına en güçlü düşmanı olan Kont gelir ve büyük bir sevinçle: “Bak işte, senin krallığın bitiyor!” der. Bu cümle üzerine, işkence görmüş, el ve ayakları zincirli Yanoşık başını gururla kaldırarak, kontu şu yanıtı verir: “Ben giderim, benim yerime krallığımda sürdüreceğim başkaları gelir. Sen halkı ezdiğin sürece, benim gibi başkaları da, hep doğacaktır.” Romanda idam anı anlatılmıyor ama, son cildin kapağı, okurlarında herhangi bir şüphe bırakmayacak kadar net ve açıktır. Kwiatkowski’nin yedi küçük kitapçıktan oluşan romanının sonu, gerçek bir olayla noktalanır. Olay şudur: Yanoşık ve iki arkadaşı darağacına çekildikleri anda, kontu yeni ve şaşırtıcı bir haber ulaştırır: “Taşrada genç bir oğlan eşkiyaları toplayıp yeni bir çete kurmuş ve soygunlara başlamıştır!”

Polonya Şiirinde Jan Kasprovicz;

Jan Kasprovicz Şiirinde Yanoşık Motifi

Yanoşık motifinin, şiirimizde, 19. yüzyılın sonlarına doğru yer almaya başladığına yukarıda değinmiştim (Bkz. 8’nci dipnot). Polonya edebiyatının, sembolizm ve dekadantizm akımı temsilcisi iki büyük yazarı vardır. Biri, şair ve yazar Tetmajer (adı, az önce değinmiş olduğumuz üç roman yazarı arasında da geçmiştir), ikincisi, adı en önemli şairlerimiz arasında ilk sırayı alan Jan Kasprovicz (1860-1926)’dır. Kasprovicz, şiirlerinde doğayı ve özellikle dağların sert doğasını ustaca kullanırken; birkaç şiirinde de konu, Yanoşık’tir.

Bu yöndeki şiirlerini bir öykü bütünselliği içerisinde değerlendiren ve çalışmalarına da *Yanoşik Efsanelerinden* başlığını kullanan şairimizin şiirleri, halk arasında yaşatılan Yanoşik efsanelerinden beslenmiş şiirlerdir.

Kasprowicz, edebî bir dille yazdığı dörtlüklerden oluşmuş eserine, otantik halk türkülerinden alarak serpiştirdiği alıntılarıyla dikkat çekici bir canlılık ve ritim kazandırır. Kasprowicz'i bu çalışması ile ele alan bir araştırma, şiirlerindeki bu ritmi ve havayı, Karpat bölgemize özgün 'Zbojnicki' (yani, "Eşkiyalı") adlı halk oyununa benzetir.⁹ Araştırmacının, 'Zbojnicki'ye benzettiği birkaç dörtlüğü örnek olarak aktarmadan önce, şairin, ilginç bir düşünsel yaklaşımına değinmek istiyorum. Bu düşünsel yaklaşıma, Yanoşik'le ilgili yazılmış başka hiçbir eserde tanık olmak mümkün değildir. Kasprowicz, bir şiirinde Yanoşik'in doğumunu anlatırken Kutsal Kitap İncil'e ve İncil'deki Hz.İsa'nın doğum olayına göndermede bulunur. Bilindiği gibi, rivayetlere göre Meryem Ana'nın doğum vakti geldiği zaman hiç kimse onu evine almak istemediğinden, Meryem Ana bir ahır bularak İsa'yı hayvanlar arasında doğurur ve bebeği de bir yemliğin içerisine yatırır. Yeni doğan bebeği gören ve ona selâm veren ilk mahlûklar, hayvanlar olur; sonra da, çok basit hediyelerle ahıra gelen fakir çobanlar... Şair, kendi düş dünyasından hareketle Yanoşik'in doğumunu da bu olaya benzeterek, şiirini şöyle yazar: "Herkesçe bilinen bir şeydir / İnsanlar, farklı şartlarda doğarlar / Kimileri, kocaman mülkler arasında / Kimileri kocaman zorluklarda // Bazıları saray, şatolarda / Bazılarıysa ahırlarda / Efendi olacak bazıları / Bazıları da hizmetçi // Bizim Yanoşik'e dair / Eski bir rivayet diyor ki / Yaylada gördü bu dünyayı / Ulu köknar ormanında // Bütün yıldızlar parladı / Parladı bütün semalar / Çobanlar bebeğe giderken / Bir dilim ekmek ve yağla" (Kasprowicz, 1930: 59-60).

Jan Kasprowicz'in şiirleri kadar güçlü olmamasına karşın, Yanoşik'le ilgili bir diğer kitap da, Nedza-Kubinieć (1897-1960) isimli yazarın nazım diliyle yazdığı ve *Dünyayı düzeltmek isteyen bir eşkiyanın epopesi: Yanoşik* başlığını kullandığı kitabıdır. Kitap, 1949 yılında yazıldı.¹⁰ Bu kitabın kayda değer tek yanı, ele aldığı tarihî olaylarla otantik halk şarkılarını metinde kullanmasıdır. Kitapta sunulan ve Slovakya'da da bilinen bu halk şarkılarından biri şöyle der: "Hey, Yanoşik! Kartal gibi gezerdin, kalpaklı / Bugünse senin yerin, en yüksek ağaçta / Hey, Yanoşik! Gezerdin belinde kılıçla / Bugünse soluyor güzelliğin zindanda / Hey, Yanoşik! Gezerdin yaldızlı çizmelerinle / Bugünse götürüleceksin cellatların ellerinde / Ve dağlara bakmana bile, izin vermeyecekler / Altın hayalleri kurardın orada, ateş önünde" (Nedza-Kubinieć, 1949: 109).

Yanoşik konulu yazılı eserler topluca incelendiği zaman, bu eserler içerisinde coğrafik adların çokça yer aldığı görülmektedir. Bu adlar arasında en fazla kullanılanları Mikulas, Liptov, Nowy Targ, Kryvan, Dunajec, Tatra'dır. Bunlar, Yanoşik eylemlerinin geçtiği Karpat bölgesindeki köy, kasaba, dağ ve nehirlerin gerçek isimleridir. Coğrafik adların kullanılmasını, yazarların eserlerine büyük bir 'gerçeklik' kazandırma isteği olarak değerlendirebiliriz. Sözüünü ettiğimiz

eserlerde tarihi olaylarla kişilerin yer alması da, doğal olarak, verilen eserin zeminini güçlendirmekte, inandırıcılığını artırmaktadır. Örneğin Kasprovicz, şiirlerinin birinde, o dönemin İmparatoriçesi olan Mariya Tereza'nın adına da şakacı bir üslupla yer vererek, şöyle yazar: "Mariya Tereza / İmparatoriçedir / Yine de ben, çobankızı / Tereza'cığımlı yeğlerim" (Kasprovicz, 1930: 61).

Yanoşık'ten 176 Yıl Sonra, Kıbrıs'ta Hasanbulli Kardeşlerin Öyküsü

Polonya ve Slovakya geleneğinde Yanoşık ne kadar ünlü bir eşkiya ve kahraman ise, Kıbrıs'ta da Hasanbulliler adıyla anılan üç kardeşin öyküsü, o kadar ünlüdür. Yanoşık'ın eşkiyalık öyküsü 1711-1713 yılları arasında yalnızca iki yıl sürerken; Hasanbulli kardeşlerin öyküsü 1887-1896 yılları arası olmak üzere, dokuz yıl sürer. Yanoşık'le Hasanbulliler arasındaki zaman farkı, 176 yıldır.

Yanoşık'ten 176 yıl sonra Kıbrıs'ta başlayan Hasanbulliler'in öyküsü, İngiliz'in Kıbrıs'ta egemen olduğu dönemde yaşanır. Kimi yazar ve araştırmacılar onların 'kahraman' olduklarını savunurlarken, kimileri de 'eşkiya' olduklarını vurgular. Hasanbulli kardeşlerden kimi İngiliz zaptiyeleri ile girdikleri silâhli çatışmalarda vurularak öldürülür, kimi darağacında asılarak. Tıpkı, Slovakya asıllı Yuray Yanoşık ve arkadaşları gibi.

Hasanbulliler hikâyesinin başlıca kahramanları, üç kardeş: 'Bulli' lâkabı verilen büyük kardeş Hasan Ahmet, 'Kaymakam' lâkabı takılan ortanca kardeş Mehmet Ahmet ve 'Kavunis' lâkabıyla bilinen küçük kardeş, Hüseyin Ahmet. Üçü de, tarihe 'Hasanbulliler' adıyla geçtiler. Hasanbulliler olayı 1887 yılında Baf bölgesinde başlar. Yirmi yaşlarındaki Hasan Ahmet Bulli, haksız yere çarptırıldığı bir mahkûmiyet cezasını çekmek için hapisaneyeye götürülürken zaptiyelerin elinden kaçır ve dağlara sığınarak kanun kaçağı olur. Bu kaçak eşkiya yaşamı on sekiz ay sürer ve Kasım 1888'de yakalanarak ölüm cezasına çarptırılır, ancak cezası ömür boyu hapse çevrilir. 'Hasanbulliler olayı' bu yerde bitmez. Altı yıl sonra, Aralık 1894'te, bu kez Hasan Ahmet Bulli'nin iki kardeşi suç işlerler. Olay, bir Rum-Türk kavgasıyla başlar ve sebebi de bir kadındır. Kavgada bir Rum öldürülünce, iki kardeş bu cinayetle suçlanır ve İngiliz zaptiyelerinin eline düşmemek için, tek kurtuluş yolu olarak gördükleri dağa çıkarlar. Böylece, 22 yaşındaki Kaymakam ve 18 yaşındaki Kavunis, iki yıl sürecek olan eşkiyalığa başlarlar. İki kardeşin ünü çabuk yayılır ve birçok kişi de aralarına katılınca, çete oldukça güçlenir. Çete, dağdan dağa, köyden köye dolaşarak ve halk arasında güvenilir dostlardan yardım, barınak, yemek, içki alarak, iki yıl boyunca zaptiyelerin sürekli kuşatmalarından başarıyla kurtulur, yasadışı yaşamına devam eder. Bu arada, hapiste bulunan büyük kardeşleri Hasan Ahmet Bulli de çeteye katılmak için yattığı hapisneden kaçma çabasında bulunur, ancak başarılı olamaz ve zaptiyeler tarafından vurularak öldürülür.

Hasanbulliler'in iki yıl süren dağ eşkiyalıkları birçok cinayet, kanlı çatışma, işret, eğlence, evli ya da bekâr kadınları dağa kaçırarak ırzlarına geçmek gibi büyük suçlarla sürüp gitti. Çete, İngiliz Yönetimi'ni o kadar çok meşgul etti ki, bu meşguliyet zaman içerisinde İngiliz Yönetimi'nin prestij meselesi oldu. Yönetim, Hasanbulliler'in başına, ölü ya da diri getirene, ya da yerlerini ihbar ederek yakalanmalarına yardım edecek olanlara 100 lira ödül koydu. Ancak, bu para ödülüne rağmen Hasanbulliler çetesi yine de yakalanamadı. Bunun nedenleri arasında, bir yanda köylülerin çeteden korkmaları, diğer yanda da, çetenin, sömürgeci İngiliz Yönetimine karşı isyan etmesinden duyulan "milliyetçi" duygular vardı. Aslında, adı birer suçlu olan ve dağa çıkmalarının temel nedenleri de işlemiş oldukları adı suçları olmasına karşın Hasanbulliler, giderek, "İngiliz'e kurşun atan özgürlükçü kahramanlar" şeklinde kabul görmeye de başladılar ki, bu görüşteki köylüler Hasanbullileri korumaya ve onları her türlü gelişmeden haberdar ederek önlem almalarını, zaptiyelerden kaçarak saklanmalarını sağladılar.

Ancak, Hasanbulliler'in yakalanması da, yine halkın içinden yapılan şikâyetlerle oldu. Çünkü Hasanbulliler'in aslında birer 'kahraman' değil, adı suçlular olduklarına ve yaptıkları eşkiyalıklarının cezasını mutlaka ödemeleri gerektiğine inananlar da çoğunlukta idi. Sonuçta, bir ihbarı değerlendiren zaptiyeler, 1896 yılının Şubat ayında, saklandıkları yerde Hasanbulliler'i kuşatarak, çatıştı. Kardeşlerden Kavunis, bu çatışmada vurulup öldürülürken, yakalanan Kaymakam da yargılanarak idama mahkûm edilir ve asılır.

Yanıtı Tartışmalı Bir Soru: "Hasanbulliler Eşkiya mı? Kahraman mı?"

Yuray Yanoşık'in Polonya halk kültürünü, edebiyatını ve diğer sanat dallarını yüzyıllardan günümüze etkilediği gibi, Hasanbulliler de, Yuray Yanoşık motiflerinin zenginliği kadar olmasa bile, Kıbrıs halk edebiyatında çok erken görüldü. İlginçtir, Hasanbulliler Türk olmalarına karşın, bu eşkiyaların destan ve şiiirleri, önce, adanın Rum halk ozanları tarafından yazıldı. Halkbilim araştırmacısı Oğuz Yorgancıoğlu, bu konuda şöyle yazar: "Hasanbulliler'in kaçaklık dönemlerinde ve idam edildikleri günlerde Rumca pek çok şiiirler söylendi. Küçükken yaşlı akrabalarımın duyduğum kadarıyla beş veya altı Rumca destan vardı. Bazı insanlar panayırlarda, ellerinde deste deste basılı olarak gezip, satarlardı. /.../ Böylece o destanlar halk arasına yayılmış olurdu. Hafızası güçlü olanlar bunları ezberler, uygun günlerde okurlardı. Türklerden de bu Rumca destanları ezberleyenler çoktu. Türklerin destan yazarları azdı. Söyleyenlerin bir kısmı da Rumca söylüyordu. Bu, toplumun sahipsiz oluşundandı. Türkçe söylenip yazıya dökülen destanları yalnızca (Şehir'de) Lefkoşa'da, Cuma Pazarı'nda bulmak mümkündü" (Yorgancıoğlu, 2001).

Görüldüğü gibi, bir destanın unutulmayıp günümüze değin ulaşması biraz şans ve biraz da tesadüfe bağlı olarak mümkün olabildi. Geçmiş yıllarda arşiv tutma bilinci yerleşmemiş olduğundan, ne yazık ki Hasanbulliler'e dair yazılan destanlardan ancak ikisi korunabildi. Bunlardan biri Rumca, diğeri Türkçe yazılmış destanlardır. Elde edilen bilgilere göre ilk yazılan *Hasanbulli Destanı*, Rum halk ozanı Hristodulos Çapura¹¹ tarafından kaleme alındı ve küçük bir broşür olarak yayımlandı. Ayrıntılarına aşağıda değineceğimiz ilk Türkçe destan ise, Çapura'nın destanından yaklaşık on yıl sonra yazıldı ve yayımlandı.

Türkçe ve Rumca yazılan Hasanbulli destanlarındaki öykü aynı olaylardan ve insanlardan alınmakla birlikte, destanlar arasındaki en belirgin ayrılık, 'kahraman mı?' yoksa 'eşkiya mı?' olduklarına ilişkindir. Rumca destan, Hasanbulliler'in dağdaki etkinliklerini ve yasadışılıklarını anlatırken, onların çok akıllı, çok hızlı ve hareketli olduklarını "Hasanbulliler Hasanbulliler uçardı kuşlar gibi / Her gün giyerlerdi urubalar değişik / Bir gün Türk gibi, Rum gibi de öbür gün" dizeleriyle vurgular, fakat bu yetenekleri yanında da onları 'kötü haydutlar' olarak gösterir. Örnek olarak, bir Türk kadınına kaçırışlarını, "Kocasıyla yatırdı, kaptılar da, gittiler" ve "Neredeyse öldürdüler fukara kocasını" dizeleriyle dile getirdikten sonra, "Üstünden geçerler sırayla nöbetleşe / Kim soracak ona, desin derdini kime / Giderdi üstünden kan, sanırdın sanki çeşme" dizeleri ile kadına topluca tecavüz etmeleri de özellikle vurgulanır. Aynı anlatım, bir papazın kızının kaçırılışı bölümünde şu çarpıcı dizelerle anlatılır: "Üç azgın canavar ansızın eve girdiler / Alıp götürdüler sabahı ettiler başka yerde / Terkedilmiş bir mandırada, ıssız bir kulübede / Neredeyse öldürdüler memelerini yırttılar / Kim duysa ağlar felâket geldi papaza / Bir güzel kıızı vardı hem de nişanlı idi / Keşke anası onu daha önce gömeydi / Şahane bir şeydi bu, kız deyip da geçmeyin / Varvara idi adı, nişanlısı Moisi idi / Daha iyi olurdu kelleleri gitseydi".

Türkçe destanda ise gerek Türk, gerek Rum kadınlarının zorla dağa kaçırılmaları normal, sıradan olaylarmış gibi ele alınır ve "Feride'yi o gün elde ederler" veya "Kızları oradan alıp kaçarlar / Pembe Mulla'yı zorla çalarlar" veya "Hem Theora'yı beraber aldılar" şeklinde hiçbir insani öfke taşımayan anlatımlarla aktarırlarken, diğer cinayetleri de yine, şu haklı nedenlere dayandırılır: "Yapma etme dünyasıdır bu dünya", "Hüseyin der, müzevirlik ederler / Lâkin hepsi de böyle giderler", "Cüce Yanni düştü yere boydan boya / Al bre müzevir benden de caba" dizelerinde olduğu gibi.

Yine Rumca destanda, Hasanbulliler olayının İngiliz Yönetimi'ne karşı bir tepki ya da başkaldırı olduğu yönünde herhangi bir anlatım yoktur. Tersine, yukarıda da örneklediğimiz gibi Hasanbulliler 'canavarlar', 'vahşi haydutlar' olarak anlatılırlarken; *Hasanbulliler Destanı*'nı İngiliz yönetimine karşı direniş perspektifinden inceleyen İsmail Bozkurt, İngiliz yönetiminin, kısaca 'İngiliz' kelimesiyle yedi ayrı yerde anıldığını belirtir ve Hasanbulliler'in İngilizlere başkaldırdığı görüşüne şu dizelerle dikkat çeker: "Talha'nın garazı vardı bize / Hileyle verdi bizi İngilizize", "Kör ol Talha sen kıydın canımıza / İngiliz eli

soktun kanımıza”; “Öldüm teslim olmadım İngiliz’e”, “Mümkün değildir bırakalım bunu biz / Mahvedecek olsa bizi İngiliz”; “Sönsün İngiliz’in ocağı”; “Düştüler İngiliz’in damına (dolabına)”, “Asacaklar bizi asla medet yok / İngiliz derler bunda merhamet yok” (Bozkurt, 1998: 37-38).

Temel ayrılıklarına ve zıtlıklarına karşılaştırmalı örneklerle dikkat çektiğim her iki destanda da görüldüğü gibi, destanların yazılış nedenleri aynı hayat öyküsünden beslenmelerine karşın, öykü kahramanlarının okura sunulan karakter yapıları ortak bir noktada buluşmamaktadır. Rumca destanda ‘haydut’ oldukları apaçık vurgulanan Hasanbulliler’e, Türkçe destanda, doğrudan doğruya değilse de, dolaylı olarak ‘kahraman’ bir kimlik kazandırılma yönüne gidilmiştir. Ancak, şu ayrıntı da dikkat çekicidir: Türkçe destanda yazar, karakterlerini, yer yer İngiliz baskısına atıfta bulunarak ‘kahramanlaştırmak’ istemişse de, bu isteğinin üzerine ısrarlı bir gidiş yapmamış, gelecek kuşaklara adil ve sorgulayıcı aralık bir kapı bırakmıştır.

Sonuç olarak; gerek Kıbrıs’ta yaşamış Hasanbulli kardeşler, gerekse Karpat Dağları’nda efsanelere dönüşmüş Yuray Yanoşık’in yaşamları aynı trajedi ile son bulsa da, aradan geçen yüzyıllar onları unutturmamış, eşkiyalıklarına karşın ölümsüzleştirmiştir. Bu ölümsüzlük, gazeteci-yazar Bülent Fevzioğlu ile Ahmet Karaman’ın Hasanbulliler üzerine yapmış oldukları ortak bir araştırma dizi yazıda şu sözlerle vurgulanır: “Bir ulu çınar gibi yüz yıla ulaşmış, yorgun, ama yaşanmış bir öykü... Yüz yıla ulaşmış gövdesel yorgunluğuna rağmen öykümüz, hâlâ kuşaktan kuşağa aktarılmakta, bilinmekte ve genç tiyatrocularımız tarafından oyunlaştırılarak sahnelenmektedir” (Fevzioğlu - Karaman, 1990: 4). Oğuz Yorgancıoğlu ise, Hasanbulli fenomenini şöyle açıklar: “Tüm ada nüfusunun 14.000 olduğu o günlerde, 50’ye yakın adam öldüren, Türk-Rum tüm yöre halkının titrediği, sonradan Türklük şuurunu okşayan bu insanların yanlış da olsa davranışları, muhakkak ki etkili olacaktı. Nitekim öyle oldu. Ya oğullara ‘korkusuz olsunlar!’ dileğiyle ‘Hasanbulli’ adı kondu, ya da çok cesur ve süratli hareket edenlere, karda yürüyüp izini belli etmeyenlere ‘Hasanbulli’ lâkabı verildi. İsimlerle ilgili araştırma yaparken, Karpaz yarımadası dışındaki tüm kazalarda ‘Hasanbulli’ ismine rastlanmıştır” (Yorgancıoğlu, a.g.e.).

Disiplinlerarası Karşılaştırma Metodunda Yanoşık ve Hasanbulliler Motifleri

Yanoşık motifini, Polonya kültürü güzel sanatları içerisinde topluca düşündüğümüz zaman, akla ilk gelen isim, Varşova Güzel Sanatlar Akademisi profesörü Wladyslaw Skoczylas (1883-1934) oluyor. Gravür sanatının Polonya’daki en büyük ustası olan Skoczylas, yaşadığı dönemin ‘edebiyatta ve sanatta halkçılık modası’na uymuş ve eserlerinde, başta Karpatlar olmak üzere, halk motiflerinin pek çok özgünlüklerini başarıyla kullanmıştır. En çok sevdiği teknik, ahşap üzerine gravür idi. Bu teknikle ürettiği özelde Yanoşık, genelde

‘eşkiya’ konulu eserleri, onun en ünlü çalışmalarındandır. Halk kökenli anonim sanatlardan ilham alan ve sanatsal ürünlerinin (yağlıboya resimlerinde de bu anonim motifleri kullanmıştır) hemen hepsini bu köklerden besleyen profesör Skoczylas, akademik bir ünvana sahip olmasına karşın, çalışmalarında kullandığı halk metotlarından hiçbir zaman rahatsızlık duymadığını dile getirmekten de çekinmemiştir.

Yanoşık motifli kilim projesinin yaratıcısı da olan Skoczylas’ın en ünlü gravürlerinden olan ‘Eşkiyaların Dansetmesi’ (Şekil 1), ‘Eşkiyaların Yürüyüşü’ ve ‘Yanoşık’ın İsmi Hiç Kaybolmaz’ yazısını içeren ‘Yanoşık’ (Şekil 2) başlıklı eserlerine, **Etker Bölümü**’nde yer verilmiştir.

[**Cam Üzerine Resimler**] 19’ncü yüzyıla ait resim tekniğinin en popüler olanı, cam üzerine yapılan resimlerdi. Bu klasik anlamda resim yapma tekniğini ters-yüz eden bir teknikti. Sanatçı, resmini camın arka yüzünde yaratmaya başlar ve çizdiği şekillerini ters bir sıra ile boyamak zorundaydı. Bu sanat, Ortaçağda İtalya, Fransa ve Almanya’da oldukça popülerdi. Sonra Karpatlar bölgesine geçerek Polonya, Slovakya ve Romanya’da oldukça yaygın bir halk sanatı tekniği oldu. Cam üzerine resim sanatıyla özellikle köy kadınları uğraşır ve ilk konularını da dinsel motifler olarak Hz. İsa, Meryem Ana ve azizlerin hayatları oluştururdu. Ancak bu dini motifler, yüz yılı aşkın bir süre sonra yerini, 19’ncü yüzyılın ortalarına doğru Yanoşık’e ve onun trajik hayatıyla ilgili temalara bırakarak, çok daha fazla popüler oldu (Şekil 3).

Bu resimlerin yapılış tarihlerini, Yanoşık ve yandaşlarının giysileriyle silâh türlerinden kolaylıkla anlayabiliriz. Eski köy evlerinin vazgeçilmez görsel sanatlarından olan ‘cam üzerine resim’ler, evlerin en uygun yerlerini süslemekteydi. En ilginç olan yanı ise, yan yana dizilmiş birden fazla dinsel motiflerin karşı duvarında ya bir çiçek, ya bir ‘Eşkiya Yanoşık’ resminin de yer almasıydı. Ne yazık ki, 20’nci yüzyılda gelişen ve yaygınlaşan sanayileşme kaçınılmaz olarak köylerimize de ulaşırken, beraberinde, son derece bayağı ve birbirinin kopyası olan fabrika ürünü resimleri çok daha ucuza getirirken; o el emeği, göz nuru ‘cam üzerine resimler’ yavaş yavaş azalmaya ve giderek kaybolmaya başladı. Günümüzde, yalnızca turistler için ve çok az sayıda üretilebilen bu özgün resimlerin antik örnekleri ise, artık etnografik müzelerde görülebilmektedir.

Yanoşık; Polonya kültürünün geçmiş yıllarında bir el sanatı örneğinde renk, çizgi ve yorum olarak müzelerimizde yer alırken, günümüzdeki canlılığını da, hayatın çeşitli alanlarında hâlâ korumaktadır. Bu canlılığını, günümüzden birkaç değinme ile şöyle özetleyebiliriz :

1) Polonyalı ünlü film yönetmeni Jerzy Passendorfer, 1972-1973 yılları içerisinde, Yanoşık’ın hayatını ele alan on iki bölümlük bir televizyon dizisi çekti. Ülke genelinde büyük ilgi gören dizi, o günlerde en çok izlenenler arasında ilk sırayı aldı. Film, ağır bir dramayla değil, alaycı olmayan, fakat espritüel bir anlatımla sunulurken, tarihsel gerçekliğe önem verildi. Dizide rol alan oyuncular,

komedi filmleriyle bilinen ve sevilen ünlü, başarılı oyuncular. 7'den 70'e her izleyicinin ilgi odağı olan bu dizi film, daha sonraki yıllarda da ekranlara geldiği gibi, geçtiğimiz 2004 yılı içerisinde de yine televizyonda yayımlanmıştır. Görmüş olduğu ilgi, aynı yoğunlukta idi. Bu yoğun ve eskimeyen ilginin nedeni, hazırlanan senaryonun üç yüz yıllık bir halk kültüründen (masallar, ağıtlar, efsaneler, türküler) yararlanmış olması, gerçeküstü söylenceleri ciddiye almaması, realist davranması idi.

2) Yanoşik, 2003 yılı içerisinde gerçekleştirilen bir ortaokul bitirme sınavında, eşkiya motifli karikatürü ile yer aldı. Polonya Dili ve Edebiyatı Sınavında, öğrencilerin, okudukları metni anlayabilme yeteneklerini inceleyen bir parça vardı. Bu parça, Yanoşik efsanesinden seçilmiş bir alıntı idi ve öğrencilere seçilen parçayla ilgili çeşitli sorular soruldu. Test sorularını desteklemek için, Yanoşik konulu karikatürlerden birine de, okuma parçası yanında yer verilmişti (Şekil 4).

3) İlginçtir, Polonya'da Yanoşik adı, kâğıt oyunlarındaki 'Joker' gibidir. Herkes, kendi ihtiyacına göre bu adı kullanmakta ve istediği hedefe de varabilmektedir. Örneğin, Krakov şehrinde çıkan 'Dziennik Polski' gazetesinde yayımlanan iki ayrı makale bu 'Joker' benzetmemizle örtüşmektedir. Gazete, 23 Eylül 2004 tarihli sayısında *Yanoşik'in Öğrencileri* başlıklı bir makale yayımlar. Makale, doğrudan Yanoşik'i anlatmamakla beraber, Yanoşik'in zenginlerden aldığı fakirlere dağıtması eylemlerine göndermede bulunur. Gönderme şudur: Makalenin yayımlandığı günlerde, parlamentoda yeni bir teklif tartışılmaktaydı. Teklif, devletin bozulan bütçesi ve aranan yeni vergi yollarıyla ilgiliydi. Ortaya atılan öneriye göre, devlet, yeni vergi sistemini yalnızca çok zengin vatandaşlara uygulayacak ve onlardan, yıllık gelirlerinin yarısını talep edecekti. Yalnızca zenginlere yönelik ve çok yüksek miktardaki bu vergi teklifinin değerlendirildiği makalede şu cümleler yer alır: "Kuşkusuz, bizim Meclis vekillerinin bir yeni putu vardır. İsmi: Yanoşik – bizim dağlarımızın kahramanı. Belli ki Meclis salonunda, Yanoşik'i taklit etmek isteyen kalabalık bir grup oturmakta. Vekiller, zengin vatandaşlarımızdan kazançlarının yarısını almak ve bu şekilde de çaldıkları paraları fakir olanlara geri vermek istemektedirler."

Bu makalenin yayımlanmasından yaklaşık bir ay sonra (18.10.2004), gazetede şu başlık kullanılır: *Vergi Dairesi, Yanoşik gibidir*. Bu makalede ise, vergi dairesinin yasal kuralları çiğnemesinden doğan adaletsiz davranışı ele alınmakta ve Polonya'da iş yeri kuran Çin uyruklu yatırımcılara vergi müfettişlerinin verdiği rahatsızlıklar anlatılmaktadır. Vergi müfettişlerinin, yalnızca yabancı yatırımcıların defterlerini didik didik ettiklerinin yazıldığı makalede, banka hesapları ve diğer işletme kayıtları tamam olmasına karşın, yapılan bu davranışlar şiddetle eleştirilmektedir. Yasaların herkese karşı adil uygulanması gerekliliğinin vurgulandığı makalede, vergi dairesi ile müfettişlerinin, Yanoşik gibi 'kanun dışı eylem' yaptığina atıfta bulunulur.

4) Günümüzde Yanoşık motifinin değerlendirildiği en yeni örnek, ‘Harnas’ adlı üründür. Bira sanayimizin son iki yıldır piyasaya sürdüğü ve çok popüler bir şekilde sevilip tüketilen bu bira, “Eşkiya” (Harnas) adını taşımaktadır. Ürün, doğrudan Yanoşık adını taşımamakla birlikte, şişe ve kutu üzerinde yer alan Harnas (Eşkiya) etiketi, hiç tereddütsüz, hemen Yanoşık’i çağrıştırmaktadır. Belli ki, etiket ve TV reklâm projesini hazırlayan sanatçı, bilinçaltımızda varolan Yanoşık motifini çok iyi kullanmıştır. Çünkü, ürün yeni olmakla birlikte hem satış pazarını çok hızlı genişletmiş, hem TV reklâm filmlerimiz çok kötü ve sinir bozucu olduklarından izlenilmezlerken, animasyon tekniğiyle kurgulanan Yanoşık motifli bu ürünün reklâmı beğeni görek, sempatik bulunmuştur.

Kıbrıs Türk-Rum kültür ve yazın ürünleri içerisinde görülen Hasanbulliler motifi ise, 1892 yılına tarihlenmektedir. Dr. Servet Sami Dedeçay’ın (1987: 81-90) araştırmalarına göre Çapura, Hasanbulliler’e ait ilk destanını, henüz onların dağlarda yaşadıkları 1892 yılında yazdı.¹² Hasanbulliler’in etkinlik gösterdikleri Baf bölgesinden olan Çapura, destanını, konuyla ilgili olaylar henüz tazeiken, gerçeğe en yakın bilgilerle yazdı. Destan; Türk ve Rum halkları arasında o kadar büyük ilgi gördü ki, ilk baskısı 8 sayfa olarak yayımlanırken, Hasanbulliler olayının sona erdirildiği 1896 yılında ozanı tarafından genişletildi ve bu kez 14 sayfa olarak yeniden yayımlandı.¹³ İdam sonrasında daha da büyük ilgi gören genişletilmiş destan, bir hafta sonra, bir başka matbaada tekrar basıldı.¹⁴ Çapura’nın elden ele dolaşan bu ünlü destanı en son, diğer şiirleriyle birlikte, toplu olarak 1933 yılında yayımlanmıştır.¹⁵

Çapura’dan sonra Hasanbulliler üzerine destan ya da türkü yazar diğer iki Rum halk ozanı ise Konstantin Filippu¹⁶ ile Kiriako Papadopulu¹⁷ oldu. Rum halk ozanlarının bu destan ve türkülerinden yıllar sonra, Güney Kıbrıs’ta çevrilen bir sinema filmine de konu olan Hasanbulliler’in, bu filmde ‘Haydut’ olarak gösterildiklerine dikkat çekilirken (Bozkurt, 2000), Güney Kıbrıs’ta İngilizce olarak yayımlanan *The Cyprus Weekly* gazetesi de Hasanbullileri, Amerikalıların kitaplara, filmlere konu olmuş ünlü haydutu Jesse James’e benzetir.¹⁸

Bu bilgiler yanında, Güney Kıbrıs’ta yayımlanan iki kitaba daha değinmemiz gerekiyor. Bu kitaplardan ilki 1938 tarihli olup, Hasanbulliler’in faaliyet gösterdikleri Baf bölgesi polis komutanlarından Kareklas’ın, resmi belgelere dayalı *The Criminal Activities of Hasan Poulia* [Hasanbullilerin Ağır Suç Eylemleri] adlı kitabıdır. Bu kitap, ilk yayımlanışından 63 yıl sonra Türkçe’ye de çevrilerek yayımlanmıştır (Bkz: Demiryürek, 2001). Kareklas’tan sonra Güney Kıbrıs’ta yayımlanan ikinci kitap, Machlouzarides’in *Criminality in Cyprus* [Kıbrıs’ta Ağır Suçlar] (Machlouzarides, P. Book 1, Period Up To 1900, Nicosia 1973) adlı kitabıdır.

1910’lu yılların başında Türkçe olarak yazılan ve günümüze değin ulaşan *Hasanbulliler Destanı*’nın yazarı konusunda ise, çok farklı görüşler öne sürülmektedir. Toplamı 398 dizeden oluşan Türkçe *Hasanbulliler Destanı*’nın yazarı için Gülğün Serdar, Ahmet Babacan; Harid Fedai, Dr. Hafız Cemal; Oğuz

Yorgancıoğlu, Ahmet Tefik Efendi; Mustafa Gökçeoğlu, destan okuyucusu Aynalı'nın adını vermektedirler. Bu karmaşa içerisinde destanın, anonimleştiğini söyleyebiliriz.

Yazarı üzerinde çeşitli görüşlerin öne sürüldüğü Türkçe *Hasanbulliler Destanı*'nın 8 sayfalık küçük bir fasikül olarak (1910'lu yıllar) yayımlanmasından sonra, ikinci kez, 1963 tarihli *Devrim* (Mapolar-Türkbileği: 1963) gazetesinde ve destan okuyucusu Aynalı ile yapılan bir röportaj çerçevesinde yayımlandı. Bu destanı en iyi bilen ve ezbere okuyan tek kişi, destan okuyucusu Aynalı idi. İlk yazıldığı ve unutulmaya başlandığı tarihten elli yıl sonra *Devrim* gazetesinde yeniden gün ışığına çıkan *Hasanbulliler Destanı*, buradan, 1977 yılında ilk sayısını yayımlayan *Kaynak* (Serdar: 1977) dergisinin sayfaları arasına taşındı. Destanın ikinci bir yayında yer alması, onu, zaman içerisinde unutulup kaybolmaktan kurtardı ki; gazete ve dergiden sonra ilk kez bir kitapta, Yorgancıoğlu'nun (1980) eserinde değerlendirildi.

Okurlarına ulaştıkça yeniden yaşamaya ve Kıbrıslı Türklerin yeni yeni yeşermeye başlayan halkbilim çalışmalarında benzer destanların araştırılmalarına da rehber niteliği kazanan Hasanbulliler öyküsü ile destanı, günümüze gelinceye değin, farklı boyutlarıyla ele alınarak başkaca kitaplara da taşındı. Emekli polis Altay Sayıl (1985) belgelere dayalı suç unsurlarını ortaya çıkarırken, Haşmet Gürkan (1986) ilk kez, Hasanbulli kardeşlerin yaşam öykülerini araştırıp yayımladı.

Aynı konuyu ele alan Yaşar İsmailoğlu (1989) kitabına farklı bir içerik kazandırır ve ilk kez hem Rum halk ozanı Çapura'nın destanını hem Aynalı tarafından okunan Türkçe destanı birlikte sunar. Bu iki destan yanında, kitapta, Kareklas'ın polis raporu ile İsmailoğlu'nun renklendirdiği kimi resim ve gravürler de günümüze aktarılır. Resim ve gravürler, Kıbrıs yaşamının geçmiş yüzyılına ışık tutan belgelerdir.

Türkçe ve Rumca destan varyantları Gülgün Serdar (1977), Mustafa Gökçeoğlu (1993) ve Bülent Fevzioglu - Suna Atun (2002) tarafından yayımlanan kitaplarda da güncelliğini korurken; bazen bir bildiri, bazen bir makale olarak da değerlendirilmiştir.

Nazemin Gelen (1980) ve Bekir Kara imzalı iki kitap ise, Hasanbulliler olayını çok farklı boyutlarla değerlendirir. Daha da önemlisi, her iki yazar, Hasanbulliler olayına doğrudan karışanlardan birkaç nesil sonra gelen "torunlar" olma özelliğine sahiptirler. Ancak bu iki torundan biri olan bayan Nazemin Gelen, Hasanbulliler'i övgü ve rahmetle anarken; büyük dedesi Hasanbulliler tarafından vurularak öldürülen Bekir Kara ise, Kavunis adlı romanında cinayetler üzerinde durarak, Hasanbulliler'in yeniden yargılanmalarından yanadır.

Bu kitap yayınları dışında Hasanbulliler, ilk kez 1986 yılında bir tiyatro oyunu olarak sahneye taşındı. Kısa adı MET olan Maraş Emek Tiyatrosu oyuncular, gazeteci-yazar Kutlu Adalı'nın yazdığı Hasanbulliler ve Kel Hayrettin oyununu sahnelediler. İzleyicilerin büyük ilgisini gören oyun, Mağusa'daki gösterisinden

sonra turneye çıkarak, Kıbrıslı Türklerin yoğunlukta yaşadıkları tüm büyük yerleşim birimlerinde aynı ilgi ve beğeniyle sahnelendi.

Hasanbulliler, ikinci kez Çağdaş Halk Dansları Topluluğu tarafından sahneye taşındı. Yukarıda değinilen Hasanbulliler ve Kel Hayrettin oyunu dışında çok daha geniş bir prodüksiyon ile ele alınan yeni Hasanbulliler oyununda 46 dansçı ve 12 müzisyen görev aldı. İki saatlik süreyle sahnelenen oyun; Kıbrıs Türk görsel sahne sanatlarına getirdiği çağdaş yorumu ve zengin kostümleriyle 2000 yılına damgasını vurmuş, gördüğü büyük ilgi üzerine, 2001 yılında da yeniden turneye çıkmıştır.

Hasanbulliler motifi, Kıbrıs Türk kültür ürünleri içerisinde, üç resim sanatçısının renk ve çizgileriyle de yorumlanmıştır. 3572 *MilKare* adlı ortak resim çalışmalarında Alper Susuzlu ve Mehmet Ulubatlı, Kıbrıs'ın tarih öncesinden 1980'li yıllara uzanan sürecini tuvale taşıdılar. 1 metre yüksekliği, 10 metre uzunluğu olan bu büyük panoramada Kıbrıs tarihinde iz bırakan olayları ve insanları anlatan sanatçılar, daha sonra Birleşmiş Milletlere armağan ettikleri eserleri üzerinde bir kesit olarak, Hasanbullilere de yer vermişlerdi.

Hasanbulliler, son olarak ressam Güner Pir'in tuvaline yansdı.¹⁹ Pir, *İngiliz İpi* adını verdiği bir dizi çalışmasında Dr. Behiç'le birlikte, Hasanbulliler'i de resimlerine taşımıştır. Hakan Çakmak, bu resimlerle ilgili şöyle yazar: "Pir'in son sergisinde, önceki dönemlerinde de kullandığı ve onun tipikliğini yansıttığına inandığımız Kıbrıs'ın yakın tarihine ilişkin notlar denebilecek çalışmalar var. "İngiliz İpi" başlığıyla sunulan bu çalışmalardan 'Hasanbulliler'le Dr. Behiç'in sonu hazin biten öykülerini, belgesel bir yaklaşım ve bir o kadar da plastik tatlarla oluşturan sanatçının buradaki en önemli malzemelerinden biri, kaligrafiyle birlikte fotoğraflardı. Hasanbulliler'le Dr. Behiç'in bilinen fotoğrafik yansımalarını, ince bir işçiliğin göstergesi olan hassas fırçasıyla bire bir tuvallerine yansıtıyor" (Çakmak, 2004: 21-22).

Eşkiya Yanoşık ve Hasanbulliler Neden Efsaneleşti ?

Halkların sosyal yaşamlarında yer almış kimi eşkiyalar ya da eşkiyalık olayları, tarihsel süreç içerisinde neden bir efsaneye dönüştürülür? Kurulu düzene ve onun yasalarına ters düşen, aile ve çevre ilişkilerinden koparak yasadışı ve tehlikeli yollara sapan bir insan, halkın gözünde neden kahramanlaşır? Daha da önemlisi, seçtiği yaşam biçimi nedeniyle hiçbir zaman örnek alınması mümkün olmaması gereken biri (ya da birileri); neden, en ağır cezalarla son bulan yaşamları sonrasında bir destan, bir ağıt, bir türkü olarak sosyal kültür tarihi içerisinde ölümsüzleşir – ölümsüzleştirilir? Yukarıdaki bu sorularımıza yanıt aradığımız zaman karşımıza iki olgu birden çıkmaktadır ki, bunlardan biri ekonomik, diğeri, siyasal nitelik içermektedir.

Hangi dil ve hangi din kültüründen olurlarsa olsunlar, eşkiya konulu destanlarla efsaneleri disiplinlerarası karşılaştırmalarla incelediğimiz zaman, söz

konusu kahramanların (!) bazı ortak özelliklerinin varlığına ulaşıyoruz. Bu özelliklerin başında, eşkiyalığa yönelmiş kişi ya da kişilerin, çocukluklarından başlayan ekonomik açmazlarıdır. Ekonomik yönden güçsüz bir ailenin çocuğu olarak hayata başlanmakta ve ciddi sorunlarla boğuşularak varoluş kavgası verilmektedir. Yaşanan çevre de yoksul olduğundan; büyüme çağında tanık olunanlar, yalnızca çaresizlik, bitmek bilmez zorluklar, sıkıntılar, yoksulluklar ve felâketlerdir. Olumsuz yaşam koşulları, insan faktörü yanında, yaşamak amacı ve aracı olan hayvanlarının erken ölümleriyle de giderek, önüne geçilmez bir öfkeye dönüşür. Öfke büyük, isyanlaşır. Büyüyen bu isyana karşı, sürekli olarak aranan sosyal adaletin bulunmayışı ya da ona ulaşamamak, yasadışılığı davetkâr kılar, hızlandırır.

Konuya ilişkin bilgi ve belgeler, yasadışılığın – eşkiyalığın bir anda alınmış kararlar değil, bir birikimler toplamı olduğunu gösterir. Sonuç yasadışılık – eşkiyalıksa, bu sonucu oluşturan nedenler de yoksulluk, çaresizlik, adaletsizlik ve bunları besleyen sosyal ve ekonomik kırılma noktalarıdır. Bu kırılma noktasında tutunulan tek gerçek; kişinin, bundan sonra, her ne şekilde olursa olsun, kendi adalet kurallarını kendisinin belirleyeceği fikrinde odaklaşır. Böyle bir fikrin eyleme geçirilmesi ise, kurulu düzenin hukuk anlayışında ya “yasadışılık”, ya “eşkiyalıktır”.

Eşkiyalık fenomeni; sosyal ve ekonomik nedenler kadar, devletin ve halkın siyasî durumuyla da yakından ilgilidir. Çeşitli halkların; kimi eski, kimi yeni dönemlerine ait eşkiya konulu destan ve efsanelerini karşılaştırdığımız zaman, siyasî nedenlerin de sebepler arasında olduğu, bu sebeplerin sözel ya da yazınsal aktarımlarda mutlaka yer aldığı ve bunun, destan kahramanlarını zaman ve mekân farklılıklarına rağmen bu ortak paydada buluşturduğu dikkat çeker. Nedeni, siyasal baskı altında bulunan halkların tarihten gelen ‘kahraman yaratma’ geleneğini bir kez daha harekete geçirmeleridir. Çünkü, bilindiği gibi halklar; sosyal, ekonomik ve siyasal dayatmalardan gelen büyük çöküntülerin baskısı altında ezildikçe, moral değer olarak sığınacağı, güç alacağı bir kahramana ihtiyaç duymakta ve bu kahramanını da koşullarının en uygun zemininde yaratmaktadır. Tıpkı, bildirimize konu olan Yuray Yanoşik ve Hasanbulliler gibi.

Yanoşik ve Hasanbulliler’in eşkiya olarak dağa çıktıkları yıllarda, her iki eşkiya grubunun da ülkeleri, başka devletlerin egemenliği altında idi. Bağımsız bir devletin özgür vatandaşları değillerdi. Yanoşik; Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun egemenliği altında bulunan Slovakya’da eşkiya olurken; Hasanbulliler, İngiliz İmparatorluğu’nun egemen olduğu Kıbrıs’ta eşkiya oldular.

Yanoşik, aradan geçen üç yüz yıl sonra bugün, yalnızca doğup büyüdüğü Slovakya’nın değil, Polonyalıların da kucakladığı bir halk kahramanıdır. Çünkü Polonya, bir başka devlet tarafından bağımsızlığına el konulmasının, Avrupa haritasından silinmesinin, özgürlük ve bağımsızlık için savaşımlara (Napolyon

Savaşları) katılmasının ve hatta ayaklanmanın ve ezilmenin ne olduğunu yaşadığı ve bildiği için, gerçek nedeni ne olursa olsun, silâhlanarak dağa çıkmış ve kurulu düzene kurşun atmış Yanoşık'ı bir eşkiya olarak değil, büyük bir kahraman olarak kabul eder. Ancak, Yanoşık'ın kahramanlığının kabulü konusunda, Polonyalılarla Slovaklar arasında ciddi bir ayrılık noktası vardır: Polonyalılar, Yanoşık'le ilgili yazmış oldukları halk şarkılarında ve diğer yazın ürünlerinde, onu ekonomik şartların ortaya çıkardığı bir sosyal savaşçı olarak kabul eder ve anlatırlarken; Slovaklar, Yanoşık'e daha milliyetçi temalarla yaklaşmakta ve onu, 'Macar ve Avusturya zaptiyelerine başkaldıran bir kahraman' kimliğinin siyasi fotoğrafı içerisinde bakmaktadırlar.

Hasanbulliler'e gelince; onların etkinlik yılları, yukarıda da değindiğimiz gibi Kıbrıs'ın İngiliz sömürge egemenliği altında olduğu yıllarda yaşandığı için, bazı çevrelerde ve bölgelerde 'sömürge yönetimine başkaldıran kahramanlar' şeklinde görülmesi şaşırtıcı olmamalıdır. "Bazı çevreler ve bölgeler" diyoruz, çünkü o yıllarda kitle haberleşme imkânları 'yok' denecek kadar sınırlı olduğundan, Hasanbulliler'in yaptıklarına dair bilgi ve duyular köyden köye değişmekte, farklılıklar göstermekteydi. Örneğin; evinden zorla kaçırılarak dağlara sürüklenen ve orada günlerce tecavüze uğrayan bir kızın köyünden Hasanbulliler'e bakışla, bir başka köyde, olayları yakından izlemeyen ve çetenin herhangi bir olumsuz davranışının tanığı olmayanların bakışları aynı değildi. Birinde, vahşete tanık olanların tepkileri öne çıkmaktaydı; diğerinde, bu adı suç nedeniyle İngiliz zaptiyeleriyle çatışmanın getirdiği 'kahramanlık' övgüsü. Bir başka deyimle, kaçırılarak tecavüze uğrayan kızın çığlıkları, sömürgeci bir ordunun silâh sesleri arasında kaybolup gittiğinden, haksız bir kahramanlaştırma öne çıkıyor, cezalandırılması gereken o adı suç ise ya hiç görülüyor, ya da görülse bile, arka plâna itiliyordu. Gerçek suçu arka plâna itme dürtüsü, zamanla milliyetçilik, vatanseverlik, özgürlük gibi fikirlerle de beslenmeye başlar. Sonuçta, zaptiyelerin kuşatmalarından başarıyla kurtulan, İngiliz yönetimini meşgul eden ve prestijini sarsan eşkiya, zaman zaman kahraman yaratmaya ihtiyaç duyan başka halklar gibi, kimi Kıbrıslı Türklerin gözünde de 'sömürge yönetimine başkaldırılmış' kahraman modelini alır.

Bu model konusunu ele alan İsmail Bozkurt, "1878'de, Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi başladıktan sonra Kıbrıs Türk destanlarında bir tür patlama oldu. Birçok destan ortaya çıktı. /.../ Bu destanlar değişik konulardadır; ancak özellikle 'başkaldırı ve kanun kaçağı' konulu destanların ağırlıkta olduğunu söyleyebiliriz" derken (Bozkurt, 1998: 35); Mustafa Gökçeoğlu da eşkiyanın efsaneleşmesi fenomenini şu cümleyle değerlendirir: "İngiliz'e kurşun sıkan her Türk, kahramandır" (Sadıkoğlu, 2000).

Yanoşık ve Hasanbulliler destanlarının millî bilinçteki yerlerini karşılaştırdığımız zaman, şu sonuca varabiliriz: Hasanbulliler motifi, Kıbrıslı Türklerin millî içerik taşıyan kimi eserlerine (destan ve tiyatro oyunu) konu olurken, İngiliz sömürge yönetimin şartlarını birlikte paylaştığı adadaşı Kıbrıslı

Rumlar arasında millî bir değer olarak kabul görmedi. Yanoşık motifi ise, Slovak halk edebiyatında millî başkaldırma konulu eserlerde kullanılırken, Polonya halk edebiyatı, bu motif bakımından millî unsurlara uzak kaldı. Tıpkı, Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumların bu noktada ayrıldıkları gibi... Burada, bir atasözümüzü hatırlatmak isterim. “Görüş noktası, bulunduğunuz noktaya bağlıdır”. Yani, insan nerede bulunuyorsa, makamı ve pozisyonu ne ise, görüş alanı da buna paraleldir.

Efsaneleşmeye neden olan ekonomik ve siyasî temel koşullarından öte başka nedenler demeti de vardır ki, biz bunları kısaca ‘psikolojik nedenler’ diye adlandırabiliriz. Halk, her olayı ve insanı destanlarına ve efsanelerine almaz. Halkın bir olayı ve insanı (ya da olaylarla insanları) destan ve efsanelerine alması, ona bu değeri lâıyk görmesi için, her şeyden önce olay ve kahramanının ölümle burun buruna dövüşen, ölüme korkusuzca göğüs açan ve bunun için yılmadan savaşan biri olması, adeta ölümle alay etmesi gerekmektedir. Bu tavır, kolay kabul edilebilir bir tavır olmadığından, halk, bu zor ve her an ölümün ucunda yaşayan insanlara karşı gizli bir saygı ve hayranlık duyar. Sonuçta, toplum psikolojisi içerisinde giderek yaygınlaşan bu saygı ve hayranlık önce sözel, ardından yazınsal olarak destan ve efsanelerde, şiir ve masallarda yer alarak bir kültür mirasına dönüşür.

Yanoşık ve Hasanbulliler’in yaşadıkları toplumların, birbirine oldukça benzeyen ekonomik sorunları vardı. Yanoşık döneminde, memleketi olan Karpat dağlarında hayat şartları ne kadar zorsa, halkı da o kadar yoksuldu. Yanoşık’ın öz vatani olan Slovakya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun tahtında oturan Habsburgların egemenliği altındaydı ve kaderine terk edilmiş bir yaşamın ortasındaydı.²⁰ Aynı yıllarda Polonya hür bir krallık devleti olmasına karşın, devletin yapısı feodal temellere dayandığından o da komşusu Slovak halkı gibi yoksulluklar içerisinde idi. Bu yoksulluktandır ki, Yanoşık’ın ünü çevrede yayılmaya başladığı zaman, çetesine katılmak isteyenler arasında Polonyalılar da vardı. Rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Yanoşık’ın hayatı, çok şiddetli antifeodal isyanların yer aldığı dönemde yaşandığı için, destan ve efsanelere kolayca girdi, ölümsüzleştirildi.

Hasanbulliler’in varoluşları da aynı sosyal ve ekonomik yığınlığın ürünüdür. O yılların koşullarında tek eşkiye onların olmadığı, onlar gibi pek çok eşkiyanın türediği bilinmekle beraber, günümüze yalnızca onların ve daha birkaç Türk ve Rum’un adları kalmıştır. Örneğin, Mida da, destanı yazılan ve İngilizler tarafından asılarak idam edilen bir eşkiya değil miydi? Ancak Mida, günümüzde hiç kimse tarafından “kahraman” olarak kabul görmemektedir. Hasanbulliler ise, eşkiya olarak görüldükleri kadar, “kahraman” olarak da anılıyorlar. Çünkü onlar, dağa çıkmalarının gerçek gerekçeleri ne olursa olsun, koşullar nedeniyle gerekçelerinin önüne geçmiş ve vatanlarında sömürge oluşturmuş egemen, yabancı bir yönetiminin silâhli güçleriyle çatışarak yaşamlarına son verildiğinden, milliyetçi bir kimliğin siyasal temsilcileri olmuşlardır.

Sonuç

Bilim dünyasında karşılaştırmalı çalışmalar gelişmeye başladığı zaman, bu gelişmenin ilk adımları edebiyatta görüldü. İlk çalışmalar, yeni bir bilim dalı olarak, öncelikle kültürleri birbirlerinden farklı olan birkaç ülke edebiyatını karşılaştırmakla başladı. Zaman içerisinde kendini geliştirip yenileyen karşılaştırma çalışmaları yalnızca edebiyatla sınırlı kalmayıp, alanını diğer sanat dallarına dek genişletti. Böylece, karşılaştırma metodunu kullanan araştırmacılar; edebiyatın yanına resim, heykel, tiyatro, film, müzik, dans ve felsefe gibi temel düşünce ürünlerini de alarak insanlığın ortak kültür değerleri olan tüm sanat eserlerini ve etkinliklerini birlikte incelemeye ve değerlendirmeye başladılar. Sonuçta, “disiplinlerarası karşılaştırma” dediğimiz bu yaklaşım, bizi din - dil ve ırk tartışmalarının derin ve karanlık sularında boğmak yerine; dünyanın neresinde olursak olalım, insani duyguların, özelemlerin, sevinçlerin, sevdaların ve bunlara paralel olarak doğan sanatsal ürünlerin ortak renklerine, seslerine, çizgilerine ve duyarlılıklarına taşıdı.

Yanoşık ve Hasanbulliler motiflerini birlikte incelediğimiz zaman, şöyle bir gerçeğe karşılaşıyoruz: Bu motifler, öncelikle kırsal bölge insanının sözel (destan, efsane, türkü, ağıt) ürünlerinde yer alarak, çok uzun yıllar dilden dile, kulaktan kulağa aktarılarak yaşamış ve yaşatılmıştır. Son üç yüz yıldan günümüze yaşayan ve yaşatılan bu sözel ürünler halklarıyla o kadar bütünleştiler ki, daha sonra, aydınlanma hareketiyle birlikte gelişen çağdaş, batılı edebiyat - sanat anlayışı ve sanatçılar, halklarının sözel ürünlerini yazılı kayıtlarla (hikâye, roman, anı, araştırma, müzik, resim, sinema, tiyatro vs.) arşivsel bellekleştirmeye, kültür-sanat eserlerinde plastik malzeme olarak kullanmaya başladılar.

Polonya kültüründe varolan eşkiyalık motifi, Kıbrıs Türk kültüründe görülenden çok daha fazladır. Kanımca, bu farklılığın iki temel nedeni vardır: Birinci neden, ülkelerin nüfusu ve ticari pazarlarıyla ilgilidir. Örneklesek; 38 milyonluk nüfusuyla Polonya, önce sanatsal, sonra ticari bir obje olarak değerlendirdiği “Yanoşık motifi”ni çok zengin kompozisyonlarla ürüne dönüştürerek vitrinlere taşır ve bundan da belli bir pazar oluşturabilirken; 150-200 bin nüfuslu bir ada ülkesinde, Kıbrıs’ta bu pazar olanağı sınırlı olduğundan, ürünün (Hasanbulliler motifi) zenginleştirilerek pazarlaştırılması fikri sanatçıları da, turizm hizmeti yatırımcılarını da yeterince etkileyememiştir.

Oysa Polonya’da, “Yanoşık motifi” bugün, yüzlerce kişi tarafından ekonomik bir ürüne dönüştürülmüş olup, bu ürünlerden de küçümsenmeyecek gelirler elde edilmektedir. Müzik sanatçıları Yanoşık’i şarkılarına taşırken, şairler şiirlerinde kullanmakta, ressam ve heykeltıraşlar Yanoşık motiflerini ürünleştirmektedir. Sanatçılar yanında, kimi işletmeciler de Yanoşık’e sahip çıkmış ve başta halk dans grupları olmak üzere, dağ eteklerindeki otellerine, kayak merkezlerine, turizm acentelerine ve benzeri hizmet sektörlerindeki iş yerlerine Yanoşık adını vererek, ülke kültürüyle doğrudan ilgili bu objenin reklâmıyla, dikkat

çekmektedirler. İnternet dosyalarına girildiği zaman, çeşitli iş alanları için sayısız Yanoşik adına ulaşabilirsiniz. Genellikle Karpat Dağlarıyla ilgilidir ama Yanoşik ile hiç ilişkisi de olmayabilir. Örneğin; Amerika'ya göç etmiş ve orada mobilya fabrikasını kurmuş bir dağ köylümüzün 'mobilya satışı' reklâmını da bulabiliriz. Bizim dağ bölgelerimizden Amerika'ya çeşitli dönemlerde göçmüş köylüler orada oldukça kapalı bir çevrede yaşamakta, birbirlerini desteklemekte, eski vatani ile ilgili adları orada kurdukları işyerleri için kullanmaktadır. Bir göçmenin mobilya fabrikasının adı için Yanoşik kelimesini seçmesi, oldukça anlamlı görünüyor. Tahmin edebiliriz ki, böyle bir isim sayesinde, eski vatanını özleyen Polonya kökenli müşteriler, daha büyük bir hevesle bu fabrikanın imalatını seçeceklerdir. Kuşkusuz, Yanoşik ismi reklamcılık için uygun bir söz olarak kabul edilmekte; böyle bir reklâmın sahibi ise, bunun maddî yönden yararlarını çok iyi değerlendirmektedir. Kısacası, Yanoşik adı, ticari bir markaya dönüşmüştür.

İkinci neden; millî kültürü özgürce geliştirmenin olanakları ve olanaksızlıklarıyla ilgilidir. Polonya halkı, tâ Yanoşik zamanından günümüze değin kitap yayım konularında oldukça iyi olanakların sahibi olmuştur. Özellikle, Yanoşik motifinin çok popüler olmaya başladığı yirminci yüzyılın ilk yıllarında kitapçılık, yayıncılık, tiyatroculuk ve turizmle bağlantılı hizmet alanları gelişmiş sektörlerdi. Yani, uygun görülen bir motifi çeşitli dallarda kullanmak ve yaşatmak için elverişli bir zemin bulunduğunu söyleyebiliriz. Ancak, aynı elverişli zeminin Kıbrıs'ta varolduğu iddiasında bulunamayız. Örneğin Kıbrıslı Türklerin tarihini okuduğumuz zaman, başta eğitim konusunun, Osmanlı döneminin uzun yılları içerisinde "Medrese Eğitimi" ile büyük zaman kaybettiğini görüyoruz. Bu zaman kaybının, 1910'lu yıllara kadar sürdürüldüğünü belgelerle görebiliriz. İngiliz yetkililerden J. E. Talbot ile F. W. Cape, 1913 yılında hazırladıkları "Kıbrıs Maarif Raporu"na, Kıbrıslı Türk okullarıyla ilgili şöyle yazarlar: "Birkaç sene öncesine kadar İslâm okullarında sadece Kur'an ezberletilirdi. Hâlâ daha dinî eğitim müfredatın büyük bir kısmını kapsamakla birlikte, kısıtlı da olsa yüksek sınıflarda okuma, yazma, aritmetik ve az coğrafya, gramer okutulmaya başlanmıştır" (Nesim, 1987: 13).

Osmanlı sonrası Kıbrıslı Türkler, 82 yıllık İngiliz döneminde de yine okul müfredatlarını geliştirip zenginleştirememişlerdir. Örneğin, 24 Ağustos 1935 tarihli SES gazetesindeki makalesinde Ulviye Mithad Hanım'ın şu sözleri dikkat çekicidir: "Rumlar, kültür tarihlerini muhtelif eserlerle tesbit etmişler ve gelecek nesillerin istifadesi için hazırlamışlar. Buna mukabil Türkler, şimdiye kadar bu mevzuu düşünmemişler bile! Zaten Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs tarihinin her safhasını ihmal etmişler. Hani Kıbrıs'ın bir edebiyat tarihi? Hani bir İdare Tarihi?" (An, 1999: 125).

Yukarıdaki belgelerden de anlaşılacağı gibi, ne yazık ki Kıbrıslı Türkler, 1950'li yıllara kadar kendi kültürleri ve tarihleriyle çok fazla ilgilenmemişler, ya da çeşitli sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal nedenlerinden dolayı

İlgilenememişlerdir. Kıbrıs Türk kültürünün önemli motiflerinden olan Hasanbulliler olayının, halkbilim içerikli bir kitapta ilk kez 1980 yılında yer aldığını düşündüğümüz zaman, ne yazık ki kaybedilen yılların çokluğu daha net görülebilmektedir. Buna karşın Kıbrıslı Türk aydınlarının, halkbilim çalışmaları açısından son 25 yıl içerisinde kaydettikleri gelişmeler de övgüye değerdir. Konuya ilişkin yayımlanan kitaplarla düzenlenen panel ve sempozyumlardan elde edilen zengin bilgi birikimiyle arşiv, çağdaş iletişim araçlarıyla hızla dünyaya yayılmakta ve bizlerin de bu kültürden yararlanmamıza olanak tanımaktadır.

Bildirimim başında, karşılaştırmalı edebiyatın ünlü bilirkişilerinden François Jost'un, "Sadece bir edebiyatı bilen, aslında hiç bir edebiyatı bilmiyor, çünkü kendi milletinin kazanımlarına dünya edebiyatları orkestrasında yer bulamaz" sözüne atıfta bulunmuştum. Aynı cümleyi bir kez daha hatırlarken, bu cümleye bağlı olarak, özünde, insanlığın ortak mirası olan kültürel motiflerimizin, disiplinlerarası karşılaştırmalarla bizleri daha da tanıştıracığına ve yakınlaştıracığına ilişkin inancımı yinelerim.

Notlar

¹ Kahramanımızın ismi Lehçe ve Slovakça yazım kurallarına göre JANOSIK diye yazılıyor ama bu sözün telâffuzu Yanoşik diye olduğu için, bu bildiriye Yanoşik olarak yazılmıştır. Yalnız Polonya edebiyatına ait orijinal başlıklarda orijinal yazımı (Janosik) bırakılmaktadır.

² Legend; Epope'den çok daha kısa yazılmakta ve yine Epope'ye farklı olarak nesir dilini kullanmaktadır. Çoğunlukla, belirli bir mekânı, bir kentin kuruluşunu ya da bir kişinin kahramanlıklarını konu edinir.

³ O olaya dayanan tanınmış bir halk şarkısı vardır: "İnliyor dağlar inliyor, Yanoşik işkence edilirken / Çok daha inleyecek dağlar, Yanoşik asılırken".

⁴ Belgelerde 'cevap' yerinde Latince *nihil* [hiç] sözcüğü yer alıyor.

⁵ 'Çarkla kırma' adı verilen bu idam uygulamasında, suçlu, çalışma düzeneği kayışlarla güçlendirilen ve boşlukta dönebilen bir tekerlek üzerine el ve ayak bileklerinden bağlanır... Cellatlar, bu çarkı döndürdükçe el ve ayak bileklerinden bağlanan suçlunun bedeni sürekli olarak kayışlarla gerilir ve sonunda vücuttaki kemikler kırılmaya, kopmaya başlar...

⁶ Bu pelerin Leh dilindeki adı 'cuha'dır (okunuşu: tsuha) ve ilginç şudur ki bu sözcük Leh kökenli olmayıp, Balkan halkları aracılığı ve Karpat yoluyla ta Polonya dağlarına varan Türkçe 'cuha' sözünden türetilmiştir.

⁷ Polonya dilindeki 'kolpak' sözü de, 'cuha' gibi, Türk kökenli bir sözcüktür.

⁸ Yanoşik motifinin, kendini Polonya edebiyatına kabul ettirmesi 19'ncü yüzyılın ortalarına rastlamaktadır ve bu da, Polonyalı aydınlar arasında doğan yeni bir 'moda'dan kaynaklanır. Moda, Polonya'nın güneyinde bulunan Karpat Dağları ile ilgilidir. Kentli aydınları yazın dağlara gitmek, dağları ve dağ bölgelerini gezmek modası sarmıştı. Kırsallığa olan bu yeni ilgi, ardından, kentli-aydın Polonyalıları 'halkçılık modası'nı yaşatmayı getirir. Böylelikle, geçmiş yıllarda edebiyata konu olmayan, olduğu zamanlarda da olumsuz bir şekilde ele alınan 'köy halkı', 19'ncü yüzyılın ortalarında, edebiyatın

çeşitli alanlarında ‘olumlu bir kahraman’a dönüşerek, edebiyat için çok güzel bir tema oluşturur.

⁹ “Kasprowicz’in Yanoşik konulu şiirleri, ritm bakımından dağ köylülerinin türküleri ile artistik kısa şiirlerin sentezidir. Bunun sayesinde, şiirler daha canlı tempo kazanarak, dağ bölgelerine özgün hızlı oyunu başarıyla taklit etmektedir” (Gorski, 1926: 35).

¹⁰ Sanatsal hiçbir yeteneği olmayan bu yazar, kendi amatör ruhuyla başka birkaç kitap daha yazdı ve yayımladı. Stalin egemenliğinin ve komünizmin en kara döneminde yazılan bu kitabın edebi bir değeri yoktur. Yalnızca, siyasî içeriği nedeniyle uygun bulunmuş ve bastırılmıştır.

¹¹ Burhan Mahmudoğlu tarafından Türkçe’ye çevrilen bu destan, Yaşar İsmailoğlu ile Fevzioglu-Atun imzalı kitaplarda yer aldı.

¹² Chr. M. Çapura. *Hasan Pulli’nin Türküsü*. Evagoras Matbaası, Lefkoşa, 6.6.1892, 8 sayfa (2000 adet) F.30 Para, 8 vo.

¹³ Chr. M. Çapura. *Hasan Pulli’nin Türküsü*. Evagoras Matbaası, Lefkoşa, 9.3.1896, 14 sayfa (1000 adet) F. 1 veya 1.5 Kuruş, 8 vo.

¹⁴ Chr. M. Çapura. *Hasan Pulli’nin Türküsü*. Altion Matbaası, Larnaka, 19.3.1896, 12 sayfa (1000 adet) F. 1 veya 1.5 Kuruş, 8 vo.

¹⁵ *Hasanbulliler’in Trajik Türküsü ve Diğer Seçme Şiirler*. [1892’de Çapura tarafından yazılan], (Kuru Matbaası, Lefkoşa, 28.10.1933, 12 sayfa (2000 adet) F. 1 Kuruş 5.5x8.5 inç. Önsöz, Costas Tsarides tarafından yazılmıştır.

¹⁶ Filippu, K. *Hapishaneden Kaçan Hasan Pulli’nin, Fellâhoğlu’nun ve Çamali’nin Türküsü*. Evagoras Matbaası, Lefkoşa, 23.5.1896, 8 sayfa (Kapaklı, 1000 adet) F. 1 veya 1.5 Kuruş, 8 vo.

¹⁷ Papadopulo, K. *Hasan Pulli’lerin Türküsü*. Salpinx Matbaası, Limasol, 7.1.1896, 16 sayfa, (1000 adet) F. 1 Kuruş, 8 vo.

¹⁸ Lyssarides, B. (July 14-20, 1995). Hassan Poullis, The Jesse James of old Cyprus. *The Cyprus Weekly*, s.11

¹⁹ Güner Pir, aralarında Hasanbulliler’in de olduğu 13 resmini, 17-28 Ekim 2003 tarihleri arasında ve 4’ncü kişisel sergisi olarak Bellapais Manastırı Galeri Mahzen’de sergiledi.

²⁰ Tarihçiler, Avusturya Habsburglarının o dönemde güçsüzlenmesini Osmanlı İmparatorluğu ile yıllarca süren savaflara bağlıyorlardır. Bu savaflar, Habsburgların devletini çok fakirleştirdi ve otoritesini azalttı. Bunun üzerinde de, millet disiplinsiz oldu, devlet nizamına karşı başkaldırmaya başladı.

Kaynakça

- An, A. (1999). *Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazıları*. Lefkoşa: Kıvılcım Yayınları.
- Blum, H. (1937). *Wladyslaw Skoczylas*. Warszawa: Instytut Sztuki.
- Bozkurt, İ. (2001). Ethnic Perspective in Epics: The Case of Hasan Bulliler, "Folklore" *Electronic Journal of Folklore*, vol. 16. <http://haldjas.folklore.ee/folklore>
- Bozkurt, İ. (1998). Kıbrıs Türklerinde İngiliz Sömürge Yönetimi'ne Karşı Destanlarla Direnme. *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, c. 4, s. 1, 33-44.
- Bozkurt, İ. (2000). Ethnic Perspective in Epics: The Case of Hasanbulliler (19. Yüzyıl Sonunda Kıbrıs'ta Bir Eşkiyalık Olayı: Hasanbulliler). *Folklore* (electronic journal at <http://www.folklore.ee/folklore/vol16/bulliler.pdf>), volume 16, p. 1-9.
- International Society for Folk Narrative Congress*, Nairobi-Kenya.
- Çakmak, H. (2004). Lirizm, Büyü ve Tarih. *Kültür Sanat*, Türk Bankası Ltd., Ocak 2004, s. 26 (Ocak), 21-22.
- Celnarova, X. (1985). Avrupa Halk Edebiyatında ve Yakınoğu Edebiyatında Eşkiyalık Konusunda Benzer Çizgiler. Bayrak, M. *Eşkiyalık ve Eşkiya Türküleri* (135-150). Ankara.
- Dedeçay, S.S. (1987). *Bibliyografya: Kıbrıslı Türkler Tarafından Veya Kıbrıslı Türkler Hakkında Türkçe Veya Yabancı Dillerde Yazılıp Yayımlanmış Kitaplar*. Lefkoşa: Gelişim Ofset.
- Demiryürek, M. [Çeviren] (2001). *Hasanbulliler'in Suç Faaliyetleri* (M.Ch. Kareklas M.B.E. [Baf Bölgesi Polis Komutanı], The Criminal Activities of Hasan Poulia, Local Commandant of Police, Nicosia 1938). Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.
- Fevziöğlü, B. - Karaman, A. (1990). Dillerde, Destanlarda, Oyunlarda Yüz Yıllık Bir Öykü: Hasanbulliler. *Bozkurt Gazetesi*, 6-8.05.1990.
- Fevziöğlü, B. - Atun, S. (2001, 2002, 2003, üç cilt). *Kıbrıs Türk Halk Edebiyatında Destanlar ve Ağıtlar Üzerine Bilgiler-Belgeler-Araştırmalar*. Mağusa: Samtay Vakfı Yayınları.
- Gelen, N. (1980). *Hasanbulliler: Bir Devrin Efsane Kahramanları*. Lefkoşa.
- Gorski, K. (1926). *Tatry i Podhale w tworczości Jana Kasprowicza*. Zakopane: Zwolinski.
- Gökçeöğlü, M. (1993). Hasanbulli Destanı. *Aynalı'nın Okuduğu Şiirler* (53-72). Lefkoşa: Gökçe Yayınları.
- Gronska, M. (1966). *Wladyslaw Skoczylas*. Warszawa: Ossolineum.

- Gürkan, H.M. (1986). Hasanbullilerin Türküsü. *Bir Zamanlar Kıbrıs'ta* (66-86). Lefkoşa: Cyprep Yayınları.
- İslamoğlu, M. (1969). *Kıbrıs Türk Folkloru*. Lefkoşa: Halkın Sesi Matbaası.
- İsmailoğlu, Y. (1989). *Kıbrıs'ın Sosyal Yaşamından Bir Yaprak: Hasanbulliler 1878-1896*. Lefkoşa: Dörtrenk Matbaacılık Ltd.
- Jagiello, M. (2004). *Zbojnicka sonata*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Janaszek, H. (1997). *Antologia komparatystyki literackiej*. Warszawa: Instytut Kultury.
- Kara, B. (2000). Hasanbulliler Yeniden Yargılanmalı. *Hürriyet Kıbrıs Gazetesi*, 17.04.2000.
- Kara, B (2001). *Kavuni*. Ateş Matbaası, Lefkoşa
- Kasprowicz, J. (1930). *Dziela* (18. cilt). Krakow: Meisels.
- Krzyżanowski, J. (1967). Janošik v poezii Kazimierza Tetmajera. *Slovenska Literatura*, no: XIV, 276-288.
- Krzyżanowski, J. (1936). Proces Janošika. *Przegląd Współczesny*, no: 170, 109-127.
- Krzyżanowski, J. (1965). *Słownik folkloru polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Kurek, J. (1963). *Janošik* (cilt 1-3). Warszawa: MON.
- Kwiatkowski, T. (1971-1977). *Janošik* (cilt 1-7). Warszawa: Ruch.
- Mapolar, R. – Türkbileği, E. (1963). Destanlar Ozanı Aynalı. *Devrim Gazetesi*, 7-19.07. 1963.
- Nedza-Kubinić, S. (1949). *Janošik*. Warszawa: Wyd. Ludowe.
- Nesim, A. (1987). *Batmayan Eğitim Güneşlerimiz – Kıbrıs Türk Eğitimi Hakkında Bir Araştırma*. Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Orlon, M. - Tyszkiewicz, J. (1986). *Legendy i podania polskie*. Warszawa: PTTK.
- Sadıkoğlu, S. (2000). Çağdaş Halk Dansları Topluluğu ve Hasanbulliler Destanı. *Kıbrıs Gazetesi*, 22.03.2000.
- Sayıllı, A. (1985). Hasanbulliler. *Kıbrıs Polis Tarihi* (142-147). Lefkoşa.
- Serdar, G. (1977). Aynalı ve Hasanbulliler Destanı. *Kaynak*. Yıl 1, Sayı 2, 54-59.

Serdar, G. *1571'den 1964'e Kıbrıs Türk Edebiyatı'nda Gazavetnâme - Destan – Efsane - Kahramanlık Şiiri*. Lefkoşa: Ulus Off-Set Yayıncılık Ltd.

Tetmajer, W. (1912). *Legenda Tatr* (cilt 1-2). Warszawa: Orgelbrand.

Tetmajer, W. (1996). *Poezje*. Krakow: Eventus.

Yorgancıoğlu, O. (1980). Hasanbulliler Destanı. *Kıbrıs Türk Folkloru* (92-96). Mağusa.

Yorgancıoğlu, O. (2001). Destanlar ve Topluma Yaptıkları Etkiler. *Şiirlerin ve Destanların Türk Kültüründeki Yeri* (Panel), Lefkoşa: Atatürk Kültür Merkezi.

EKLER

(EK 1)

Yanoşık Levoça'dan (1) Getirilirken

(*Kie Janicka Wiedli od Levoce*, kaynak: CD [Trebuie Tutki] eser 10)

(Türkçe çeviri: Grazyna Zajac - Bülent Fevzioğlu)

Yanoşık Levoça'dan getirilirken,
Dik kayalar ve yamaçlar, ağladı birden
Yanoşığım, eşkiyacığım,
Dağlarda ışık solmaktadır,
Ve arkandan gözyaşları, sel gibi akmaktadır

Yanoşık Krıvan'dan (2) getirilirken
Geçti ünü uçurumdan, kayadan...
Yanoşığım, eşkiyacığım,
Dağlarda ışık solmaktadır,
Ve arkandan gözyaşları, sel gibi akmaktadır

(1) Levoça – Slovakya'da bir kasabanın adı. Yanoşık o bölgede yakalanarak, mahkemesi olacak diğer şehire getirilirken, yolunda her şey, her ağaç, dağların tepeleri ve yamaçları ağlamış... Türkü, bu ağlayışı anlatır.

(2) Krıvan – Karpat Dağlarında bir dağın adı.

(EK 2)

Yanoşık Böyle Sarktı

(*Tak wisiol Janosik*, kaynak: CD [Trebuie Tutki] eser 14)

(Türkçe çeviri: Grazyna Zajac - Bülent Fevzioğlu)

Söylemem efendiler,
Mahzenlerimi,
Assanız, üç ayrı
Darağacında.

Yanoşık böyle sarktı,
Demir çengelde,
Ta içilsin bütün
Bitsin bir libre (1)

Rüzgâr sallandırıyor
Çengelde Yanoşık'i
Acıyla, uzun uzun
Ağlıyor sevgilisi..

(1) Yanoşık asıldıktan sonra, hemen ölmedi. Çünkü bu idam şeklinde insan, saatler sonra acıdan ve kan kaybindan ölmekte idi. Anlatılanlara göre Yanoşık, çengelde böyle asılı iken, ‘son rica olarak’, içmek için çok sevdiği tütünden istemiş. Ona, küçük bir kese içerisinde bir libre (bir paket) tütün vermişler... Yanoşık, bir paket (libre) tütünün hepsini, saatler süren ölümü boyunca içmiş, içmiş... Bir libre tütünü içtiği, birçok türküde anlatılmaktadır.

(EK 3)

Yanoşık Efsanesi.

(Kaynak: Orlos, Tyszkiewicz: 1986, 152-154)

Yanoşık’ın kim olduğunu herkes biliyor. Eşkiyalar eşkiyası olduğunu herkes biliyor. Ama, çeteye katılmadan önce ne yaptığını, hiç kimse kesin bilmiyor. Bazıları, ‘okullarda okuyor, din adamı olmaya hazırlanıyordu’ derken, bazıları, ‘gençliğinde babasının koyunlarını otlatıyordu’ diyor. Bunlardan başkaları da, ‘tembel bir ruhu varmış, hiç bir şeyle uğraşmıyor, yalnız sobanın yanında yatarak eşkiya serüvenlerini düşünüyordu’ diyor onun için. Ve bir rivayete göre de, yastığının altında eşkiya giysileri bile vardı ve bunları, özenle saklamaktaydı.

Onun eşkiyalık yoluna çıkmasının nedeni söylemiş: Bir gün babası, bir çift öküz almak amacıyla Liptov şehrindeki çarşıya gitmeye hazırlanmış. Üç yüz Ren Altını’nı (1) yanına alarak, ailesiyle vedalaşmaya başlamış. Yanoşık, babasını uyarma gereğini duyarak:

“Baba! Eşkiyalardan kaçın! Çünkü öyle olabilir ki, bir çift öküz yerine, boş ceple dönebilirsiniz eve.” demiş. Baba:

“Oğlum, sen beni eşkiyalarla korkutma, bir çaresini bulur, başarırım. Şeytan, resimlerde tasvir edildiği gibi korkunç değildir ki...”(2) diyerek, yollara düşer.

Kıvrım kıvrım bir patikadan geçerek ormana varır. Orman, her adımında biraz daha ağaçlarla yoğunlaşmakta ve gün biraz daha kararmaktaydı ama, görünürlerde de eşkiyaların hiç izi yoktu. Bunun üzerine oğlunun uyarılarını hatırlayan baba, kendi kendine gülümsemeye başlar. Ancak, gülümsediğine de bin pişman olur. Çünkü, tam gülümsediği anda, az ilerisindeki o kocaman kayanın arkasından, birdenbire, şık üniforması içerisinde bir eşkiya ortaya çıkarak yolunu keser, bağırır:

“Ey, çiftçi! Yanında ne varsa, hepsini ver! Yoksa, canını alırım!”

Adam korkar. Canı, parasından çok daha değerli idi. Bunun üzerine hemen, tüm parasını kaybetmeyi tercih ederek, eşkiyaya verir. Paraları alan eşkiya, nasıl birdenbire çıkmışsa ortaya, geldiği gibi birdenbire, kayboldu yine. Adam canını kurtardığına sevindi ama, yine de tüm parasını bir eşkiyaya kaptırdığı için de, bacakları onu, evine kadar çok zor taşıdı. Evinin eşliğini aştığı zamansa, içini çeke çeke, oğluna :

“Ah, haklıydın oğlum! Eşkiya yolda bana saldırdı, paralarımı aldı, zor kurtuldum...” diyebildi. Bunun üzerine Yanoşık, babasıyla alay edercesine :

“Eee, hani ya baba.. Hani eşkiya, sizin için hiç de öyle korkunç değildi diyordunuz...” der ve hemen sobanın arkasındaki en karanlık köşeye koşarak, gizlenir.

Baba :

“Normal bir eşkiya olsaydı hiç korkmazdım ondan, hiç para vermezdim... Ama bu... Ehhh, köknar ağacı kadar uzun boylu, ayı kadar kuvvetli idi... Hele, şu onun üniforması ...!” demiş.

Yanoşık, babasının bu sözlerine şaşırılmış gibi yaparak, sorar:

“Ne diyorsunuz baba? Demek, biraz bana benziyordu ha, öyle mi?”

Baba:

“Hiiii, asla oğlum, asla...!” demiş.

Bunun üzerine soba arkasından kısık bir kahkaha sesi gelmiş:

“Yine de bir bakın, baba. Belki, biraz olsun benziyormuşum ha?”

İşte o anda Yanoşık, saklanmış olduğu soba arkasından orta çıkar... Çıkar ya, üstünde de o üniforma... Tıpkı, ormanda gördüğü eşkiyanınki gibi... Baba:

“Ehhh, gerçekten şimdi, biraz benziyorsun” der.

Bunun üzerine Yanoşık:

“Benziyorum değil! Ben, işte o eşkiyanın ta kendisiyim! Size saldıran, bendim! İşte bu da sizin paranız baba!” diyerek, şaşkın bakışları arasındaki babasına, ondan aldığı para kesesini geri fırlatır.

“Aman!” der babası hâlâ şaşkınlık içerisinde, “gerçek bir eşkiya gibi görünüyorsunuz!”

Yanoşık:

“Evet! Ve yakın zamanda, daha da eşkiya olacağım!” der.

Ve gerçekten, çok kısa bir süre sonra da eşkiya çetesini aramak üzere dağlara çıkar... Günler günü dolaşır dağ patikalarını, geceler gecesi kayalar altında yatır ve bir gece çok tuhaf bir rüya görür. Rüyasında, karşısına üç dağ perisi çıkar ve aralarında, kendisi için şöyle konuşurlar :

“Bu genç, bir gün eşkiya olacak. Bazılarında minnettarlık duygusunu yaratacak, bazılarında ise korku duygusunu... Onun için ona, en gerekli olacak şeyleri verelim...”

Birinci peri demiş ki:

“Ben ona ‘balta’ vereceğim. Bu baltaya dayanarak sıçrarsa, bir atlayışta üç mil aşacak.”

İkincisi:

“Ben ona gömlek vereceğim. Bu gömleğini mermi bile delemesiz.”

Üçüncüsü ise:

“Benden de bir kemer alacak. Bu kemeri taktığı zaman, hiç kimse onu yenemeyecek.”

Derken, Yanoşık uyanıvermiş. Şaşkın şaşkın gözlerini ovarak çevresine bakınmış ki, gördüğü periler orada değilmiş ama, onların verdiği hediyeleri hep duruyormuş... Yanında balta yatıyor, yaldızlı yaldızlı parlıyor. Göğsünü gömlek örtüyor ama, öyle bembeyaz... Öyle işlemeli... Belinde ise, altın çivilerle süslenmiş bir kemer...

Yanoşık “Heyyy!” diye sıçradı, yüzünü derede yıkadı ve yoluna devam etti. O gün eşkiyalara rastladı ve çeteye kendini kabul etmelerini rica etti. Eşkiya reisi onu tepeden tırnağa kadar süzdü, inceledi. Sonra diğer eşkiyalar da onu süzdüler ve eşkiya sınavı ile sınadılar.

“Güçlü olduğunuzu kanıtla!” dediler. “Şimdi bizim reisimizle dövüşeceksiniz. Onu yere atmalısınız!”

Yanoşık baltasını bir tarafa attı, kucaklarını ayı gibi açtı ve reis ile güreşmeye başladı. Reis güçlü mü güçlü idi! Ama, Yanoşık’ın kemeri onda yoktu... Çok geçmeden Yanoşık, reisin sırtını yere vurdu.

Eşkiyalar çok şaşırıldılar... Çünkü o güne kadar hiç kimse, bunu başaramamıştı. Ve ikinci bir ödev verdiler Yanoşık’e.

“Şimdi, bizden en uzun boylu olanı bir atlayışta aşacaksınız ama, öyle aşacaksınız ki, onun kolpağındaki tek tüy bile kılmıdamsınız!”

Yanoşık gülümsedi.. Baltasının sapını yere vurup öyle bir atladı ki, en uzun boylu eşkiyanın üzerinden kartal gibi uçuverdi... Bunu gören eşkiya reisi:

“Yığıtsın” dedi, “artık bize katılabilirsin. Hey kardeşler, razı mısınız!?”

Bütün eşkiyalar “Hay hay!” diye haykırdılar ve bir fiçî bal’ı (3) yuvarlata yuvarlata getirerek, hep beraber içmeye koyuldular...

İşte, Yanoşık'ın eşkiya hayatı böyle başlamış. Cesaret, kuvvet ve huy bakımından başkalarından üstün olduğu için, çok geçmeden reis olmuş. Onun ismi ve şanı Tatra Dağları'nın çok ötesine gitmiş, yayılmış. Hiç bir zaman, fakir insanlara tek kötülük yapmamış; ancak zengin olanları soymuş. Ve zenginlerden çaldıklarını da dönüp, fakirlere dağıtmış. Onun içindir ki küçük insanlar onu ulularken; zenginler de intikam almanın fırsatını kollamışlar...

Ve eninde sonunda Yanosik, intikamdan kurtulamadı... Bir gün, kendi memleketine varmış ve köy lokantasına uğramış. Sevgilisi Meryem ile dansetmeye başlamış ama, danslarının coşkusuna öyle bir dalmış ki, bütün dünyayı unutmuş... Dans etmiş dans etmiş, her şey unutmuş... Alnı ter ile örtülmüş... Bunun üzerine Yanoşık, biraz rahatlamak ve daha az terlemek için kemerini gömleğini çıkarmış, baltasını da bir köşeye bırakmış... Ve yeniden dansa devam etmiş... Bir daha ve bir daha...

Meğer o köyde bir kız varmış ki, içini haset kemirip duruyormuş... Çünkü Yanoşık onu değil, Meryem'i daha çok beğenip, daha çok seviyormuş. Haset içindeki kız intikam almaya karar verdiği için, hemen, eşkiya reisinin nerede bulunduğunu Avusturya askerlerine ihbar etti... Askerler lokantayı kuşatarak içeriye atıldılar ve silâhsız Yanoşık'ı bir anda yakalayıp, sıkıca bağladılar... Her şey o kadar ani olmuştu ki, Yanoşık, gömleğini giymek, kemerini bele takmak, baltasını ele almak için zaman bile bulamamış...

Onu Liptov şehrine götürerek, mahkemeye çıkardılar. Kaburgalardan asılmaya mahkûm edildi. Çok sevdiği tütün çubuğunu da, taa son nefesini verene kadar içerek öldü.

Öldüğü halde, dağ halkının efsaneleriyle şarkılarında halkın savunucusu olarak hâlâ yaşamaktadır.

(1) Ren Altını – Avusturya İmparatorluğu egemenliği döneminde yürürlükte olan para birimi.

(2) “Şeytan, resimlerde tasvir edildiği gibi korkunç değildir” diye bir atasözümüz var. Manası şu: İnsanlar, korktukları şeylerin imajlarını yaratırken, gerçek durumdan çok daha korkunç olarak yaratıyorlar. Oysa ki gerçek, o kadar da korkunç değil aslında.

(3) Bal – Eski Polonyalılar arasında çok yaygın olan, mayalanmış baldan üretilen alkollü içki.

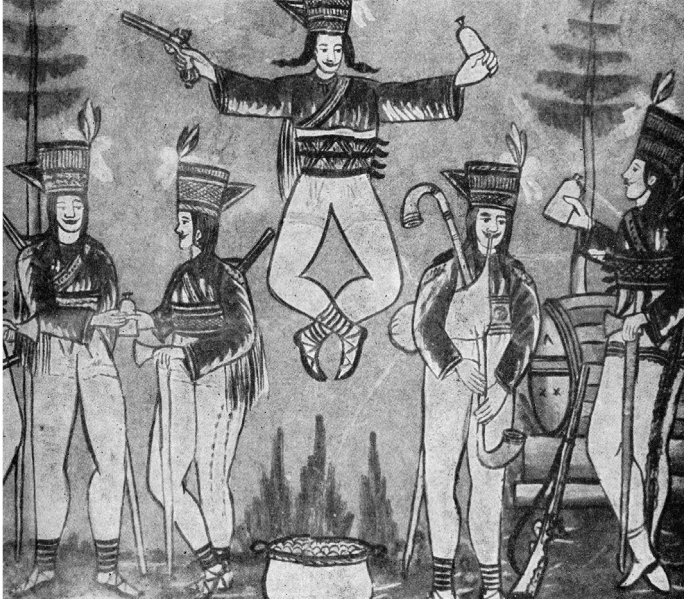
(EK 4) Şekiller

Şekil 1: “Eşkiyaların Dansetmesi” [Skoczylas, gravür] (Gronska, 1966: 87)

Şekil 2: “Yanoşik” [Skoczylas, gravür] (Gronska, 1966: 24)

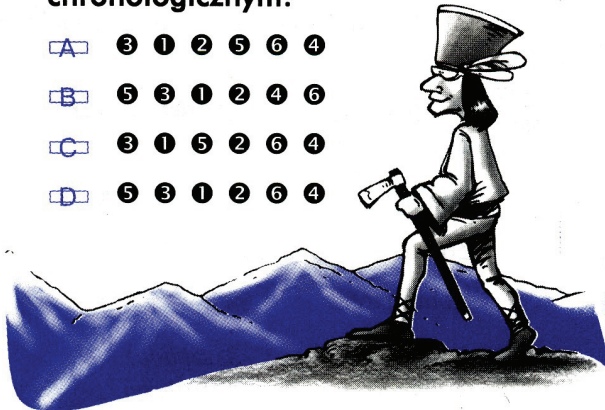

Şekil 3: “Eşkiyaların Dansetmesi” [anonim, ‘cam üzerine resim’]
(Krzyzanowski, 1965: 464)

13

**Wskaż szereg, w którym
fakty ułożono w porządku
chronologicznym:**

- A 3 1 2 5 6 4
- B 5 3 1 2 4 6
- C 3 1 5 2 6 4
- D 5 3 1 2 6 4

Şekil 4: Yanoşık karikatürü (ortaokul bitirme sınavı testi, 2003)

***Derdiyok ile Zülf-i Siyah* Adlı Halk Hikâyesi ile *Dr. Behiç Bey* Hikâyesinin Karşılaştırmalı İncelemesi**

Nüket TÖR*

Türk insanının zevki şiirden olduğu kadar, halk anlatmalarından da payını almıştır. Din konulu menkıbevi anlatmalar, yüzlerce yıl Anadolu’da dilden dile gezerken, kahramanlık konulu anlatmalar (destan) kişilerin ihtiyaç duyduğu başka bir duyguyu, kahramanlık duygusunu karşılamıştır. Hayatın vazgeçilmez gereklerinden olan sevgi de, şartların elverdiği oranda anlatmaların konusu olmuştur.

Bilindiği üzere, anlatmaya dayalı ürünlerin incelemesinde kendilerine özgü inceleme yöntemleri vardır. Örneğin, Propp Metodu sadece peri masallarına uygulanabilir. Bunun hayvan masallarına, fıkra, efsane ve halk hikâyelerine uygulanması mümkün değildir.

Halk hikâyelerini, a) epizotlarına göre b) motiflerine göre, olmak üzere iki şekilde inceleyebiliriz. Hikâyelerimizi epizotlarına göre incelerken hikâyenin ana motifleri ele alınmıştır.

Bildirimizde *Derdiyok ile Zülf-i Siyah* hikâyesi ve *Dr. Behiç Bey* hikâyesi özetlenmiş; hikâyelerin bilimsel tasniflere göre hangi gruplara girdiği belirlenmiş; olayların başlangıç, bitiş, geçtiği zaman, yer, kahramanlar, hikâyelerin yapısı (epizotlar), şiirler, dil ve anlatım özellikleri karşılaştırılmış, benzer ve farklı yönleri incelenirken, halk hikâyelerine uygun metotlar kullanılmış ve buna göre yorumlanmıştır.

***Derdiyok ile Zülf-i Siyah* Hikâyesi**

Eskiden Acem diyarının Horasan ilinde Mahmut ve Mehmet adlı iki zengin tacir yaşıyordu. Horasan’ın hükümdarı Şah İsmail, girmek zorunda kaldığı bir savaş için gerekli parayı bunlardan istedi, fakat alamadı ve her ikisini de öldürterek mallarına el koydu.

Bunların azad edilmiş bir kölesi ailelere sahip çıktı. Oğullarının birini terzi, diğerini helvacı ustası yaptı ve evlendirdi. Oğullarından Abdurrahman’ın Derdiyok adlı oğlu, Recep’in Zülf-i Siyah adlı kızı oldu. Zülf-i Siyah ve Derdiyok birbirlerini 12 yaşlarında gördüler ve pek beğendiler. Kızdan etkilenen Derdiyok “ Yâ Rabbi! Derdimi sen bilirsin, dermanımı isterim.” diye dua ederek uyudu. Rüyasında bir pir elinden şerbet içti ve içi aşk ile dolu uyandı. Saz çalıp söylemeye başladı:

* Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara-Türkiye

Zülf-i Siyah derler yâre
Düşüm bülbül gibi zâre
Benim âşık-ı biçâre
Sana sevdâyı öğretem

Zülf-i Siyah da aynı şekilde dua ederek uyudu, rüyasında pirin uzattığı şerbet dolu kadehi düşürdü. Pir “nasibin bu kadarmış” diyerek kayboldu. Kız da kalbi aşkla dolu, çalıp söylemeye başladı:

İçelim bâde kadehler dolsun
Bize düşman olan sararsın solsun
Mürüvvet eyleyüp Derdiyok gelsün
Bir devirdir ana pirhan eyledim.

Durumu gören aileleri, çocukları nişanladılar. Bu arada Derdiyok’un babası öldü. Derdiyok büyük üzüntü ile kahvelerde çalıp söylüyordu:

Âh Derdiyok yâd eder Zülf-i Siyahı
Babamız fevt oldu Zülf-i Siyahı
Giydirün bana tâc u külâhı
Eyledin halimi perişan felek.

Bunu duyan kızın babası kahvelerde kızının adının geçmesine sinirlendi, kızı vermemeye yemin etti ve kızı oğlandan kaçırmak için başka diyarlara doğru yola çıktı.

Derdiyok çok üzüldü. Peşlerinden gitti. Kızın babası durumu öğrendi, oğlanı zindana attırdı. Zindancı Derdiyok’dan oğlanın hikâyesini öğrenince ona yardım etti. Derdiyok tekrar kızın peşine takıldı. Oradan oraya dolaşıyordu. Yollarda yorgun düştü. “Yâ Rabbi, bana yardım et” diye dua etti, uyudu. Rüyasında ona aşk badesini içiren pir geldi: “Oğlum o sana nasiptir” dedi.

Derdiyok uyanınca yola koyuldu. Buhârâ hükümdarı Eyüp Şah’a çıktı, durumu anlattı. Şah kızı buldurttu. Mükemmel bir düğün yapılmasını emretti. Yüz atlı ve taht-ı revan ile âşıkları memleketlerine gönderdi. Yedi gün yedi gece süren düğünle evlendiler. Derdiyok sazı eline aldı:

Allı pullu duran dilber
Sarılalım gel seninle
Sürelim bir hoşça devran
Sarılalım gel seninle

Şah, dedelerinden alınan mal ve mülkün kendilerine iadesini de emretti. Onlar da zengin olup, mesut yaşadılar.

Dr. Behiç Bey Hikâyesi

Dr. H. Behiç Bey, Müftü Raci Efendi’nin torununun oğludur. Babası Nesib Bey’in Beyrut’a yerleşmesinden ötürü Beyrut’ta doğmuş, eğitimi Fransız Tıbbiyesinde tamamlayarak 23 yaşında Kıbrıs adasına gelmiştir. Dr. Behiç,

Lefkoşa’da tanınmış bir ailenin güzel kızı Fatma hanımla evlenmiş ve iki kız çocuğu olmuştur.

Mutlu başlayan sevgi ve evlilik, araya giren kişilerin dedikoduları, Dr. Behiç’in artan kıskançlıkları, çevrelerindeki kişilere güvensizliği ve içki âlemleriyle bozulmaya başlamıştır. Fatma Hanım eşinin silahlı tehditlere dönüşen sert davranışları karşısında baba evine dönmeye karar vermiş, buna engel olmaya çalışan Dr. Behiç eşini üç el ateş ederek öldürmüştür. Fatma Hanım kalabalık bir cenaze merasimiyle gömülmüştür. Olayın hemen ardından tutuklanan Doktor, suçunu itiraf etmiş, atıldığı hapisanede felç olmuş, bu bile hafifletici bir sebep olarak görülmemiştir. Dr. Behiç Bey adadaki üç doktordan biri olmasına, “Kavanin Meclisi” seçimlerine hazırlanmasına ve Türk cemaatinin çok sevilen, sayılan bir şahsiyeti olmasına karşın cinayetten 40 gün sonra idam edilmiş, cenaze töreninde çok az kişi bulunmuştur.

Halk arasında dilden dile gezen bu dram, o dönemde hapisanede gardiyanlık yapan ve olaya bütün ayrıntılarıyla şahit olan Ahmet Babacan tarafından şiirleştirilmiş, çok daha kalıcı ve etkileyici hale gelmiştir. Fakat İngiliz hükümeti tarafından acılı aileyi rahatsız eder gerekçesiyle yasaklanmıştır.

Hikâyelerin Tasnifi

Halk hikâyesi, bu alandaki en önemli araştırmacılarından Pertev Naili Boratav’a göre; “Yeni ve orijinal bir nevi karakteri olarak meydana gelen halk hikâyeleri, yerini tuttuğu destanın birçok vasıflarını hâlâ taşımaktadır. Fakat bunlar onun asıl karakterini verenler değildir. Süratle yeni bir nev’e gidış vaki’ası karşısında bulunuyoruz. Destâni an’ane gittikçe zayıflıyor, çünkü destanın eski karakterini tayin eden sosyal şartlar gittikçe ortadan kayboluyor” (Boratav, 1988, 63).

Şükrü Elçin’e göre; “Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde ‘efsane, masal, destan vb. mahsullerle beslenerek, dinî, içtimaî hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir” (Ekin, 1986, 444).

Derdiyok ile Zülf-i Siyah hikâyesi, halk hikâyeleri üzerinde yapılan pek çok tasnif içinde Pertev Naili Boratav tasnifine göre, kahramanları hayal ürünü olan aşk hikâyeleri grubuna; Kunos’a göre, saz şairlerinin romanı grubuna; Saim Sakaoğlu’nun tasnifine göre, sevdâ hikâyeleri grubuna girmektedir.

Dr. Behiç hikâyesi, gerçek olaylar etrafında teşekkül etmiş, kahramanları gerçek olan sevdâ hikâyeleri grubuna girmektedir.

Hikâyelerin Girişleri

Hikâyeyi *Derdiyok ile Zülf-i Siyah* kıssaları başlıklı halk hikâyesi “Raviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsâr ve muhaddisân-ı rûzigâr, (533) şöyle rivâyet ve hikâyet ederler kim; Acem diyarında bir şehr-i azîm var idi. İsmine Horasan Şehri

derlerdi. Ol şehirde İsmail Şâh namında bir şâh var idi. Adl u âdalet yerinde ve saltanat-ı kemâlinde bir şâh var idi”

girişi ile başlamakta ve olaylar geliştikçe kahramanlar tanıtılmaktadır.

Dr. Behiç Bey hikâyesi olayın ardından (16 Mayıs 1924), “10 Mayıs 1924 akşam üzeri saat alafırağa 8 sularında Dr. Behiç Bey’in evinde ansızın ard arda üç el silah patladı” haberiyle nesir olarak Kıbrıs basınında yer almıştır. Ahmet Babacan tarafından ise şiirleştirilmiştir. Bu şiir;

“On Mayıs Cumartesi günü gecesi
Koca bir ailenin sığınma neticesi
Doktor Behiç Bey vurdu, refikası Fatma’yı
Üç kurşunla yere serdi o kaşları çatmayı”

dörtlüğüyle başlamaktadır.

Hikâyelerin Bitişleri

Derdiyok ile Zülf-i Siyah hikâyesinin bitişi,

“Aldı Derdiyok:
Allı pullu duran dilber
Sarılalım seninle
Sürelim bir hoşça devran
Sarılalım seninle.

Kalmadı başımdan eser
Gerdan şeker leblerin Kevser
Sana kurban olsun bu ser
Sarılalım seninle.

Âhu bakış sende iken
İki elin kanda iken
Sarılalım seninle.

Derdiyok’um yakdı âhım
Bana rahm eyledi mâhım
Seni bahş etdi Allahım
Sarılalım seninle.

deyüp muradlarına erdiler. Hak Teâlâ bizleri dahi muradımıza erdire.

Amin. Derdiyok Kıssası burada tamam oldu” şeklindedir.

Dr. Behiç Bey hikâyesinin bitişi, nesir şeklindeki hikâyede;

“Doktor son dakikalar esnasında hiçbir söz söylememiş ve irtikâb eylediği (işlediği) cinayetin cezasını soğukkanlılıkla karşılayarak gözlerini ebediyen yummuş ve diğer âleme intikal eylemiştir (göçmüştür)”

cümleleriyle sona ermiştir.

Ahmet Babacan tarafından yazılan destanda ise;
“Çok kızlar su içerdi Doktor’un şerefine, adına
Baş kaldırıb bakmadı, erkeğine kadına
Daima eli göğsünde, küçük büyük hatırın alır
Öyle güzel bir simaya malikdi ki, tam meleği andırır

İşret peşine düşmüş, hem olmuştu müptelâ
Otuz yaşın geçmiş kullanıyordu hâlâ
Nalet olsun işreti icad edene, andan gelir her belâ
İşte sarhoşluk âleminde başına açmış büyük belâ

Kıbrıs’ın her tarafında kazanmıştı büyük şöhret
Kavanin Azalığı almak için ederdı gayret
Ufak büyük hürmet ederdı hem de fikrine hürmet
İşret bahanesiyle katil oldu, gençlerimize olsun ibret ”

mısralarıyla bitmektedir.

Hikâyelerin Geçtiği Yerler, Zamanlar

Derdiyok ile Zülf-i Siyah hikâyesinde sık sık adından söz edilen İsfahan, Keremşân, Keşan, Buhârâ şehirleri bize çok yakın gelen Doğu’nun, hikâye ve masal dünyasında önemli yerleri olan isimlerdir. Bu da bize kahramanlarımızın başına gelen olayların Doğu coğrafyasında geçtiğini düşündürmektedir. *Derdiyok ile Zülf-i Siyah* hikâyesinin teşekkül tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Hikâyenin sözlü varyantının Doğu Anadolu’da tespit edilmesi onun bu bölgede teşekkül ettiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Dr. Behiç Bey Beyrut’ta doğmuş, eğitimini Fransız okulunda tamamladıktan sonra Kıbrıs’a gelmiş, hikâyenin kahramanlarının başına gelen olaylar Kıbrıs adasında Lefkoşa’da yaşanmıştır. Mısır, İskenderiye adları da geçmektedir. Tarihi bellidir (10 Mayıs 1924).

***Derdiyok ile Zülf-i Siyah* Hikâyesi ile Dr. Behiç Bey Hikâyelerinin Epizotlarının Karşılaştırılması**

Çalışmamızda *Derdiyok ile Zülf-i Siyah* hikâyesinin, TDK Yazma, Milli Kütüphane Yazma, Saffet Akkaş (İstanbul Belediye Kütüphanesi), Derviş Mahmut Rahmi bi-Celâlettin, Menâkıb-i Şah İsmail ve Gül’izar, Âşık Ömer, Meşhur Şah İsmail, yeni harfli 1938 ile yeni harfli 1947, 1959, 1964 nüshalarındaki epizotlar karşılaştırılmış, 1. ve 2. maddelerdeki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. *Derdiyok ile Zülf-i Siyah* hikâyesinin Milli Kütüphane Yazma nüshası dışında bütün nüshalarda 16 epizot bulunmaktadır.

2. Milli Kütüphane nüshasında bazı sayfaların eksik ve düzensiz olmasından dolayı VII, IX, XV numaralı epizotlar bulunmamaktadır.

Hikâyemizdeki epizotlarla *Dr. Behiç Bey* hikâyesinin epizotları karşılaştırılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. *Dr. Behiç Bey* hikâyesinde, *Derdiyok ile Zülf-i Siyah* hikâyesindeki;

- I. Kahramanların aileleri
- IV. Kahramanların birbirine âşık olması
- IX. Kahramanların talihinin ters dönmesi
- X. Ayrılık ve gurbete çıkış epizotları bulunmamaktadır.
- VIII. Kahramanların nişanlanması epizotunun “evlenme” biçiminde
- XIV. Ozanlararası yarışma epizotunun “modern dünyada seçim ve mücadeleler” şeklinde yer aldığı görülmüştür.

Ayrıca her iki hikâyede;

- XVI. Sonuç epizotları bulunmamaktadır.

Halk hikâyeleri içinde mutlu sonla bitenler olduğu gibi iki sevgilinin ölümüyle bitenler de vardır. *Derdiyok ile Zülf-i Siyah*, sevgililerin kavuşmasıyla son bulan hikâyelerdendir.

Dr. Behiç Bey hikâyesi ise gerçek bir dram etrafında oluşmuş, her iki kahramanın da ölmesiyle biten bir hikâyedir. Bu olay ve sonradan söylenen destansı şiir dilden dile dolaşır ada toplumunu etkilemiştir.

Şiirlerin Tahlili ve Karşılaştırılması

Halk hikâyelerinde gelişen olaylar arasında kahramanların aşk, heyecan, ayrılık, acı, kadere küsme, sevgiliye kavuşma, ölüm gibi duygularını en coşkulu anlarında dile getirme geleneği şiirler ya da türkülerle sürdürülmektedir. Bu şiirlerin ya da türkülerin anlatımının güçlü ve muhtevaya uygun olmasının yanı sıra şekil bakımından tam, ahenkli benzetmeler ve örneklerle zenginleştirilmiş olduğu görülmektedir. Bazı nüshalarda bu şiirlerin diğer örnekleri kadar güçlü olmadığı da dikkati çekmekte, ancak halk zevkine uygun olabileceği göz ardı edilmemektedir.

Derdiyok ile Zülf-i Siyah hikâyesinde, temel nüshamız olan TDK Yazma nüshasına göre 87 dörtlükten oluşan 21 şiir bulunmaktadır. Birinci şiir beş dörtlükten oluşmuştur. Halk şiirinin karakteristik ölçüsü olan hece ölçüsüyle (8) yazılmıştır.

- Âşık isen berü gel sen
- Sana imlâyı öğredem
- Ne cihetten yaratmış hak
- Fani dünyayı öğredem.

Şekil bakımından tam olup, anlatım güçlü ve içeriğe uygundur.

Dr. Behiç Bey hikâyesinin destanı 83 dörtlükten oluşmuştur. Hece ölçüsüyle yazılmıştır. Her mısranın hece ölçüsü diğerine uymasa da halk şiirinin içten, güçlü, etkileyici olma özelliklerini taşımaktadır.

Birinci dörtlükte gerçek bir olayı anlatırken gerekli olan kesin bir dil kullanılmıştır.

On Mayıs Cumartesi günü gecesi (12)

Koca bir ailenin söğünme neticesi (14)

Doktor Behiç Bey vurdu refikası Fatma'yı (14)

Üç kurşunla yere serdi o kaşları çatmayı (15)

Şekil bakımından tam değildir.

Dil ve Anlatım

Derdiyok ile Zülf-i Siyah hikâyesinde dilin halk dili olmasının yanı sıra Osmanlıca sözcükler de kullanılmıştır. Bu hikâyenin bir aşk hikâyesi olmasının etkileri anlatımında da görülmekte, özellikle kahramanların sevgilerini birbirlerine göstermeleri ilginç ve renkli benzetmelerle dikkati çekmektedir.

“Kızın birkaç şeftalisun aldı.

Şeftalinin okkasın bin akçeden bir akçeye indirdiler.

Şeftalü devşirmeye başladı.

Zülf-i Siyah'ın pembe yanaklarına rüzgârdan daha hafif, ateşten daha sıcak bir öpücük kondurdu.

Derdiyok sonbahar yaprağı gibi sararmış, kalbinde yanan aşk ateşi gittikçe parlayarak onu kahvedekilerin ustası haline getirmişti.

Bir de bunlar sarmaş dolaş olup şeftaliler şöyle ki, çekirdekleri etrafa kurşun gibi gider iken hasret birbirlerini buldular.”

Dr. Behiç Bey hikâyesinin gerek şiir gerek düz yazı şeklinde, olayın geçtiği 1920'li yılların dil özellikleri olan; ‘desise’, ‘derdest’, ‘mefta’, ‘nerdüban’ gibi Osmanlıca sözcükler, Kıbrıs'ın idari-siyasi yapısına uygun; ‘Kumandan Dillire Yani’, ‘Dr. Hacı Gavril’, ‘Artem Teo Fani’ gibi yabancı isimler, ‘trabeze’ ve ‘batiki’ gibi Rumca’dan geçmiş sözcükler ve Kıbrıs ağzının özellikleri görülmektedir.

Sonuç

Üzerinde çalıştığımız halk hikâyelerinin çeşitli yönleriyle karşılaştırılması sonucunda; halk hikâyelerinin ortak özellikleriyle birlikte farklılıklarını, bu farklılıklarda halk hikâyesinin geniş yelpazesindeki ilgi çekici renkleri bulmaktayız. Halk hikâyelerini kitap sayfalarındaki durağan, adeta ölü halinden bütün canlılığıyla çıkarmak ve yaşatmak için; araştırmacılar neler yapmalıdır, neler yapabilirler?

Biz bildirimizi *Dr. Behiç Bey* hikâyesinin kendi bestesi eşliğinde sunarak; ses, müzik, canlı bir anlatım gibi öğelerle hikâye anlatma geleneğini sizlerle bütünleştirmeye çalıştık. Bir nebze başardık ne mutlu bize.

Kaynaklar

Atun, Suna; Fevzioglu, Bülent (2002). *Kıbrıs Türk Halk Edebiyatında Destanlar ve Ağıtlar Üzerine*, Ankara.

Bali, Muhan (1973). *Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi*, Ankara.

Başgöz, İlhan (1986). *Folklor Yazıları*, İstanbul.

Boratav, Pertev Naili (1946). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* (İkinci bs.1988), Ankara

Devlilioğlu, Ferit (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara

Duymaz, Ali (1993-1994). Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. 3.

Elçin, Şükrü (1949). *Kerem ile Aslı Hikâyesi*, Ankara.

----- (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara.

----- (1988). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara.

Görkem, İsmail (2000). *Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Ankara.

Kúnos, Ignaz. “Türkische Volksromane in Klein – Asien”, *Ungarische Revue*, 12 (3), Budapest 1892, 201-211.

Mazıoğlu, Hasibe (1992). “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara.

Özön, Mustafa Nihat (1987). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İstanbul.

Sakaoğlu, Saim (1972). “Asuman ile Zeycan Hikâyesi”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, s. 51-81.

----- (1973). *Gümüşhâne Masalları Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara.

Sakaoğlu, Saim; Duymaz Ali (1996). *Hurşit ile Mahmihi Hikâyesi*, Ankara.

Sakaoğlu, Saim; Alptekin, A.B.; Sakaoğlu, Y.; Şimşek, E. (1997). *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri-I*, Ankara

Saussey, Edmond (1951). *Türk Halk Edebiyatı* (Çev. İlhan Başgöz), İstanbul.

Sayıl, Altay (1988). *Kıbrıs'ta Cinayet Kurbanı Kadınlar*, Lefkoşa.

Spies, Otto (1941). *Türk Halk Kitapları* (Çev. Behçet Gönül), İstanbul.

Subaşı, Muhsin İlyas (1991). "Halk Kültürü Açısından Köy Odalarında Sîret ve Halk Hikâyeleri Okuma Geleneği". *Erciyes Yöresi I. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnoğrafya Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, s. 75-80.

Tör, Nüket (2002). *Derdiyok ile Zülf-i Siyah Hikâyesi*, Ankara.

Türkmen, Fikret (1995). *Aşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Ankara 1974. (İkinci bs., *Aşık Garip Hikâyesi / İnceleme Metin*), Ankara.

Yıldırım, Dursun (1989). "Sözlü Kültür ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler", *Millî Folklor*, I/3 (Eylül 1989), s.16-17.

Yılmaz, Ramazan (1979). *Derdiyok ile Zülfisiyah ve Razinihan ile Mahifiruze Hikâyeleri Üzerinde Bir Çalışma* (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Erzurum.

Kıbrıslı Türklerin Halk İnanışlarına Karşılaştırmalı ve Analitik Bir Yaklaşım

Muhsine Helimoğlu YAVUZ*

Giriş

2001-2002 öğretim yılı içinde, KKTC'nin Lefke Kasabası merkez ve çevresinde (Lefke Merkez, Yedidalğa, Gemikonağı, Yeşilyurt, Denizli, Bağlıköy, Bademliköy, Cengizköy) "Kıbrıslı Türklerin Halk Kültürleri" konusunda yapılan alan araştırmasında, kadınlar çoğunlukta olmak üzere, yaklaşık 200 kaynak şahısla yüzyüze görüşülerek saptanan veriler, içeriklerine göre şu ana başlıklar altında toplandı:

1. Halk İnanışları
2. İsimler- Lakaplar
3. Fal- Büyü- Nazar- Muska
4. Yemekler ve Sofra Düzeni
5. Oyunlar
 - a. Çocuk Oyunları
 - b. Yetişkinler Arasında Oynanan Şans, Talih, Zeka ve Sportif Oyunlar
6. Bayram Töre ve Törenleri
7. Ölüm Töre ve Törenleri
8. Evlenme- Düğün Töre ve Törenleri
9. Sünnet, Okula Başlama, Askere Gitme Töre ve Törenleri
10. Bitkiler, Hayvanlar
11. Evler, Barınaklar, Eşyalar
12. İş- Esnafılık

1. Halk İnanışları

Bu bildirinin konusunu, yukarıda sözü edilen araştırmanın "Halk İnanışları" bölümü oluşturmaktadır. Bu bölümde, saptanan 100 inanış da yine içeriklerine göre kendi içlerinde sınıflanarak, şu başlıklar altında toplandı:

- A- Doğumla İlgili İnanışlar (10 inanış)
- B- Ölümle İlgili İnanışlar (13)
- C- Düğünle İlgili İnanışlar (7)
- D- Zaman Dilimleriyle (gece-gündüz, gün, ay, mevsim v.b.) İlgili İnanışlar (30)
- E- Uğur, Uğursuzluk, Bereket ve Şansla İlgili İnanışlar (31)

* Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul-Türkiye

F- Hayvanlarla İlgili İnanışlar (9)

Bu inanışların neler olduğu maddeler halinde sıralanmadan önce, “inanç nedir, bu inançlara karşılaştırmalı ve analitik bir yöntemle nasıl yaklaşılmalıdır ve niçin bu yöntemle yaklaşılmalıdır” sorularına açıklık getirilecektir.

İnanç; sözlüklerde genellikle “Bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi” olarak tanımlandığına göre, bu kabul ediliş eylemine de “inanış” diyoruz. Analitik bir yaklaşımla baktığımızda, bir inanışı genellikle, başlıca şu dört ögeye ayırarak şematize edebiliriz:

1. Kabul edilen gerçeklik. (Bir düşünce, bir olgu, bir nesne veya bir varlık)
2. Bu gerçekliğe karşı alınacak tavır, belirlenen duruş.
3. Yaptırım (Belirlenen davranış yapılmadığında, karşılaşılabilecek olumsuzluklar)
4. Örtük ileti (Bu yaptırım aracılığıyla ve örtük transaksyon yoluyla verilen mesaj)

Şimdi bir inanışı bu dört ögeye göre çözümleyelim. Örnek: Komşunun yeni giysisi ödünç olarak istenmemelidir. Çünkü uğursuzluk getirir. İsteyip giyenler hastalanır.

- 1-Kabul edilen gerçeklik: Komşudan istenecek yeni giysisinin uğursuzluğu.
- 2-Buna karşı alınacak tavır-belirlenen duruş: Yeni giysiyi ödünç alıp giymemek.
- 3-Yaptırım: Eğer giyersen hastalanırsın.
- 4-Örtük ileti: Komşun da en az senin kadar yoksuldur ve ihtiyaç içindedir. Ekonomik koşullarını zorlayarak henüz aldığı ve yeterince giymediği giysisini kullanman doğru olmaz.

Görüldüğü gibi halk, bu inanış aracılığıyla “İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara” kolaycılığını önlemeye ve yeri gelende “hayır” diyememenin sıkıntısından, insanları dolaylı bir yol gösterimle, kurtarmaya çalışmaktadır.

Yukarıdaki inanç tanımının içinde yer alan “gerçek olduğunun kabul edilmesi” söyleminden de anlaşılacağı gibi, gerçek olmayan bir şey de inanç gereği, gerçekmiş gibi kabul edilebiliyor demektir ki, bu da haklı olarak, inanışların genellikle “boş inanış, batıl itikad, hurafe” sözcükleriyle tanımlanması sonucunu doğuruyor. Bu yönüyle de elbette ki bilime değil, dine yakın duruyor, ama bu yakın duruşun yanı sıra, inançların içerdiği sosyolojik psikolojik, ekonomik, etik, estetik boyutları gözönüne alıp, bilimsel analitik yöntemlerle çözümlediğimiz zaman, bu inançların nedenlerine ve kaynaklarına da o denli yaklaşmış oluyor ve bu inanışların hangi gereksinimlerden doğduğu konusunda çıkarsamalar yapabiliyoruz. Bu çıkarsamalar sonucu da bir bakıma, bu inanışları yaratan toplumun sosyolojik, psikolojik, ekonomik, etik, estetik haritasını çıkarabiliyoruz.

Örneğin, bu bildirin “Uğur, Uğursuzluk, Bereket ve Şansla İlgili İnanışlar” başlığının, daha sonra sıralayacağım “27. maddesi”ni (E/27) oluşturan “Yürüyen çocuğun emeklemesi iyi sayılmaz, çünkü eve beklenmedik bir misafir gelir” inanın, Lefke-Yedidalga’dan kaynağım, 73 yaşındaki, okuma-yazması olmayan Havva Temi tarafından ifade edilmesine bakalım: “Eğer yürüyen çocuk emeklemeye başlarsa, ‘emekleme da bana misafir getirecen’ dellerdi. Eskiler fakır oldukları için, misafire ikram edecek bişeyleri yoğudu. Onun için, biri evlerine geldiğinde mahcup olullar, misafir gelsin istemezler idi.” Kaynağımın doğrudan yaptığı bu içten, gerçek açıklama sayesinde, yüzeysel bir bakışla ilk anda sanki misafirin istenmemesi gibi algılanan bu inanışın, aslında tam tersine misafire verilen değerden kaynaklandığını görüyoruz. Çünkü, geleneksel ve görenekssel değer yargıları, misafirin değeri konusunda toplum bilincine öylesine güçlü bir yaptırımla kazınmıştır ki, işte bu kazınma nedeniyle, çok değer verilen misafire ikram edilecek bir şey bulunamaması, başlıbaşına bir mahcubiyet kaynağı olmaktadır. Yoksa burada elbette ki istenmeyen misafir değildir. Yani bir başka deyişle, “gözü çıkası yoksulluk”, böylesine olumlu değerleri zaman içinde aşındırmakta ve giderek de yok etmektedir.

Halk anlatılarının, söylemlerinin, inançlarının bir işlevi de içerdikleri mesajlar aracılığıyla, bir yandan gelenek ve göreneğin kuşaktan kuşağa aktarılacak devamını ve korunmasını sağlarken, öte yandan da değişen yaşam koşullarının karşısında bireye bir çıkış yolu göstermek, düşüncenin bir yolla da olsa dışa vurumu sonucu, psikolojik bir rahatlık oluşturmaktır. İşte, halk anlatılarının paradoksu buradadır. İşte bu paradoks sayesinde ki “bir yandan bir kültürün nakli, devamı ve korunmasında yaşamsal bir rol oynar ve bireyi bunlara uymaya zorlarken, aynı zamanda da aynı kurumların birey üzerindeki baskısına karşı, toplumun kabul ettiği çıkış yolları sağlar” (Bascom, 1954: 346).

Özellikle çağın hızlı değişiminin, acımasız yaşam koşullarının dayatmaları karşısında, giderek geçerliliğini yitiren bazı geleneklerin sürdürülmesi mümkün değildir. Bu konuda yapılacak bir zorlama da bireyi bunaltır. Yukarıda verdiğim örnekte de görüldüğü gibi, ekonomik koşulların giderek ağırlaştığı, halkın deyişle “iki elin bir başı düzemediği” dönemlerde, konuk severlik geleneğinin korunması da tıpkı kaynağımın “Emekleme da bana misafir getirecen” ifadesinde somutlaştığı gibi, pek mümkün görünmemektedir.

Kaynağımın bu söyleminde somutlaşan gerçeklik, şu Nasreddin Hoca fıkrasında da tam karşılığını bulur. Bir gün Hoca’nın kapısını birisi çalar. Kapıyı açan Hoca, kim olduğunu sorunca da adam, tanrı misafiri olduğunu söyler. Bunun üzerine, Hoca adamı alıp camiye götürür ve tanrının evi işte burasıdır, sen burayı arıyor olmalısın der.

İşte yukarıda verdiğim bu iki halk söylemi örneği, artık sürdürülmeye çalışıldığında bireyi çok zorlayacak olan bazı geleneklere karşı, kaynağımın “sürünme da” uyarısı ve Hoca’nın “tanrının evi burasıdır” belirlemesi ile insanlara bir çıkış yolu göstermekte ve koşullar gerektirdiğinde onların

bazılarından vazgeçilebileceği göndermesini yapmaktadır. (Geniş bilgi için: Helimoğlu Yavuz, 1997: 107-115).

Yine bu araştırmanın D/19 (Zaman Dilimleriyle İlgili İnanışlar) maddesinde yer alan, Lefke Avrupa Üniversitesi'nden öğrencim Aliye Kayabaşı'dan derlediğim - ki o da anneanesi Aliye Tosyalı'dan dinlemiş- “Çarşamba akşamları evin genç kızları, bir odada tek başlarına bırakılmaz, bırakılırsa gece yarısından sonra, kötü ruhlardan birisi olan Çarşamba Karısı gelip kıza, benimle dans edersen sana ne istersen veririm der. Dans ettikten sonra da kıızı kesip, odanın dört duvarına asarmış. Eğer kıızı, sabaha kadar onunla dans etmemekte direnebilirse, ilk horoz ötüşünde Çarşamba Karısı kaçar, böylece kıızı da kurtulmuş” inancı ise karşılığını, yalnızca Diyarbakır'dan derlediğim “Çarşamba Karısı-Karakura” efsanelerinde (Helimoğlu Yavuz, 1993: s.118, 348) bulmakla kalmıyor, aşağıda vereceğim örnekte görüleceği gibi, sınırlarının çok ötelere giderek, başka halkların anlatılarıyla ve inançlarıyla buluşuyor.

Bu sabaha kadar kötü ruhlarla dans etmeyerek ölümden kurtulma motifi, Fransız Besteci Adolphe Charles Adam'ın (1803-1856), iki perdelik romantik balesi Giselle'de sabaha kadar dans ederek, adlarına “Willi” denen kötü ruhların getireceği ölümden kurtulma şekline dönüşerek, şöyle yer alır: Güzel Giselle'nin ruhu, sevgilisi Albrecht'le sabaha kadar dans ederek onu, bakire olarak ölüp, rastladıkları erkekleri kurban etmek için geceleri ormanda dolaşan ve adlarına Willi denen, uğursuz kadın ruhlarından kurtarır.

Bu örnek bir kere daha gösteriyor ki, dünya halklarının yarattıkları anlatılar, bağlandıkları inançlar her ne kadar bir ayağıyla yerel coğrafyalara bassa da öteki ayağıyla da evrensel coğrafyalara basar. Yani, bu halk anlatılarının çerçevesini her ne kadar yerel koşullar belirlese de yaratının ortak paydası insan olduğundan, yaratılanlar ulusal olduğu kadar, yaptığım karşılaştırmalı çalışmaların beni ulaştırdığı sonuçlara dayanarak söylersem, belki de daha fazlasıyla evrenseldir.

Görüldüğü gibi, aşağıda sınıflanarak sıralanacak her halk inanışına, bu boyutlarda karşılaştırmalı ve analitik bir yöntemle yaklaşırsa, onları yaratan toplumların sosyolojik, psikolojik, ekonomik, etik, estetik yapıları hakkında önemli sentezlere varılabilir.

İnançların İçeriklerine Göre Sınıflandırılması ve Çözümlemeler

A. Doğumla İlgili İnanışlar

1. Aynı gün veya aynı hafta içinde doğum yapan kadınlar, kırkları çıkana kadar birbirlerini görmezler. Eğer görürlerse kırkları karışır ve hastalanırlarmış.
2. Loğusa kadının başı kırk gün beklenir, yoksa al basarmış.
3. Hamile kadının canı ekşi çekerse kıızı, tatlı çekerse oğlu olurmuş.

4. Hamile kadın, kasaptan alınan bir kelleyi bıçakla ikiye ayırır, eğer kellenin etli kısmı çoksa oğlu, kemikli kısmı çoksa kızı olurmuş.
5. Hamile kadın odadan çıkınca, sandalyelerden birisinin altına bir makas saklarlar. Odaya dönen kadın eğer bu sandalyeye oturursa kızı olurmuş.
6. Hamile kadının karnı büyük ve yuvarlak olursa kızı, dar ve sivri olursa oğlu olurmuş.
7. Doğumdan sonra ard arda çocuğu ölen kadınlar, bir sonraki doğumda, bebek doğar doğmaz hemen yanındaki birisine, özellikle de evli ve çocuklu bir kadına, belli bir yaşa kadar, bir eşya veya geçmez bir para karşılığı, sembolik olarak satar. Böylece çocuk ölümden kurtarılmış.
8. Çocuğun göbek bağı kesilip kurutulularak, çocuk konuşuncaya kadar saklanır. Sonra da çocuğa gösterilip, bu nedir diye sorulur. Eğer çocuk ne olduğunu bilir de kaynağının deyişiyse, “o benim göbeciğim” derse, hayatı başarılarla dolu ve bolluk içinde geçermiş.
9. Aybaşı kanaması olan kadınlar kirli sayılır ve bu zaman dilimi içinde loğusa ziyaretine gitmezler. Eğer giderlerse, loğusanın memesinde çiban çıkarmış.
10. Yeni doğan bebeğin göbeği kurutulularak babasının cüzdanına konursa, eve bolluk ve bereket gelirmiş.

Çözünlemeler

Bu inanışlardan A/1, A/2’de görülen, doğumdan sonra annenin ve bebeğin kırk gün özel bir şekilde korunması inancının, halkın yaşam pratiğindeki deneyimlerinin, tıbbi verilerle örtüşmesi sonucu oluştuğunu görürüz. Özellikle, yeni dünyaya gelmiş bir bebeğin bağışıklık sisteminin güçlenmesi ve yeni ortama uyum sağlaması dönemi, sağlık açısından başta sarılığa yakalanma riski olmak üzere, en kırılgan sürecini yaşadığına göre, halkın yaşam pratiğinden süzüp getirdiği, bu kırk günlük özel korunma döneminin de ne kadar gerekli ve yerinde olduğu ortadadır. Hatta kimi toplumlarda, bu kırk günlük süre içinde bebeğe ad bile konmaz. Çünkü o henüz bu dünyaya ait olmamıştır. Geldiği dünya ile bu dünya arasında, bir çeşit “karantina bölgesinde” geçireceği kırk günlük uyum süreci sonucunda, ya bu dünyaya kabul edilip var olacak ya da yaşama şansını yitirecektir. Daha bu sınavı geçmeden onu varsayıp adlandırarak bireyleştirmek için henüz erkendir. Gelişmemiş tıbbi koşullardaki bebek ölümlerinin, bu döneme rastlayan yüksek oranları göz önüne alındığında, halkın deneyimlerinden ve sağduyusundan kaynaklanan, bu bir çeşit “psikolojik önlem” alma tavrının yerindeliği, daha iyi kavranacaktır sanırım. Çünkü, adı bile olmayan bir bebeğin varlığı, görece de olsa henüz tam benimsenmeyeceği için, kaybına dolaylı bir yolla da olsa psikolojik olarak hazırlık yapılıyor ve bu kayıp olasılığı en baştan kabulleniliyor demektir.

Doğumdan sonraki kırk gün içinde, korunmayan bebeklerin ve loğusaların kaybıyla sonuçlanan “al bastı, al karısı” efsanelerinin halk kültürlerinde ve kültürümüzde çokluğuna da biraz bu açıdan bakmak gerekir. Ayrıca bu kırk

günlük sürenin dolması sonucunda yapılan “kırk çıkarma, kırklama, kırklanma, kırk uçurma” ve Azeri Türkleri’ndeki “kırk açar cam” ritüelleri de bu karantina sürecinin dolmasıyla, bu dünyaya kabul edilme vizesinden başka bir şey değildir.

Bu kırk günün sonunda yapılan “kırk çıkarma” uygulamaları da genellikle şöyle gerçekleştirilir. Kırkı çıkan anne ve bebek aynı anda yıkandıktan sonra, bir kevgirin içine makas, ayna, tarak, kalem ve kırk tane çakıl taşı konur. Sonra da içine kırk tas veya bardak (Azerilerin deyişiyile “kırk açar cam”) su konmuş kap bu kevgirin üstünden, son su olarak bir “besmele” eşliğinde anne ve bebeğin başına boşaltılır. Kevgire konulan tarak bebeğin büyüyünce berber, makas terzi, kalem okumuş bir insan olması dileğinin sembolüdür. Ayna ise aydınlık bir geleceği olması dileğidir. Bu işlem aynı anda yapılmazsa, anne ile bebeğin kırkının birbirini basacağına ve hasta olacaklarına inanılır; bu nedenledir ki, bu tören eş zamanlı gerçekleştirilir. Bu törenden sonra hazırlanan anne, bebeğini de özenle giydirip süsleyerek, doğumdan sonra ilk kez sokağa çıkıp, bebeği bir yakınına götürür. Bu gidilen ev genellikle aile büyüklerinin evleridir. Bebeğin ilk konuk olduğu bu evde yenir içilir ve bu güzel olay kutlanır. Bu uygulamaya da “kırk uçurma” veya “kırk çıkarma” adı verilir. Tüm bu törenlerden sonra, bebek artık bu dünyaya kabul edilmiş ve “dünyalı” olmuştur.

A/3, A/4’te ise negatif ve pozitif algılarla örtüşen, açık bir cinsiyet ayrımcılığı vardır. Negatif algıları karşılayan ekşi yiyecek ve etsiz kellenin kız çocukta, pozitif algıları karşılayan tatlı yiyecek ve etli kellenin ise erkek çocukta karşılık bulması, bunun tipik örneklerinden birisidir. Çünkü halk arasında “oğlan eve direk, kız ele dayak (dayanak)tır” sözünü de özetlenebilecek olan, bir erkek çocuk yeğlemesinin olduğu, yadsınamaz bir gerçektir. Her ne kadar, halk arasında bu durumu dengelemek için, “oğlan oktur her evde yoktur” söylemine karşı geliştirilen “kızdır nazdır, bin altın azdır” söylemine yer verilse de (ki görüldüğü gibi burada da cinsiyet olarak kıza verilen değerden çok, bir ölçüde de olsa, onun gelecekteki başlık parası getirisi saptanmaktadır), bu erkek çocuk yeğlemesinin günümüzde bile, psikolojik açıdan da olsa geçerliliğini koruması, yine yadsıyamayacağımız bir gerçeklik olarak ortada öylece durup durmaktadır.

A/5’e gelince, toplumlarda iş bölümünü büyük ölçüde cinsiyetlerin belirlediği saptamasına tipik bir örnekten başka bir şey değildir. Bu inançta da açıkça görüldüğü gibi, bilmeden altında makas olan sandalyeye oturan hamile kadının kızı olacak demektir. Çünkü, kırk uçurma bölümünde de belirtildiği gibi, makas terziliğin sembolüdür; terzilik ise halk arasında kadınlara yakıştırılan, kadınlarda karşılığını bulan bir meslektir.

A/6, ana karnındaki bebeğin cinsiyeti tahmin edilirken, kadın ve erkek bedeninin fiziksel özelliklerinin dayanak alınması açısından ilginçtir. Tipik örneğini “Kıbele” yontularında gördüğümüz, toplu ve yuvarlak hatlı kadın figürünün, büyük ve yuvarlak olan hamile kadın karnıyla özdeşleştirilmesi ve bunların kız doğuracağı inancı, görüldüğü gibi hiç de öyle dayanaksız, temelsiz

bir yakıştırma ve bir beklenti değildir. Dar ve toplu karınlı hamile kadımlarınsa erkek çocuk doğuracağı inancı da yine aynı gerekçeyle temellendirilebilir.

A/7'deki inanç ise, trajik bir yanılsama ve bilinçli bir yanıltmayı içermesi, bu yolla da bireyin, psikolojik savunma yöntemlerinden olan “projeksiyon”, “realizasyon” ve “negasyon” yöntemlerinden, projeksiyon yöntemini seçmesi açısından ilginçtir. Çocuklarının ard arda ölmesini, çoğu zaman ilahi gücün kendisine yönelttiği bir lanet (halk deyişyle nalet) olarak gören kadın, bu ilahi gücü dolaylı olarak yanıltmak için, çocuğunu bir başka kadına bir süreliğine de olsa, sembolik olarak satmakta ve böylece bu güce, dolaylı olarak “artık o benim çocuğum değil, bana kızıp onu alma” iletisini göndermektedir. Bu işlemin gerçek dünyadakilere iletisi ise, satın alıyor gibi görünen kadının, gelecekte bebek üstünde hak iddia etmesini önlemek ve ayrıca kötü bir niyetle veya yanlış anlama sonucu olarak, “bebeğini sattı” aşığılmasına uğramamak için, satışın geçerli bir para karşılığı olmaması, yalnızca sembolik olmasıdır. Bu işlemin gerçekçi bir yönü ise, belki de ev ortamından veya anne sütünden kaynaklanan bir nedenle bebek ölüyorsa, onu direnç kazanana kadar bu ortamdan uzaklaştırmak da olabilir. Bu gerçekçi neden bilinçli olarak düşünülme de, görülen ilk neden olan bilinçli yanıltma ve dolayısıyla bilmeden de olsa psikolojideki projeksiyon yöntemini kullanmanın ardındaki gerçekçi temel neden olabilir.

Görüldüğü gibi, bu her iki yöntem de bir “ecel savar” olarak kullanılmaktadır.

A/8 ve A/9'da yer alan, kesilen göbek bağının kordonunun atılmayarak kurutulup saklanması ve buna çeşitli anlamlar yüklenmesi ise, bu konuda günümüzde yapılan bilimsel araştırmalar ve bulgular ışığında başka bir boyut, başka bir anlam kazanmaktadır. Günümüzde, tıp alanında göbek kordonu kanından elde edilen kök hücreleri konusundaki bulguları şöyle özetleyebiliriz:

“Son yıllarda geliştirilen alternatif tedavilerden biri de kök hücreler yardımıyla, hasta dokunun yerine yenisini üretmek. Farklı vücut hücrelerine dönüşebilen kök hücrelerin en fazla bulunduğu yer, göbek kordonu. Üstelik kişinin kendi kordonundaki kök hücrelerde doku uyumsuzluğu sorunu da yaşanmıyor. Kordon kanının yakın gelecekte kanser, metabolik hastalıklar, organ yetmezlikleri gibi birçok hastalığın tedavisinde kullanılabileceği düşünülüyor.

“Gelecekte kalpten diş, bir çok organın üretilmesinde, farklı hastalıkların tedavisinde umut veriyor.”

“Kök hücreler vücutta yedi yıl, vücut dışında ise on beş yıl kadar canlı kalıyor.” (Hürriyet-Kelebek, 26. 07. 2004: 9).

“Doğumun ilk on dakikasında, bebeğin göbek kordonundan alınan kanlar, en saf kök hücre kaynağı olarak kabul ediliyor. Kök hücreler dondurulduğu için, bozulmadan kalabiliyor. Kök hücre nakliyle şu anda kan kanseri ve lenfoma gibi bazı hematolojik ve onkolojik hastalıklar tedavi edilebiliyor.” (Cumhuriyet, 4. 07. 2004: 6)

Öyleyse, bu göbek kordonu saklama inancısını, bu gelişmelerin ışığında nasıl değerlendirmeliyiz? Bu, yalnızca halkın sağduyusuna ya da öngörüsüne

bağlanabilir mi, yoksa yeni dediğimiz bu buluşlar, insanlık tarihinin dipsiz derinliklerinde bir zamanlar, bir yerlerde, bir başka şekliyle de olsa uygulanıyordu da, bu inanışlar onlardan mı temelleniyor soruları da karşımızda durmaktadır.

Basında sık sık, yapılan arkeolojik kazılarda, ortaçağda kafatası ameliyatı izlerine rastlandığını bildiren haberler yer almaktadır. Örneğin, “İngiltere’de yapılan arkeolojik kazılarda gün ışığına çıkarılan iskeletler üzerinde yapılan incelemede, ortaçağda 960 –1100 yılları arasındaki süreçte, ciddi kafatası ameliyatları yapıldığı ortaya çıktı. Yorkshire Bölgesi’ndeki Wharram Percy adlı köyde bulunan 700 iskelet arasındaki, 40 yaşındaki bir çobana ait kafatası, o dönemde cerrahi testereyle ameliyat yapıldığını gözler önüne seriyor. BBC’nin internetteki sitesinde yayımlanan habere göre, kazıya katılan arkeoloğlardan Dr. Simon Mays kafatasına kurşun saplanan çobanın kafatasında testereyle 9 santimetre eninde, 10 santimetre boyunda bir delik açılarak ezilen kemiklerin uzaklaştırıldığını, bir bölümünün düzeltilmiş olduğunu söyledi. Mays, başka iskeletler üzerinde de bu tür yaşam kurtaran ameliyatların yapıldığının ortaya çıktığını vurguladı. Mays, bir çobanın ameliyat edilmiş olmasının, ‘bunun için nasıl para buldu’ sorusunu da akla getirdiğini belirtti ve sadece elit tabakanın tedavi görebildiği dönemde, bu tabakadan olmayanların ameliyatlarının eğitim almamış, ‘seyyar otacılar’ tarafından yapıldığını tahmin ettiklerini söyledi” (Cumhuriyet. 7.10.2004, arka s.). Bu haberdeki bizi asıl ilgilendiren veri “seyyar otacı” yani “halk hekimi” saptamasıdır. Daha ortaçağda kafatası ameliyatları yapabilen bu halk hekimleri, neden göbük kordonu kanından yararlanarak, çeşitli tedavi yöntemleri geliştirmiş olmasınlar? Bu bilgilerin ışığında, yukarıda ortaya atılan sorular sanırım daha bir önem kazanmaktadır.

A/10 ise, bebek ve loğusa için hijyen bakımından etkili bir önlem olsa gerektir. Sık sık duş yapma, yıkanma olanaklarının pek de bulunmadığı ortamlarda, halk arasında böyle bir inanın geliştirilmesi, sağlık açısından bakıldığında hiç de dayanaksız görünmemektedir. Her türlü mikroba açık, sağlık açısından oldukça kırılğan bir dönemde bulunmakta olan bebek ve anne, böylece bir bakıma korunmaya alınmaktadır. Kadınların regl dönemlerinde yapmaları yasaklanan öteki davranışlarla ilgili inanışlar da göz önüne alındığında, böyle inanışlar aracılığıyla getirilen bu yaptırımların, sağlık sorunlarına yönelik endişeler ve deneyimler sonucu oluşabileceği düşünülebilir.

B. Ölümle İlgili İnanışlar

1. Uzakta hasreti olanların ölümleri zor olur ve gözleri açık gidermiş.
2. Uzakta hasreti olanların kolay ölmesi için, o uzakta olanın bir eşyası ölüm yatağında olan insanın göğsüne konursa, rahat ölmüş.
3. Gözleri yukarı bakarak ölenler, o sırada melekleri görürlermiş.

4. Birisi ölünce, ölü evinin ışıkları üç veya yedi gün yanık bırakılır. Çünkü ölen, bu zaman içinde öldüğü yeri görmek için geri gelir, görmeden de gitmezmiş.
5. Ölenlerin ardından, onun en sevdiği yemek pişirilerek dağıtılır. Eğer ölen sık sık rüyada görülürse, yine sevdiği yemekler pişirilerek, özellikle yoksul olanlara dağıtılır, böylece ölenlerin ruhları huzur bulurmuş.
6. Ölünün ağırlığı üstünde kalmasın diye, elbiseleri ve yatak takımı ölümün üçüncü günü yıkanır. Kuruyunca da bir yoksula verilir. Böylece ölen öteki dünyada da bunları giyer ve çıplak kalmaktan kurtulurmuş.
7. Ölünün yıkandığı suyun üstünden atlayan hamile kadının çocuğu “ölgün” yani simsiyah doğarmış.
8. Bir ölü gömülene kadar evlerde temizlik ve başka işler yapılmaz. Eğer yapılırsa ölen kimse Azrail’e “Bu evdekiler de öbür tarafa gitmek için hazırlık yapıyorlar” dermiş ve Azrail de o temizlik yapılan evden birisinin canını almış.
9. Ölenin ardından çok ağlamak iyi sayılmaz. Özellikle ölen çocuğunun ardından çok ağlayan annelerin göz yaşları sel olur, öteki dünyada çocuğu boğarmış.
10. Ölünün ardından, 52. gece mevlit okutulur. Çünkü, ölünün burnu, gömüldükten 52 gün sonra düşmüş ve ölen öyle çok acı çekermiş ki, iniltileri dünyanın ta öteki ucundan duyulmuş. Bu mevlit, işte bu acıyı azaltmak için okutulur.
11. Ölü gömülene kadar, yakınları ölenin ağırlığı üstümüzde kalmasın diye banyo yapmazlar. Ayrıca ölü evindeki ve yakın komşu evlerdeki, çeşitli kaplarda bekletilen sular hemen dökülür. Yoksa, Azrail gelip kılıcını bu sulara yıkar ve bir can daha almış.
12. Ölenin mezarına ilk üç gün, güneş doğmadan önce su dökülür, kırkı çıkana kadar da cumartesi günleri ziyaretine gidilir. Gün doğmadan gidilirse, ölen gelenleri görebilirmiş.
13. Yıldız kayarsa veya bir köpek uzun uzun ulursa, birisi ölecek demekmiş.

Çözümlemeler

B/1, B/2 insanoğlunun en trajik gerçeği ve en umarsız sorunu olan ölüm karşısında, yakınlarının yanında olması konusunda, güçlü bir yaptırım oluşturması açısından önemlidir. O en zor ve en bilinmeyen “geçiş” yolculuğunun başında, insanoğlunun tek başınalığını düşünmek bile başlı başına bir trajedir. Böyle durumlarda, geride kalanların ölüm gerçeğinden çok ölen konusunda “Ağzına bir damla su dökeni, başında bir dua okuyanı, bir gözlerini kapatmanı bile yoktu” hayıflanmaları, çok sık duyduğumuz ölüm sonrası yakınmalarının başında gelir. Öyleyse insanoğlu, doğarken olduğu gibi ölerken de bu büyük çaresizliğinde yalnız bırakılmamalı, korku, acı, bilinmezlik ne varsa onunla paylaşılmalıdır. Özellikle dönüşü olmayan bu gidişte, sevilenlerin son bir kez daha görülmesi ve bu konuda inanışlar aracılığıyla yaptırımlar geliştirilmesi de oldukça anlaşılabilir ve insani nedenlerdir.

B/3'teki, çoğu zaman ölürken gerçekleştirilen bu eylemin işaret ettiği yön olan "yukarı"da meleklerin olması varsayımı da gayet doğaldır. "Semavi varlıkların" mitolojik dönemlerden beri gökyüzünde oturdukları varsayımından hareketle, bu inanın gelişme nedeni de gayet doğal karşılanmalıdır. Bu inanış hem "gören"i yani "ölen"i, hem de mekan itibarıyla "görülen"i yüceltmektedir.

B/4, gidilen yerin karanlığı ve bilinmezliği düşünülürse bu açıdan, kalanın korkusunu sıra dışı bir aydınlanmayla gidermesi ve bu duruma giderek alışması açısından geliştirilmiş bir inanç olmalıdır. Bu inanışta yer alan 3 ve 7 rakamları ise Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature"unda "Z71.1 Formülistik sayı 3" ve "Z71.5 Formülistik sayı 7" olarak yer almakta ve uluslararası halk anlatılarının hemen hepsinde geçmektedir.

B/5, B/6 ölüm de dahil her olayda toplumsal dayanışmayı yardımlaşmayı incelemekte olan inanışlardandır. Ölenin ardından, artık onun hiç gereksinim duymayacağı şeylerin, ihtiyacı olan geride kalanlara dağıtılması ve hep birlikte yemek yenmesi şeklinde gelişen bu dayanışma, işlevselliği açısından "ölenle ölünmez" vargısını yansıtmaları bakımından da oldukça gerçekçidir.

B/7, B/8 inançları ölüye, ölü evine, manevi değerlere, güçlere saygı ve ölüm olayına yüklenen önem, ağırlık açısından gereklidir. Hayatın en acımasız ve en önemli gerçeği, hiçbir şey olmamış gibi aceleye getirilip geçiştirilmemeli, gereken her şey yapıldıktan sonra hayat normale dönmelidir. Bu duygunun acısı ve ağırlığı yeterince duyumsanmalı, matem havası gerektiği kadar solunmalıdır. Böylece, aynı zamanda geriye kalanlar da kendi yaşam biçimleriyle ilgili bir "muhasebe" yapma, bir iç hesaplaşmaya girme olanağı bulurlar. Hani, "Kimselerin vakti yok, durup ince şeyleri düşünmeye" diyen ozanımızın, bu haklı şikayetinde olduğu gibi, hep dünya malı, dünya işleri ardında koşturan insanlar, hiç değilse böyle zamanlarda durup, çok ince bir şey olan ölüm ve yaşam konusunda düşünmelidirler. Ayrıca, ezan okunurken iş bırakma geleneği de bu bağlamda değerlendirilebilir.

B/9'a baktığımızda, "kolaycı teselli" olarak adlandırabileceğimiz bu inanış, her ne kadar iyi niyetten kaynaklansa da psikolojik açıdan, dışa vurulmayan bastırılmış duyguların, acıların yaratabileceği olumsuz sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, sevilenin yokluğunu sessizce kabullenme iletisi açısından, uygulama zorluğu olsa da bizim gibi "tevekkül" toplumlarında, geçerlilik bulması doğaldır.

B/10, B/12 ölenin öyle hemen unutulmamasını, kalanların günlük rutinlerine dönmeden önce, özellikle bir geçiş dönemi yaşanması gerektiği konusundaki yaptırımları açısından değerlendirilmelidir.

B/11, yola gidenin ardından su dökülmesi geleneğinin "ironik" bir çağırışıdır. Ölüm olayındaki yolcunun, bu gidişin dönüşü olmadığı düşünülürse, bu aynı zamanda bir "bilmezlenme, bilmezden gelme"yi ve böylece de psikolojik savunma yöntemlerinden "negasyon"u içermektedir. Bu inanışın ayrıca, dökülen sular aracılığıyla, ölüm ağırlığından kurtulma, arınma yönü de göz ardı edilmemelidir.

B/13 ise içerdiği, ölüm gerçeğinin devamlılığı ve insan yaşamının “pamuk ipliğine bağlı” oluşu, en sıradan şeylerin bile ölümü çağrıştırmaları ve yansıtmaları, bu nedenlerle de ölüm gerçeğinin hiç akıldan çıkarılmaması iletileri açısından işlevseldir.

C. Düşünle İlgili İnanışlar

1. Nişan, nikah yüzüğünü “bütün başlı” yani önceden evlenip ayrılmamış birisi takmalıdır, yoksa yeni evlenenler de ayrılmış.
2. Gelin, daha baba baba evinden çıkmadan eline bir tas su verilir ve erkek tarafının müjdecileri-gelin alıcıları gelene kadar, aynaya bakarak “ben çirkinim ama talihim güzel olsun” demesi istenir. Eğer böyle yapmazsa evliliğinde mutsuz olurmuş.
3. Evlenmek isteyen genç kızlar, kağıda erkek resmi çizip, bahçedeki gül ağacının dibine gömerler ve sabah erkenden kalkıp, tekrar çıkarırlar. Böylece tez zamanda kısmetleri açılmış.
4. Yine evlenmek isteyen genç kızlar, gece bir yüzüğü gül ağacının dibine, “hayırlı kısmetim gelsin de evleneyim” dileğiyle gömer, sabah da çıkarırlar. Böylece en kısa zamanda kısmetleri açılmış.
5. Gece aynaya bakan kızlar, gurbete gelin giderlermiş.
6. Giysisini ters giyen kızlar, kısmetleri kapanacağı için evde kalırlarmış.
7. Nişanlı birisinin yüzüğünü bir başkasının takması, uğursuzluk getirir ve nişan bozulmuş.

Çözümlemeler

C/1, ne olursa olsun evlilik kurumunu korumayı, aile bütünlüğünü bozmamayı, kısacası “Bir yastıkta kocama”yı öcelemede ve “Ak gelinliğimle gireceğin evden, ak kefenimle çıkacaksın” yaptırımını, daha işin başındayken sağlamaya çalışmaktadır. Bunun içindir ki, her ne nedenle olursa olsun eş ayrılıkları uğursuz sayılmakta ve yeni kurulan evliliğe de zarar verebileceği ön görülmektedir.

C/2 ise yine bir “bilinçli yanıltma” ve “projeksiyon” uygulaması olup, güzellerin şanssız çirkinlerin şanslı olduğu varsayımını öcelelemektedir. Bu uygulamayı bir başka örneği olan, yeni doğan bebeğin yüzüne kara tencere isi sürülerek çirkin gösterilip, kem gözlere karşı nazardan korunması veya bebeği severken “sen ne çirkin şeysin öyle” diyerek, kötü ruhlara karşı “şaşırtmaca” yapılması da, işlevsellik açısından yine bu bağlamda değerlendirilebilir. Savaş sırasında, savaşçıların yüzlerini boyamaları, kamuflaj için olduğu kadar, düşmanın yüreğine korku salıp onun direncini zayıflatmak için de başvurulan bir yöntemdir. Bir bakıma, bebeğin yüzünün kara isle boyanması da onun, kem gözlerden ve kötü ruhlardan oluştuğuna inanılan düşmanlarını yanıltmaya ve etkisiz hale getirmeye yönelik alınan bir önlemdir. “Tanrı çirkin talihi versin”,

“Yüzü değil, kaderi güzel olsun” gibi halk söylemleri de yine bu inancı destekler nitelikte olup, günümüzde de sıkça kullanılmaktalar.

C/3, C/4'teki göksel güçlerle iletişim kurmak ve isteklerini anlatmak için, “somut nesnelere başvurma yöntemi” ise öteki bazı halk anlatılarında yer alan uygulamalarda da sıkça başvurulan bir yöntemdir. “Diyarbakır Efsaneleri” kitabımın birinci cildinde yer alan Lice-Yeşilburç Köyü'nden derlediğim “Şeyh Bilal Efsanesi” ile Ergani'den derlediğim “Dedüğü Baba Efsanesi” (Helimoğlu Yavuz, 1993: 60, 62) bu “dileğin somutlaştırılması” uygulamasının tipik örneklerindedir. Bu uygulama ayrıca, başka kültürlerde de karşılık bulur. Örneğin; İstanbul Büyükkada'daki Aya Yorgi Kilisesi'ne çıkan, dik ve zorlu “Çile Yolu”nun bitiminde yer alan bebek, ev, otomobil, kalp şeklindeki dilek nesnelere satıcıları ile Güzelyurt'taki Aya Mamas Kilisesi'nin girişinde, kapının solundaki camlı dolapta yer alan madeni el, ayak, kalp, bebek, otomobil, ev vb. figürleri ve Dip Karpaz'daki Apostolos Andreas veya öteki adıyla Ayandrea Manastırı'nın giriş kapısının solunda bir sele içinde yer alan, mumdan yapılmış figürler, İstanbul'da Vefa Kilisesi öteki adıyla Ayın Biri Kilisesi'ndeki dileklerin kapısını açması için anahtar verilmesi geleneği, bu “dilek somutlaması”nın başka kültürlerdeki yaşayan örnekleridir.

C/5, ilk bakışta negatif bir anlam içerir gibi görünse de aslında derinlerde pozitif bir anlam içermekte, böylece de örtük bir paradoksu içinde taşımaktadır. Şöyle ki, kızların uzaklara gelin gitmesi ayrılık ve özlem duyguları bakımından aileler için elbette güç, dolayısıyla da negatif bir durum oluşturmaktadır. Fakat öte yandan, uzaklara özellikle bu uzağın adı İngiltere, Almanya vb. gibi özenilen refah toplumlarının ülkeleriye, bu durum istenen özlenen bir duruma dönüşmektedir. Uzaklarda bulunacağına inanılan bu refah, ayrıca aydınlığı, şansı, uğuru simgeleyen aynayla da birleştiğinde, zaman içinde negatiften pozitif, belirgin bir anlam ve içerik dönüşümü gerçekleştirmiş demektir.

Bu değişimleri doğal karşılamak gerekir. Çünkü bu anlatılar ve uygulamalar, olmuş bitmiş, statik (durağan) olgular olmayıp; “anlatıcı”, “anlatılan” ve “anlatı” veya “gerçekleştirilen eylem” üçgeni içinde, bu üçgenin üç köşesinin, zaman içinde toplumsal değişime koşut olarak gösterdiği değişime göre, başkalaşıma uğrarlar ve toplumsal geçmişi simgeleyen anlatı-uygulama, ana hatlarıyla temel alınarak, değişen koşullara göre yeniden yeniden yaratılırlar. Çünkü, anlatan – aktaran birey ile dinleyen bireyler sosyolojik, psikolojik, ekonomik, etik değişimlerin mutlak yansıtıcılarıdır ve anlatıyı veya uygulamayı ana hatlarına bağlı kalarak, yeni baştan şekillendirmeleri neredeyse kaçınılmazdır.

C/6, özellikle gençlerin, her şeyi doğru ve özenli yapmaları konusunda, bir dikkat toplama yaptırımı olarak alınabilir.

C/7 ise evlilik yüzüğünün parmaktan çıkarılmaması, hele hele bir başkasına hiçbir şekilde taktırılmaması, bir başka deyişle “kaptırılmaması”, yoksa bu halkın temsil ettiği kurumun da yıkılabileceği veya bir başkasına kaptırılabilceği uyarısını taşımaktadır. Evliliği korumada yüzüğe her zaman,

“çapından büyük” sorumluluklar yüklenmiştir. Eşleri ölen bir çok kadının, yüzüklerini hala taşımaları veya parmaklarından çıkarıp, bir zincirle boyunlarına asmaları, “zalım ölüm”e karşı bir kafa tutuştan, bir yok sayıştan başka nedir ki...

Günümüzde bu uygulamayı kimileri, asıl nedenini bilmeden, bir moda olarak uygulasalar da içerdiği anlam çok daha derin bir psikolojik göstergenin dışavurumudur. Bu inanışta ayrıca, evlilik kurumunun en yakınlarından bile korunması gibi ikincil bir uyarı da arka planda, belli belirsiz yerini almaktadır.

D. Zamanla (Gece, Gündüz, Gün, Ay, Mevsim v.b.) İlgili İnanışlar

1. Yeni bir işe salı günü başlanmaz. Çünkü, salı günü başlanan iş, sallanır kalır ve tamamlanmazmış.
2. Gece değırmende bir şey öğütülmez. Öğütülürse yokluk gelirmiş.
3. Gece tırnak kesilmesi uğursuzluk getirirmiş.
4. Gece kara kedi görenin başına, kötü bir iş gelirmiş.
5. Gece görülen baykuş eğer ötmezse, görenin başına bir felaket gelirmiş.
6. Gece kimseye zeytinyağı verilmez. Veren yağ gibi erirmiş.
7. Gece bulaşık yıkamak uğursuzluk ve yoksulluk getirirmiş.
8. Gece dolap açmak uğursuzluk getirirmiş.
9. Gece çamaşır yıkamak, yoksulluk getirirmiş.
10. Gece başkasına yağ, tuz, elek vermek, eve yoksulluk getirirmiş.
11. Cuma günü sela vakti ev süpürülmez, süpürülse bile çöpler dışarıya atılmayıp, kapı arkasında bekletilir. Yoksa eve uğursuzluk ve bereketsizlik gelirmiş.
12. Mezar ziyaretleri, cumartesi günleri güneş doğmadan yapılırsa, ölü gelenleri görmüş.
13. Ağustos'un birinci günü yıkanılmaz. Yıkanılrsa bile banyoya bir çivi atılır. Eğer böyle yapılmazsa, banyo yapanın yüzünün ve bedeninin derileri soyulmuş.
14. Gece incir ağacına işenmez. Yoksa şeytan çarparmış.
15. Gece dışarıya su verilirse, büyük kıtlık gelirmiş.
16. Çarşambaları ve kandil günleri yıkanılması ve çamaşır yıkanması, uğursuzluk getirirmiş.
17. Gece dışarıya yumurta, elek, yağ, süt, tuz verilmez. Verilse de “yıldız görmesin” diye kamufle edilir. Örneğin yumurta kömüre bulanır, tuzun içine bir tutam kömür tozu atılır, elek bir beze sarılır. Yoksa evin bereketi kaçır ve bu malzemeler evden eksilirmiş.
18. Çarşamba günleri, dokuma tezgahında bir şey dokunmaz. Dokunursa “Çarşamba garısı” gelir, “dokumayı bırak yoksa seni alırım” dermiş. Buna rağmen dokumaya devam eden olursa ölmüş.
19. Çarşamba geceleri evin genç kızları, odalarında tek başına bırakılmaz. Bırakılırsa, gece yarısından sonra “Çarşamba garısı” gelip kıza, “benimle dans

- edersen sana ne istersen veririm” der, dans ettikten sonra da kızı kesip, odanın dört duvarına asarmış. Eğer kız, sabaha kadar onunla dans etmemekte direnebilirse, ilk horoz ötüşünde bu kötü ruh kaçıp kaybolurmuş.
20. Salı ve cumartesi günleri, hasta ziyaretine gidilmez. Gidilirse, ya hasta iyileşecekse çok zor iyileşir, ya da ölecekse çok zor can verirmiş.
21. Yedi Cuma üstüste çamaşır yıkanan evden, birisi ölmüş.
22. Perşembe günü çamaşır yıkamak uğur getirirmiş.
23. Pazar günü iş yapmak iyi değilmiş, “kuşlar bile Pazar günü tüy dökmezmiş.” Çünkü Pazar, dünyanın kurulduğu günmüş ve o nedenle de kutsalmış.
24. Eylül ayının ilk oniki gününü, bir sonraki yılın oniki ayına eşleştirip, hangi günde bulut görürsen, seneye ona eş gelen ayda da yağmur yağarmış.
25. 5 Mayıs Hidrellez gecesi, dileğinin resmini kağıda çizip, gül ağacının dibine gömer, sabah erkenden de çıkarırsan. O dilek yerine gelirmiş.
26. Ağustos’un 1, 3, 7’inde banyo yapılmazmış, çünkü yapanın derisi soyulurmuş.
27. Sabah güneş doğmadan uyanmak uğur getirir, çünkü melekler gün doğmadan evleri dolaşarak kismet dağıtırlar, uyuyanların kismetini de başkalarına verirlermiş.
28. Cuma günü dikiş dikmek uğursuzluk getirirmiş.
29. Gece ıslık çalınırsa, şeytanlar toplanırmış.
30. Gece bir başkasına dikiş iğnesi verilmesi iyi sayılmazmış, eğer verilecekse de iplikli verilip, iplikli geri alınmalıymış.

Çözömler

D/2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 17, 29, 30 numaralı inanışların hepsinin ortak özelliği, gece yapılmaması gereken işleri belirtmeleridir. Eskiden geceleri, aydınlatmanın yetersizliği düşünülecek olursa, bunları halkın deneyimlerinden süzölüp gelmiş, ciddi uyarılar olarak almak gerekir. Çünkü, yetersiz aydınlatılmış yarı karanlık gecelerde yapılacak işlerin, çeşitli kazalara, olumsuzluklara, bilinmezliklere gebe olduğu ortadadır. Öyleyse, potansiyel tehlike olarak görülen bu zaman dilimlerini kazasız belasız geçirebilmek için, yaşam-eylem deviniminin de mümkün olan en aza indirilmesinde yarar vardır.

D/11, kutsal sayılan Cuma selasına, ezana ve namaza saygıyı önceler.

D/12’deki, mezar ziyaretlerinin tatil günleri ve sabah serininde yapılması inanışının, hem iş verimi hem sağlık açısından oldukça pragmatist, akılcı, gerçekçi bir nedenden kaynaklandığı düşünülebilir.

D/17’deki, gece yapılması yasaklanan bir alış-veriş işinin, mutlaka yapılması gerektiğinde, gökteki yıldızlar görmesin diye, çeşitli şekillerde kamufla edilerek, “göksel güçler”den veya “bizden iyiler”den (kötü ruhlar) gizlenmesi ise yine psikolojideki tipik bir “bilinçli yanıltma” ve “negasyon” yöntemi oluşu bakımından ilgiye değer. Bu yanıltmaya yönelik kamuflajın nahif bir yönü oluşu, uygulamayı ayrıca “çocuk toplum” açısından da değerlendirmeye açık kılar.

Yine ayrıca bu inanışta yer alan “yıldız görmesin” endişesi, halk anlatılarında sıkça rastlanılan, tipik bir “antropomorfizm” uygulamasıdır.

Giriş bölümünde, öteki bazı uluslarda da karşılığı olduğu gösterilen D/19’daki inanış, halk anlatılarından özellikle masallarda karşılığını bulur.

D/24’teki inanış ise insanların her dönemde, meteorolojik bilgiye duydukları gereksinimin, ilginç bir örneği olması bakımında ilgiye değer. Hangi ayların yağışlı, hangilerinin kurak geçeceği bilgisinin, yetiştirilecek ürün bakımından önemi, bu inancın oluşmasındaki temel kaynaklardan birisi olsa gerektir.

D/27, erken kalkılarak kazanılacak zamanın, dolayısıyla da uzatılacak iş gününün yararları açısından gerçekçidir ve “Erken kalkan yol alır, erken evlenen döl alır” halk söylemiyle de örtüşür.

D/29’daki, gece ıslık çalma yasağı ise gece karanlığından yararlanarak, kız kaçırma ve hırsızlık yapma gibi, bazı istenmeyen olayları planlayanların, ıslıklı haberleşeceği endişesinden temellenebilir.

D/30’da ise, iğnenin karanlıkta kaybolup sonra da birisine batabileceği endişesi açıkça görülmektedir. Bu inanışa karşın yine de verilecekse, hiç değilse iplikli olması da, bulunma kolaylığı sağlaması açısından alınmış, akıllıca bir önlem olarak değerlendirilebilir.

Bu belirli zamanlarda yapılması veya yapılmaması gereken davranışlar konusunda, özellikle günler açısından, aynı toplum içinde bile bazan çelişkiye düşüldüğü görülür. Bu farklılıkların ve özellikle bu gün belirlemelerinin nedenini Pertev Naili Boratav şöyle açıklıyor: “Birinde iyi diye kabul edilen, ötekinde kötü diye niteleniyor. Bunu, onların oluşumlarının ayrı kökenlere çıkması ile olduğu kadar, bir çoğunun birer toplum olgusu değil de kişilerin bireylik sınamalarından elde edilmiş sonuçlar olması ile açıklamak gerekir” (Boratav, 1984: 85).

E. Uğur, Uğursuzluk, Bereket ve Şansla İlgili İnanışlar

1. Hamur yoğrulurken veya yemek pişerken, bir parçası sıçrayıp yere düşerse, bu iyi sayılmaz çünkü o eve beklenmedik bir misafir gelirmiş.
2. Yürüyen çocuk emeklerse, bu da iyi sayılmaz çünkü o eve yine beklenmedik bir misafir gelirmiş.
3. Çamaşırı komşunun ipine asmak uğursuzlukmuş çünkü asanın ömrü kısalmış.
4. Sol avucun kaşınması uğursuzlukmuş çünkü elden para çıkarmış. Sağ avucun kaşınması ise uğurluymuş çünkü para gelirmiş. Ayağını sallamak da uğursuzluk getirirmiş çünkü o zaman da alacaklılar gelirmiş.
5. Bir malı kaybolan kimse, makasın üstüne Kuran’ı koyup çevirir, bir yandan da şüphelendiklerinin isimlerini sayar. Kuran’ın dönmesi hangi isimde durursa, hırsız oymuş. Bu insan uğursuz sayılır ve ona karşı dikkatli davranılmış.
6. Sabah gün doğmadan pencere açılırsa, o eve bereket gelirmiş.

7. Tuz ve ekmeği çiğnemek uğursuzluk getirirmiş.
8. Düzeltirilmiş yatağın ucuna oturulursa, evin bereketi kaçarmış.
9. Evde içki ve kumar, yani oyun kağıdı bulundurmak, o eve uğursuzluk getirirmiş.
10. “Pahlı vermek” yani bela okumak, beddua etmek, edene uğursuzluk getirirmiş.
11. Her gün bir kez, “Ayet’el Kürsi” okunan eve uğur ve bereket gelirmiş.
12. nne yeşil, mavi nazar boncuğu, eşek nalı, sarımsak, beyaz soğan, güvercin ve keklik yumurtası asılan evler, uğurlu ve bereketli olurmuş.
13. Gümüş yüzük ve bilezik takmak, uğur getirir ve nazardan korurmuş.
14. Bir parça mercimek, fasulye, pirinç, brlce, bulgur, mcendirıa (kara mercimek) bir kaba konularak, mutfağa asılırsa bolluk ve bereket getirirmiş.
15. Sabah kapı besmeleyle açılır, dışarıya sağ ayakla çıkılır ve “ihlas” suresi okunursa, o evin bereketi artarmış.
16. Girişine keçi boynuzu asılan evin uğuru ve bereketi artarmış.
17. Ezan okunurken iş yapılması uğursuzluk getirirmiş nkn böyle yapan ahrette rahat edemezmiş.
18. İki kişinin arasından geçmek uğursuzluk getirirmiş.
19. Dışarıya yumurta kabuğu atmak uğursuzlukmuş nkn o eve kavga getirirmiş.
20. Evde kahve çiçeği ve mum çiçeği bulundurulması uğursuzluk getirirmiş.
21. Birisinin yeni elbisesini bir başkasının giymesi, giyene uğursuzluk getirirmiş.
22. Misafirin arkasından ev süpürülmesi iyi sayılmaz nkn o misafir bir daha gelmezmiş.
23. Elden ele sabun verilmesi, uğursuzluk getirirmiş.
24. Bir elbiseyi bir başkasının evine ıslak serip kuru almak, yoksulluk getirirmiş.
25. Sofrada ekmeğ kesilmesi uğursuzluk getirirmiş nkn kesenin ömrü kısılarımış.
26. Hayvan sağana selam verilmesi uğursuzluk sayılırımış nkn hayvanın sütü kaçarmış.
27. Sarı şebboy çiçeği uğursuzluk getirirmiş.
28. Osman Paşa Türbesi’ne para atıp dilek dilersen şansın açılır ve dileğin yerine gelirmiş.
29. Deniz görmeyen zeytin yaprağına, dua okuyarak tütsü yapmak uğur getirir ve nazarı nlirmiş.
30. Uykuda, hoca kılığında üstüne ken karabasanın şapkasını kapıp yastığın altına koymak, bereket getirirmiş ve bunu yapanın her dileği yerine gelirmiş.
31. Su içene dokunmak veya onunla konuşmak, uğursuzluk ve ölüm getirirmiş.

zmler

E/1 ve E/2 giriş bölümünde zmlendiği için yeniden değinmiyorum. E/3, komşularının olanaklarını kullanma konusunda, iyi niyet sınırlarını açan ve karşı

tarafı bıktıran kimseler için alınmış bir önlem niteliğindedir ve öteki toplumlarda da varyantlarına sıkça rastlanır. Burada ayrıca, eylemin basitliği, önemsizliği ile buna karşı önlem olarak öngörülen yaptırımın ağırlığı, görüldüğü gibi, biraz tezat oluşturmaktadır. Bu yönüyle, gelecekte gerçekleşmesi olası daha önemli, daha rahatsız edici eylemlere karşı önceden bir gözdağı verme işlevini de yüklenmiş olmalıdır. Bir çok inanışta olduğu gibi E/3 ve E/4 de yukarıda alıntılanadığım, P. N. Boratav'ın açıklamasıyla, kişisel deneyimlere dayansa gerektir.

E/5 öteki kültürlerde de karşılığına sıkça rastladığımız bir hak ve adalet arayışı özlemidir. Özellikle çeşitli yaşam deneyimleri sonucu hak ve adalet duygusu incitilmiş kimi insanlar bunu kendi olanaklarıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bazı halk anlatılarında, bu inanışın değişik uygulamalarına sıkça rastlanır. Örneğin; “Diyarbakır Efsaneleri” kitabımda yer alan “Sin u Seydoş Efsanesi”ndeki, (Helimoğlu Yavuz, 1993: 76) dili demirle dağlayarak suçlu adayı bir çeşit yalan makinasına sokma uygulaması, bunun ilginç örneklerinden birisidir.

E/7, tuz ve ekmeğin bir çok kültürlerdeki kutsallığını yansıtır. Bazı toplumlarda hem devlet düzeyinde, hem de aile düzeyinde önemli konukların tuz ve ekmeğin sunularak karşılanması veya savaş kazanarak bir ülkeyi alan komutanların, oraya girerken tuz ve ekmeğin sunularak karşılanması, bu iki maddeye yüklenen kutsallık kavramının kanıtlarındandır. Ayrıca, Hıristiyanlıktaki “Komünya” törenlerinde, rahibin törene gelenlerin dilinin üstüne koyduğu bir çeşit küçük ekmeğin parçalarının Hz. İsa'nın etini, şarabın ise kanını temsil etmesi de bu önem verişin nedenlerine güçlü bir örnektir. İnsanlar arasındaki vefayı ve dostluğu yansıtan “tuz-ekmek hakkı” söylemi de yine bu maddelere verilen önemin bir başka göstergesidir.

E/8, hem çok özel mekanların korunması hem de ev düzeninin sağlanması açısından etkili bir yaptırımdır. Bu inanış bazı kültürlerde, gerekli hijyeni sağlayamama endişesiyle “hasta yatağının ucuna oturmak uğursuzluk getirir” olarak değiştirilmiştir. Görüldüğü gibi, kişiler ve buna bağlı olarak toplumlar zaman içinde, kendi özel koşullarına göre, inanışın bu yaptırım öğesini değiştirip, çeşitlendirebilirler.

E/9 doğrudan, kumar gibi kötü alışkanlıkları önlemeye yönelik olarak geliştirilmiş yaptırımlar içeren bir inanıştır.

E/10, bedduaları çok çeşitli, çok zengin ve çok yakıcı olan ve bir öfke dışı vurumu olarak bunları sıkça dillendiren toplumlarda, buna karşı bir önlem olarak geliştirilmiş olmalıdır.

E/11, 12, 16'daki çeşitli duaların ve çeşitli nesnelere uğur getireceği inanışı da hemen her kültürde karşılığını bulan inanışlardandır. Burada özellikle dikkatimizden kaçmaması gereken bir nokta, genelde at nalının uğurlu olduğu kabul edilmekle birlikte, buradaki inanışta yerini “eşek nalı”na bırakmıştır. Adada at değil eşeklerin çoğunlukta oluşu, ayrıca da Kıbrıs eşeğinin tanınmışlığı düşünülürse, bu değişimin nedeni de kolayca anlaşılabilir. Soğan, sarımsak ve

özellikle bunların kabukları ise, çeşitli halk anlatılarında cinlerin altınları olarak kabul edilir. Diyarbakır'dan derlediğim “Bizden İyiler Efsanesi” (Helimoğlu Yavuz, 1993: 100) buna tipik bir örnektir.

E/13, geçmişte varlığı bilinen ve günümüzde de giderek yaygınlaşan çeşitli madenlerin ve taşların, bazı hastalıklara iyi geleceği, ayrıca uğur ve şans getireceği inancının bir yansımasıdır. Daha yakın geçmişte, strese ve kireçlenmeye iyi geldiği varsayılan bakır bileziklerin pek çok insanın kolunda yer alması ve eczanelerde bile satılması, yine birçok insanın burcuna göre uğurlu şans taşıni saptayıp yanında taşınması, onları satan mağazaların açılması ve bunların neredeyse ekonomik bir rant oluşturması da bu inanışın geçerliliği ve kapsamı açısından düşündürücüdür.

E/14, daha önce değindiğim, “dileği somutlaştırma” yönteminin bir başka uygulamasıdır.

E/15'te yer alan ve Kuran'da 112. Sure olan “Al-İhlas” yani “İçten İnanış” suresinin - ki 4 ayet olup, Mekke'de inmiştir- “De ki Allah birdir. O Allah ki zevali yoktur ve herkes O'na muhtaçtır. Doğurmaz ve doğmamıştır. O'na hiçbir şey eşit ve benzer olamaz” (Irmak, ? : 479) demek olan anlamı düşünüldüğünde, güne böylesine Allah'ı yücelterek başlamanın, uğur ve şans getireceğine inanılması da doğaldır.

E/17, daha önce de değinildiği gibi manevi değerlere ve ritüellere saygı gösterilmesi iletisini içermektedir.

E/18, insanlara özellikle konuşan iki insana, yaklaşım mesafesindeki gözetilmesi gereken saygıyı öncelerken, E/19 bir çok inanışta olduğu gibi çevre temizliği iletisini önelemektedir.

E/20'deki uğursuz sayılan “mum çiçeği” ve “kahve çiçeği” ise kimi zaman yerini “sarı şebboy çiçeği”ne bırakır. Bu türlerin değişiminde, kişisel deneyimler kadar kimi halk anlatılarının da etkisi vardır. Örneğin, “sarı şebboyun uğursuzluğu” konusunda, Lefke'den derleyip yayınladığım “Osman Paşa Efsanesi”nin (Helimoğlu Yavuz, 2003: 266) belirleyici olması gibi.

E/22'nin, iki bakışlımlı bir yaptırım gücü olup, bir bakıma “sorun çözücü” özelliği de vardır. Şöyle ki; eğer ardından ev süpürülen konuğun bir daha gelmeyeceği varsayılıyorsa, öyleyse istenmeyen konukların ardından yalnızca evi süpürmek yeterli olacaktır. Böylece, bir başka kaba kırıcı kapalı veya açık bildirim gerek kalmayacaktır ki, bu da böyle durumlar karşısında kişilere, dolaylı bir çıkış yolu önerisidir. Zaten, halk anlatılarının ve inanışlarının bir işlevi de bir yandan geleneği, göreneği, geçmişi günümüze taşıyıp, sürdürülmesini sağlarken, bir yandan da onların baskısı altında kalan bireye veya topluma, bir çıkış yolu göstermektir. Bu yol gösteriş de çoğu zaman, adına “örtük transaksyon” dediğimiz, dolaylı-imalı bir gösteriş olmaktadır.

E/23'e dikkatle bakıldığında, henüz kullanılmış sabunun elden ele, bazı bulaşıcı mikropları taşıyabileceği endişesini görmek hiç de zor değildir. Çünkü, elden ele verilmediği zaman onu, veren veya ikinci kullanan hiç değilse bir kez

sudan geçirecektir. Özellikle toplu yerlerde kullanıma sunulan likit sabun aparatlarının, aynı endişeden doğan, ayrıca kullanım kolaylığı da olan bir yol olduğu ortadadır. Bu açıdan bakıldığında, halkın sağduyusunun ve sağlıklı öngörüsünün, zaman içindeki deneyimlerden süzülüp gelerek, çeşitli inanışlar aracılığıyla yaptırma dönüştürülmeye çalışıldığı bir kez daha görülmektedir.

E/24 de E/21 gibi, E/3'le örtüşmekte ve yaklaşık aynı iletiyi taşımaktadır.

E/25, özellikle köylerde, ekmeğin kesilerek değil bölünerek yenmesi konusundaki “ekonomik endişe”yi yansıması açısından ilginçtir. Çünkü, kesilen ekmeğin çoğu zaman ufalanmakta ve dolayısıyla da azalmaktadır. Alan araştırmaları sırasında, pek çok kez karşılaştığım bu durumun gerçek nedenini öğrenmek için sorduğum sorulara aldığım bu yanıtı, ne zaman anımsasam, çekilen yoksulluğun derecesi ve ona karşı geliştirilen bu çok ince ve minimal önlem karşısında derin bir iç sızısı duyarım. Oysa ben bu durumu, düz bir mantıkla, çok gelişmemiş toplumlardaki bir “alet kullanma tembelliği” olarak görürdüm.

E/26, hayvan sağımına, herhangi bir nedenle ara verilirse, sütün kaçacağı veya döküleceği endişesinden kaynaklanır. Bu nedenle de sağım işlemi bitene kadar sağıcıyla konuşulmaz ve ona selam bile verilmez. Böylece, konuşma zorunluluğundan kurtarılır.

E/27, giriş bölümünde çözümlenmiştir. E/28’de, benzerleri gibi her ne kadar atılan dilek paralarının o türbenin bakımı için bir gelir kaynağı oluşturmasını amaçlasa da, bilindiği gibi bu amaç çoğunlukla gerçekleşmemektedir.

E/29, deniz görmeyen zeytin yaprağının yakıldığı zaman daha yoğun bir duman ve koku yayması gerçeğine dayanmaktadır.

E/30, özellikle sırtüstü yatıldığında, yutaktaki kimi organların nefes borusunu kısmen de olsa kapatmasıyla oluşan, nefes alma güçlüğü ve buna bağlı olarak oluşan karabasanın neden olduğu korkuyu yenmek ve bu negatif duyguyu pozitifte çevirerek, iyi bir sonuçla ondan kurtulmak gayretleri üstüne kurulmuş olan bu inancın oldukça yaygın olduğu görülür.

E/31, E/20’nin varyantı olduğundan, aynı bağlamda değerlendirilmelidir.

F. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

1. Kedi ayağını yalayıp kulağının arkasından geçirirse ve orada bulunanlara arkasını dönüp otursa, o eve misafir gelirmiş.
2. Gece kedi görmek uğursuzluk getirmiş.
3. Köpek uzun uzun ulursa, birisi ölmüş.
4. Kedi ve köpeğe gece taş atmak, uğursuzluk getirmiş.
5. Bir kedi öldüren, yedi yıl beladan kurtulamazmış.
6. Eve uğur böceğinin girmesi, bereket ve şans getirmiş.
7. Eve kelebek girerse, misafir gelirmiş.
8. Evde kara tavuk ve tavşan beslemek, bereket getirmiş.

9. Baykuş ötmesi uğursuzluk getirmiş.

Çözümlemeler

Halk anlatılarında ve halk inanışlarında, kimi hayvanlara negatif, kimi hayvanlara ise pozitif anlamlar yüklendiği görülür. Örneğin, bu bölümde de görüldüğü gibi kedi, baykuş, yılan gibi bazı hayvanlar negatif algılanırken; tavuk, tavşan, uğur böceği, kelebek gibi bazı hayvanlar da pozitif algılanırlar.

Bazen de zaman içinde değişen koşullara göre, negatiften pozitif, pozitiften negatife dönüşen hayvan ve buna bağlı olarak da inanış dönüşümleriyle karşılaşabiliriz. Örneğin, uğursuz sayılan ve negatif anlam yüklenen kedi, özellikle de kara kedi motifi, zaman içinde, konusu olduğu kimi halk anlatılarının, özellikle de efsanelerin etkisiyle pozitif anlama dönüşmüştür. Örneğin, Hz. Muhammed namaz kılarken secdeye varacağına, seccadenin secde yerine gelip çöreklenen bir yılanı, bir kedinin yakalayıp çekmesi ve böylece Peygamberin namazını, bozmadan ve yılan tarafından da sokulmadan tamamlaması, sonra da Peygamberin kedinin sırtını sıvazlaması ve bu nedenle de kedinin dokuz canlı olup, öyle kolayca ölüme teslim olmaması anlatısı, bu dönüşüme en tipik örneklerden birisidir. Tüm bunlara karşın yine de günümüzde “kör kedi, nankör kedi, hırsız kedi” söylemleri geçerliliğini korumaktadır.

Bu bölümde yer alan F/4 ve F/5’in, hayvanları koruma açısından çok olumlu bir ileti ve yaptırım içerdikleri görülmektedir.

F/9, geceyle, karanlıkla özdeşleştirilen baykuşun, aynı zamanda uğursuzlukla da özdeşleştirilmesine tipik bir örnektir. Çünkü, hayvanların şekilleri, yaşam biçimleri, doğadaki işlevleri, insanlarla olan ilişkileri, bu negatif ve pozitif algı oluşumunda belirleyici rol oynar.

Sonuç

Yukarıdaki çözümlemelerde de görüldüğü gibi, hiçbir halk inanışı öyle gelişigüzel, laf olsun diye yaratılmamıştır. Her inanış hayatın bir gerçeğinden, bir sorunundan kaynaklanır. Halk, oluşturduğu her inanış aracılığıyla bir yaptırım geliştirmiş ve bu inanışlara yüklediği iletilerle, toplumsal hayatı hemen her yönüyle, iyiye güzele doğru kanalizasyonla çalışmıştır.

Öyleyse inanışlara yüzeysel olarak yaklaşıp, çağ dışı boş inançlar olarak bakma veya körükörüne uygulama yerine, onları oluşturan arkadaki asıl nedenleri bulmak ve onlara göre önlem almak, çok daha akılcı bir yöntem olacaktır elbette. Bilimin, özellikle halkbiliminin görevi de bu olmalıdır. Bilimsel yöntemlerle bu inançlara yaklaşıp, onları oluşturan sosyolojik, psikolojik, etik, ekonomik nedenler, sorunlar ortadan kaldırıldıkça, bu inançların da işlevsiz kalıp, yaptırım güçlerini yitirecekleri ve zaman içinde kültürel bir değer olarak, kültür tarihimizde yerlerini alacakları ortadadır. Yoksa

yasaklamayla, kınamayla, küçümsemeyle veya görmezden gelmeyle bir yere varılamaz.

Her alanda olduğu gibi, bu alanda da bilimsel yaklaşım, analitik değerlendirme, senteze varma, sorunu/sorunları saptama ve çözüm üretme, izlenecek en geçerli yoldur.

Kaynakça

Bascom, W.R. (1954). Four Functions of Folklore. *Journal of American Folklore*, 67, 337-349.

Boratav, P.N. (1984). *Yüz Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yay.

Cumhuriyet. 4.07.2004, 6.- 7.10.2004, arka s.

Helimoğlu Yavuz, M. (1993). *Diyarbakır Efsaneleri*. Ankara: Doruk Yay.

Helimoğlu Yavuz, M. (1997). Nasreddin Hoca Fıkralarında Örtük Transaksiyon-İmalı İletişim. *Toplumbilim Nasreddin Hoca Özel Sayısı*, 6, 107-115.

Helimoğlu Yavuz, M. (2003). Üç Kıbrıs Efsanesinin İçerdikleri İletiler Açısından Çözümlemesi. *Folklor-Edebiyat*, IX(XXXIII), 265-270.

Hürriyet-Kelebek. 26.07.2004, 9.

Irmak, S. (?). *Kutsal Kuran Türkçe Meali*. İstanbul: Akşam Matb.

“Kıbrıslı Türklerin Halk Kültürleri” konulu araştırmanın, “Halk İnanışları” bölümüne kaynaklık eden şahıslar:

1. Kaynak şahsın yaşadığı yer: Lefkoşa-Güzelyurt-Lefke
Adı-Soyadı: Nühket Battallar
Yaşı: 92
İşi: Ev hanımı
Öğrenim durumu: İlkokul
Kimden duyduğu: Ninesinden ve çevresinden
2. Lefke/ Yezdan Erkan/ 63/ Ev hanımı/ İlkokul/ Annesinden ve Çevresinden
3. Lefke/ Zülfiye Eralkan/ 56/Ev hanımı/ İlkokul/ Büyüklerinden
4. Lefke/ Vedia Ali Faik/ 80/ Ev hanımı/ İlkokul/Büyüklerinden
5. Lefke/ Emel Çetiner/ 45/ Hemşire/ Lise/ Büyüklerinden
6. Lefke/ Nejla Batılay/ 52/ Ev hanımı/ İlkokul/ Büyüklerinden
7. Lefke/ Oğuz Coşan/ 35/ Öğretmen/ Üniversite/ Büyüklerinden
8. Lefke/ Haldun Oktay/ 34/ Öğretmen/ Üniversite/ Büyüklerinden
9. Lefke/ Sevgi Olgı/ 43/ Ev hanımı/ İlkokul/ Ninesinden ve Çevresinden
10. Lefke-Gemikonağı/ Ahmet Batılay/ 56/ Berber/ İlkokul/ Büyüklerinden
11. Lefke-Gemikonağı/ Sultan Çakır/ 40/ Ev hanımı/ Çevresinden

12. Lefke-Gemikonağı/ Burhan akır/ 44/ İlkokul/ Gemici-Marangoz/ Komşularından ve çevresinden
13. Lefke-Gemikonağı/ Melek İslamoğlu/ 45/ Ev hanımı/ İlkokul/ evresinden
14. Lefke-Karadağ/ Akile Veysi/ 74/ Emekli hademe/ Okuma yazması yok/ Büyüklerinden
15. Lefke-Karadağ/ Jale Toros/ 64/ Ev hanımı/ Okuma yazması yok/ Annesinden ve çevresinden
16. Lefke-Yedidalga/ Havva Temi/ 73/ Ev hanımı/ Okuma yazması yok/ Büyüklerinden
17. Lefke/ Keriman lmezler/ 67/ Ev hanımı/ İlkokul/ Büyüklerinden
18. Lefke/ Mualla zkibar/ 66/ Ev hanımı/ İlkokul/ Büyüklerinden
19. Lefke/ Nahide İsmail zırmak/ 75/ Ev hanımı/ İlkokul/ Büyüklerinden
20. Lefke/ Beria Hami/80/Ev hanımı/İlkokul/Annesinden, Büyüklerinden
21. Lefke/ Zehra Feridun/ 76/ Ev hanımı/ İlkokul/ Annesinden Büyüklerinden
22. Lefke/ Ayşe Yalkınır/ 82/ Ev hanımı/ İlkokul/ Büyüklerinden
23. Lefke/ Mübeccel Aspava/ 65/ Ev hanımı/ İlkokul/ Büyüklerinden
24. Lefke/ Piraye Ferit/ 70/ Ev hanımı/ İlkokul/ Büyüklerinden
25. Lefke/ Ayşe Akdeniz/ 65/ İlkokul/ Ev hanımı/ Büyüklerinden

Araştırmanın kaynak taraması aşamasında yardımcı olanlar:

Birsen Ercan (niversite ğrencisi)
Aliye Kayabaşı (niversite ğrencisi)

Kıbrıs'ta Geleneksel Türk Müziğinin Gelişim Süreci

Ekrem YEŞİLADA*

Giriş

Bilindiği üzere, uluslararası ortamda eğer prestij ya da saygınlık kazanmak istiyorsanız kültür ve sanat varlıklarınıza sahip çıkmanız gerekmektedir. Bunlar arasında bir ulusun veya etnik grubun kimliğini belirlemeye yarayan sanat dallarının başında da geleneksel müziği gelmektedir.

Nitekim diğer bir çok ülkede olduğu gibi, yıllardan beri Türkiye'de var olan ciddi bir devlet politikası çerçevesinde 'Klasik Türk Müziği' ve 'Folklor Müziği' dahil olmak üzere Geleneksel Türk Müziği olarak kabul edilmekte olan Türk Halk Müziği (THM) ve Türk Sanat Müziği (TSM), devletin bu amaçla kurmuş olduğu konservatuarlara ilaveten, yine bir kamu kuruluşu olan TRT kurumu tarafından sevdirilip tanıtılması için gereken her türlü katkı ve desteği sağlamakta olduğunu memnuniyetle görmekteyiz. Bunlara ek olarak yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları da bu alanda önemli katkıda bulunmaktadır.

Buna karşın, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde devletin yıllardır izlemekte olduğu yanlış politikaların doğal bir sonucu olarak bu iki tür müziğe ve bestecilerine gereken ilgi gösterilmediği gibi, bu konuda yetkili ve sorumlu kişilerin ulu önder Atatürk'ün çağdaşlaşma ilkelerini, tıpkı laiklik ilkesinde olduğu gibi kendi ideolojik veya siyasi emelleri doğrultusunda istismar etmek suretiyle toplumumuzun yozlaştırılmasına ve kültürel değerlerimizin önemli bir bölümünün zaman içinde unutulmasına sebep olmuşlardır.

Bunun bir sonucu olarak, inanç kültürümüzün büyük oranda yok olmasının yanı sıra, küreselleşme olayının da etkisi ile ulusal kimliğimizin ayrılmaz bir parçası olan geleneksel müziğimizin yerini tamamen pop müziğinin alması suretiyle 'kültür kolonializmi'nin KKTC'de gerçekleştirildiğini görmekteyiz.

İşte bu bildirinin amacı, bir yandan söz konusu sürecin oluşumunu irdelerken, diğer yandan da mevcut sorunların halli için bu güne kadar atılan adımların ve öncelikle yapılması gereken işlerin neler olduğunu belirlemeye çalışmaktır.

Türk Müziğinin Tarihine Kısa Bir Bakış

Başta Thema Larouse Ansiklopedisi olmak üzere Türk müziği ile ilgili tarihimizi ele alıp ayrıntılı bir şekilde incelediğimizde, geride kalan onbir asırlık süre zarfında bu konuda nereden başlayıp nereye geldiğimizi anlamamız mümkündür.

* Emekli Müsteşar – Araştırmacı Yazar, KKTC

Ancak, bildiri amaç ve kapsamına aykırı olacağından, biz burada söz konusu dönemle ilgili başlıkları aktarmak ve böylece okurlarımıza bu gelişim süreci hakkında bir ışık tutmakla yetinmek zorunda olduğumuzu düşünüyoruz. Bu dönemler şunlardır:

Osmanlı Öncesi Türk Müziği (IX-XIII. y.y), Osmanlı Döneminde Türk müziği (XIV. y.y), Osmanlı Üslubunun Olgunlaşması (XV-XVI. y.y), Lale Devri (1718-1730), Türk müziğinin Altın Çağı (1789-1839), Padişah Bestecilerin en büyüğü III. Selim (1761-1807) ve II. Mahmud Dönemi (1785-1839), İsmail Dede Efendi ve Son Klasikler (1778-1846), Hacı Arif Bey ve Şarkı (1831-1885), Yirminci Yüzyılın Getirdikleri, Kıbrıs'ta Türk Sanat ve Türk Halk Müziği Çalışmaları.

Söz konusu dönemlerle ilgili olarak önem arzeden hususları şu şekilde özetleyebiliriz:

Batılı müzik tarihçilerinin bazılarının, 'İslam Müziği' olarak adlandırdığı Osmanlı Öncesi Türk Müziğini bizden farklı olarak Ortadoğu ülkelerinin ve özellikle Arab müziğinin değişik versiyonları şeklinde algıladıklarına tanık olmaktadır.

İstanbul'un 1453'te fethinden sonra Osmanlı'ya ait saray müziğinin Bizans müziğinden de etkilendiği öne sürülmektedir. Bütün müzik uzmanları Türk müziğinin, 1640-1712 yılları arasında yaşamış olan Itri ile zirveye ulaştığı görüşünde birleşmekte iseler de, tarihçiler padişah besteciler olan III. Selim ve II. Mahmud dönemini (1789-1839) Türk müziğinin altın çağı saymaktadırlar. Gerekçe olarak da, bu iki padişahın Türk müziğini ve bestecilerini o güne kadar görülmedik bir şekilde himaye etmelerinin yanı sıra, sağladıkları önemli olanaklarla nota mucidi ve müzik kuramcılarının yetişmesi için ortam sağlayıp, bu dönemde üne kavuşan pek çok bestecinin eserlerinin günümüze kadar ulaşmasına vesile olmalarını göstermektedirler.

Kendisi de besteci olan II. Mahmud, amcasının oğlu III. Selim gibi müziğe çok önem veren ve müzisyenleri koruyan bir padişah olmasının yanı sıra Osmanlı Sarayı'na 'alafranga' müziği taşıyan, bu arada mehteran müziğinin yerine Avrupai müzik yapan 'Askeri Saray Bاندosu'nu ilk kez kuran padişah olarak da bilinmektedir.

Sadece müzik alanında değil, ülke yönetiminde de köklü yenilikler yapmaya kalkıştığı için, 18 yıl iktidarda kaldıktan sonra ve henüz 46 yaşında iken öldürülen III. Selim'in ardından tahta çıkan padişahların onun başlattığı reformları sürdürdüğü görülmektedir. Nitekim onun döneminde başlatılan müzikte 'lirizm'in, XIX. yüzyılın ortalarında 'romantik' döneme geçtiğini ve müzik zevkinin artık sadece saray erkanının değil, şehir halkının da sahip çıktığı bir tür (şarkı) haline geldiğine tanık olmaktadır. Bu türün daha sonra 'Türk Sanat Müziği' olarak anıldığını ve bu döneme damgasını vuran bestecilerin en ünlülerinden birinin İsmail Dede Efendi, diğerinin de Hacı Arif Bey olduğunu görmekteyiz.

Aslen Rumelili olduğu için Rumeli türkülerini de çok iyi bilen İ. Dede Efendi (1778-1846) bir mevlevi dervişi ve saray adamı olmasının yanı sıra, dördüncü özelliği olarak Batı müziği ve kültürünün etkisinde kalmış bir besteci olduğunu unutmamamız gerekmektedir. İ. Dede Efendi'nin 500'den fazla beste yaptığı, ancak bunlardan sadece 288'inin günümüze ulaşabildiği bilinmektedir. Vals temposu ile bestelediği 'Yine bir gül nihâl aldı bu gönlümü' adlı eseri hâlâ sevilerek dinlenmekte olan bu ünlü bestecinin yetiştirdiği öğrencileri aracılığı ile bugün elimizde notası bulunan klasik Türk müziği eserlerinin pek çoğunun günümüze ulaşmasını sağladığı için yaptığı hizmetlerin öneminin çok büyük olduğunu söyleyebiliriz.

Hacı Arif Bey'e gelince, 1831-1885 yılları arasında yaşayan bu bestecimiz, yukarıda sözünü ettiğimiz gelişim sürecinin de etkisi ile yaratıcı gücünü 'şarkı' türünde eserler üreterek bu yeni döneme ilk damgayı vuran besteci ünvanını elde ettiğini görmekteyiz. Bu nedenledir ki, bütün kaynaklar söz birliği etmişcesine onun bir klasik Türk müziği bestecisi değil, Türk Sanat Müziği bestecisi olduğu konusunda birleşmektedirler. Unutulmamalıdır ki, onun yaşadığı dönem İmparatorluğun batılılaşma dönemidir ve artık padişah çocukları piyano ve viyolonsel dersleri almakta, minyatür yerine Avrupalı resim yapmasını öğrenmektedirler. Onu, başta Tanburi Cemil Bey olmak üzere, Udi Nevres Bey, Refik Fersan, Niyazi Sayın, Cemil Bey'in oğlu Mesut Cemil, Ruşen Kam, Necdet Yaşar, Rakım Erkutlu gibi büyük ustalar takip etmiştir.

Yirminci Yüzyılın Getirdikleri ve Dönemin Ünlü Bestecileri

Buraya kadar, yaklaşık on asırlık dönemi kapsayan süre zarfında Türk müziğinin geçirdiği gelişim sürecine, fazla ayrıntıya girmeden ışık tutmaya çalıştık ve şu sonuca vardık:

Bir yandan yukarıda sözünü ettiğimiz çağdaşlaşma akımının etkisi, diğer yandan da bu yüzyılın başlarında hızlı bir gelişme gösteren teknolojik yeniliklerin, gerek iletişim alanında, gerekse nota ve ses kaydı gibi kolaylıkların süratle gelişmesine paralel olarak, radyo ve televizyon gibi yayın araçlarının devreye girmesi ile eğlence sektörünün hızlı bir gelişme göstermesi sonucu müzik yayınlarının ülke hudutları dışına taşmaya başlaması, mevcut eser sayısının ihtiyacı karşılayamaz hale gelmesine neden olmuş ve bu durum beste üretiminin de artmasını körüklemiştir.

Ancak, bütün bu olumlu gelişmelere karşın bu yüzyılın başlarında arka arkaya yaşanan I. ve II. Dünya savaşlarının tüm insanlığa ve Türk ulusuna nasıl etki yaptığını hepimiz bilmekteyiz. Bununla beraber, 1937 yılında Ankara Radyosunun, 1949 yılında da İstanbul radyosunun kurulması bu iki radyonun Kıbrıs'ta da dinlenir hale gelmesi, diğer yayınlarının yanı sıra Türk Sanat Müziği ve Türk Halk Müziği yayınlarının da programlarında yer alması, Kıbrıs Türkleri'nin bu iki tür müzikle tanışmasına neden olmuştur. Öte yandan, bu iki

radyoda seslerini duyup sevmeye başladığı Türkiye'nin ünlü ses ve saz sanatçılarının 1950'li yılların başından itibaren konser vermek üzere Kıbrıs'a gelmeye başlamaları, Kıbrıslı Türklerin müzik yaşamını olumlu yönde etkileyip, bu tür müziğe karşı önemli oranda ilgi duymalarına sebep olmuştur. Bu konuyu ayrı bir başlık altında irdedeceğimiz için, tarihi süreç içinde ele aldığımız ünlü bestecilerin yanı sıra, yirminci yüzyıla damgasını vurmuş olan 40 bestecinin isimlerini yazmakla yetineceğiz.

Bize göre, aralarında Kıbrıs asıllı üç bestecinin de bulunduğu yirminci yüzyılın en ünlüleri şunlardır:

1. Osman Nihat Akın (Kıbrıs asıllı)	21. Ahmet Rasımbey (Kıbrıs asıllı)
2. Avni Anıl	22. Mediha Şen Sancakoğlu
3. Yesari Asım Arsoy	23. Erol Sayan
4. Lemi Atlı	24. Münür Nureddin Selçuk
5. Gültekin Çeki (Kıbrıs asıllı)	25. Vecdi Seyhun
6. Zeki Duygulu	26. Ferit Sıdal
7. Refik Fersan	27. Rüştü Şardağ
8. Yıldırım Gürses	28. Bimen Şen
9. Ekrem Güyer	29. Kadri Şençalar
10. Sadi Hoşses	30. Ali Şenozan
11. Muzaffer İlkar	31. Alaeddin Şensoy
12. Saadettin Kaynak	32. Turhan Taşan
13. Neveser Kokdeş	33. Ziya Taşkent
14. Zeki Müren	34. Necdet Tokatlıoğlu
15. Yusuf Nalkesen	35. Arif Sami Toker
16. İsmet Nedim	36. Şükrü Tunar
17. Suphi Ziya Özbekkan	37. Zekai Tunca
18. Şekip Ayhan Özışık	38. Necdet Varol
19. Kutlu Payaşlı	39. Dr. Alaeddin Yavaşca
20. Selahattin Pınar	40. Abdullah Yüce

Kıbrıs'ta Türk Sanat Müziği Çalışmaları

Buraya kadar, Anavatan Türkiye'de yaşanan Türk müziğinin gelişim sürecini olabildiğince kısaltarak anlatmaya çalıştık. Şimdi de 60 km ötesinde bulunan yavruvatan Kıbrıs'ın bu alandaki faaliyetlerini özetlemeye çalışacağız. Ancak bunu yaparken, ilkinde olduğu gibi çeşitli dönemleri ayrı ayrı ele alıp incelemek yerine, yirminci yüzyılın başlarından itibaren Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin söz konusu gelişmelerden nasıl etkilendiğini irdelemeye çalışacağız. Bunun da sebebi şudur:

1. Bilindiği üzere, 1571'den Adanın İngilizler'e devredildiği yıl olan 1878'e kadar Kıbrıs, Alanya, İçel, Adana ve Tarsus gibi Güney Anadolu illerini de

kapsayan Osmanlı Sancağı'nın bir merkezi olarak idari bir yapıya sahipti ve imparatorluğa bağlı diğer sancaklardan bir farkı bulunmamaktaydı (Gazioğlu, 1994: 123). Dolayısıyla önce Saray'da başlayıp, daha sonra çeşitli evrelere tabi olduktan sonra Türk müziğinin 19. yüzyılın sonlarına doğru önce şarkı, daha sonra da Türk Sanat Müziği şeklinde halka mal olmaya başladığını yukarıda görmüştük. Bundan da anlaşılacağı gibi, Kıbrıs adasında yaşayan Türkler de tıpkı İmparatorluğun diğer bölgelerinde yaşayan Türkler kadar bu etkileşimden nasibini almış olmalıdırlar diye düşünüyoruz.

2. Kaldı ki, elimizdeki tarihi bilgiler, 20. yüzyılın gerisinde kalan dönemle ilgili hiç bir ipucu vermemekte, bütün bilgi ve belgeler birazdan göreceğiniz gibi bu yüzyılın başlarına ışık tutabilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'nin müzik tarihi ile ilgili oldukça geniş bilgi kaynağına sahip olmamıza karşın, Kıbrıs Türklerine ait doyurucu bir kaynağa ulaşmamız pek mümkün olmamıştır. Bununla beraber, özellikle yirminci yüzyılın müzik çalışmalarına ışık tutabilecek ve bir listesini bildirinin sonuna eklediğimiz 'kaynakça' da bulabileceğiniz bazı yayınlardan yararlanabileceğimizi söylememiz mümkündür.

Bunlar arasında bilhassa Eralp Adanır'ın ilki 1997 yılında ve ağırlıklı olarak 1925-1965 dönemini kapsayan, ikincisi de 2001 yılında aynı yazarın 1966-1976 dönemini ele alan *Kıbrıslı Türkler'de Müzik* adlı kitapların musiki tarihimize ışık tuttuğunu görmekteyiz.

Bir Batı müziği hayranı olan bu genç yazarımız, söz konusu iki kitabında çoğunluğu Kıbrıs'ın en eski ve saygın gazetelerinden olan Halkın Sesi gazetesi olmak üzere anılan döneme ait gazete arşivlerini taramak suretiyle bir çoğumuzun bilmediği, ya da unuttuğu bilgi ve fotoğrafları gelecek kuşakların ve araştırmacıların istifadesine sunmuştur.

Kitaplarında, kendisinin de belirttiği gibi sadece Türk Sanat Müziği ve Türk Halk Müziği konuları değil, kendi ilgi alanı olan Pop Müziği, ya da Hafif Batı Müziği dediğimiz müzik gruplarının konserlerine dair bilgilerin de yer aldığını görmekteyiz.

Özetleyecek olursak, 1925 yılında kurulan 'Darüelhan' isimli Türk Müziği derneğine ilaveten, daha sonra değişik isimler altında kurulan çeşitli gönüllü grupların kendi öz müziğimizin halkımıza sunulup sevdirmesi için sürekli olarak konserler ve benzeri etkinlikler düzenlemek suretiyle çok yararlı hizmetler verdiğini söyleyebiliriz. Bunlara ek olarak, özellikle 1950'li yılların başından itibaren Türkiye'den ünlü THM ve TSM sanatçılarının saz ekipleri ile birlikte Kıbrıs'a gelerek konserler vermesi de gerek halkımızın, gerekse Kıbrıslı sanatçılarımızın geleneksel Türk müziğine karşı duydukları ilgi ve sevgiyi artırmalarının yanı sıra, yerel sanatçılarımız ile müziksever insanlarımızın bu alandaki nota ve repertuar eksikliğinin kısmen de olsa giderilmesine önemli katkıda bulunmuşlardır.

Bu dönemde önce, toplumun bazı tutucu kesimler tarafından sürdürülmekte olan müzikle uğraşanlar üzerindeki yoğun baskısı giderilmeye çalışılmış, daha sonra da Kıbrıs'taki İngiliz sömürge idaresinin yıllardan beri uygulamış olduğu insafsız baskıları azaltmaya başlaması üzerine Kıbrıs Türkleri'nin özlemini duyduğu kendi milli değerlerine ve kültürel varlıklarına sahip çıkmak için büyük bir çaba içerisine girdiği görülmektedir. Böylece, bir yandan kendisinin gerçek kimliğine kavuşması mümkün hale gelirken, diğer yandan da bazı müziğe karşı yetenekli kişi ve yazarların bu dönemde kendilerini gösterme olanağına kavuşmaya başladıklarına tanık olmaktadır. E. Adanır'ın kitabında bu gelişmelerin çok sayıda güzel örneklerini bulabiliriz.

Etem Ruhi Üngör'ün Kıbrıs'ta Musiki İncelemeleri

Türkiye'de en uzun ömürlü müzik dergisi olan 'Musiki Mecmuası'nı 1962'den itibaren 40 yıl müddetle hazırlayıp yayımlayan, buna ilaveten müzikle ilgili çok sayıda kitap, antoloji, sözlük, inceleme yazısı ve makaleler hazırlayan ve bastıran E. R. Üngör'ün halen üzerinde çalıştığı yine müzikle ilgili otuz adet eseri bulunmaktadır.

1922 İstanbul doğumlu olan E. R. Üngör'ün en önemli ilgi alanlarından biri de çalgı aletleri olup, dünyadaki en zengin çalgı aleti koleksiyonuna sahip bulunmaktadır. 21 Ekim 2004 tarihinde kendisi ile yaptığımız görüşmede, aralarında Kıbrıs'lı Türklere ait kavalların (dilli düdük) da bulunduğu 750 adet müzik aletlerinin sahibi olduğu saptanmıştır.

E. R. Üngör'ün 9 Ekim 1979 tarihinde Kıbrıs'a gelerek yapmış olduğu inceleme çalışmaları sonunda Musiki Mecmuası'nın eki olarak yayımlanmış olduğu 'Kıbrıs'ta Musiki' başlıklı onbeş sayfalık inceleme yazısına şu sözlerle başlamıştır:

“Dünya üzerinde çeşitli bölgelerde yaşamakta olan Türkler'in musikileri, gereğince incelenmemiştir. İncelenmeyen bu musikilerden biri de Kıbrıs musikisidir. Fetihten sonra adaya yerleşen Türkler, diğer kültür varlıklarına ek olarak musikilerini de birlikte götürmüşlerdir. Tıpkı, Ortaasya'dan Anadolu'ya getirdikleri gibi.

Yıllardır sürdürmekte olduğum 'Çalgı İnceleme Gezilerinin' ardından, gitmeyi arzuladığım Kıbrıs'a bu ziyareti 9 Ekim 1979 tarihinde gerçekleştirebildim ve incelemelerime Magosa'da başladım...”.

E. R. Üngör, 8 gün kaldığı Kıbrıs'taki incelemelerini 'Düşünceler' başlığı altında şu şekilde özetlemiştir:

“Madem ki, 'Anavatan', 'Yavruvatan' olarak karşılıklı anılışlar vardır; o halde T.C. nin her bakanlığı gibi Kültür Bakanlığı da Kıbrıs Türk kültürüne sahip çıkmalı ve bu yolda yapılması gerekenleri de araştırmalıdır. Acaba böyle bir araştırmanın musiki yönü yapılmış mıdır? Yapılmış ise, çalışma sonucunda elde edilen nedir? 1974 Barış hareketından sonra geçen 4-5 yılda böyle bir raporun

yayınlandığı görülemediği içindir ki bu basit inceleme ve araştırma yazısının yayınlanmasına gerek duyulmuştur.

Bugün Türkiye'deki musiki hareketlerinden Kıbrıs habersiz olduğu gibi, Kıbrıs'tan da Türkiye habersizdir. Bizim tespitimize göre Kültür Bakanlığımızca Kıbrıs'a yapılan sadece bir kaç parti kitap göndermekten ibaret kalmıştır. Bu süre zarfında, yalnız Kıbrıs Türk Devlet Senfoni Orkestrası'nın Türkiye ile bazı temasları olduğu öğrenilmiştir.

Bize göre, yapılması gereken en önemli hususlardan biri; Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi'nce Kıbrıs folkloru tümüyle incelenmelidir. Ve bunda da daha fazla vakit kaybedilmemelidir.

Konunun diğer bir yönü de KTFD'ne düşen görev olarak İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'na Kıbrıslı gençlerin gönderilerek eğitilmelerinin sağlanmasıdır. Ancak, böylece Kıbrıs'taki geleceğin Türk musikisi çalışmalarına ümitle ve güvenle bakılabilecektir..."

Görülebileceği üzere, E. R. Üngör'ün bu fevkalade önemli tespit ve önerilerinin hiç biri ne Anavatan, ne de Yavruvatan tarafından dikkate alınmamıştır.

Kıbrıs'ta Yapılan İlk Ciddi Müzik Çalışması

Ünlü müzikolog Etem R. Üngör'ün 1979 yılında İstanbul'dan Kıbrıs'a gelerek yapmış olduğu çok değerli incelemeyi ve vardığı sonuçları kısaca belirttiikten sonra, şimdi de Kıbrıslıların gerçekleştirmiş olduğu ilk ciddi çalışmayı ele almakta yarar görmekteyiz.

1980'li yılların başında Turizm Bakanlığı müsteşarı Ekrem Yeşilada'nın öncülüğünde başlatılan ve 1994'de yayınladığı 'Kıbrıs'ta Turizm' adlı kitabının altıncı bölümünde 'Turistler İçin Uzunçalar ve Kaset Hazırlanması' başlığı altında yer alan bu çalışmayı şu şekilde özetlemek mümkündür:

"1982 Temmuz ayında ilgili kuruluş temsilcilerinden oluşan 14 kişilik bir ön jüri oluşturup, yerel bestecilere ait mevcut eserleri teker teker dinlemek suretiyle, önce bir envanter çalışması yapıldı. Bu arada gerekli parasal kaynak için 18.08.1982 tarihli Yatırım Projesi hazırlanıp onaylandı. Ayrılan 4 milyon TL, 1983 mali yılı içinde hazırlanacak uzunçalar ve kaset üretimi için harcanabilirdi. 15 Aralık 1982'den 20 Ocak 1983'e kadar BRT'de sürdürülen bu çalışmalar sonunda 19 adet Kıbrıs oyun havası, 20 adet türkü, 64 adet Türk Sanat ve 75 adet de Türk Hafif Müziği türünde eser bulunduğu saptanmıştı.

Anılan jüri, değerlendirmeye layık bulduğu toplam 178 eser arasından, tarafsız bir uzmanlar heyetince seçilerek uzunçalar ve kasetlerde kullanılacak en iyi 30-40 eserin tesbiti için 24 Ocak 1983 tarihinde turizmle ilgili bakanın imzasını taşıyan ve o tarihteki usul gereği T.C. Lefkoşa Büyükelçiliği kanalı ile Ankara'ya gönderilmek üzere Başbakanlığa sunulan bir yazı ile Anavatan'ın yardımı talep edilmiştir. E. Yeşilada bu girişimin belli başlı üç amacını vurgulamaktadır:

1. Kültürel değerlerin, dünyanın bir çok uygar ülkesinde tanıtma amacıyla çok yaygın bir şekilde kullanılmakta olduğuna sık sık tanık olduğu bilinmekte ve bu yöntemin son derece etkili olduğu görülmekte idi. Örneğin, 1961-70 yılları arasında yurt dışında bir dışişleri mensubu olarak davet edildiğimiz resepsiyon, ya da yemekli toplantılarda hemen hemen her ülkenin ünlü bir bestecisi, ressamı veya roman yazarı gibi başarılı yerel sanatçıların hayatı ve eserleri ile ilgili filmler gösterilmek suretiyle bu görevi yerine getirdiklerine tanık olduğumuz gibi, daha sonra da turizmle ilgili toplantı veya fuarlarda yerel müzik ya da folklor örneklerini içeren plak, kaset veya video bantlar dağıtarak tanıtma faaliyetlerini daha etkili hale getirmeye çalıştıklarına tanık olmuşuzdur.

İşte bu örnekleri de dikkate alarak, çeşitli nedenlerle gerektiği şekilde değerlendirilip yaygınlaştırılmayan yerel müziğimizin gün ışığına çıkarılması ve hazırlanacak kaliteli uzunçalar ve kasetlerin turizmin de hizmetine sunulması suretiyle, bir yandan tanıtıma katkıda bulunurken, diğer yandan da yerel sanatçı ve müziğimizin teşvik edilerek gelişmesini sağlamak amacı ile girişimde bulunmaya karar vermiştik.

2. Bunu yaparken, Kıbrıs'ta bu işlerle doğrudan ilgili Kültür Dairesi, BRT Kurumu ve birkaç amatör kuruluşun ellerinde mevcut kadro, teknik ve mali imkanların çok kısıtlı ve yetersiz olduğu da düşünülmüş ve başta Anavatan Türkiye'nin Kültür Bakanlığı olmak üzere TRT'nin de bu konulardakiengin tecrübe, kadro, teknik imkan ve yardımlarının sağlanabileceği hesaba katılmıştır. Buna ilaveten, TRT arşivlerinde 1953'ten beri varolan ve zaman zaman çalınıp söylenen, Kıbrıs'a ait eserlerin on olan sayısını da artırarak sesimizi daha geniş bir alanda duyurmayı amaçlıyorduk.

3. Bunlara ek olarak, tarihi kültür mirasımız arasında yine çok önemli yeri bulunan yerel şairlerimiz, edebiyatçılarımız, ressamlarımız, Osmanlı dönemine ait mimari eserlerimiz, gelenek ve göreneklerimizle ilgili yeni araştırmaların yapılmasına ve bunların da daha fazla vakit geçirmeden gün ışığına çıkarılmasına öncülük etmekte.

İşte, yukarıda sözü geçen 14 kişilik jürinin arasına T.C. Büyükelçiliği'nin Kültür Müsteşarı Sayın Işık Uzer'i de alarak bu işe koyulmamızın nedenlerinden biri de buydu. Ancak, büyük ümitlerle Ankara'ya gönderilen ve yine yukarıda sözü edilen 30-40 eserin seçimini yapmasını istediğimiz uzmanlar heyeti ile ilgili müracaatımıza, aradan aylar geçmesine rağmen beklenen olumlu yanıtı bir türlü alamıyorduk.

Burada, bir parantez açarak şunu da belirtmeliyiz ki, beş yıl müddetle Kıbrıs T. Turizm İşletmeleri yönetim kurulunda birlikte görev yaptığımız ve 12 Eylül 1980'den sonra oluşturulan hükümette Kültür ve Turizm Bakanı olarak görev yapmakta olan eski dostumuz Sayın İlhan Evliyaoğlu'na da 31 Ocak 1983'te yazmış olduğumuz bir mektupla, konu ile ilgili destek ve yardımlarını rica etmiş, mektubumuza yukarıda sözü geçen 24 Ocak 1983 tarihli resmi müracaatımızın bir suretini de eklemiştik (Bknz. Ek-1).

Ne Yazık ki, Beklenen Yanıt Alamadık

Yaklaşık altı ay sonra alınan yanıt yazısında Sayın Evliyaoğlu özetle şöyle diyordu: *“Bakanlığımız'ın maddi imkanları çok sınırlı olduğu için katkıda bulunamıyoruz; TRT Genel Müdürlüğü'nün cevabı da ekte sunulmuştur.”*

Yazının tetkikinden de anlaşılacağı gibi, umduğumuz dağlara kar yağmıştı. Beklentilerimizin aksine o zamanki TRT genel müdürü Sayın Macit Akman, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na gönderdiği cevabi yazısında: *“Kurumumuz Türk Halk, Türk Sanat ve Hafif Müzik kurullarından toplam üç kişilik bir grubun, söz konusu değerlendirmeleri gerçekleştirmek üzere Kıbrıs'a gönderilmeleri, ilgili yazı eklerinde karşılanacağı belirtilen ibate giderlerinin yanı sıra; yol giderleri ile işe ve kanuni harcırahları gibi bütün harcamaların Bakanlıklarınca veya talep eden Kurum tarafından karşılanmasıyla mümkün olabilecektir”* deniliyordu.

Biz gönderilecek uzmanlara, Kıbrıs'ta kalacakları süre içerisinde Girne'de Otelcilik ve Turizm Eğitim Merkezi'nde (OTEM) ücretsiz olarak misafir edileceklerini, kendilerine araba ve rahat çalışma olanakları sağlayabileceğimizi bildirmiştik. TRT'den taleplerimiz arasında 'Seçilecek en iyi 30-40 eserin TRT sanatçıları tarafından seslendirilip, master bantlara kaydedilmesi' de vardı!

Gelen cevabı okuyan bakanımız Nazif Borman da yazının altına: *“Taleplerini karşılamak zor. Öderseniz yaparız diyorlar. Paramız var mı? Bildiğim kadarıyla bu mükellefiyetlerimizi karşılayamayız”* şeklinde not düşmüştü. Hazırlanan proje ile ayrılan para bu talebi kapsamadığı gibi, projenin nakit akım şemasına göre 4 milyon TL'nin (1982 Ağustos ayında 1\$=170 TL olduğuna göre bu paranın karşılığı \$23,500 yapıyordu) yarısı 1983 Ocak sonu, diğer yarısı da 1983 Nisan ayı sonu kullanılacaktı ve bu süreler de geride kalmıştı.

Görüleceği gibi herkes, o günkü koşullar içinde kendi açısından haklı sayılabılırdi. Ancak, bunca emeğin ve yüzde yüz faydalı olacağına inandığımız, daha da önemlisi bu plak ve kasetlerin büyük bir kısmını turistlere ve yurt dışında yaşayan Kıbrıslı Türkler'e para ile satmayı planladığımız için bir-iki yıl zarfında kendi kendini ödeyebilecek böyle bir projenin akim kalmasına göz yummamız beklenemezdi.

Nitekim, bu cevabı aldıktan sonra yine yılmayıp, söz konusu eserleri Kıbrıs'ta kendimiz değerlendirip, plak ve kasetlerde yer alacak olanları tespit etmek amacı ile Kültür işlerinden de sorumlu Bakanlığımızın temsilcisi Fikret Özgün'ün başkanlığında Mustafa Akalın, Mustafa Kenan, Zeki Taner, Mahmut İslamoğlu, Özkan Pastırmacıoğlu ve Aytaç Çağın'dan oluşan 7 kişilik ikinci jürimizi toplamaya karar verdik.

Sonuçta, toplam sayısı 40'ı bulan bu eserler arasından 11'i türkü, 7'si de oyun havası olmak üzere jüri seçimini yaparak 9 Şubat 1984 tarihli bir yazı ile bu eserlerin isimlerini ve takip edilmesini uygun gördüğü çalışma programını, o tarihte yine isim değiştiren Turizm ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bildirmiştir.

Turizm ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na yaptığımız bu son müracaata da “Devletin bu amaçla 1984 mali yılı bütçesinden fon ayıramıyacağı” gerekçe gösterilerek olumsuz yanıt alınması üzerine yine yılmayıp, bu konu ile ilgili çalışmayı başta Vakıflar İdaresi ve KTTİ otelleri olmak üzere bazı kurum ve kuruluşlardan reklam almak suretiyle o yıl kendimiz gerçekleştirmeye çalıştıkça da, maalesef bundan da sonuç alamayarak bu sevdadan vaz geçmek zorunda kaldık.

Özetleyecek olursak, bir yandan başta müzik olmak üzere kendi devletimizin kültür varlıklarına gerektiği şekilde sahip çıkarak ciddi bir politika geliştirmemiş olması, diğer yandan da günden güne üst kademe yöneticilerimizin görev anlayışının hızla değişerek yapıcı ve üretici olmak yerine bürokratik engeller yaratmak suretiyle işleri yokuşa sürmeyi tercih etmeleri sonucu verimsiz hale geldikleri için bu projenin başarıya ulaşamadığını söyleyebiliriz.”

Anavatan Türkiye nezdindeki konu ile ilgili girişimlerin nasıl akamete uğradığını ise, E.Yeşilada'nın yukarıda sözünü ettiğimiz kitabında (s:243) yer alan TRT Genel Müdürlüğü'ne hitaben gönderdiği 9.6.1989 tarihli yazısını okuyunca anlamak mümkündür (Bknz. Ek-2). Kaldı ki, Etem R. Üngör'ün raporunda da belirttiği gibi, T.C. Kültür Bakanlığı'nın da bu konuda Kıbrıs Türk Kültürü'ne sahip çıkmak şöyle dursun, katkıda bulunmak için pek istekli davranmadığını söyleyebiliriz. Bununla beraber söz konusu gelişmelerin hiçbirisi, Kıbrıs Türkü'nün Anavatanı'na olan sevgi ve saygısını azaltmamıştır.

İlgili Bakanlıkça Yapılan İlk Kültür-Sanat Danışma Toplantısı

Yukarıda sözü edilen ve Ekrem Yeşilada'nın öncülüğünde 1982 Temmuz ayında başlatılan ‘Turistler İçin Uzunçalar ve Kaset Hazırlanması’ için oluşturulan 14 kişilik ilk jüride o tarihte Kültür işlerinden sorumlu bakanlığı temsilen müzik müfettişi Fikret Özgün'ün yanı sıra, çoğu müzik öğretmeni olan dört kişi, BRT'yi temsilen Mustafa Akalın'a ilaveten de üç yetkili eleman katılmıştı. T.C. Büyükelçiliği'ni temsilen Kültür müsteşarı Işık Uzer'le Nihat Bilgin ve K.T. Musiki Cemiyeti'ni temsilen üç ve besteci Şevki Meteci ile komite üyeleri sayısı ondört olmuştu.

İlk kez böylesine yararlı bir amaç için oluşan ve büyük ilgi gören bu komitenin çalışmaları, bir yandan BRT'nin haber bültenlerinde, diğer yandan da yazılı basında sıkça gündeme gelmesi üzerine, o zamanki adı ‘KTFD Eğitim, Gençlik, Kültür ve Spor Bakanlığı’ olan ilgili Bakanlığımızın 1-3 Şubat 1983 tarihleri arasında ‘Kültür – Sanat Danışma Toplantısı’ adı altında bir Genel Kurul düzenlemek ihtiyacını hisseddiği anlaşılmaktadır.

Diğer kültür ve sanat dallarının yanı sıra, o tarihte bakanlığa bağlı Devlet Senfoni Orkestra ve Korosu'nun (DSOK) yöneticisi başkanlığında oluşturulan Müzik Komisyonu'na ülkemizin gönüllü ve profesyonel yetkililerinin yanı sıra bazı bakanlık yetkilileri de davet edilerek toplam 19 kişi katılmıştır. Toplantının

birinci gününde genel kurula sunulan bildirimler üzerinde 2-3 Şubat 1983 tarihlerinde tartışmalar yapıldıktan sonra katılanların önerileri ve alınan kararlar kayda geçirilmişti.

Aradan yaklaşık 22 yıl geçmiş olmasına rağmen, hemen hemen hiç biri gerçekleştirilmeyen bu 22 öneri şunlardır:

1. Kültür ve Sanat Danışma ve Denetleme Kurumu'nun Oluşturulması, (Oy birliği)
2. KTFD ile Anavatan Türkiye arasında kültür ve sanat ilişkilerinin daha da sıklaştırılmasına, (Oy birliği)
3. Müzik ürünlerinin KTFD çapında yapılacak bir tarama ile en verimli teknik ve elektronik cihazlarla ve bilirkişilerce tespit edilip değerlendirilmesi, değerlendirilmiş olanların arşivlenmesi ile yayınlanması ve yaygınlaştırılmasına, (Oy birliği)
4. Kıbrıs Türk Toplumunda aşağıdaki dönemlere göre: 1571-1878, 1878-1960, 1960-1974 ve 1974'den günümüze kadar oluşturulan müzik toplulukları, üyeleri ve ne gibi çalışmalar yaptıklarının araştırmacılar kanalıyla belirlenmesine olanak sağlanmasına, (Oy birliği)
5. Bölge Kültür Kurumları oluşturulması, (Oy birliği)
6. Tüm orta dereceli okullarımızla, meslek liselerimizde spor dersleri gibi müzik derslerinin de kesintisiz ve zorunlu ders olarak lise son sınıfına kadar okutulmasına ve derslerin daha verimli olması için, gerekli araç ve gereçlerle donatılmasına, (Oy birliği)
7. Okul öncesinde başlanması kaydıyla kreş, çocuk bakım evleri ana okullarındaki müzik çalışmaları ile maarif ana okullarının otobüslerle okullara ulaştırılan çocuklarımıza evden okula, okuldan eve gelinceye kadar geçen süre içerisinde eğitsel olmayan yoz ve bayağı müziklerin kasetlerden gelişi güzel dinletilmesinin zararları düşünülerek, bu tür kasetlerin, denetimden geçmesine ve ilgililerce hazırlanacak kasetlerin hizmete verilebilmesine, (Oy birliği)
8. Gelecek nesillerimizi oluşturacak, bugün yetişmekte olan çocuk ve gençlerimizi yetiştirecek öğretmenlerimizin öğrenimlerini gördükleri Türk Öğretmen Koleji'ndeki müzik eğitimlerinin yepyeni bir anlayış, çok iyi bir kadro, düzenleme ve çağdaş bir eğitim programı ile uygulamaya konulmasının sağlanması, (Oy birliği)
9. Çok sesli evrensel ve çağdaş Türk müziğinin gelişip yaygınlaştırılması için kurulan Devlet Senfoni Orkestra ve Korosuna ek olarak, Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği ve Türk Hafif Müziği türlerinin gelişip yaygınlaştırılması için BRT bünyesinde veya bunun dışında uzman kadroların ve birimlerin oluşturulması, (Oy çokluğu 7 evet), 2 evet (DSOK örneğinin kaldırılması kaydıyla Kamran Aziz, Yılmaz Taner), 1 Hayır.

Muhalefet Şerhi: Yukarıdaki öneriye, toplumun sanat beğeni düzeyini aşağılatan tek sesli, yoz müzik türünün bilimsel olmayan biçimde Türk ve

Üyeler: Fikret Özgün	Türkay Sungurtekin
Mustafa Kenan	Kamuran Aziz
Firdevs Kınalısoy	Namık Çomuroğlu
Jale Derviş	Ali Şenol
Osman Karabulut	Dr. Fikret Rasım
Güngör Günkan	Ekrem Yeşilada
Dt. Adnan Hakkı	Ali Özdemir
Ulus Yeşilada	Zeki Taner
Özay Erdemer	

Bunlara, o tarihte henüz gündemde bulunmayan ancak en az bunlar kadar önemli olan ve bu bildirin ileriki sayfalarında ele alacağımız kültür varlıklarımızı birinci derecede ilgilendirmekte olan ve başta yasal düzenleme eksikleri ile yönetim aksaklıkları olmak üzere diğer yaşamsal önemi bulunan hususları da ekleyecek olursak, söz konusu bakanlığın kültür politikasının boyutlarını daha iyi anlamamız mümkün olacaktır.

Ancak bu konuyu kapatmadan önce, dikkat ederseniz DSOK Yöneticisi'nin toplantının birinci gününde, yani 1 Şubat 1983 tarihinde yapmış olduğu konuşmada üzerinde durduğu ve yukarıda özetlenen müzik politikamızla ilgili görüşleri ile başkanlığını yaptığı müzik komisyonu raporunda ele alınan öneri ve kararları ile yüzde yüz örtüştüğünü görebilirsiniz.

Örneğin yukarıda 9. maddede, geleneksel Türk müziğinin en önemli türlerinden biri olan Türk Sanat Müziği'nin hiç olmazsa batı müziği türleri sayılan DSOK müziği ve Türk Hafif müziği ile eşit düzeyde muamele görmesini komisyon oy çokluğu ile onayladığı halde ve söz konusu 'muhalefet şerhine' raporda yer verilmemesini ısrarla istenmesine karşın, kendi öz müziğimizin ayrılmaz bir parçası olan TSM'ni hor görüşleri rapora eklemesi çok düşündürücüdür...

Öte yandan 18. maddede, Türk Hafif Müziği ve Batı Müziği çalışmalarını sürdüren derneklerin sürekli çalışma yapmaları için yer sağlanması önerildiği halde, Geleneksel Türk Müziği alanında faaliyet gösteren veya kurulacak olan dernekler için aynı kolaylık düşünülmemiştir!

Bu toplantıya turizmle ilgili bakanlığın temsilcisi olarak katılan ve toplantının ilk gününde bir de bildiri sunarak "Turistler için Uzunçalar ve Kaset Hazırlanması Projesi" ile ilgili geniş kapsamlı bilgi veren Turizm Müsteşarı E. Yeşilada Kültür işlerinden de sorumlu bakan A. Atamsoy'a gönderdiği yazıda söz konusu toplantı ile ilgili görüş ve tepkilerini dile getirmiştir (Bknz. Ek-3).

Toplantı sonunda, gerek ilk gün konuşma yapan katılımcıların sundukları bildirimler, gerekse yukarıda okuduğumuz öneri ve kararlar bir dosya halinde iştirak edenlerle basına dağıtılmıştı.

Bunlar arasında, 1 Şubat 1983 tarihinde yapılan açılış konuşmasında Bakanlığın müzik politikasını ele alan Bakanlık temsilcisinin beş sayfalık

bildirisi de vardı ve üzerinde ısrarla durup vurguladığı hususları şu şekilde özetlemek mümkündür:

“Atatürk ilkelerine yürekten bağlıyız. Onun gösterdiği hedeflere ne kadar yaklaşabildik ve neler yapmalıyız? İşte sorun budur” dedikten sonra;

“Müziği çok sesli olan uluslar gelişmiş, tek sesli olanlar ise geri kalmıştır!..

Türk Sanat Müziği denilen müzik, klasik müziğin uzantısı olup, çağdaş müzik ölçüleri içinde değerini kaybetmeye yüz tutmuş bir müzik türüdür; çünkü tek seslidir.

Yaygın deyişle ‘dolmuş müziği’ diye adlandırılan müzik, sanat müziği türünün bu günkü anlayışına göre yozlaşmış ve toplum beğenisini aşağılatan bir türdür.

1974 Barış Harekatı’nın getirdiği iki askeri kuruluşumuz emrindeki bandolar, yeterli teknik düzeye getirildikleri takdirde Kıbrıs’ta çağdaş müziğin gelişmesinde etken olabilecekleri gibi, toplumumuzun askerliğe olan bağlılığını müzik yoluyla daha da artıracaktır!.. Atatürkçü çizgide KTFD’de ulusal müzik kültürünü yükseltmek için en etkili yollardan birisi de bando dinletilerini gerçekleştirmek olacaktır.

İletişim araçlarının hızla geliştiği bir çağda yaşıyoruz. Çağdaş müziğin de bu ölçüde çoğalmasını beklerken, maalesef bu kuruluşumuz ağırlığı daha ziyade tek sesli müziklere yönelmektedir. BRT yasasının yakında Meclis’ten geçerek bir Kurum’a dönüştürülmek suretiyle müzik yayınlarının bazı esaslara bağlanmasını ummak istiyorum.”

Türkiye Bu Süreci Ne Zaman ve Nasıl Geçirmişti?

Çok merak ettiğimiz bu sorunun tatminkar yanıtını bulmak için, yaptığımız araştırmalar sonunda elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Türk müziğinin çok seslendirilmesi konusunun, kendisi de bir besteci olan Sultan II. Mahmud döneminden beri (1807) gündemde olduğunu biliyoruz. Bu konu, Cumhuriyet döneminde de bir politika haline gelerek hem Batı, hem de Türk müziğini iyi bilen bir çok besteciler tarafından denendiği de görülmüştür. Ancak, çok seslilik bilimsel esaslara göre yapıldığında, Türk müziği özelliğinin kaybolduğu saptanmış, dolayısıyla çok sesliliğe dayalı olarak üretilen bu eserlerin hiç biri başarılı olamamıştır.

Zorlama ile iyi bir sonuç alınamayacağı gibi, esasen Türk müziğinin çok seslendirmeye ihtiyacı da yoktur. Bu müziğin öylesine ses, melodi, makam, ritim ve perde zenginliği vardır ki, bu zenginliğe bir de çok sesliliği katacak olursak, ortaya müzikal bir karışıklık çıkması aşıkardır. Yapılan denemeler bunu kanıtlamıştır.

Bu güne kadar beş yüzden fazla beste üreten ve Geleneksel Türk Müziği’ne yapmış olduğu değerli katkılardan dolayı Türkiye’de ‘Devlet Sanatçısı’ ünvanına

layık görülen Prof. Dr. Alaeddin Yavaşca'nın konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

“Ben bir icracı olarak; başta Amerika olmak üzere İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerde mensubu olduğum Türk musikisini elimden geldiğince dinletmeye, tanıtmaya çalıştım. Vermiş olduğum konserlerde, o ülke insanlarından çok büyük ilgi gördüm. Yani musikimizi Batı insanına ancak çok sesli olarak tanıtabiliriz, ya da sevdirebiliriz düşüncesine kapılmanın da doğru olmadığını yakından biliyorum.

Sonuç olarak şunu söyleyebilirim. Müzik sanatı, seviyeli ve aslına uygun bir şekilde icra edildiği sürece, ister tek sesli, ister çok sesli olsun insan ruhunun ayrılmaz bir parçasıdır. Hiç biri diğerine feda edilemez.”

Aynı soruyu yönelttiğimiz ve hepimizin dinlemekten bıkmadığı ‘Eski Dostlar’ şarkısının yaratıcısı Kıbrıs asıllı ünlü besteci Gültekin Çeki ise söz konusu tartışmaların Türkiye’de doruk noktasına çıktığı 1970’li yılların başında, basında yayınlanan ‘Kültür Kolonyalizmi ve Yabancı İşbirlikçileri’ başlığını taşıyan yazısında ve kendisi ile yaptığımız görüşmelerde özetle şu görüşlere yer vermiştir:

“Bu memlekette, yabancı işbirlikçilerinin yönettikleri bir ‘Kültür Kolonyalizmi’ vardır. Türkiye, özellikle milli kültürümüzün musiki dalında bu gelişimin zararını görmektedir. Devlet konservatuarlarında yalnız batı musikisi öğretilirken, Türk musikisi Türk ulusunun bağrında yaşatılmaktadır. Birincisinin sahibi Devlet, diğerinki ise Millet’tir. Oysa millet ve ülke bütünlüğünün temsilcisi olan Devlet, bu bütünlüğün gereklerini yerine getirmek zorundadır.

Son günlerde Türk kamuoyunu ve ulusal değerlerimize sahip çıkan herkesi fazlasıyla üzen Batı müziği çevrelerinin insaftan yoksun, gerçekleri inkar eden, uydurma beyan ve saldırılarına tanık olmaktadır.

Atatürk ‘Milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız’ demiştir. Ancak milli kültürümüzün bölünmez bir parçası olan Türk müziğini hayatı boyunca severek dinlediği ve desteklediği için, onu unuttun da dememiştir.

Türk müziğinin kendi içindeki ses sistemlerini bilmiyor ve eğitimini yaptığımız Batı müziği ses sisteminde ısrar ediyorsanız, bu sizin bileceğiniz iştir. Ama asla Türk müziğine hakarete, dil uzatmaya hakkınız yoktur...

Türk müziğinin tek sesli oluşunu öne sürerek ses, makam ve ritm yapısı gibi Türk müziğinin değerli özelliklerinden habersiz olduğunuz anlaşılmaktadır. Bilmemek ayıp değildir. Madem bilmiyorsunuz Türk müziğinin büyük bilgini H. Sadettin Arel’in Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarından olan ‘Türk Musikisi Kimindir’ adlı kitabını okuyup öğrenin...”

Fantezi veya Arabesk Müzikle İlgili Tartışmalar

Bu süreçle ilgili olarak Türk müziğinin iki ünlü bestecisi ve yetkilisinin görüşlerine kısaca değindikten sonra, aradan geçen yaklaşık otuz yıl zarfında onların değinmediği bazı önemli hususları yine kısaca belirtmek suretiyle bu bahsi kapatmakta yarar görüyoruz.

Söz konusu tartışmanın asıl başlangıç nedenlerinden biri olarak, 1970’li yıllarda Orhan Gencebay ve Ferdi Tayfur gibi bestecilerin öncülük ettiği Arabesk müziği olarak bilinen müzik türünün özellikle kırsal kesimlerde, ya da oralardan gelip de başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere yerleşmiş bulunan insanların bu müziğe aşırı derecede ilgi göstermelerini saymak mümkündür.

Adından da anlaşılacağı üzere, Arap müziğini andıran bu tür müziğe karşı Batı müziği meraklılarının başlatmış olduğu, ancak bir kısım Türk Müziği hayranlarının da katıldığı bu tepkiyi dikkate alan TRT bile uzun süre bu müziği yayınlamamakta direnmişse de, sonunda halkın bir bölümünün isteğini dikkate alarak TRT’de sınırlı dahi olsa bu müziği Fantezi adı altında yayın programlarına dahil ettiğini görmekteyiz. Yalnız fanatik olarak nitelendirebileceğimiz bu Türk müziği muarızlarının, Geleneksel Türk Müziği’nin ayrılmaz bir parçası olan Türk Sanat Müziği türünü de Arabesk müziği kategorisine dahil ettiklerine tanık olmaktadır. Ancak işin ilginç olan yanı, bu muarızların arabesk tarzında bestelenmiş bulunan bir çok pop müziğine aynı tepkiyi göstermemiş olmalarıdır!...

Bu müziğin KKTC’deki değerlendirme ve tartışmalarına gelince, Arabesk ve TSM’ni yukarıda sözünü ettiğimiz fanatikler gibi mütalaa etmekle kalmayıp, Türk Halk müziğini dahi aynı kefeye koymakta ve varsa da, yoksa da Batı müziğini ve onun değişik versiyonları olan Türk Pop ve Türk Hafif müziğini dinlemeyi ve yaymayı tercih ettiklerini görmekteyiz. Bununla da kalmayıp, oluşturdukları iki toplumlu korolarda Kıbrıs müziği adı altında Rum ve Yunanlılar’a ait müziğin yaygınlaştırılıp sevdirmesi için özellikle son birkaç yıldır olağanüstü bir çaba sarfetmektedirler.

Üstelik, bizim Kıbrıslı Rumlardan alıp Türkçe sözlerle kullanmakta olduğumuz ‘Dillirga’ ve ‘Feslikan’ adlı türkülerle karşın, onların Kıbrıslı Türklere ait olup da Rumca sözlerle kullandıkları hiç bir türküyü rastlanmamıştır. Onların yıllardan beri Rumca sözlerle kullandıkları Türkiye orijinli örneğin ‘Konyalı’, ‘Kadifeden Kesesi’, ‘Üşüdüm Üşüdüm Saramam Ben’ gibi pek çok türkümüzün bulunduğunu biliyoruz.

Dünyanın bir çok uygar ülkesinde, farklı kültürlerle mensup insan topluluklarının barış, uzlaşa ve uyum içerisinde bir arada yaşadıklarını görmekteyiz. Türkiye de, asırlar boyu bu başarıyı gösteren ülkelerden biri olduğunu kanıtlamıştır. Ne var ki, Rum ve Yunanlıların çoğunlukta olduğu ülkeler için aynı şeyi söylememiz olası değildir. Bu konuyu biraz daha irdelenecek olursak, yapılmak istenenin şu olduğu anlaşılmaktadır.

Yabancı güçlerin de telkinleri ve harcadıkları büyük paralarla, sanki Kıbrıs'ta iki değişik ırka ve kültüre mensup iki ayrı etnik gurup yokmuş gibi 'Kıbrıslılık kimliği' adı altında yeni bir kavram yaratılmak istenmektedir. Bu amaçla en etkili unsur olarak kültürel birliktelik konusu ele alınmıştır. Ancak bu yapılırken, üretilen yeni eserler şayet Rum ve Yunan müziğine benziyorsa, bunun adı Kıbrıs müziği olacak, Türk müziğinin belirgin özelliklerini taşıyor ve hele buziki yerine bizim otantik çalgılarımız kullanılacak olursa, o beste makbul eser sayılmayacaktır! Bizim bildiğimiz, tanıdığımız Rum'un mentalitesi işte budur.

Öte yandan, yakın tarihimizde gerek Rusya'da, gerekse Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan'da Türk kökenli insanlara inanılmaz baskı yöntemleri uygulanmak suretiyle din, dil ve kültürel kimliklerinin unutturulması için yıllarca sürdürülen asimilasyon çabalarının başarılı olmadığını biliyoruz. Dolayısıyla ülkemizde bunca yıldır olup bitenleri hiç yaşanmamış farzederek ve hele 24 Nisan 2004 referandum olayından sonra Rumların Kıbrıslı Türkler üzerindeki insanlık dışı ambargoları kaldırmaya yanaşmayıp, eşitlik ve adalet ilkelerini de hiçe saymayı sürdürmek hususundaki inatçı tutumlarını gördükten sonra, bu yapay Kıbrıslılık kimliği hayaline ve iki toplumlu koro masalına inanacak kimseyi bulamayacakları aşıkardır.

Söz konusu gelişmelerin oluşumunda 'küreselleşme' olayının da büyük etkisi olduğu aşıkardır. Bu kunuya ışık tutacak olan inceleme yazısını Ek-4'te bulabilirsiniz.

Kıbrıs'ta Geleneksel Türk Müziği ile İlgili Son Çalışmalar

Yukarıda da belirtildiği gibi, kültür varlıklarımızın önde gelen türlerinden biri olan Geleneksel Türk müziği olarak bilinen Türk Halk ve Türk Sanat müziğinin gerektiği şekilde derlenip toplanması ve Türkiye'de olduğu gibi devlet tarafından sahip çıkılarak bir yandan gelecek kuşaklara aktarılması, diğer yandan da tanıtım amacı ile kullanılması ve topluma mal edilmesi için yapılan girişimlerin nasıl başarısızlıkla sonuçlandığını görmüştük.

Herşeyi devletten beklemenin doğru olmayacağını düşünen Ekrem Yeşilada'nın 1998 yılında bu konuda bir çalışma başlattığını görüyoruz. Yeşilada bu girişiminin amacını *Kıbrıs'ta Geleneksel Türk Müziği* adını verdiği kitabının birinci cildinde şu şekilde özetlemiştir:

- Yakın geçmişte ebediyete intikal etmiş bulunan Nazım Ali İleri ve Dt. Adnan Hakkı gibi iki ünlü bestecimize ait elliden fazla eserin notalarının büyük bir kısmının zamanında gerekli önlemler alınmadığı için kayıplara karıştığını saptamış;
- Ülkemizde tamamen devlet himayesinden yoksun bulunan yerel bestecilerimizden bazılarının ait eserlerin özellikle Türkiyeli firmalar ve ünlü ses sanatçıları tarafından, telif hakkı ödememek için 'anonim' demek suretiyle ve ticari maksatla kullanılmakta olduğuna tanık olmuş;

- Kıbrıslı Türk besteciler ve eserlerini tanıtmak amacı ile öncelikle halen aramızda bulunmayan dört bestecimiz dahil, toplam 10 eser sahibine yer verilen birinci cildi iki yıl süren bir çalışma sonunda tamamlamıştı. Kitabının 1. cildinin önsözünde yukarıda özet olarak sunduğumuz bu görüşlerine ilaveten, araştırmacı yazar Yeşilada'nın aynı kitabın Sunuş bölümünde kısaca şu hususları da okuyucusuna aktardığını görmekteyiz:
- Günümüzde, teknolojik yeniliklere paralel olarak başdöndürücü bir hızla gelişmekte olan bilgisayar programları, film ve edebi eserlerin yanı sıra müzik eserlerini de etki alanına almak suretiyle internet ortamında elektronik ticaretin kapsamına girdiğini, bunun doğal bir sonucu olarak bir çok müzik eserini artık bu ortamda bularak dinlemek, hatta istenirse notasını çıkarmanın olanaklı hale geldiğine tanık olmaktadır.
- Hal böyle olunca, eser sahiplerinin öteden beri gasp tehdidi altında bulunan telif haklarının korunması daha da büyük bir tehlikeye girmiş oldu. 1987 yılında Türkiye'de kurulan ve kısa adı MESAM olan 'Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliğinin' bir benzeri 'Müzik Üretenler Derneği' MÜDER 1997 yılında KKTC'de kurularak söz konusu hakları korumak üzere faaliyete geçmiş bulunuyor.

Yeşilada birinci ve ikinci ciltte konunun yabancıları olan okuyucularını aydınlatmak amacı ile kısaca Usul nedir? Makam nedir? Türkü nedir? Çoksesli Müzik nedir? konularının yanı sıra birçok Türkiye'li bestecinin yaptığı gibi, Kıbrıslı Türk bestecilerin de uymak zorunda oldukları TRT bünyesinde bulunan Türk Sanat Müziği Repertuarı Kurulu'nun vazettiği ilke ve kıstasları da kitabına almak suretiyle besteci okurlarına önemli bir kolaylık sağlamıştır.

Yeşilada ayrıca, hem Türkçe ve hem de İngilizce olarak yayınlamış olduğu bu iki ciltlik kitabında Kıbrıslı bestecilere ait notaların da bulunduğunu dikkate alarak, okurlarına telif hakları ile ilgili olarak şöyle bir uyarıda bulunmayı gerekli görmüştür:

Bu kitabın yayın hakkı, yazarına aittir. Ancak kitapta yer alan tüm eserlerin 'telif hakları' bestecilerine aittir. Şayet eser sahibi hayatta değilse, bu hakların kullanılabilmesi için onların kanuni varislerine başvurmak zarureti vardır. Bu amaçla hazırlanan, eser sahiplerinin listesini ve başvuru adreslerini kitabın sonunda bulabilirsiniz."

Yeşilada'nın bestecilerimiz ve ürettikleri eserlerle ilgili tespitlerine kısaca değinerek bu bahsi kapatmaya çalışacağız.

Kıbrıs'ta Bilinen Türk Müziği Bestecileri ve Eserleri

Bu konuya geçmeden önce besteci profilini, doğum yerlerini esas olarak aldığımızda ağırlığın Lefkoşa'da olduğunu görürüz. Temas kurabildiğimiz toplam 32 bestecinin kaza merkezi ve köyleri olarak dökümünü şu şekilde sıralayabiliriz:

Lefkoşa Merkez'de 14, köylerinde 1, toplam:	15
Baf Merkez'de 3, köylerinde 4, toplam:	7
Larnaka Merkez'de 1, köylerinde 1, toplam:	2
Limasol Merkez'de 1, köylerinde 2, toplam:	3
Kıbrıs asıllı olup, Türkiye'de doğanlar, toplam:	3
T.C. kökenli olup Kıbrıs'a yerleşenler, toplam:	2

	32
Tüm çabalara rağmen temas kuramadıklarımız:	10

Toplam:	42

Yeşilada'nın antoloji şeklinde hazırladığı ve halen hayatta olmayan dört bestecinin ulaşabildiği tüm eserlerine; halen hayatta olanların ise en fazla on eserinin notalarına ve şayet ondan fazla eseri varsa onların da eser adı, makam ve söz yazarlarını belirtmek suretiyle listelerine kitaplarında yer vermiştir.

Her bestecinin oldukça ayrıntılı bir şekilde hazırlamış olduğu özgeçmişlerinde o tarih itibarıyla mevcut eserlerinin türünü ve sayısını da belirtmek suretiyle bir durum tespiti yapmıştır. Buna göre, söz konusu 32 bestecinin 2002 Eylül ayı sonuna kadar üretmiş oldukları eserlerin türlerinin dökümü şöyledir:

Türk Sanat Müziği (TSM) :	577
Türk Halk Müziği (THM) :	219
Türkçe Tangolar :	21

Toplam :	817

Bu 32 bestecimizin yukarıdaki üç türe ilaveten batı müziği tarzında o tarihe kadar üretmiş oldukları eser sayısının da 241 olduğu saptanmıştır ki, bunlar bizim ilgi alanımızın dışındadır. Ancak dinamik bir yapıya sahip olan ve ilgi alanımıza giren TSM ve THM dalında eser üretmeyi sürdüren bestecilerin, aradan geçen iki yıl zarfında üretmiş oldukları eserleri de ekleyecek olursak, anılan iki türdeki eser sayısının rahatlıkla bini bulduğunu söylememiz mümkündür. Bunlara anonim dediğimiz türkü ve oyun havalarını da ekleyecek olursak Geleneksel Türk Müziği türünde halen mevcut eser sayısının bin sayısını da aştığı anlaşılmaktadır. Bu da ikiyüz bin nüfuslu bir ülke için gurur verici bir başarı sayılmaktadır.

Bu tespitleri de böylece özetledikten sonra, Kıbrıslı Türk bestecilerin özlemini duyduğu, ancak Devletin Geleneksel Türk müziği olarak bilinen TSM ve THM türlerine sahip çıkarak desteklemek şöyle dursun, yıllardır izlemekte olduğu yanlış kültür politikasının doğal bir sonucu olarak üvey evlat muamelesi

gördüğünü, bu bildiride örnekler vererek irdelemiş bulunmaktayız. Oysa, her besteci gibi Kıbrıslı Türk besteciler de ürettikleri eserlerin tıpkı evlatları gibi onların mürüvetini görmek, yani eserlerinin Türkiye’de olduğu gibi çalınıp söylenmesini arzu etmektedirler. Bu da onları seslendirip halkın beğenisine sunmakla mümkündür ki, bu ise büyük harcamaları gerektirmektedir.

Bir örnek vermek gerekirse, on eserden oluşacak kaliteli bir müzik albümünün seslendirilerek bin adet CD ve bin adet kaset hazırlanmasının bu günkü maliyeti onbin doları bulmaktadır. Bu albümlerin tanıtımı amacı ile en etkili yayın aracı olan televizyonlar için 3-5 dakikalık bir de ‘klip’ hazırlanması cihetine gidilecek olursa, söz konusu yatırım maliyetinin daha da artacağını söyleyebiliriz.

Bunun için sponsor bulmak ne kadar zor ise, ürettiğiniz kaset ve CD’leri satmak ve yaptığınız yatırımı olsun kurtarmak da aynı oranda zordur. Bu üretilen albümlerin tanıtımı için bir devlet kuruluşu olan BRT dahi isteksiz davranıp, programlarında ‘pop’tan başka bir türe yer vermez ise, durumun vahameti kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Öte yandan Kıbrıs’ta kendi bestecilerine sahip çıkan bir merci bulunmadığı için TRT repertuarlarına girmeyi başaran Kıbrıs türkülerinin sayısı 1953’ten günümüze kadar biri anonim olmak üzere onu geçememiştir; TSM türünde olup da TRT repertuarına girmeyi başaran eser sayısının ise elli civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Sonuç olarak, kişisel çabaları ve kendi masrafları ile seslerini, ya da eserlerini az da olsa, Kıbrıs dışında ve özellikle Türkiye’de veya diğer ülkelerde duyurmayı başaran Kıbrıslı bestecilerimiz şunlardır:

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Ürettiği Eser</u>
1. Türkay Altay	23
1. Kamran Aziz	13
3. Y. Tuncer Barkut	30
4. Ahmet Belevi	21
5. Gültekin Çeki	22
6. Dr. Aytekin Çolakoğlu	30
7. Raif Denктаş	20
8. Dr. Seçkin Derviş	18
9. Erdinç Gündüz	15
10. Bekir Kara	30
11. Şevki Meteci	9
12. Asil Özgül	82
13. Özkan Pastırmacıoğlu	62
14. Turgay Salim	40
15. İbrahim Umut	58
16. Neptün Üner	10

17. Ekrem Yeşilada	12
18. Ulus Yeşilada	60

Yukarıda sözü geçen toplam 42 bestecimizden bu başarıyı elde edebilen besteci sayısı görüleceği üzere sadece 18 olup, bunların arasında eserleri yurt dışında da gerek radyo, gerekse TV aracılığı ile yüzlerce kez çalınan Türkay Altay, Kamran Aziz, Gültekin Çeki, Raif Dentaş, Erdinç Gündüz, Bekir Kara, Şevki Meteci, Asil Özgül, Turgay Salim, Ekrem Yeşilada ve Ulus Yeşilada gibi bestecilerimiz olduğu gibi, malum nedenlerden ötürü bu rakama erişemeyen bestecilerimizin de bulunduğu görülmektedir. Henüz hiç bir eserini Kıbrıs hudutları dışına taşıyamayan besteci sayımızın ise 24 olduğu anlaşılmaktadır.

Kıbrıs'ta Telif Hakları Sorunu ve Yapılan Girişimler

Yirminci yüzyılın başlarından beri dünyanın bir çok ülkesinde bu konunun gündemde olduğunu biliyoruz. Nitekim İngiliz sömürge idaresi tarafından hazırlanan 25 Nisan 1919 tarihli FASIL 264, Telif Hakkını Düzenleyen ve 4 maddeden oluşan yasanın halen yürürlükte olduğunu saptamış bulunmaktayız. Ancak günümüz ihtiyaçlarını karşılamaktan tamamen uzak olan bu yasaya ilaveten yeni bir düzenleme yapılması için yaklaşık 80 yıl beklendiğini görmekteyiz.

Kıbrıs'ta kısa adı MÜDER olan Müzik Üretenler Derneği, 1997 yılında kurularak baskı yapmamış olsaydı, daha çok bekleyeceğimiz aşıkardı. MÜDER'in bu girişimleri sayesinde 37/97 sayılı yasa tahdinde hazırlanıp, 6 Mayıs 1998 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 'Yayın Yüksek Kurulu Telif ve Yapımcı Haklarını Korumada Esas ve Usuller Tüzüğü' ile ülkemizde mevcut TV ve radyolarla gerek MÜDER üyelerini, gerekse münferit bestecilerin sözleşmeler yapmak suretiyle yayınlanan eserleri için telif ücreti almaları mümkün hale gelmiş ise de, bir yandan BRT dışındaki yayın kuruluşlarının bu yasa kurallarını uygulamaya yanaşmamaları, diğer yandan da anılan yasayı denetleyip uygulamakla görevli 'Yüksek Yayın Kurulu'nun etkili bir şekilde görevini sürdürmemesi nedenleri ile yasadan beklenen sonuç alınamamıştır. Bu konuda, meslek birliğimiz MÜDER'in de gerektiği gibi organize olamayıp konuyu sıkı bir şekilde takip edemediğini de belirtmemiz gerekir.

Anılan yasaların uygulamada karşılaşılan eksiklik ve aksaklıklarını gidermek için kültür işlerinden sorumlu Bakanlık nezdinde yapılan girişimler de sonuçsuz kalmıca, sorunların halli mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Hal böyle olunca, örneğin Türkiye'de de hak tecavüzüne maruz kalan bir bestecimiz, bu konuda bizden çok ileride bulunan Türkiye mahkemelerinde dava açarak, gaspedilen haklarını, kazandığı üç dava ile teselli bulmak yolunu

seçmiştir. Anılan bestecimizin biri Denizli’de, diğeri de Ankara’da, olumlu yönde devam eden iki davasının daha bulunduğunu öğrenmiş bulunmaktayız.

Özetlemek gerekirse, son derece karmaşık bir yapıya sahip olan ve kullanım alanı olarak tüm dünyayı içine alan Telif Hakları konusu bu özelliği nedeni ile kötü niyetli kullanıcıların sürekli olarak tecavüzüne maruz kaldığı gibi, bizim gibi yasadan yoksun ülkelerde söz konusu hak tecavüzünün en had boyutlarda olduğunu görmekteyiz. Eser sahiplerinin KKTC’de karşı karşıya bulunduğu bu dezavantajına ilaveten devlet himayesi bulunmayışı, yıkıcı rekabet koşulları ve üretkenler için yeterli pazar bulunmayışı gibi olumsuzlukları da dikkate aldığımızda Kıbrıslı sanatçıların durumunu daha kolay anlamak mümkündür kanısındayız.

Kıbrıslı Türk bestecilerin bir tek avantajından söz edebiliriz. O da merkezi İstanbul olan, Ankara, İzmir ve Antalya’da da şubeleri bulunan Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği, MESAM’a üye olmak suretiyle Türkiye dahil dünyanın herhangi bir ülkesinde kullanılan eserlerinin telif hakkını tahsil olanağına kavuşabilmektedirler. Bilindiği üzere MESAM, kısa adı CISAC olan Uluslararası Telif Birlikleri Konfederasyonu’nun aktif ve saygın üyelerinden biridir.

Sonuç

Buraya kadar, elimizde mevcut bilgi ve belgelere dayanarak yapmış olduğumuz araştırmalar soununda, kültür varlıklarımızın en önemlilerinden sayılan Geleneksel Türk Müziği konusunda devletimizin sürdürmekte olduğu politikanın tatminkar bir düzeyde olmadığını görmüş bulunuyoruz. Şöyle ki, bir Tanrı vergisi olan beste yapma yeteneğine sahip toplam insan sayımızın 42 civarında olduğu dikkate alındığında, istesek de artırma imkanı bulunmayan bu insanların toplam nüfusa oranının yaklaşık beş bin kişide bir olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan, musiki tarihimizi incelediğimizde bu yetenekli insanların hemen hemen tamamının, toplumumuzun yaşadığı o karanlık mücadele yıllarında olsun, daha sonraki dönemlerde olsun, halkın morali ve mutluluğu için hiç bir maddi karşılık beklemeden, gereken her türlü fedakarlığı seve seve yaptıklarını görmekteyiz.

Buna ilaveten, herşeyi devletten beklemektense gerek sanatçı, gerekse araştırmacı-yazar olarak kültürümüze katkıda bulunan insanların sayısının da küçümsenmeyecek bir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim sıra bu sonuç bölümünü yazmaya geldiğinde basında çıkan iki küçük haber (Halkın Sesi, 23.11.2004, s:15) bu konuda karamsar olmamız gerektiğini kanıtlamıştır.

Haberde, genç yazarlarımızdan Şevket Öznur’un anılan tarihte Yakın Doğu Üniversitesi’nde (YDÜ) Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı’nın önemli ürünlerinden olan türkü ve destanlarımızı ele alan bir konferans vereceğini müjdeliyordu.

Bunun hemen yanında yer alan bir başka haberde ise, Lefke Avrupa Üniversitesi'ne (LAÜ) bağlı Türk Sanat Müziği topluluğunun Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'nde (UKÜ) Şef Ulus Yeşilada yönetiminde vereceği TSM konserinden söz edilmesi, bizler için ayrı bir sevinç ve gurur vesilesi olmuştur.

Görülebileceği gibi, yıllardan beri Kıbrıslı bestecilerin eserleri dahil, Türk müziği ile ilgili beste yarışmaları ve konserler düzenleyerek onu sevdiren tanıtma gayreti içinde bulunan Gazimağusa Belediyesi'nin yanı sıra, üniversitemizin de Türkiye'de olduğu gibi bu konuda etkinlikler düzenlemeye başlamış olması, mutluluğumuzu bir kat daha artırmıştır. Deyim yerinde ise, darısı diğer üniversitemizle, diğer yerel yönetimimizin başına diyoruz!

Öte yandan, günümüzde sürekli olarak gündeme gelen AB uyum yasalarının da bir an önce hazırlanarak, başta telif hakları konusu olmak üzere gerekli yapısal, köklü ve çağdaş düzeye çıkarılması için üniversitelerin de ivedilikle devreye girmesinde kanımızca büyük yarar vardır.

Kaynakça

Adanır, Eralp, (1997). *Kıbrıslı Türklerde Müzik 1955-1965 Dönemi*, Lefkoşa, s:1-203.

Adanır, Eralp, (2001). *Kıbrıslı Türklerde Müzik 1966-1976 Dönemi Toplulukları –2*, Lefkoşa, s:1-192.

Dedeçay, Servet Sami, (1991). *Nazım Ali İleri'nin Hayatı ve Eserleri*, Lefkoşa, s:1-147.

Dölek A. Fatih, Dölek A. İlker, (1992). *Kıbrıs Türk Halk Müziği*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, Yayın No:23, Lefkoşa, s:1-128.

Gazioğlu, Ahmet Cemal, (1994). *Kıbrıs'ta Türkler*, Lefkoşa, s:123.

Halkın Sesi Gazetesi, 23.11.2004, Lefkoşa, s:15.

Karadeniz, M. Ekrem, (1980). *Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s:1-787.

Kültür Dairesi, Kıbrıs Türk Halk Dansları Müzik Notaları (1999), KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayını, Lefkoşa, s:1-55.

MESAM Bültenleri. (1999-2004), İstanbul, 10 adet.

Milliyet Gazetesi, Thema Larousse (1993-1994), İstanbul No:6, s:380-390.

Oral, Şen Hasan, Alaeddin YavaŐa (1998). Ankara, TRT M¼zik Dairesi, Yayın No:88, s:1-431 (s:391).

TRT M¼zik Dairesi, Yayın No:64, T¼rk Sanat M¼ziĐi S¼zli Eserler Repertuarı, Alfabetik (1995), Ankara, s:1-401.

TRT M¼zik Dairesi, Yayın No:51, T¼rk Halk M¼ziĐi Repertua Kitabı (1991), Ankara.

TRT M¼zik Dairesi, Yayın No:98, T¼rk Halk M¼ziĐi S¼zli Eserler Antolojisi 1 (2000), Ankara, s:1-438.

TRT M¼zik Dairesi, Yayın No:98, T¼rk Halk M¼ziĐi S¼zli Eserler Antolojisi 1 (2000), Ankara, s:439-818.

Yeşilada, Ekrem, (1994). *Kıbrıs'ta Turizm*, İstanbul, s:225-245.

Yeşilada, Ekrem, (2001). *Kıbrıs'ta Geleneksel T¼rk M¼ziĐi, Birinci Cilt*, Lefkoşa, s:1-161.

Yeşilada, Ekrem, (2002). *Kıbrıs'ta Geleneksel T¼rk M¼ziĐi, İkinci Cilt*, Lefkoşa, s:1-282.

EK-1

KIBRIS TÜRK FEDERE DEVLETİ TİCARET VE TURİZM BAKANLIĞI

Lefkoşa, 31 Ocak 1983

Sayı: TD 167/82

Konu: Kıbrıs Türklerine ait müziğin değerlendirilmesi için Türkiye'den uzman celbi.

Sayın İlhan Evliyaoğlu,
Kültür ve Turizm Bakanı,
Ankara.

Aralık ayında Ankara'da bulunduğum sırada sözünü ettiğim müzik çalışmalarımızın ilk etabını bir süre önce tamamlayıp, ikinci etab olan en iyi 30-40 eserin seçimi için yardımınıza ihtiyacımız vardır. Eserlerin seçiminin tarafsız bir şekilde yapılmasını sağlamak amacı ile ekli 24 Ocak 1983 tarihli yazı ile talep ettiğimiz uzmanları mümkün olan süratle göndereceğinizi ümit ediyoruz.

Gelecek olan bu uzmanların envanteri yapılan tüm eserlerin bir değerlendirmesini yapmasına ek olarak, bu alanda sağlıklı bir gelişme için Kıbrıs'ta nasıl bir organizasyon ve çalışma gerektiğini önermelerini de bekliyeceğiz.

Seçilen 30-40 eserin TRT'nin saz ve diğer teknik imkanları ile master bantlara kaydı (seslendirilmesi), çalışmamızın üçüncü etabını oluşturacaktır. Bu eserlerden uzunçalar ve kaset yapılması ise çalışmamızın dördüncü bölümünü teşkil edecektir.

Söz konusu eserlerin bir listesi ekte sunulmuş olup, daha fazla bilgi için emirlerinizi bekleyeceğiz.

OTEM'in otel kısmının eksikliklerini 15-20 güne kadar tamamlıyoruz. Bitince, üç yıldızlı bir otel seviyesine gelmiş olacak ve bu gibi devlet misafirlerini bundan böyle daha rahat bir şekilde ağırlamamız mümkün olacaktır.

Bu vesile ile Ankara'da bulunduğum sırada şahsıma göstermek lütfunda bulunduğunuz yakın ilgiden dolayı teşekkürü bir borç bilir, başta bakanım Sn. Nazif Borman olmak üzere, tüm turizimci dostlarımızın selam ve saygılarını iletirim.

Ekrem Yeşilada
Müsteşar
EY/si.

EK-2

Lefkoşa, 9 Haziran 1989

TRT Genel Müdürlüğü,
Yurttan Sesler Topluluğu,
Ankara.

Türkiye sınırları dışında kalan Türkler arasında Kıbrıs Türkü'nün dilini, kültür ve geleneklerini en mükemmel bir şekilde koruyabilmiş olmasında Türkiye radyolarının rolü çok büyüktür. Önceleri, İngiliz sömürge idaresinin, daha sonra da Rum baskı ve propagandasının amansız etkisine rağmen, Kıbrıs Türk halkının Atatürkçü, milliyetçi benliğinden hiçbir şey kaybetmemiş olmasında, diğer unsurlar meyânında, elbette yıllardır süregelen sıkı işbirliği, candan ilgi ve kültür alış verişinin de etkisi inkar edilemez bir gerçektir.

Hal böyle iken, son yıllarda dikkatimi çeken önemli bir gelişmeyi bilginize getirmek için size bu mektubu yazmaya karar verdim. Kıymetli zamanınızı alacağım için beni bağışlayacağınızı umarım.

İlk ve orta eğitimimi Kıbrıs'ta tamamladıktan sonra 1952 yılında yüksek tahsil amacı ile Türkiye'ye geldiğimde, 'Kıbrıs'tan nasıl geldin? Trenle mi?' gibi sorularla karşılaştığım zaman, bir yandan Kıbrıs davasının Anavatan'da bile ne kadar az bilindiğini görüp üzülmekte, bir yandan da 'bu insanların ne günahı var? Davamızı onlara anlatmak herkesten çok bizim görevimiz' diye düşünüp, bunun için kendime göre çareler aramaya başlamıştım.

Bu cümleden olarak, sırf Kıbrıs'ın adı geçsin düşüncesi ile, söz ve müziği kendime ait olan birkaç türküyü gidip Ankara Radyosu'na vermeyi düşündüm. Sene 1953, Yurttan Sesler Topluluğu ve programlarının unutulmaz yaratıcısı merhum Muzaffer Sarısözen'i ziyarete gittim. Beni çok iyi karşıladı ve 'Beşparmak Dağı Sıra' adlı türkümü repertuvarına alıp derhal yayınladı. Bu ilgi, beni teşvik etti ve değişik tarihlerde üç türkü daha yazıp verdim. Bundan sonra repertuvara 3'ü anonim, biri de Şevki Meteci'ye ait (Kıbrıs Geline) olmak üzere 4 Kıbrıs türküsü daha eklendi.

O zamanlar, büyük stüdyoda, Yurttan Sesler'in kalabalık bir izleyici kitlesinin de hazır bulunduğu canlı yayınları yer alırdı. Ne zaman Kıbrıs'tan bir heyet gelir ve Ankara Radyosunu da ziyaret ederse, merhum Sarısözen mutlaka bu türkülerden bir veya birkaçını programa alır, Kıbrıslı konuklarını onore etmeye çalışırdı. Davetli olarak katıldığım bu programların birkaçında üstad Sarısözen'in Kıbrıs türküsüne refakat etmek üzere beni de mikrofon başına çağırdığını çok iyi hatırlarım.

Aradan yıllar geçti. Kıbrıs'ta Eoka dönemi başladı. Olaylar hızla gelişme gösterdikçe, önemli yıldönümlerinde Yurttan Sesler Topluluğu Kıbrıs Türkülerinden oluşan programlar yayınlamaya, dolayısıyla Kıbrıs Türkleri'ne moral vermeye devam etti. Hatta yalnız Ankara değil, zamanla İstanbul, İzmir

başta olmak üzere diğer tüm radyolar da bu türküleri sürekli çalar olmuşlardı. Ama ne olduysa bilemiyorum, yaklaşık 8-10 senedir bu gelenekten vaz geçildi.

Türkiye radyoları, repertuvarlarına yeni eserler ilave etmek şöyle dursun, zaman zaman çeşitli vesilelerle; örneğin 20 Temmuz şenlikleri için Kıbrıs'a gönderilen TRT sanatçılarının repertuvarında mevcut Kıbrıs menşeli eserlerin bir tekini bile bilmeyişleri dikkatlerden kaçmadı!.. Halbuki BRT'nin aksine, TRT'de mevcut kadrolu uzman ve sanatçılarla, ellerindeki teknik ve mali olanakları biraz olsun kullanmak sureti ile Yavruvatan Kıbrıs'ın müzik ve kültür varlıklarının değerlendirilip yaygınlaştırılmasına pek ala katkıda bulunabilirdi...

Sakın beni yanlış anlamayın, Anavatan'ın bunca yıldır Kıbrıs Türkleri için yapmış olduğu ve halen devam eden cömertçe yardımları ve her alanda sağladığı maddi, manevi desteği inkar edemeyiz. Ama, bu alanda da yapılabilecek çok şey olduğunu anımsatmak istiyorum. Ve inanıyorum ki, istemeden ihmale uğramış olan bu sahaya eğilecek, bunu da elbirliği ile başarılar hanesine kaydedeceğiz.

Mutlu Barış Harekatını müteakip kısa sürede toparlanmasını bilen Kıbrıs Türkü'nün müzik alanında nasıl bir aşamaya geldiğini, bununla beraber tanıtma amaçlı bir uzunçalar projesinin desteğiniz sağlanamadığı için nasıl sonuçsuz kaldığını ekli dökümanları incerseniz göreceksiniz...

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür eder, saygılar sunarım.

Ekrem Yeşilada
Em. Müsteşar

- Eki: 1) Biyografim
2) Olay Dergisi
3) Birlik Gazetesi Kupürü
4) İ. Evliyaoğlu'nun yazısı ve Eki

(NOT: Bu yazıma TRT'den hiçbir yanıt gelmediği gibi, 1994 Eylül ayına kadar da değişen birşey olmamıştır.)

EK-3

KIBRIS TÜRK FEDERE DEVLETİ TİCARET VE TURİZM BAKANLIĞI

Sayı : TD 73/80

Lefkoşa, 4 Şubat 1983

Sayın Ahmet Atamsoy
Eğitim, Gençlik, Kültür ve Spor Bakanı,
Lefkoşa.

Bakanlığımızca 1-3 Şubat 1983 tarihleri arasında düzenlenen Kültür-Sanat Danışma toplantılarında Müzik Komisyonu'nda görev almış bulunuyorum. Üç gün süren bu çalışmalar sonunda Bakanlık bünyesinde müzik eğitiminde söz sahibi olan pek çok yetkili elemanın kendi öz müziğimiz olan Türk Sanat ve Türk Halk müziğinden adeta nefret ettiklerini saptamış bulunuyorum. Anılan yetkililer, bu görüşlerini her vesile ile olduğu gibi toplantının ilk gününde ve daha sonra da alenen vurgulamış olup, kendi öz kültürümüzün bir parçası olan bu müzik türlerinin, uzun vadede tamamen ortadan kaldırılıp evrensel ve çağdaş (!) diye niteledikleri başka ulusların müziğini onların yerine koymayı amaçlamaktadırlar. Bunu yaparken de, sanki çok sesli hale getirmelerini engelleyen varmış gibi, kendi öz müziğimizi tek sesli olmakla suçlayıp hor görmektedirler.

Aşırı bazı ideolojik görüşlere de paralel olan bu müzik eğitim politikası, Devlet'in de şuursuz desteği ile önemli mesafeler katetmiş bulunmaktadır.

Nitekim kendi öz malımız Türk Halk, Türk Sanat ve Türk Hafif müziği dallarının geliştirilip yaygınlaştırılması için bu güne kadar hiçbir teşebbüse girişilmediği halde, genellikle başka ulusların müziğini yayması için kurulan Devlet Senfoni Orkestra ve Korosu için 10 kişilik bir kadro ve 1982 mali yılı bütçesinde yaklaşık 5 milyon TL ayırdığını biliyoruz. Devletin, aynı cömertliği kendi öz müziği için de göstermesini ve müzik eğitim politikasını süratle gözden geçirmesini beklemek, en doğal hakkımızdır diye düşünmekteyim.

Bu konu ile ilgili daha geniş açıklama ve raporu ileride Bakanlığımız arzu ettiği takdirde sunabileceğimi belirtir, başarılar dilerim.

Saygılarımla,

Ekrem Yeşilada
Müsteşar

EK-4

Küreselleşme Nedir? Ne Getirdi? Ne Götürüyor?

Şu anda elimizde bulunan sözlük ve ansiklopedilerde, hatta internet kanalı ile yaptığım tüm araştırmalara rağmen 'Küreselleşme' teriminin tatminkar bir tarifine rastlayamadım. Bu konuda ülkemizde mevcut üniversitelerin, varsa doyurucu bir açıklamasını yaparlarsa sevineceğim.

Bana göre küreselleşmeyi, ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerin mevcut siyasi, askeri ve sermaye güçlerini uluslararası arenada kullanmak suretiyle, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda avantaj sağlamak amacı ile, gelişme sürecini henüz tamamlayamamış ve yardıma muhtaç olan ülkeler üzerinde baskı yapmaları şeklinde tanımlamamız mümkündür!... Bunu yaparken de demokrasi, insan hakları, eşitlik, adalet ve barış gibi evrensel kavramların baş savunucusu rolünü üstlenmekseyseler de, başta ABD ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri olmak üzere kendi ulusal çıkarları için son derece bencil ve hatta acımasız davrandıklarına tanık olan dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu bu haksızlığa karşı sürekli olarak tepki gösteriyorlarsa da fazla etkili olamamaktadırlar.

Küreselleşme kapsamına, söz konusu güçlü ülkelerin tarafsız davranmaları beklenen Birleşmiş Milletler (BM) teşkilatı başta olmak üzere IMF, Dünya Bankası ve benzeri uluslararası örgütleri de kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı adet haline getirdikleri görülmektedir. Şimdi buna 'Küresel Güvenlik' konusunu da eklemiştirler. Bu ülkeler bununla da kalmayıp, kalkınmakta olan iktisaden güçsüz ülkelerin iç işlerine müdahale etmeyi, onların kültürleri dahil 'Ulusal Değerlerini' yozlaştırıp dejenere etmekte bir sakınca görmemektedirler.

Nitekim, kitle imha silahı bulunmadığı BM uzmanlarınca saptanmış olmasına rağmen Irak'ı işgal edip, petrol rezervlerine el koymayı dünyanın gözü önünde gerçekleştirmeyi ve bunu yaparken de kendilerine yardımcı olmadı gerekçesi ile Türkiye gibi bunca yıllık dost (!) ve müttefikini Ermeni ve PKK konularını gündemde tutarak cezalandırmaya kalkışmaktan çekinmemektedirler. Buna ilaveten Kıbrıs meselesinde uluslararası antlaşmaları yok farzederek Türkiye'yi köşeye sıkıştırmakta en ufak bir tereddüt göstermemektedirler.

Sırası gelmişken, 20 küsur yıldır üzerinde ciddi araştırmalar yaptığım ülkemizdeki 'kültür erozyonu ve yozlaştırma faaliyetleri' (ki bunun adına 'Kültür Kolonializmi' de diyebiliriz) sonunda varmış olduğumuz bu günkü durumdan da kısaca söz etmekte yarar görmekteyim.

Yaklaşık elli yıldır Kıbrıs'ta cereyan eden ölüm-kalım mücadelesinin doğal sonucu olarak ve bizi yöneten siyasi kadroların da büyük ihmali sonunda kendi kültür varlıklarımızla, ulusal değerlerimize gerektiği şekilde sahip çıkılmadığı için 'küreselleşme uğrunda' milli kimliğimizin en belirgin ve önemli unsurlarından biri olan Türk müziğinin unutulup gitmesine ne yazık ki seyirci kalmıştır.

Birkaç örnek vermek gerekirse, bu gün radyo-tv gibi başta özel yayın kuruluşlarımız olmak üzere, hatta BRT ve Vatan Radyosu gibi milli kuruluşlarımızdan dahi Türk Halk ve Türk Sanat müziğini işitmez olduk. Onun yerine Pop müziği, Klasik Batı Müziği için BRT'nin ayrı kanallar oluşturup, bu da yetmezmiş gibi bu tür müziğin icracılarını avuç dolusu paralar harcayarak sık sık ülkemize davet etmek suretiyle konserler verilmesine, dolayısıyla toplumun kendi öz müziği bir tarafa itilerek yozlaştırılması, kalıcı bir politika haline getirilmek istenmiştir.

Bu konu, Mayıs 2001'de ilgili bakanlıkça her üç yılda bir düzenlenmekte olan 'Kültür-Sanat Kurultayı'nda da ele alınıp tartışıldığı için, hazırlanan 'Kurultay' raporunda şu şekilde kaleme alınmıştır:

'KKTC Devleti, Kültür ve Sanat Politikasını ivedilikle ele alıp, sonuçlandırmalıdır. Bu konuda daha fazla geç kalınırsa, Kültür ve Sanat'ımızın sonu hazin olabilir'. Bununla beraber, aradan iki yıl geçmesine rağmen ilgili bakanlıkça hiç bir olumlu adım atılmamıştır!...

Her vesile ile belirttiğim gibi bendeniz batı müziğine, ya da Pop müziğine karşı değilim, kendi öz müziğimizin dünyanın hiç bir ülkesinde görülmeyen bir şekilde tamamen dışlanmasına karşıyım. Bu arada, 'Uluslararası ortamda prestij sahibi olmak istiyorsak, önce kendi kültürümüze sahip çıkmalıyız' ilkesinden hareketle, ben de bir çok Kıbrıslının yaptığı gibi Türk müziği ağırlıklı ve daha doyurucu yayın yapmakta olan Antalya ve Çukurova radyolarını dinlemeyi tercihe başladım.

Son olarak şunu da sormadan edemeyeceğim: Bir an önce AB'ye girmek için can atanlar, AB mevzuatının 'Kültür' işleri ile ilgili bölümünün hazırlığı için eleştiriden mada ne yapmışlardır? Onlar da benim gibi, her şeyi devletten beklemek yerine oturup birşeyler hazırlasalar ve katkıda bulunsalar daha iyi olmaz mıydı?...

(NOT: Bu yazı 28 Haziran 2003 tarihli Vatan (Kıbrıs) gazetesinde (s:6) E. Yeşilada imzası ile yayınlanmıştır.)

Sosyoloji Bildirileri

Papers on Sociology

African Cypriot Heritage

Serap KANAY*

The questioning of self and the search for true identity has been the basis of most of my work until now. Being black, being Cypriot and being different has pushed me inwardly and outwardly in the quest to find my true identity and all the truths within. Arising from the need to identify myself other than “the other” while filling in official forms in England, I started using “Black Cypriot, Turkish speaking” as a category of identification to reflect my origins.

In February 1999 the death of my granddad, the person I regarded as the bearer of our family’s essence of blackness, followed by his son, my uncle, 40 days later in March, and the overwhelming presence of other black Cypriots present at the funerals who were not family members, was the spark that kindled the birth of the Black Cypriot project.

This paper seeks to explain the concept of Black Cypriotness with the information I have collected over time. My search was to find out if other black Cypriots see themselves as such and whether or not that knowledge has produced a concept of black Cypriot identity. I also wanted to establish the reality of this group’s life experiences by looking into any differences from the majority society and bringing into discussion the question of our origins and our in/visibility.

Via the collection of oral history I wanted to understand people’s perception of themselves and their perceptions of how others see them. Although I have looked into some historical evidence and will give general data from that perspective, this paper will concentrate on the informal interview findings. In this way I hope to bring the subject alive by creating an opportunity for people to talk about a seldom discussed issue and through this gain knowledge of similar experiences and so acquire a sense of self, of placement and of belonging.

This passion brought me back to my birth place away from London, my home for 17 years. Surrounded by the blue waters of the Mediterranean, I could dig deep and delve into my roots in order to stand tall on the shoulders of my ancestors and enable others like me to do the same.

With this exploration I will be opening a window into the lives of a significant proportion of the society. The jobs these people do and have done, the professions they have chosen. The places they came from and live/d, the people they married. The values they brought with them, inherited, preserved and have taken forward to the present. Their aspirations, achievements, wants and hopes for the future. In a place like Cyprus where almost everyone’s heritage has been

* Artist/ Parent/Translator/Tour Guide, Famagusta-TRNC

mixed, bringing this issue alive should enable us to embrace the differences with the similarities and cherish all that makes our culture so rich and us so proud.

Sources of Information

My primary resource has been the people themselves. Black and white people, both in London and Cyprus, have been enthusiastic and helpful (if at times shy and reserved) in putting themselves forward and offering other names I can contact. Starting with the 15 people I interviewed from my uncle's funeral in London, people have been very willing to open their homes and give their time to me. As well as giving, they have also been receiving. While reminiscing about their stories and going through old photo albums, they have been keen to seek my knowledge regarding our origins. 'Where have we/do you come from' has been the most eagerly asked question.

My main method of research have been the interviews I have conducted. In these interviews, some more informal than others, I have asked a set of questions trying to ascertain factual information regarding name, place and date of birth, name, date and place of birth of the parents etc. Proceeding onto the grand parents and to the great grand parents and obtaining as much information as possible about education, occupations, experiences, marriage and family. Going down this route has enabled the creation of family trees and made the whole project much more exciting, though at times complicated..

Most interviews were taped on audio, a few on video and some were written. When I met people for the first time and mentioned the project they would sometimes start volunteering information that they would not necessarily repeat at a later date when I turn up with a recorder. On these occasions I have taken notes. During the interviews, while talking about peoples experiences, we sometimes delved into other topics as this touched on other cultural issues: informal and/or multiple marriages, child work, men going away to war, the presence of Jews in Cyprus and the positions they occupied in the society, the relationship between Greek and Turkish Cypriots.

Towards the end of an interview I would ask about feelings, emotions and about being black both now and in the past, while growing up. My idea behind these questions has been the information regarding the existence and/or acknowledgement of any racism and/or of prejudice. I will detail the answers later on but I can say that almost on all of the occasions the very first reaction have been no, definitely not. It was interesting to note peoples' need to be part of the whole, the mainstream, even at times and places that they were clearly the only one of a kind.

Eventually I would take photos with their permission and browse through photo albums for some old ones, especially of grand parents. I would seek permission to borrow any found in this latter category. I borrowed old photos so

that I could prepare a visual presentation going as far back as possible, along with the new ones I had been taking. These will provide the historical representation, building history with the new generations for the family trees visual documentation. So far my collection has been of relatively recent history going back to the early 1930's. As the project is ongoing, my quest for 'new' older photos continues alongside the research into more peoples' lives.

The interviews that will form the basis and the main body of this next section were conducted between June 2000 and September 2002 with 5 recent interviews being from February to April this year (2005). The informal talks and chats with numerous people started earlier and continues to date. I have spoken to over a hundred people and "officially" interviewed about twenty. All but one of the interviews were conducted in Turkish, the exception being in English. The date of births of the participants varied from 1909 to 1972.

The interviews have taken place in London, Mağusa, Lefke, Lefkosa, Kukla, Serhatköy, Yeni Iskele and Doganci. The people I interviewed have come from Mağusa, Catoz, Klavya, Kudrafa/Angolem, Piskobu, Evdim, Kukla, Meric, Larnaca, Hirsofu and Limassol.

The main location of the interviews were London, Köprü village in Mağusa district, the town of Mağusa itself, Lefkoşa and Lefke. The ages of the 15 participants varied between 94 and 41. Out of these, three were 78, one 76, one 71, one 70, one 80, one 90 years old. The others were born in the years between 1948 to 1955.¹ Their places of birth were Kukla (Köprü), Limassol, Lefke, Kudrafa (now at south), Mora (Meriç), Klavya (now at south) and Çatoz (Serdarlı). Seven of them were men, eight women. All interviews but one was conducted in Turkish with the one exception being in English.

As the society in Cyprus is not clearly defined in terms of class lines and was even less so in the past, it is hard to say how many working class and how many middle class people I interviewed. Rather I can say that most of these people came from rural backgrounds, they were peasants, field workers, shepherds and seasonal agricultural labourers. Most of them came from families that endured very hard working lives and in most cases themselves had to struggle with hardship. Amongst them two can be defined as coming from a well to do family; one, with the move to London, enjoys a life with middle class values.

Only two of the interviewees have been to university. Another started but had to leave after a serious car accident. Five have been to secondary and high school. One of these schools was an agricultural technical college, one other a French catholic school specializing in the teaching of languages. One of the interviewees had spent a year at the American Academy to improve his English language after graduating from the Muslim lycee at the time. Three are primary school graduates and the remaining four had either very little or no schooling at all.

The university graduates have had successful lives and held responsible jobs including management posts both in the public and the private sectors. The person who had to cut his further education short emigrated to London, had his own business for a time, and now lives as a registered disabled on incapacity benefit. Out of the five high school graduates three have been in the police force, two men joined in the early 1950's, the time of British rule in Cyprus, the younger, a woman joined in the early 1980's. The other two, both women, held office jobs in the public sector, one rising to the highest position possible in her line of work. All five are now retired. One owns and runs his own stationary business, the younger woman moved to London and was a housewife with two young children at the time of the interview in 2000. The other three are enjoying retirement, surrounded by family.

The four primary school graduates are now also all retired. One served as a chauffeur at the Turkish Consulate in Lefkoşa for 18 years, two owned and ran their own village grocery shops and the other worked as a port worker in Mağusa. The ones with no schooling; mostly women, have been labourers in fields, in the villages as well as in towns, working for other people.

Two of the women excepted, all interviewees have been married; a couple of the women twice. Most have children and grand children, some even have great grand children. Four of the women and two of the men have been widows for several years and with the exception of the ninety four year old who lives with her son's family, live alone. A couple of the women are an only child, quite a few has only a brother or a sister. Four of my interviewees come from a family of four children and only one, the oldest interviewee, comes from a family of almost twenty, but had only four surviving siblings to adulthood.

Participants Stories

In order to accurately demonstrate the people's knowledge of their origins and the concept of Black Cypriotness in relation to this, I will quote directly from their stories. What you read below are several accounts of Black Cypriots' perception of their roots.

Interviewee 1 (aged 41): "I can say this from what I have heard, our ancestors have been taken from Africa as slaves to be taken to Europe by boat. On route when they stopped at shores of Cyprus three brothers escaped. One went to Lefke, one to Lefkoşa and the other to Limassol. It all started from there, although others came later. These three brothers shared a surname Mercan. When we look into it; I did a little research; this is meant to be the reality of our ancestry. There are a lot of black people and somewhere down the line they all share this Mercan surname.—The three brothers married and that's how growth happened; most married white Cypriots but the origins are from those three Mercans, our grandfathers. This is not very old history, it is more like 100 – 150

years ago. I have many cousins I haven't even met. Sometimes I meet a few at weddings. They claim some link to the name Mercan. Even people I continue to meet here in England always mention Mercan surname when we talk about our ancestry and talk about being related. This must have come from Africa."

"I see myself as black but the people's general perception of us is '*arap*' and that is how they refer to us; it is a way of speech so in time I became accustomed to it. I see myself as Black Cypriot. I was born, brought up and educated in that culture so I am black Cypriot and proud of being so. People, black people I know in Cyprus also see themselves as Black Cypriot and say so... Yes there is a Black Cypriot concept amongst black people in Cyprus.—They are all good, intelligent, just, educated/cultured people. White people seek help and advice from them with the knowledge that these black people's hearts are open to white people. Here in London I feel close and warm toward black people. It must be due to our African blood."

Interviewee 2 (aged 51): "I have basic knowledge from oral history, black Cypriots have been brought from Sudan and Egypt, people say so themselves. In my childhood there were a concentration of Turkish Black Cypriots in and around Lefke and Piskobu. They did not live and work under a separate community, common denominator was their blackness. They are mixed socially. Due to political history of Cyprus people did not want to create another division—we, Turkish Cypriots were a minority in Cyprus and the number of the blacks were not great either— My father started to talk about it more since coming to London. He talked of writing to the ministry of interior; Yorgagis I believe; in the 1950's to ask him for all Black Cypriots to be given a village to live together- he must have felt strongly about it then- He talked about his ancestors coming from Sudan. On my mother's side people came from Egypt, in the absence of any official records this is not precise information I don't think. I know oral knowledge is as valid as paper, given the discourse but I fear that as more and more older people are dying we might never get to the bottom of this history."

"My experience with other black people here in London is at first their amazement but people with knowledge of history know it is linked to the Ottoman Empire. As a black person I feel one of them but not as one of them; black in colour but not in culture—rightly so, we have been assimilated in Turkish Cypriotness. Not having experienced that culture, I can not identify as an African person, despite my origins. I identify as a Cypriot, brought up in that culture, but a Black Cypriot."

Interviewee 3 (aged 78): "As learnt from my elders it happened in Ottoman times, my grandmother Ayşe Adem from my mother's side who was black and lived in Larnaca died at the age of 94 in 1941. She couldn't see much but was very alert in her body. She told that grandad Adem was sent by Egypt's Governor of the time Kavalalı Mehmet Ali Paşa to deliver taxes and loot

(*ganimet*) to the Ottoman Padişah in Istanbul. He came to Cyprus on his way there, this used to happen every three months and sometimes the stop would be the port of Larnaca other times the port of Mağusa. At one such visit he met my grandma Ayşe and married her. One daughter, my mother Hanife, was born in 1901. Later a son, he took him away to Egypt for education. Later he also took mum to marry her there for her to settle. My mother didn't want this so she came back to Cyprus and carried on living with grandma. My father comes from a black family called Kara Mehmet at Kukla, Mağusa district."

Interviewee 4 (aged 78): "As we know our origins came from Dongola in Africa. Two rich *Ağa* brought them this way to Livakya and Mesaria. Two brothers were brought as servants/slaves and sold separately, they were to work the fields and those days as told by my mother's father they used to use the slaves instead of horses or donkeys in front of a plough. Sometimes together with an ox sometimes without in order to work the fields. These brothers later met up and came to Kukla. The name of one of them was Said(t) he was the father of my mother Hatice's (1903) father Gadır (Kadir). He died around the ages of 70-75 my mother Hatice remembers him from when she was a young girl. She used to say we come from Kunta Kintes. My grandfather Gadır married a white woman named Emete and had eight children of whom now only one of them is alive – Hanife was born in 1914 and lives in London."

Interviewee 5 (aged 78): "Most black people have died, fathers, mothers, aunts, uncles, etc, only few of us are left. I can't really remember much. I grew up an orphan. Emete nana and Gadır dede were from dad's side of the family. Dad was black, very black, his dad and mum both black, perhaps they came from Africa I don't really know. I was three months old when dad left mum and went to the Greek side, became Greek. My mother was thirteen when my father eloped with her, they didn't stay together long. My mother was white, I take after my dad, I came out right. There was no discrimination about who you married, you see someone you like them, you want them, you got married. But nowadays people choose... Before there was no discrimination, I haven't felt different—this is the way God wanted to create us. You can't get cross with God, this must be the way it meant to be, anyway at that time most of the village population were black (*esmer*)"

Interviewee 6 (aged 69): "We know ourselves as from Kukla. I don't know regarding our ancestors but they are dead. Mother and father were both black, father's mum and dad both black, mother was Kara Mehmet's daughter. The picture on the wall is of my mother and her sisters, my elder sister and I. I was three in the picture, my sister died at the age of seven. I started working when I was 9 or 10 and worked until 1974, I had no trade so I worked as a labourer mainly in the fields in agriculture. I felt no discrimination as a child, no differentiation between whites and black. Now settled at home with a small pension I have gratitude for that."

Interviewee 7 (aged 90)²: “Of course they would have been coming from Africa, where else the black people came from. There weren’t any black people around here.

Kara Mehmet, Gadır, Golyo Ahmet and Hüseyin were brothers. Kara Mehmet was the *muhtar* (village official) and Gadır owned a cart for two horses first rented some fields then bought them but later he gambled it all away lost to the Greeks. All the villagers got on well, there was poverty but real friendship, closeness and humanity. There was no discrimination, no differential treatment, it came later, it is now that people have changed, they treat each other differently.”

Interviewee 8 (aged 94): “Both parents black, father’s mother white from Angolem probably father’s father brought from overseas, while they were going to Hadj, as told by the neighbours, my father wouldn’t talk about such things. My mother gave birth to 16 alive children and had three miscarriages. Only four of us survived, your granddad was the eldest then Mustafa amca then I was the 3rd, Seniha was the youngest of all I was 20 years old when she was born, mostly black but Seniha and Mustafa were not quite like me, I looked alike with your granddad. My father was not of very dark complexion, his mother was white, he was mixed—mother was the darker one—both of her parents were black; not sure where they came from, probably was from the same place. People from here were going to Mekka on camel back, on their way there, they saw children playing in the sand, on their way back from Mekka people from here stole those children and brought them here. This is how black people came to Cyprus. I don’t know which country.”

“Rich people brought the little ones and looked after them, raised them, then got them married. I don’t know if these people had children of their own or not. My father was in service, shepherd for other people’s flock—rich people of Kudrafa—there were no farms as such but there were rich people and poor people of the village. Guseti Hüseyin was the richest person in the village, he was white. I can’t remember him but remember his wife. Because my father’s dad died early Hatice nana gave my dad to these people to raise him, to work for them, he grew up there and got married. She platted hair as she was poor. I was around 5 when she died. Ayşe nana was black, she came from Peristorinari and married a black man from Ayorgi. She was my mother’s mum. It was her father that was brought from playing at the sand. His name was the same as my father’s dad, Sait. They might have been cousins or perhaps they were called as such for being ‘*arapçık*’; all called the same. My mother was a ‘*çulha*’, she was weaving cloth at a loom, used to earn a living from weaving for others. I learned it as well, to help her, there was no one else. Father wasn’t making much money in shepherding.”

Interviewee 9 (aged 76): “Grandad’s father Sait Arap was from Dongola. He was brought from abroad and sold to a rich person to be put to work in Arçoz

(Yiğitler) above Akıncılar, Aya way. He was in servitude and was used as a mule in the day time. He worked alongside an ox to plough the fields bare foot. Some years later due to all this work his legs and feet became crooked and he was set free (*azat edildi*). He had some kind of salary, one sheep, one gold *akçe* for a year. The owner gave him some gold and some sheep as his payment for all his years. He moved to Kukla. He bought land and settled there, had children. They were good with their hands and hard working. In time the land was known to be theirs, Sait's children's, the brothers' and was named as such. Like, Sait Arap's fields, Gadır Arap's hill, Kara Mehmet's orchard, Kara Hüseyin's field etc. There were four known brothers Ahmet Golyo, Kara Mehmet, Hüseyin, Gadır (1870's); my grandad from my mother Fatma (1901)"

"I was concious of being from a black family—mum's side—I remember my grandad very well. Gadır dede was very very tall, he needed to bend coming through a doorway. I also remember my great uncles Ahmet, Mehmet and Hüseyin. When Mehmet died, his son Arap Kemal and I ate his *helva* in happiness. We were not old enough to comprehend that this was a commiseration for death, we were happy to be eating the *helva*."

Interviewee 10 (aged 80): "As far as I know we came from Sudan. Zalihe my grandmother on dad's side; came on a boat, she was four years old. She remembers the boat swaying. My father Kara Hasan was born in 1895 and died 1976. His mother Zalihe died around the age 70. My aunt, father's sister was black, their father was I think. The saying was that they came from Arapköy to Çatoz. Ships used to arrive from Egypt to Limassol. People moved around from there. Both mum and dad's family came to Çatoz. The two married there. My dad's father took dad's brother and went to Tarsus in Turkey. He died there, my uncle's family still lives in Tarsus."

"I lived in Lefkoşa and was looked after by an uncle, mother's half brother, same mother different father. He was older than my father by eight to ten years. He was called Mercan Mercan. He was born here but his father must have come from overseas, he wore a head scarf and a long dress like rope, resembling those of Arabic countries. He died soon after his son was born. My uncle Mercan Mercan was very black and very tall, he needed to bend to get through the door. He used to make and sell yogurt at Asma Altı, Lefkoşa. Between the ages of eight to eleven I used to help him. He died about 50 years ago around the age of 70." My wife's grandfather was very black, it is said he didn't have family when he arrived at the village. He was also very tall, I have been told taller than my uncle Mercan, I have never seen anyone so tall. Her father who died in 1975 was more mixed looking but she had a black uncle."

"I came to Mağusa around 1947/8, got married and did all sorts of odd jobs before joining the port authority for whom I worked for many years. Times were hard, money tight, raising a family was not easy. There were quite a few other black people who worked there and lived in Mağusa. I did not experience any

particular solidarity amongst black people, the solidarity was more amongst people from the same village. I went to Egypt as a soldier at World War 2, British rule both here and there, some people questioned my Turkishness, also many Turkish people ask the same, they don't believe that I do come from here."

Interviewee 11 (aged 71): "As I heard from my father's family side great aunt (hala) and her daughters, great grandmother and great grandfather came from Africa, I don't know where. The great granddad might have been a sailor, a captain thus Mahmut dede's captaincy. Sevda nene said to have been a midwife. Very respected in the society in the absence of doctors. Both Greek and Turkish ladies would come to visit, she was very much in favour, also performed healing both for women and children. She used to make a special *macun* (ointment?) made from spices and *mezleki* (resin gum), she used this in healing of all sorts of ailments including broken bones, sprains even dizziness, nausea and vomiting. My father remembers her briefly particularly something about *çakı*; small knife she used for cutting the placenta, him and his brother used to run away and play with ultimately loosing them. On these occasions she would use the word '*galanda*' have you lost them again? just that, I don't know what it might mean. Apparently she did speak Turkish but with a thick accent, rolling her words. While she was alive, the family was known as Sevdalar, after her death family was referred to as Mahmut Araplar. Like, Gara Mahmut, Siyah/Arap Ali. Her son my granddad Mahmut Konul Reyhan was born in Limassol. His son, my father Derviş (1908), was also born in Limassol. When granddad Mahmut was younger he was a captain on a ship and used to organize trips carrying cargo of fruits to Egypt and Syria. Grandma Mohan owned a public bath later on in life, the only hamam in Limassol opened in 1933 the year I was born, British times."

"My father sent both my sister and I to foreign colleges despite other peoples scorn about our gender. We did not let him down. In January 1953 after graduating I became the only woman clerk in Limassol, the first and only Turkish Cypriot to be employed under the British public office system. My first job was in the offices of the public works, construction department. Under the management of a British officer, I had only Greek Cypriot men for work colleagues. As the years passed I moved up the carrier ladder, always doing the right thing by everyone with the guidance of the laws I was bound by. My last post was the chief registrar at the district court of Mağusa. In January 1993 I retired from 40 years of public service."

"My sister on the other hand inherited the healer legacy of the family. She studied medicine in Sidcup Kent, England and returned to Cyprus as a nursing sister and midwife. On her return Hacı Kalfa teyze declared her the certified healer of the family." My brother studied machine engineering in England, married an Austrian and moved to Austria where he still lives. In Austria he joined Chrysler and specialized in heavy industrial machinery. Some years later

he moved into management, studied further and now owns his own business trading with Argentina and Egypt.”

“I have always been very proud with all the family roots negro and African. Very respectable, respected, respectful cultured family, open to different cultures and traditions, believed in the value of education. I followed on my father’s foot steps in raising my sons as outstanding useful members of their community and nation. I hope that my children follow on from me.”

Interviewee 12 (aged 70): “According to information passed on Konul dede’s father might have been from Africa. Konul dede had five children, four sons and a daughter. My father was one of them he was born around 1890, he was black. Although most of the elders have died there are a lot of grandchildren and great grand children, a lot of cousins in the family, some moved to London and live there. My family was a quite one, we kept ourselves to ourselves, except my brother Hasan, he was ill-tempered. I don’t have any recollection of getting into any fights. We were poor people as a family, my father used to work at the port of Limassol riding small boats (*mauna*) to the big ships that arrived at the port in order to collect the goods from aboard. I was in the police force between 1953 and 1983.”

Interviewee 13 (aged 56): “Mother’s father born around 1897 in Limassol, he was black surname Mercan Reyhan. He had four children three black, one white, all born in Limassol. The white one later married a black man. My father came from Piskobu³, he had one brother and two sisters, all black. I have not felt a separate black identity always thought of myself as Cypriot. I don’t recall any adverse, hostile behavior directed toward me. My family was a liked and respected one in Limassol, my grandmother was referred to as the neighbourhood’s aunt (*mahallenin halası*).”

Interviewee 14 (aged 49): “As far as I know our roots go back to Sudan, 100 years plus, from slavery times. My sister would go to my granddad after wetting her fingers with saliva and try to get rid of the colour from his hands as if she was much lighter herself, in truth she was the darkest one of us all. Neither here in London nor back in Cyprus I experienced any prejudice, differential treatment, I have always been a likable well loved character, amongst friends and people I know people call/ed me ‘*arapçık*’ but I take this as a term of endearment. I define myself as a Cypriot firstly but whenever there are any documentaries featuring blacks (*esmerler*) I never miss it, always watch it with great interest.”

Interviewee 15 (aged 53): “When my granddad Ahmet Salih’s father was a child pirates stole all the children of his family from Sudan and brought them to Cyprus.

This might have been at the time of the Genoese or the Venetian rule in Cyprus. There were four boy children. Two of them sold to the Greek side the other two to the Turkish side. These were Konul and Reyhan they also had a sister. Ayşe *teyze* was Havva *teyze*’s mother. She used to call Ahmet Salih

day(uncle on mother's side). Ayşe *teyze* was *Ebe* Meryem's daughter. They used to go down to the beach for a walk, wearing shoes they couldn't walk comfortably, so they would take their shoes off. This means that where they came from they did not wear shoes, they were freer. (They were stolen from Africa). As far as we know they also had a sister who lived in Piskobu. Ahmet Salih died in Limassol in 1962, I remember the water being heated up in the garden to wash his body, I was 12 years old. Because my granddad's roots were foreign, they used to raise goats in the middle of town. This might have been because of the place they came from, must have been a village. My grandmother was always cross about the goats."

"I was born in Limassol and educated there up to the age of 17 when I went to university in Istanbul. Due to the political troubles in Turkey at the time my father called me back, I couldn't graduate. I got married to a lawyer and returned to Istanbul in 1972 and gave birth to my oldest son there. I was working as a bank Manager for Yapı Kredi at the time so I couldn't look after my son; sent him to my mother in Cyprus. My second son was born in Lefkoşa in 1973 and also stayed with my mother. In 1986 I came to visit my grandmother in London, my husband wanted a divorce, the bank gave me leave. I was a divorcee for five years then I married another lawyer. He has Parkinson disease so we came back to London to see if we can live here. I had another son in June 1996. People here including Turkish people comment, you are a negro how can you be Turkish, how can you speak such good Turkish? It is not so much an act of belittling it is more out of sympathy. It was the same at university, I was original and special. In Cyprus though my culture thought me something else. A black person is a second class citizen. This probably esteems from ignorance, thinking that black is not beautiful. All that name calling; you are arap, you are halayik, starting from childhood. It left a mark which is still here."

"Culturally I felt myself with the strength and energy of being black. I still feel it within me. Our fathers were strong people who had endured hard work and lived long. The young generation of the present is nothing like that, they just about have half the energy we have. Other black people also wonder about me speaking Turkish, the same situation repeats itself when we go visiting Cyprus. I tell them proudly that our granddads were stolen and brought here from Africa."

History

So as it can be deduced from the participants' oral knowledge the origins of black Cypriots go back to Africa, mainly to Sudan and Egypt and perhaps Ethiopia. It can also be deduced that although some of the participants tried to name a period as to when the arrivals might have occurred, we don't have any concrete dates. The only dates we can suggest are those that can be worked out using the oldest known relative's birth date in Cyprus. These dates on the whole

take us as far back as the beginning of the 1830 or 1820's. This oral knowledge is in the absence of any official records dating that far. The few dates that I managed to truck down in the archives have been date of births from 1845 and 1875. For example, in my mother's family, I found out the names of great-grand parents six generations down from me. Although we don't have the date for the oldest relative, I have worked it out that the bringing of this person must have been around the 1820/30s. All of these dates take us back to the time of the Ottoman Empire prior to British rule on the island.

This does not however mean that this was the first arrival of Black Africans on the island. When we look into the history of the Ottoman Empire we see evidence of a black work force being brought, either by buying and selling, or by stealing. It must be borne in mind that at the time the empire occupied a widespread geographical area in Africa including the countries mentioned by our participants. There is recorded evidence of this from the article by Ronald C. Jennings entitled 'Black Slaves and Free Blacks in Ottoman Cyprus, 1590-1640'. Jennings uses the old court records from the 1590's kept in Lefkoşa's Museum of Ethnography as his main resource material. Under sections such as Origins of Black Slaves, Frequency of Black Slaves, Emancipation of Black Slaves, Legal Procedure and Status, Marriage Between Blacks and Whites, Jennings gives examples from the court records as well as making comparisons and references to previous work undertaken by several writers.

Mete Hatay, a teacher and researcher, in his research into Cyprus's ethnic past has come across blacks as slaves as well as free blacks, mainly at Ottoman times. He has found some names in the old census of Lefkoşa's wealthy neighborhoods, giving names, occupations, date of births and some physical description, including skin colour and complexion. Out of 119 entries, 6 are defined as negro (*zenci*) and described as servants, 2 are defined as dark (*esmer*), 1 as red and 26 as having an 'off-white wheat-coloured' complexion. Mete Hatay talked of 30/40 thousand. Some of these people are called Mercan, others as son of 'Abdullah' Abdullah meant son of Allah and was used to define those people whose parentage was either unknown or non Muslim. So the common saying that refers to all black people (in Cyprus) as Abdullah has a historical connotation. (*Bütün Araplar Abdullah'dir*). This would have been true both in the sense that these people might have been Arap originated as well being black in appearance.

Ulus Irkad, teacher as well as a research writer who has published articles, has looked into the issue of Black Cypriotness using his great-uncle, researcher Zihni Imamzade's work. He also enlisted the help of British writer George Hill. In his 4 volumes book 'The History of Cyprus 1940 – 1951' Sir Hill has a few pages regarding the origins and presence of 'blacks'. Generally emancipated servants turned Muslim either by marriage to the previous owner or on free will in order to fit into the society. Ulus Irkad also informed me regarding the commonly used name Mercan. He related that this was coming from the Ottoman times where

black men were kept as house servants, butlers and were dressed smartly. This attire apparently included a wide maroon (dark red) belt that was referred to as 'mercan' coloured. On account of this the man who had either foreign or no name would be called Mercan and in time this stayed as a name for black people.

Although this might explain the roots of some black people here, those of my interviewees included, the Ottoman era would not have been the first time black people arrived here. Ulus Irkad was also the person who told me of the existence of the sugar plantation in Piskobu and the black African workforce that was brought through port of Limassol to work there, probably at the time of the Lusignans. There is historical data that points to the existence of black people on the island at the time of the Venetians, the Lusignans and the Romans. While they would have been generally servants or slaves during these times it is also known that black people would have been here as free occupants, during archaic and classical periods as well as at the time of Ptolemies and during the Arab raids of the 7th century A.D.

Prejudice or Not?

The question of our in/visibility should have gained some clarification in the eyes of the reader by now. As can be seen from peoples' own accounts, whatever the circumstances of one's experience might have been, it is not easy to hide as a black person amongst whites. Anybody that is so different in appearance is bound to have been noticed, especially in such a small community as the one here in Cyprus. Not openly acknowledging this apparent fact and not talking about it freely either amongst the family members as in the words of several of the participants, nor in the larger community, creates the biggest invisibility of a very visible group of people. This situation inevitably creates a need for denial, a need for being seen 'normal' and the need for being seen as part of the masses, due to the conflicting messages received and the complex feelings experienced.

Even when people talked about being treated well and without prejudice it has been clear in between the lines that there must have been some prejudice felt. Comments like: "I was well loved amongst my peers, my colleagues, my teachers and superiors. I never experienced any prejudice", or ones like: "We came from a respectable and respected family in the village and/or town", in themselves are evidence that these people, having experienced being 'different', must have felt the need to put reasons behind the treatment they received from the majority society. This at the same time can be taken as, "and anybody that did not fall under the above mentioned categories might have indeed be subjected to prejudice".

It has also been interesting to notice the existence of prejudice in peoples' own words when they talked, in humor, regarding marriage. Interviewee 4, after saying all was fine at the village, there were many black children, so they

couldn't say anything objectionable, admits that a derogatory word, commonly used in name calling, being an advantage white girls and white women have. This came about when one of her daughters mentioned of her 'very black' grandmother having had a mission of 'whitening' the family by marriage. Her not accepting any black daughter or son inlaws. When I questioned them as what they thought might have been the reason behind such a mission the interviewee laughing, replied: "well you can't call a white person a '*halayik*' during a fight, can you?" This word meaning a female slave, a servant, also translates as concubine and was commonly used to express disgust with connotations to dirtyness.

Looking back at marriage, the grandmother above who has refused to have any black inlaws for her children and grand children and is said to have insulted a family of a young woman suitor for her son by saying "they saw us black and sent us to these black people's house thinking we will be interested in other black people or not good enough for white people" is not alone in her feelings and/or thoughts. Interviewee 6, another black woman from the same village has been known for refusing several of her suitors on the account that "they were as black as tar and how was she expected to marry them". Aged 71 she has never been married.

My greataunt, the oldest participant of the project so far, is interviewee 8. She had married twice, had three children, one died, but did not marry until the age of 30. This was because she also had black suiters and refused them in her youth. She quoted her father saying to her after such an occurrence "you are black yourself my daughter why do you refuse these people?" and her reply "Me black, him black I didn't want the children to be all black too, so no". She then added, "At that time there were more and more black people around Cyprus coming and going." My own aunt, 44 years junior to the greataunt has been known to us nieces and nephews as the person who has encouraged the 'lightening the colour of the family' (*Boyayı açalım be çocuklar!*) in our teenage years. As a teenager I took her to be humorous; looking back over the years I understood her to be serious. She married both of her daughters with blue eyed white people, her son choose a 'not so white' woman and never managed to get her complete approval!

Interviewee 2 who defined the issue of his blackness a 'taboo' subject, whose family never discussed being black until long after they have emigrated to London, talked about blackness having affected him but not being an issue in his marriage to what he called 'a white Cypriot'. He told me in his 20 years of married life the subject was never talked about, neither was it talked with his 17-year-old, mixed heritage daughter. He said: "It's not an issue for her, she is a confident child" before adding thoughtfully "but must affect her, difficult especially emotionally... so we never talked about it".

In the case of interviewee 10 the prejudice has been more blatant as the people in the village of Çatoz (Serdarlı) has openly scorned a 14-year old young woman

for agreeing to marry a black man despite the fact that the grandfather of the girl on the father's side was blacker than the young man she agreed to marry. The community around her went as far as trying to persuade her to throw off her engagement while he was away for a few years in the army. This lady, wife of a black man for over fifty-six years felt the need to reply with this comment.: "We got along and managed to live together what is it to other people" then added "I did not receive any negative reaction from my children either about their or their father's colour. Nor any complaints saying why did you marry him, that is why we came out black."

The marriage situation can also be viewed as an issue from the reverse perspective. For example we could look at the motivation of the suitors mentioned above who would have come from other villages to ask for these young women's hands in arranged marriages. Did they feel a need to seek another black person? Like my parents, few people have married other black people by arrangement that did not always originate from the same geographical area. Does this suggest the existence of some kind of oppression that applied some pressure and created such a need?

In any small society, especially in island societies like ours most of the culture's goods and bads, happy and sad are experienced by the majority but at the same time the rules of larger societies' also apply in terms of ranking. Since the birth of capitalism the element of fear of 'the different' has been used as the major factor in manipulating and controlling the population of any society. Following from this any small community fighting for survival effected by various factors that surround them, physically as well as politically is bound to create a pecking order of a sort. So people will find and pick on someone they would regard weaker than or less than themselves. This includes the women, the children, the disabled, the sexually different oriented and the black people. Obviously some of these categories are interchangeable as well as some others being temporary but the case of a black person is very apparent, especially given the historical misinformation.

When I talk about the existence of racism here in Cyprus I don't mean racism as it is understood and indeed experienced in many countries of Europe or the USA, where one group of people who command the positions of power in the system sets out to deliberately, systematically and institutionally oppresses and abuse another group of people on the account of their colour. What I do mean here is the existence, the reality of the kind of behavior that, intentionally or unintentionally effects and have been effecting black Cypriots' lives negatively by hurting them deeply emotionally. This could be by name calling, by tormenting the children due to their difference in appearance and making their life unpleasant and at times even difficult. In some cases going as far as holding people back from possible achievements.

Having said I think there has not been deliberate institutionalized racism here, my observations have shown that some black men who have been in the police force have been kept from promotion, this is also a claim that one of the interviewees makes regarding her brothers. "I did not myself suffer any differential treatment while in the force but I have noticed this being the case for others. My brother is also in the police force, despite having two degrees, having passed two internal exams, he still has not obtained any rank in the force." The way I see this happening is not purely related to colour but rather to character in so far as that these black men due to the unjust differential treatment, they might have received while growing up and perhaps due to the historical recourse, tend to be on the side of the underdog, and wouldn't necessarily conform to the "usual" unspoken rules and expectations of the institution and thus would be excluded from the usual lines of promotion. Interviewee number 2 also has a similar comment. "My brothers can not stand injustice, they have always been on the side of the weak, the needy, the mistreated. Due to this they have always been pushed to the margins of the society."

As I mentioned in my introduction most people's reaction to the existence of any differential treatment received was negative during the interviews. There were few people, however, who volunteered some information that they have indeed either experienced or perceived other black people around them as experiencing unjust treatment due to their colour. To quote from one, "The other issue I have noticed is that, white people are usually jealous of black Cypriots doing well. Anytime there has been any achievement, the white Cypriots would go on about it negatively by belittling the event. They would make comments like 'huh look at that arap, what is it he has done, huh how come.' Also when any of the black people owned any property or an asset like a car for example, the jealous white Cypriot crowd will comment in envy. 'Huh where did the araps find the money from, how come they have the house, the land and the car? Huh...'. This has been a constant nagging, a constant put down I saw happening in Cyprus, even now I hear of such behavior continuing. These are some of my observations, while all the time the black people in question, my family especially worked very hard to make a living and provide for their families."

Another, much older interviewee talked about all through his life, insisting that when people addressed him or talked of him they should say his name first and the word 'arap' after. This is because he said any other way would be insulting and is not acceptable by me. I am me first and 'arap', relating to my roots afterwards.

I must also mention that the other common occurrence was for people to begin speaking about such cases by saying "oh I remember once..." or "one of the incidents I remember is..." etc, after I have turned off the tape. On one interview one participant even went as far as telling me that he was about to recount an event for me but I should "turn that thing off first".

The Present

In my experience there was a degree of underlying racism operating in our small society here in Cyprus which still is the case today. This was once more apparent to me in my talks to white Cypriots regarding my research where quite few of them would negate the existence of racism here, by saying we don't see you or any other black person as different. Even when I would explain that the very fact of this negation is the source that creates racism, the pretence of not noticing our difference being the biggest prejudice. My colleagues declined to understand the significance of their point of view. Further more proceeded to use the words '*arap*' and '*halayıcık*' in their description of black people in general and my brothers and I in particular. The latter is supposedly an endearing version of the derogatory term meaning sweet or likeable, commonly used for description of young girls as is '*arapcık*' equivalently used for young boy children. Using such terminology is another common occurrence displaying arrogance and ignorance all at once.

It is not possible to give definite figures in terms of numbers at present in the absence of such data not been collected. However I can say that there exists probably up to two thousand 'black' Cypriots residing mainly here and in London as well as in Australia, and in few European countries. There also exists many that have been mixed through time who are not aware of their origins.

This has been a relatively small sample but it has been rich in content. I learned that Cypriots of African heritage are proud people who have worked very hard within the society and given their best, at times despite the circumstances. I have also learned that they are fun people who can laugh easily and are open to enjoyment of the extended family. Majority value education and respect for others as much as to themselves and always have been very keen on just treatment for all people whatever their skin colour. In the words of one participant, people come in all different colours, white, yellow, red, and black, all colours of the earth all beautiful.

Through this I have learned of lot more people I can contact, learned that I need to go back to the interviewees from this time both for further talks as well as informing them of my findings as I promised I would. At present I am preparing a visual piece focusing more on the family trees, depicting some of the people mentioned in this paper. This piece will be shown at an International exhibition that is taking place in Lefkoşa in April 2005 alongside internationally known installation artists from several countries. So my search continues.

Notes

¹ These ages are correct as of December 2004, some of the participants were up to 4 years younger at the time of the interviews.

² This participant is a white elder of the village.

³ Piskobu is a village in Limassol district that had a great concentration of black people, at my childhood every black person was assumed to have come from there. Some sources attribute this occurrence to the existence of a sugarcane plantation around this area back at the Lusignans era.

References

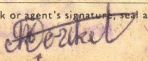
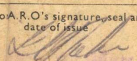
From the notes of Mr. Mete Hatay including the information of an Ottoman census (late 1800s, early 1900s) in Lefkoşa. Taken from the national archives.

From the notes of Mr. Ulus Irkad including the information in Sir George Hill's work, 'History of Cyprus'.

Jennings, R. (1987) Black Slaves and Free Blacks in Ottoman Cyprus, 1590-1640. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol XXX., page 286-302.

Appendix. Photographs

No.	266902	Sex	F	C.N.	FITMA	S.N.	SHERIFALI
Code				Father C.N.	SAD	S.N.	MERJAN
				Nationality	BR.T.SUB	Base	TURK. MUSLIM
				Birthplace	PERISTERONA	Date of Birth	891
				Occupation	HOUSE WIFE	R.F.P.	
				Address	ANGOLEMI NISIA		
				Interviewing clerk or agent's signature, seal and date of issue		R. O. or A. R. O.'s signature, seal and date of issue	

 GOVERNMENT OF CYPRUS

 IDENTITY CARD

Recording Officer's Signature and Date Change of Address 220481	Sex F	CN ULYIE	S.N. MOUSTAFA	
	Father C.N. MOUSTAFA		S.N. HASSAN	
	Nationality BRITISH SUB.		Race TURK MUSL	
	Birthplace PALASOU		Date of Birth 1916	
	Occupation LABOURER			
Address ASMAH ST. 85 NICOSIA				R.T.P. L.T.P.
Intervening clerk or agent's signature, seal and date of issue <i>A. Papadimitriou</i>		R.O. for A.R.O.'s signature, seal and date of issue <i>M. M. M. M. M.</i>		

Geleneksel Yerleşimlerde Birer Kültürel ve Sosyal Merkez Olan Kahvehaneler: Kıbrıs - Mesarya Örneklemeleri

Kağan GÜNÇE*
Fatma İLKİN**

Giriş

Geleneksel yerleşimlerde kahvehaneler, gün boyu yaşamın sürdüğü meydan civarında konumlanan ve yol üstü yaşantısının vazgeçilmez mekanlarından. Kahvehaneler boş zaman geçirme yeri olmasından ziyade, sosyo-kültürel mekanlar olarak işlevlendirilmişlerdir. Ne yazık ki yaklaşık son 20–25 yıldan bu yana ya kapanmışlar, ya da işlev değiştirmişlerdir.

İşlev (fonksiyon), kullanılış veya işleyiş bakımından amaca uygunluk olarak tanımlanmaktadır. Yani, gereksinmelerin belirlediği istekler ve onların programlaştırılması anlamına gelmekte; fakat daha sınırlı olguları anlatmak için de kullanılmaktadır. Bu farklı kullanışları doğru tanımlamak, kavramı açıklığa kavuşturmak için gereklidir. İşlev öncelikle yapı öğelerinin, tek veya tüm, amaca uygunluğu anlamına gelmektedir. Bu, plan özellikleri için olduğu kadar biçim özellikleri için de gereklidir. Her yapıda olduğu gibi, kahvehaneler de belirli bir işlevin gereksinmelerini karşılayacak şekilde planlanmışlardır.

Geleneksel kahvehanelerin kapısından girmek, sosyo-kültürel yaşamla yüzyüze gelmek demektir. Kıbrıs'ın günlük hayatının vazgeçilmez mekanlarından olan geleneksel kahvehaneler üzerine yapılacak her çalışmada, gizli tarihin küllerinden toplumsal kimliğimizin eksiksiz portrelerini çıkartmak mümkündür.

Gelişen teknolojinin getirdiği imkan ve şartlar, dünküne kıyasla bugünkü kahvehanelerin fonksiyonlarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bildiri kapsamında yakın zamana değin önemini ve değerini sürdürmüş ve daha sonra çeşitli nedenlerle kapanmış veya işlev değiştirmiş olan geleneksel Kıbrıs Türk kahvehaneleri, mimari gözle de incelenmiştir. Mesarya bölgesinde yapılan alan çalışmaları ile özde geleneksel Mesarya kahvehanelerinin kendine özgü mimarisi zamanın sosyo-kültürel faktörleri de araştırılarak, kullanıcı ön plana çıkarılarak irdelenmiştir.

* Y. Mimar, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Doktora Öğrencisi, Öğretim Görevlisi, Gazimağusa-KKTC

** Y. Mimar, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Doktora Öğrencisi, Öğretim Görevlisi, Gazimağusa-KKTC

Kahve ve Kahvehaneler

Kahve, sıcak ülkelerde yetişen ve çekirdeğinden içecek yapılan bir tür ağaçtır. Altı ile sekiz metre yüksekliğinde olan bu ağaç, kahve çekirdeği verebilmesi için budanarak hep iki metrede tutulmaktadır. Yapraklarla ağaç dalı birleşim noktasından çıkan, kokulu yumakçıklar halindeki beyaz çiçekler, yedi ile onbir ayda drupa biçiminde meyveler yapar. Olgunlaştığı zaman kabuğu kızaran meyvenin içinde, tatlı bir özün ortasında iki çekirdek (kahve çekirdeği) bulunur. İnce bir zarla kaplı olan kahve çekirdeğinin sert bir besi dokusu, düz yüzünde de derin bir çizgi vardır. Günümüzde, aşağı yukarı 20'ye yakın kahve ağacı türünden kahve elde edilmektedir (Anon, 1986).

Geçmişte, halk arasında kahve, ateş düşürme, romatizma, nikris, böbrek taşı tedavisinde kullanılmışsa da günümüzde özellikle keyif verici içki olarak tüketilmektedir. Uyku giderici, baş ağrısı azaltıcı, sindirimi kolaylaştırıcı ve özellikle afyon alkaloidleriyle zehirlenmelerde panzehir olarak kullanılmaktadır.

Kahve, kafeini alınmamış çekirdek halinde iken kavrulmakta, çekilmiş ya da dövülüp un haline getirilmiş olarak kullanılmakta ve telveli olarak pişirilmektedir. Tercihe göre, şekerli, orta şekerli, az şekerli ve sade olarak içilmektedir. Cezveye su, kahve ve isteğe göre şeker konup ateşte karıştırılarak pişirilmektedir. Kahvenin köpüklü olması için ateşin çok ağır olması gerekmektedir. Yapılan araştırmalarda kahvenin ne zaman içecek olarak tüketilmeye başlandığı kesin olarak bilinmemektedir.

Yaygın olarak “Yemen”, kahvenin anavatanı olarak bilinmektedir. Uzun bir süre dünyadaki kahve ihtiyacının büyük yüzdesi Yemen’den karşılanmıştır. Günümüzde Asya, Afrika ve Amerika’da yaygın olarak kahve yetiştirilmektedir.

16. yüzyıl başlarında, Kanuni Sultan Süleyman (I. Süleyman) döneminde (1494-1566), Habeşistan valisi Özdemir Paşa tarafından kahve Yemen’den Anadolu’ya getirilmiştir. Kısa sürede saray ve konaklarda içimi yaygınlaşmış ve buralarda kahve pişirmekle görevli kişiler çalıştırılmaya başlanmıştır. Aynı dönemde kahve içimi halk arasında da yaygınlaşmaya başlamış ve “kahvehane” olarak bilinen toplu kahve içilen mekanlar açılmıştır. Kahvenin bu yüzyılda Avrupa’ya tanıtılıp pazarlandığı bilinmektedir (Anon, 1993). Osmanlı Türkleri aracılığıyla Avrupa’ya ulaştırılan ve tanıtılan kahvenin, bu nedenle yaygın olarak “Türk kahvesi” olarak bilindiği varsayılmaktadır (Hattox, 1998).

Osmanlı döneminin yazarlarına ve daha sonraki bilim adamlarına göre kahve tartışması üzerine yazılanların oluşturduğu mevcut literatürün birçoğu incelenirse; kahve içmeye karşı muhalefetin ortaya çıkmasına ve gelişmesine ilişkin birçok geleneksel açıklamayla kaçınılmaz olarak karşı karşıya gelinir. Bu açıklamalar genellikle aşağıda belirtildiği gibidir (Hattox, 1998): Kahve, fiziksel ve kimyasal yapısı bakımından, tüketilmesi halinde İslami kuralların çiğneneceği varsayılmakta; Yenilik olarak görüldüğü için aşırı dindar çevrelerce kahve reddedilmekte; Kahvehanelerin sosyal merkezler olma niteliği kazanması ile buralarda oluşan siyasi ortamlar devlet yönetimini ürkütmekte; kahvehane

müdavimleri bu mekanlarda yakışsız eğlencelere başlamışlar; dolayısı ile de halkın ahlakının bozulmasına vesile olmuşturlar.

16. yüzyıl sonlarında kahve içimindeki artış nedeni ile sosyal mekanlar olarak da tanımlanabilecek kahvehanelere ilgi artmıştır. Bu merkezlerde halkın toplanıp birçok toplumsal olayı tartışması devlet büyüklerini rahatsız etmeye başlamıştır. III. Murat döneminde (1574-1595), kahvehaneler, yoğun olarak devlet yönetiminin eleştirildiği ve siyaset yapıldığı için kapatılmışlardır (Anon, 1986). Yasaklanan şeye olan eğilimin artması gibi kahveye ve kahvehanelere olan ilgi de hızla artmıştır. Buna bağlı olarak her semtte, hatta bazı bölgelerde her sokakta, hızla kahvehaneler açılmaya başlanmıştır. Ancak kahvehane işletmeciliğinin ve buralarda boy göstermenin tam anlamıyla özgürlüğe kavuştukları söylenemez.

Daha sonraki padişahlar döneminde de kumar oynama, tütün ve içki içme yasağının delindiği, halkın ve özellikle de Yeniçerilerin kahvehanelerde pineklediği gibi çeşitli bahanelerle defalarca kapatıldıkları ve yine halkın yoğun talebi üzerine bir şekilde tekrar açıldıkları bilinmektedir.

Özellikle 18. yüzyılda, İstanbul'da bulunan birçok kahvehanede halk şairleri saz çalıp, şiirlerini okumaktadırlar. Üsküdarlı halk şairi Aşık Razi, şiir zevkini burada aldığını anlatır (Anon, 1986). 19. yüzyıl başında, İstanbul'da, çalgılı, köçekli, meddahlı bir dizi aşıklar kahvehanesi açılmıştır. Buralarda muammalar, atışmalar düzenlenmektedir. Ramazan geldiği zaman ise, bazı kahvehaneler “semai kahvehanesi” haline getirilmektedir. Ramazan gecelerinde bu kahvehanelerin müşterileri çoğalır; söyleşiler, şiir okumalar ve koşmalar, semailer, divanlar, kalenderiler, destanlar birbirini izler; bu mekanlarda yaşam sabaha kadar sürmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise kahvehaneler, edebiyatçıların, bilim adamlarının, aydınların toplantı yeri haline gelmiştir. Kitap, şiir okunması, meddah hikayeleri anlatılması, bu tür kahvehanelerin “kıraathane” adıyla anılmasına neden olur. Cumhuriyet döneminde birer kültür merkezi sayılabilecek kahvehaneler, birçok edebiyatçıya da konu olmuştur (Anon, 1993; Hattox, 1998).

Kahvenin Kıbrıs'a ilk olarak hangi tarihte getirildiği yazılı kaynaklara dayandırılmamaktadır (Cahit, 2001). Ancak kahvenin Kıbrıs adasına getirilip tüketilmeye başlanmasının, Ada'nın 1571 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra olduğu yaygın olarak bilinmektedir. Ada'da görevlendirilen Osmanlı İmparatorluğu yetkililerinin bu alışkanlıklarını Kıbrıs'a getirmiş olduklarına ve kısa süre sonra Ada'da yaygın bir şekilde içilmeye başlandığına; buna bağlı olarak da kahvehanelerin açılmaya başlandığına inanılmaktadır. Ada'da, kahve tüketilmeye başlandığı günden bugüne kadar sadece bir içecek niteliği taşımamış; aynı zamanda kültürün bir parçası olmuştur. Ada'da ve özellikle de Mesarya bölgesinde sosyo-kültürel mekanlar olan geleneksel Kıbrıs türk kahvehanelerinin önemi büyüktür.

Geleneksel Kıbrıs Türk Kahvehaneleri

Geleneksel Kıbrıs Türk kahvehaneleri, Ada yaşamının vazgeçilmezlerindedir. Yaşamın gün boyu sürdüğü meydan civarında konumlanan kahvehaneler, kapalı-yarı açık ve özellikle de açık mekanları ile yol üstü yaşantısının vazgeçilmez odak noktaları olmuşlardır. Kahvehaneler yaygın olarak boş zaman geçirilen yerler olarak bilinmektedirler. Ancak göz ardı edilmemesi gereken en önemli özelliği, sosyo-kültürel mekanlar olmalarıdır.

Kıbrıs adasında, Osmanlı İmparatorluğu döneminde (1571-1878) yaygınlaşan kahvehaneler en parlak dönemini 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısında yaşamışlardır. Daha sonraları, özellikle de son 20-25 yıldan bu yana, teknolojinin, iletişim araç ve gereçlerinin gelişimi ve yaygın olarak kullanımı, dolayısı ile de toplumda yaşanan birtakım değişimler, kahvehanelerin ya kapanmasına, ya işlev değiştirmesine, ya da eski değer ve önemlerini yitirmelerine neden olmuştur.

Geleneksel kahvehaneler, pragmatik bir yarar nesnesi olmaktan çok kültürel bir anlam birimi olarak da görülmelidir. Yarar ve anlam, işlevsel olarak bağımlı olmalarına karşın iki apayrı olgudur. Bir kahvehanelenin pragmatik yararı, kullanımıdır. Bu doğrultuda yapılan araştırmalar ışığında, “geleneksel kahvehanelerin kapısından girmek, sosyo-kültürel yaşamla yüzyüze gelmek demektir” şeklinde bir yargıya varılabilmektedir.

Geleneksel yaşamda, bölgenin erkek müşterilerine hizmet veren geleneksel kahvehaneler, gidilmesi zorunlu buluşma ve vakit geçirme merkezleri olarak bilinmektedir. Günlük işlerinden kurtulur kurtulmaz, evde birşeyler yenip, hemen kahvehaneye gidilmektedir. Geleneksel kahvehane mekanları, iletişimin sağlandığı mekanlar olarak da anılmaktadırlar. Aynı zamanda bu mekanlar, zamanın sosyal ve siyasal yaşamında en önemli eğlence merkezleri olarak da bilinmektedir.

Yakın zamana kadar ünlerini sürdürmüş, toplum hayatında her zaman önemli rolü ve etkisi olmuş ve daha sonra çeşitli nedenlerle kapatılmış olsalar da, adları bugün hala hatırlanan, başkentteki Kıbrıs Türk kahvehanelerinin¹ başlıcaları: Küçük Mehmet Dayı'nın Kahvesi-Asmaaltı; Pehlivan'ın Kahvesi-Asmaaltı; Haşim Ağa'nın Kahvesi-Asmaaltı; Hamurker Mehmet Dayı'nın Kahvesi-Tahtakale; Sakka'nın Kahvesi-Sarayönü; Terzi'nin Kahvesi-Hisarüstü; Hacı Levon'un Kahvesi-Sarayönü; Efe'nin Kahvesi-İnönü Meydanı ve Guşo'nun Kahvesi² olarak sayılabilir (Cahit, 2001).

Şehirler ve köylerdeki kahvehanelerin üstlendikleri işlevlerin hemen hemen aynı olduğu söylenebilir. Ancak şehirlerdeki kahvehanelerin, doğal olarak köylerdekilere oranla daha çok olması ve buna bağlı olarak da şehirlerdeki kahvehanelerde bir çeşit branşlaşmanın olması, aralarındaki en belirgin fark olarak göze çarpmaktadır. Örneğin nargile içmeyi sevenlerin sıklıkla gittiği, pehlivanların sıklıkla gittiği, kumarcıların sıklıkla gittiği, hacıların sıklıkla gittiği gibi kahvehaneler vardır. Şehirlerde kahvehaneler cami, hamam, çarşı gibi sosyal

merkezlere yakın yerlere konumlanırken, köylerdeki ise benzer bir yaklaşımla köy merkezlerine konumlandırılmışlardır.

Mesarya Bölgesi ve Geleneksel Yaşam

Mesarya bölgesi (Mesarya ovası) olarak tanımlanan bölge, Girne Dağları ile Trodos Dağları arasında, yaklaşık 30 km genişlik ve 100 km uzunlukta, deniz seviyesinden 70 m yüksekte bulunan ovalık alandır. Genellikle düzlüklerden oluşan Mesarya, yer yer tepelere de sahiptir. Bölgenin oluşumunda çevre dağlardan kopup gelen alüvyonların yayılması nedeni ile sulamanın yapılabildiği alanların verimi yüksektir (Altan, 2000).

Diğer Akdeniz ülkelerinde olduğu gibi Kıbrıs–Mesarya da, yazları çok sıcak ve kurak, kışları soğuk ve az yağışlı bir iklime sahiptir. Batı’dan, zaman zaman da doğudan esen rüzgarlar, yazın bunaltıcı sıcak etkisini azaltmaktadır. Genellikle tüm bölgeler yılın 340 günü güneş ışığı almaktadır. Yağmur mevsimi Aralık ile Mart ayları arasındadır. Böyle bir iklimin söz konusu olduğu Kıbrıs’ta hava akımları ve güneşin kontrollü kullanımı önem kazanmaktadır. Geleneksel mimaride iklimsel veriler ışığında, hava akımlarına ve güneşin kontrollü kullanımına özellikle özen gösterilmiştir (Özataç, 1996).

Kırsal alanda iklimin etkisinin şekillendirdiği “yoğun” köy yerleşimleri sıklıkla görülmektedir. Bu tür köylerin en belirgin özelliği, yapıların organik olarak yerleşiminin “sosyal merkez”³ diyebileceğimiz meydanın çevresinde ve genellikle de dar sokaklar oluşturacak şekilde tasarlanmış olmalarıdır. Meydana bağlanan dar sokaklar genellikle batı ve az sıklıkta da olsa doğu yönünden etkili olan esintiye açık ve gölge olacak şekilde biçimlendirildiğinden, yaz aylarında yoğun hissedilen sıcaklığın etkisi sokaklarda azaltılmaktadır (Günçe, 2002).

Kırsal yaşamın devam edebilmesi için, üretimin devam etmesi şarttır. Yoğun olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşan yöre halkı, son yıllarda özellikle Lefkoşa ve Mağusa bölgelerinde kamu ve özel kuruluşlarda memur ve işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Bunun yanında kırsal bölgelerden kentlere iç göçler yaşanırken, aynı zamanda dış göçler de yaşanmaktadır. Yaşanan göçlerin ana nedeni işsizliktir.

Geleneksel yaşamda üretimle ilgili işler dışında köyün erkekleri genellikle sosyal bir merkez olan kahvehanelerde vakitlerini geçirmektedirler. Kadınlar ise, tarla dışında ev işleriyle ve geriye kalan az zamanlarını da kadın arkadaşları ile evde toplanıp sohbet ederek geçirmektedirler.

Mesarya Bölgesi Geleneksel Köy Kahvehanelerinde Yaşam

Geleneksel yaşamın önemli bir parçası, kahvehanelerde geçirilen zamandır. Günün yorgunluğu kahvehanelerde atılmakta; aynı zamanda geleneksel yerleşimlerde birer kültürel ve sosyal merkez olarak tanımlanmakta olan

kahvehaneler, erkekler için, küçük konutların yoğun ve kalabalık ortamından kaçış mekanları olarak da değerlendirilmektedirler. Bu mekanlar, çok çeşitli aktivitelere ev sahipliği yapmakta ve kahvehanelerde yaşam renklenmektedir. Yaşama ve aktivitelere dair aşağıda bazı ipuçları bulmak mümkündür:

Gölge oyunu (karagöz oyunu), ortaoyunu ve meddahlık Kıbrıslı'nın sosyo-kültürel hayatında göz ardı edilemeyecek yerlere sahiptirler. İnsanların düşünmesinde, sorgulamasında ve eğlenmesinde önemli rolleri vardır. Bu temsiller Mesarya köylerinde, kahvehanelerde yapılmaktadır. Gece yapılan temsiller bittiği zaman, genellikle göçebe hayat süren bu “sanatçılar” geceyi, temsil verdikleri kahvehanenin bir köşesinde geçirmektedirler. 20. yüzyılın başlarına kadar karagöz oynatanlar, ortaoyuncuları ve meddahlar, Mesarya kahvehanelerinin beklenen kişileriydiler. Halkı güldürüyorlar, eğlendiriyorlar; güldürür ve eğlendirirken de düşündürüyorlardı. Aynı zamanda sosyo-kültürel hayata da renk katıyorlardı. Hem yöre halkı tarafından, hem de kahvehane sahipleri tarafından sevilip değer görüyorlardı. Karagöz oynatanlar, ortaoyuncular ve meddahların gelmesiyle müşteri sayısı artan kahvehane sahipleri, ellerinden gelen hürmet ve yardımı bu kişilerden esirgememekteydiler. Mesarya’da bilinen en eski gölge oyunu sanatçısı “Karagözcü Zihni Dayı” olarak bilinen kişiydi.

Ada yönetimi tarafından, düzenli olarak yazılı veya sözlü duyuru ve haberler, kuryeler aracılığıyla köylere gönderilirdi. Bu duyuru ve haberler muhtara gelir, muhtar eliyle de kahvehanelerde halka duyurulurlardı. Duyuru ve haberler genellikle, okuma yazması varsa muhtar tarafından veya köyün öğretmeni tarafından köy ahalisine okunurdu.

Öğretmenler köylerde büyük itibar görmekteydiler. Sadece okulda köy halkının çocuklarına değil, köy kahvehanelerinde köy halkına konuşmalarıyla bilgi aktarırlardı. Bunun yanında köylere gelen gazeteleri köylüye okurlar, zaman zaman da siyasi ve güncel olaylar hakkında köylülere bilgi verir, konuşmalar yaparlardı. Öğretmenlerin yanında kasabalarda eğitim almış veya almakta olan kişiler de köye geldiklerinde kahvehanedeki insanların talebi ile istenen konularda konuşmalar yaparlardı.

Kasabalara, köylere veya başka bir yerlere gidip de köye dönen insanlar, oralarda gördüklerini, yaşadıklarını ve duyduklarını gidip kahvehanede köy halkı ile paylaşırdı. Yani kahvehaneler kitle iletişiminde önemli mekanlardı. Aynı zamanda ülkeye ve dünyaya ilişkin haberler buralardan yayılırdı. Merkezlerden buraya gelen kişiler haber kaynağıydı. Başka köylerden, şehir merkezlerinden gelen misafirler, siyasiler burada ağırlanır, misafir edilirdi.

20. yüzyıl başlarında “bataryalı” radyoların kahvehanelerde yerini alması ile kahvehane müdavimleri arasında bir heyecan yaşandı. Kahvehaneler daha çok rağbet görmeye başladı. Haber, müzik gibi radyo programları dinlenirken müşterilerin yüzü radyoya bakar ve hiç ses çıkarılmadan, birşey görülecekmiş gibi radyoyu dikkatle seyrederdiler.

20. yüzyıl başlarında radyonun ve 20. yüzyıl ortalarında televizyonun kahvehanelere gelmesi ile kahvehanelere olan ilgi ayakta tutulmaya devam etmiştir. Ancak bu ilgi çok fazla sürmeyecektir. Kahvehanelere gelen radyo ve televizyon çok geçmeden her eve girmiştir. Kahvehaneleri renklendiren bu sihirli kutular, aynı zamanda kahvehanelerin sonlarının da hazırlayıcısı olmuşlardır.

Kahvehaneler, tavla ve iskambil kağıt oyunlarının oynandığı yerler olarak da bilinmektedir. Bu oyunlar çoğu zaman küçük kumar veya bahis oyunlarına da dönüşmektedirler.

Kahvehanelerde dedikodu, tartışma, kavgalar da olurdu. Aynı zamanda, insanların pinekleme mekanlarıydı da bu mekanlar. Kahve ve nargile içildikten sonra pinekleme adettendi.

Kahvehanelerin varlık göstermeye başladıkları ilk yıllarda, toplum karakterinin bozulması ve değişmesi hep kahvehanelere atfedilmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda, özellikle de Mesarya gibi geleneksel yerleşimlerde kahvehaneler, ahlaki değerlerin korunmasında ve sürdürülmesinde önemli yaptırımlara sahiptirler. Herkes kahvehanede konuşulup ayıplanmasın diye daha ölçülü davranmak durumunda kalmaktaydı.

İklim verileri ve sosyo-kültürel yaşamın belirleyicileri ışığında doğup gelişen, özellikle de yaz aylarında ve güneşli kış günlerindeki “sokakta oturma” ve “sokakta muhabbet”, Kıbrıs insanının en keyif aldığı alışkanlıklarındandır. Bu alışkanlık, kahvehanelerin önünde de yaşanmaktadır. Cahit (2001:85), kahvehanelerden bahsederken, Kıbrıs insanının “kaldırım safası”ndan bahsetmeden geçilemeyeceğini, çünkü bu alışkanlığın Kıbrıslı’nın karakteristik vasıflarından bir tanesi olduğunu belirtmektedir.

Yukarıda belirtilen, kahvehanelere dair yaşam, kahvehanelerin mimari oluşumunda ve gelişiminde büyük role sahiptirler. Geleneksel Kıbrıs Türk kahvehaneleri birçok işlevi içinde barındıran sosyal, kültürel ve siyasi mekanlar olarak tanımlanmaktadır. Mekan düzenlemelerinde, onu kullanacak olan insanın gereksinimlerini karşılamak amacı ile, gerekli çevresel koşullara uygun hacimler yaratmak gerekmektedir. Kullanıcı gereksinimleri bir mekanda olması gereken en az nitelikleri belirler. Gerçekte kullanıcı gereksinimleri gözlenemeyen, soyut bir kavramdır; onun izlenebilen, somut görünümü insanın yaptığı “davranış”lardır. “Kullanıcı gereksinimleri”, birey veya toplulukların eylemlerini en etkin biçimde yerine getirebilmeleri için gerekli olan çevresel koşullardır. Diğer bir deyişle, kullanıcı gereksinimleri; kullanıcı veya kullanıcıların belli bir eylem veya eylemlerini yerine getirebilmeleri için çevrenin sahip olması gerekli ödün verilemez ortamsal koşullardır. Kullanıcı gereksinimleri, insanın antropometrik, duygusal ve algısal boyutlarına bağlıdır. Bu bağlamda, insanın içinde bulunduğu ortamda, eylem ve eylemleri için gerekli, insanın antropometrik, duygusal ve algısal boyutlarına uygun olan şartlar “kullanıcı gereksinimleri” vermektedir. Kullanıcı gereksinimlerini karşılayan mekanlar, benimsenen ve kullanılan mekanlar olmaktadır. İnsanların mekanları,

mekanların da insanları inşa ettiği açıktır. Bu bağlamda geleneksel Kıbrıs Türk kahvehaneleri de hem konum olarak, hem mekan, hem de işlev olarak bahsedilen kavramlar doğrultusunda şekillenmişlerdir.

Mesarya Bölgesi Geleneksel Köy Kahvehanelerinin Konumu ve Tipleri

Mesarya'nın en önemli “Türk köylerinden” olan Cihangir, Gönendere, Serdarlı ve Vadili gibi hemen hemen bölgenin tüm köylerinin yerleşim planları “yoğun” köy yerleşimi olarak tanımlanabilir. Daha önce de belirttiği gibi, yoğun köy dokusuna sahip olan köylerin en belirgin özelliği, köyün tam ortasında “sosyal merkez” diye isimlendirilen merkezin olmasıdır. Bu merkezin en önemli oluşturucularından bir tanesi hiç kuşkusuz kahvehanelerdir. Mesarya’da bulunan geleneksel kahvehanelerin hemen hemen tümü benzer bir yaklaşımla konumlandırılmışlardır. Geleneksel yaşamda, konumları ve varlıkları ile köylerin kalbi durumundaki bu merkezler, köy halkı tarafından sıklıkla kullanılmaktadır.

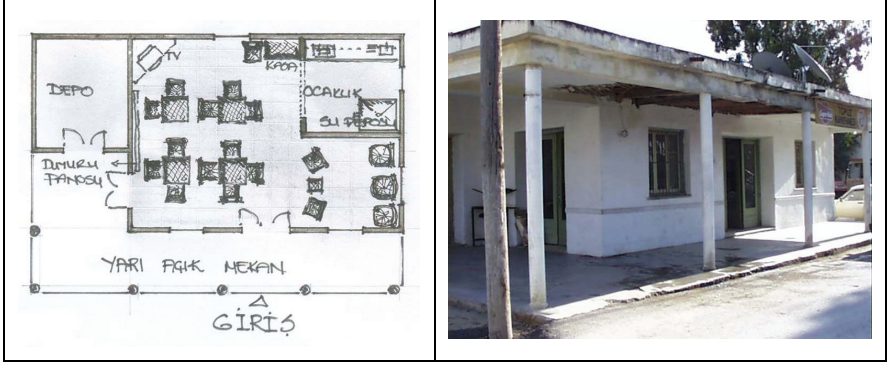
Geleneksel köy kahvehanesindeki yaşamın şekillendirdiği bu yapılar genellikle kapalı, yarı-açık ve açık mekanları içermektedir. Şekil 1, 2, 3, 4, ve 5’de de görüldüğü gibi geleneksel Mesarya köy kahvehanelerinin mekanları ve mekan bileşenleri fotoğraf ve planlarla görselleştirilmiştir.

Kapalı mekan olarak tanımlanan bölüm, iki ana işlev grubuna ayrılabilir. Bunlardan biri, kahvenin piştiği, ocağın bulunduğu bölümdür. Bu bölümde kahve dışında çay, limonata gibi içecekler de hazırlanmaktadır. Ayrıca bu bölümde bulaşıkların yıkandığı “tekne” adı verilen taş veya mozaik eviye ve küçük bir de depo bulunmaktadır. İkinci ana işlev grubu ise kahvehane müşterilerinin ağırlandığı bölümdür. Özellikle kış aylarında kullanılan bu bölümde kahvehane yaşamı tüm renkliliği ile burada yaşanmaktadır.

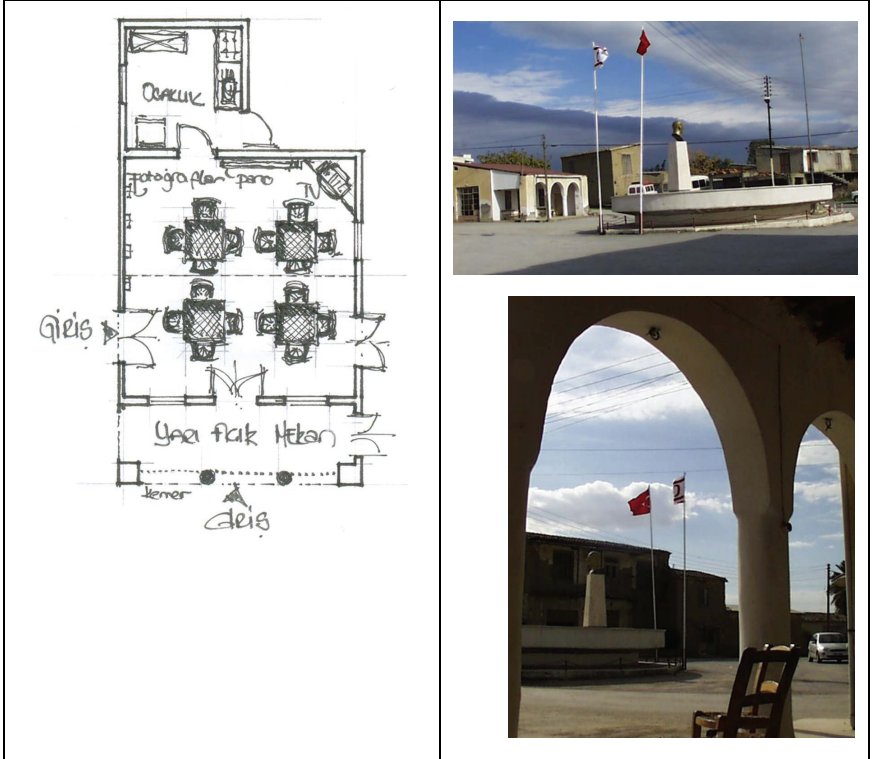
Yarı-açık mekan olarak tanımlanan bölüm genellikle arkadlı olarak ve güneye yönlendirilerek inşaa edilmektedir. Yaz aylarının vazgeçilmez mekanı olan bu bölümde müşteriler zaman zaman açık mekanlara da taşmaktadırlar. Köy merkezinde (meydanında) inşa edilen bu binaların sosyal merkezin de en önemli bileşenlerinden olduğunu daha önce de vurgulamıştık. Açık mekan olarak tanımlanan alanlar köy meydanı olduğundan insanlar sandalyelerini alıp meydana da oturmaktadırlar.

Alan çalışmasının yapıldığı bölge de dahil olmak üzere, geleneksel kahvehanelerde, merkezi bir organizasyonun söz konusu olduğu söylenebilir. Ancak hava koşullarına göre bu merkez kapalı mekanda veya yarı-açık ve açık mekanda da olabilmektedir.

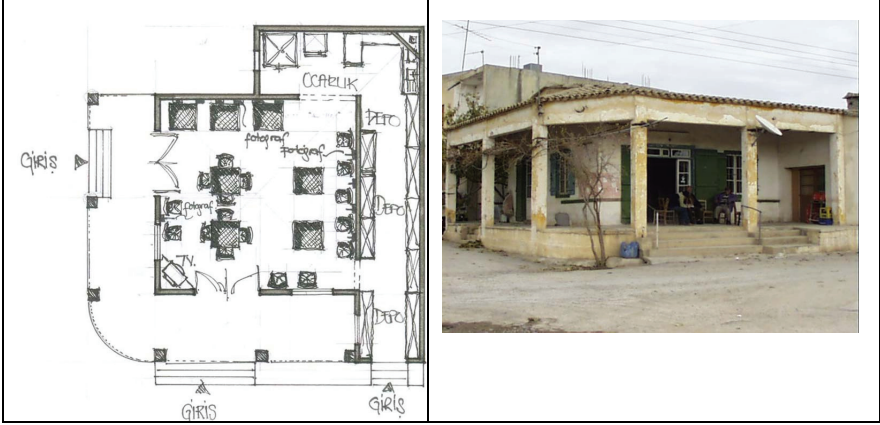
Şekil 1. Cihangir Köyü köy kahvehanesi plan ve fotoğrafı

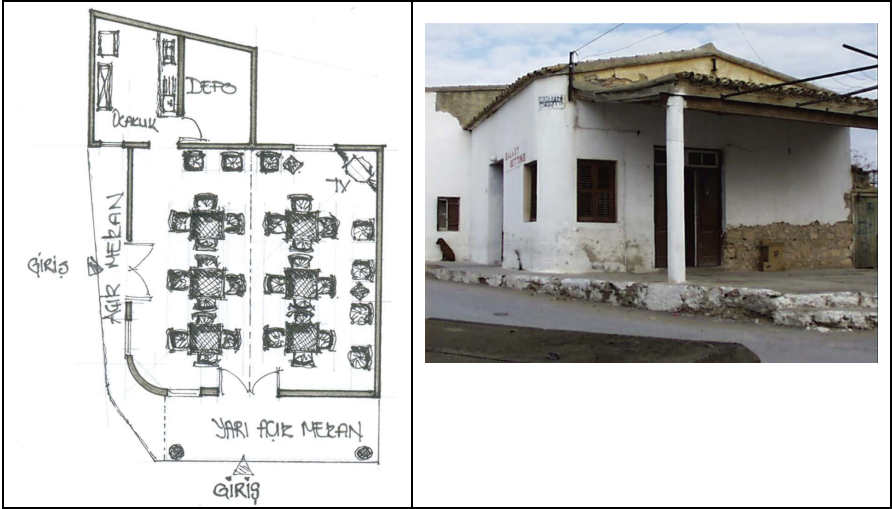
Şekil 2. Gönendere Köyü, Hüseyin İlgililer'e ait köy kahvehanesi plan ve fotoğrafı

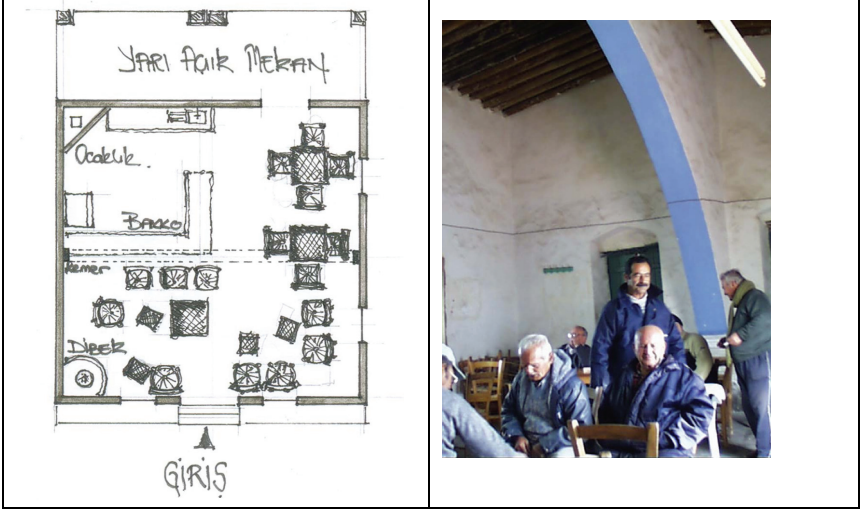
Şekil 3. Vadili Köyü, Hasan Hüseyin'in kahvehanesi olarak bilinen köy kahvehanesi plan ve fotoğrafı

Şekil 4. Serdarlı Köyü, Habeş'in kahvehanesi olarak bilinen köy kahvehanesi plan ve fotoğrafı

Şekil 5. Serdarlı Köyü, Hacı Ömer'in kahvehanesi olarak bilinen köy kahvehanesi plan ve fotoğrafı

Çekirdek halindeki kahvenin dibekte dövülerek un haline getirilmesi güç bir iştir ve bu işi yapmak için çok zaman ve uğraş vermek gerekmektedir. Dibek adı verilen, kahvenin öğütüldüğü yer müşterilerin oturduğu bölümde bulunmaktadır. Bunun nedeni, çok zaman ve uğraş isteyen bu işin güçlü müşteriler tarafından yapılmasıdır.

Fotoğraf 1. Geleneksel kahvehanelerde bulunan dibek taşı görülmektedir.

Kahvehanelerin kalbi olan “kahve ocağı”, ocak, bulaşık yıkama ve depo olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Müşterilerin bulunduğu mekana açık olan bu bölümden kahvehanelerin nabızı da tutulmaktadır.

Fotoğraf 2. Geleneksel kahvehanelerde “kahve ocağı” düzeni görülmektedir.

Mesarya Bölgesi Kahvehanelerinin Bugünkü Durumu, Nedenleri ve Sosyo-Kültürel Yaşama Etkisi

Günümüzde, dünyanın dört bir yanında yoğun olarak tüketilen kahvenin farklı adları, çeşitleri mevcuttur. Ancak çekilmesi, pişirilmesi ve sunumuyla Türk kahvesi Kıbrıs'ta bir seremoni ve en önemlisi de Ada'da bir semboldür.

Kahvenin neredeyse bütün dünyanın gözde içeceği olmasının üzerinden yaklaşık dört yüzyıl geçmiştir. Buna rağmen 21. yüzyılın bu ilk döneminde bile kahveyi susuzluğumuzu dindirmeye ya da içimizi ısıtmaya yarayan “adi” ve “popüler” iksirlerin saflarına gönderemedik. Kahve ile yüzyılları bulan tanışıklık kahvenin başlangıçtaki esrarından pek birşey alıp götürmemiştir.

Değişen dünya ile birlikte, doğal olarak sosyo-kültürel yaşamımızda değişimler ve dönüşümler söz konusudur. Bu değişim ve dönüşümün yaşandığı merkezlerden bir tanesi hiç kuşkusuz kahvehanelerdir. Kıbrıslıların vazgeçilmez içeceği olan kahve önem ve değerini yitirmemesine karşın, geleneksel

kahvehaneler geçmişteki popülaritesini yitirmişlerdir. Araştırmanın yapıldığı Mesarya bölgesindeki kahvehanelerin bir bölümü işlev değiştirmiş, bir bölümü kullanılmamakta ve bir bölümü de fazla ilgi görmeyen, zaman zaman gidilen ve herkesin rağbet etmediği merkezler haline gelmişlerdir.

Bölgede ayakta kalan kahvehanelerin neredeyse tümü, varlıklarını siyasi partilerin desteğini alarak sürdürmekte ve özellikle de seçim dönemlerinde siyasi partilerin birer merkezi olarak faaliyet göstermektedirler.

“Geleneksel Köy Kahvehanelerinde Yaşam” başlığı altında belirtilenler ışığında kahvehanelerin sosyal, kültürel ve siyasal yaşamın kalbi, merkezi oldukları söylenebilir. Şehirlerin yanı sıra, Mesarya bölgesinde bulunan geleneksel yerleşimlerdeki bu merkezler de, teknolojinin, medyanın ve ekonominin gelişmesi ile değişen dünyaya ayak uydurmayarak büyük yara almışlardır.

Doğru yaklaşım ve politikalarla geleneksel yaşamın sürdürülmesi ve geleneksel yaşamın bileşenlerinden bir tanesi olan kahvehanelerin yaşatılması mümkün olabilecekti. Geleneksel yerleşimlerde, özellikle de Mesarya bölgesinde, geleneksel yaşamın sürdürülebilmesi kentlere göre daha kolaydır. Değişmeyen nüfus yapısı ve değişmeyen üretim biçimi sosyo-kültürel yaşamın sürdürülmesinde önemli etkenlerdir. Ancak adadaki siyasi belirsizlik, sosyo-kültürel yaşamın sürdürülmesine yönelik yanlış politikalar kahvehanelerin yara almasına neden olan bir başka etkidir.

Geleneksel konutta insanlar “çok amaçlı” diye nitelendirilebilecek, birçok amaca hizmet eden mekanlarda yaşamlarını sürdürürken; modern konut adı altında, mekanın etkili bir biçimde kullanıldığı totaliter düzenlemeyi konut planı ölçeğinden oda ölçeğine kadar kesin, katı kurullarla dayatmakta olan konutlarda sürdürmeye başlamışlardır (Günçe ve Ertürk, 2002). Çok amaçlı mekanlara sahip konuttan uzmanlaşmış konuta geçilirken, sosyal yaşam da olumsuz etkilenmektedir. Ailenin yetişkin erkekleri “çok amaçlı” olarak kullanılan konut mekanlarından uzaklaşarak, başını dinlemek, sosyal yaşama katılmak amacı ile kahvehanelerde vakit geçirirken, bugün her türlü konfor şartlarına ve uzmanlaşmış odalara sahip konutlarda, televizyon, video, vcd ve bilgisayar gibi teknolojik aletlerle vakit geçirmek daha cazip gelmektedir.

İnsanın doğası gereği sosyal yaşamın bir parçası olması, sosyal olması gerekmektedir. Sosyal yaşamın vazgeçilmez mekanları olan geleneksel kahvehaneler değişen sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve teknolojik değişimlerin etkileri altında varlıklarını sürdürmekte zorlanmaktadır. “Kırk yıl hatırı” olan “bir fincan kahve” simgesinin hayatımıza girmesi ve kahvehanelerin varlık göstermeye başlayıp varlıklarını sürdürmesi hiç de kolay olmamıştır. Değişimin kaçınılmaz olduğu günümüzde, sosyo-kültürel mirasımızın bir parçası olan ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan bu merkezler korunmalı ve içerisindeki yaşamla birlikte varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli teşvikler yapılmalıdır.

Notlar

¹ Kıbrıslı Türkler, kahvehaneler için sıklıkla “kahve” veya “gave” sözcüklerini yaygın olarak kullanmaktadırlar.

² Kıbrıs Türk Toplumunun ilk lideri olan Dr. Fazıl Küçük, Guşo’nun Kahvehanesi’nin devamlı müşterilerindendi. Kahvehane, Doktor’a ait, aynı çatı altında bulunan klinik, Halkın Sesi Gazetesi basımevi ve ikametgahının tam karşısında idi. Komşuluk ve özellikle de Guşo ile olan dostluk ilişkisinin, Doktor’un bu kahvehane müdavimlerinden olmasındaki etkisi büyüktür.

³ Sosyal merkez olarak tanımlanan meydanın en güçlü, özel ve can damarı diye nitelendirilebilecek destekleyicisi hiç kuşkusuz kahvehanelerdir.

Kaynaklar

Altan, A. ve diğ. (2000). *Kıbrıs Coğrafyası*. Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Altman, I. (1975). *Environment and Social Behaviour: Privacy, Personal Space, Territory and Crowding*. California: Monterey Brooks/Cole.

Anon. (1986). *Büyük Larousse Ansiklopedisi*. 12. cilt. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Anon, (1993). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Anon. (1994). *Dictionnaire Larousse*. 3. Cilt. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Balkan, E. (1998). Tarihsel Süreç İçerisinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Toplum ve Mimarlık. Mağusa: E.M.U. Faculty of Architecture, *Cyprus Research Series*, No: 1.

Cahit, N. (2001). *Eski Lefkoşa Kahveleri ve Kahve Kültürü*. Lefkoşa: Şadi Kültür ve Sanat Yayınları.

Cobham, C. D. (1908). *Excerpta Cypria*. Cambridge.

Aşuroğlu, H. (çev.) (1992). *Acı Limonlar*. (Bitter Lemons by L. Durell). 1. Baskı, İstanbul: Belge Yayıncılık.

Fikretoğlu, O. (1990). *Toplumsal Psikoloji Perspektifinde Kültür ve Kültür Değerleri*. Lefkoşa: K.K.T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Georgeon, F., Gregoire, H. D. (1999). *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Günçe, K. ve Ertürk, S. (2002). Traditional Dwelling Culture under the Threat of Standardized Housing Projects – The Case of North Cyprus. In “XIVth International

Building and Life Congress-Cultural Change and Continuity in Architecture”, 11-12 October, Bursa, organized by Chamber of Architects Bursa Section and CMS.

Gür, Ş. Ö. (1996). *Mekan Örgütlenmesi*. Trabzon: Gür Yayıncılık.

Gürkan, H. (1996). *Kıbrıs Tarihinden Sayfalar. Toplu Eserler 1*, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Gürkan, H. (1989). *Dün ve Bugünkü Lefkoşa. Toplu Eserler 3*, Lefkoşa: Lefkoşa Belediye Yayınları.

Hattox, R. S. (1998). *Kahve ve Kahvehaneler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayın.

Hillier, B. (1997). *Space is the Machine: A Configurational Theory of Architecture*. Cambridge: Cambridge University Press.

Özataç, İ. E. (1996). *Kıbrıs Coğrafyası*. Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayını.

Rapoport, A. (1982). *The Meaning of the Built Environment: A Non-verbal Communication Approach*. Beverly Hills: Sage Publication.

Kurukahveci Mehmet Efendi Mahdumları Broşürü, Türk Kahvesinin Serüveni.

Gurbets

Bahire ÖZAD*

Ülfet KUTOĞLU**

Gypsies' history can be traced back to India where they probably originated. The nomadic people, Gypsies are known by many names none of which reveals their country of origin. "The word *Gypsy* is derived from *Egyptian* and some of the first Gypsies to arrive in the United Kingdom were called 'the lords and earls of Little Egypt'. To the French, they were *Bohemians* and are still known by this name; the Spaniards call Gypsy music and dancing *Flemish*; the Swedes refer to Gypsies as *tartars*, and in the Netherlands and parts of Germany they are known simply as *Heathens*" (*Webster's Dictionary, 1968*). In North Cyprus, they are referred to as *Çinganes*, yet, they call themselves *Gurbets*. In South Cyprus, they are called *Mandis*.

In this study, we would like to look at a group of Gypsies living in Famagusta. We would like to contextualize the roots of *Çinganes* from historical perspective and then look at the Gypsies living in Cyprus. After presenting the details of the research methodology, we will present the analysis and findings of the study.

Historical Background

Gypsies, for unknown reasons, "migrated *en masse* from India's Rajasthan district, towards the west, which they called 'Lungo Drom' in the 9th century. After reaching Esfahan in Iran in 950 A.D., a minority emigrated to Russia, and then to Siberia, while the majority split into two branches over south-east Anatolia, one branch reaching Istanbul in 1150 A.D., and from there spreading throughout Europe over the Balkans. The other branch headed to Egypt, passing through Anatolia, Syria and Palestine. The fact that the Gypsies were of Indian origin became obvious only in the 18th century" (Hatay and Soyer, 2003: 49).

Although there are no official records confirming the arrival of Gypsies in Cyprus, it has been estimated by historical calculation that "the first immigrants came between 1322 and 1400, when Cyprus was under the rule of the Lusignan (Crusader) kings. These Gypsies were part of a general movement from Asia Minor to Europe. Those who landed on Cyprus probably came across from the Crusader colonies on the Eastern Mediterranean coast (present day Lebanon and Israel)" (Kenrick and Taylor, 1986). When we take a look at the research conducted on Cypriot Gypsies, written by anthropologist Donald Kenrick, we see that their arrival in Cyprus between the years 1322 and 1400 is parallel with that of the compulsory migration of the Crusaders from the Holy Land to

* Assist. Prof. Dr., Eastern Mediterranean University, Famagusta-TRNC

** Dr., Eastern Mediterranean University, Famagusta-TRNC

Cyprus. It has been suggested that the plague epidemic suffered in Anatolia and the Middle East during these times was one of the main reasons for this movement (Hatay and Soyer, 2003: 49). It is likely that the second big Gypsy settlement in Cyprus occurred after the Ottomans conquered the island. We can say with certainty that Gypsies were involved in the Ottomans' military expedition to Cyprus (Hatay and Soyer, 2003: 50).

Only in 1468 is there any written record of Gypsies in Cyprus. In the Chronicle of Cyprus compiled by Florio Bustron, the "Çingane" are said to have paid tax to the royal treasury, at that time King James II. (Kenrick and Taylor, 1986) Later, in 1549, the French traveler Andre Theret found 'les Egyptiens ou Bohemians' in Cyprus and other Mediterranean islands. He observed their simple way of life, supported by the production of nails by the men and belts by the women, which were sold to the local population (Kenrick and Taylor, 1986).

The majority of Gypsies of Cyprus now live in the cities of Morphou (Güzelyurt) and Famagusta (Gazimağusa) in shacks. "Cypriot Gypsies were always closer to Turks. The first official report regarding their existence comes from the British invaders in 1878. The fact that their names were Turkish reinforces the possibility that they came with the Turks in 1570" (Stavrinou, 1998).

Various groups of Gypsies have lived in Cyprus for many years. Until the year 1974, Gypsies' nomadic ways of lifestyle changed little. After that time, the nomadic lives of Gypsies changed to a more settled existence. "The Gypsies of Cyprus are more closely related to the Gypsies of Europe, particularly Greece and Turkey, than they are to the Gypsies of the Middle East and North Africa. The Gypsies of Europe are more appropriately called *Rroma* while most of those in the Middle East and North Africa are called *Dom*. Although they have close ties historically, their migrations from the homeland of India and their languages are different" (Williams, 2000). Currently, in Cyprus the Gypsies are divided into three categories: Greek orthodox community, Muslim community and a few Kalderash families. The Gypsy society that participated in the present study belongs to the Muslim category.

The larger groups of Gypsies who live in the north of the Island are now settled in the towns of Güzelyurt, Yeni İskele and Gazimağusa, "Current total population estimates for the entire island range between one and two thousand Gypsy people. That the Gypsies were Muslims with more affinity to the Turkish people is the generally accepted rationale for their moving to the northern area in 1974. In fact, their affinity is more closely tied to the Turkish language than it is to a religious persuasion" (Williams, 2000).

Characteristics of Gypsies

“Gypsies are generally dark and swarthy in appearance. They have a quality of facial expression which is capable of conveying either passion or hatred or a deep serenity which can be seen in both Gypsy and Indian women. Their hands are often used to express thoughts and convey messages and there is certain restlessness about them. The Gypsy women are chaste, though uninhibited in their speech and overindulgent to their children; Gypsies are renowned for their great love of children. The men are quick to anger or laughter. When they show cruelty, it is due to lack of thought rather than to premeditation. Both men and women seem to be gaudy, ostentatious, boastful, arrogant and superstitious. They believe in charms and curses, yet some admit to the falsity of their fortune-telling. Those who have lived among Gypsies and studied their ways have generally found that once the latter’s initial suspicion has been proved groundless, they are hospitable, naïve, fatalistic, good-humored and kind” (Webster’s Dictionary, 1968). The Gypsies, however, usually adopt the local religion, and profess themselves to be Roman Catholic, Protestant or Muslim. Illiteracy was imposed by the fact that they are always on the move, whether forced to be so or otherwise, and their children could not attend school (Webster’s Dictionary, 1968). The Gypsies living in Famagusta hold the characteristics mentioned above.

Occupations of Gypsies

The occupation of music-making is one to which Gypsies have been particularly engaged in. The other common occupations especially of British Gypsies are “making clothespins, fruit picking, horse dealing, hawking. Gypsies will usually be found working as black-smiths, coppersmiths, sieve-, basket-, comb- and mat-makers; ornamented clay pots and pans are made in the Balkans. Gypsies also run amusement stalls at fairs and carnivals; the women indulge in fortune-telling” (Webster’s Dictionary, 1968). Similar to the other Gypsies, Gurbets with their estimated population of 1000-2000 in the Island, make their living out of selling fruit and vegetables, handicrafts, making skewers, tin-smithing, fortune-telling and music-making. The Gypsies also have seasonal activities such as grape-picking and the harvesting of fruit and vegetables. Apart from Romani, most Gypsies speak Greek or Turkish or both.

Standards of Education

Young Gypsies show a growing dislike for school. Many of them do not know how to read and write. “After the age of fourteen none of them continues in school: the boys, at a loose end, become great “consumers” of television programs, cassettes, and motor cycles, while the girls are kept busy with

household jobs or looking after younger brothers and sisters”(Charlemagne, 1984).

The overall impression from a series of interviews with Cypriots in London pointed out that “most Gypsies lead a relaxed and unrestricted way of life. The standard of living is low but adequate and there is no evidence of poverty.” The small population of Gypsies lives in harmony with the majority of the people of the local culture (Kenrick and Taylor, 1986).

The typical Gypsy way of life in Cyprus is characterized by a general communal identity. The normal social unit is the extended family where one ‘company’ contains some twenty persons. Most of these companies moved around the island stopping in villages and the outskirts of towns for an average of a month (Kenrick and Taylor, 1986).

Although they gave up their nomadic ways after 1974, you can still see Gypsies during specific periods, camping along the roads or in some riverbeds. It is not easy to settle after thousands of years of life as a refugee. However, no matter what happens, they have a part that can look on the bright side of everything, always in a positive manner (Kenrick and Taylor, 1986).

In the Spring of 2001, South Cyprus was confronted with one of the largest tides of Turkish Cypriot Roma flooding into the South from the North. “Since the beginning of March, more than 150 Turkish Cypriot Roma, in groups of ten or more, have crossed the so-called Green Line that has divided the Mediterranean island since 1974. Often coming in the dead of the night, with few belongings, the groups traveled as families, with babies and toddlers in their arms. They told police that they were fleeing the crippling economic crisis that has gripped the North ever since the Turkish Lira went into free fall at the end of February” (AIM Athens: 24 April 2001). The majority of these people “have been moved into run-down housing in what used to be known as the Turkish Cypriot quarter of Limassol and can now be described as a Turkish ghetto”(The Cyprus Mail: April 10, 2001). Another place in South Cyprus where the Gypsies moved in significant numbers is Paphos. “A total of 154 Gypsies crossed over from the North in March in a bid to escape the economic drudgery. Most of them have settled in Paphos and were put up in former Turkish Cypriot homes” (Hadjicostia, April 20-26, 2001). “Those who crossed over said they wanted to go back because they could not find work (there), while their expectations that they would automatically be housed and given monthly welfare benefits of CYP 150 each were dashed” (Hadjicostia, April 20-26, 2001).

When the Gypsies in the North Cyprus asked what they call themselves they responded, “Gurbet” and their language “Gurbetcha”. “Turkish has basically displaced Gurbetcha. This group is composed of younger people who grew up under the influence of the national language (Turkish) more so than the ethnic language. Some of them said they understood a few words of Gurbetcha, but they did not speak it” (Williams, 2000).

Family Life of Gypsies

When it comes to marriage, Gypsies still follow a tradition that is the kidnapping of the bride. Gypsies get married at a very young age (14 or 15). “Even today the men kidnap the girl they want to marry. Sleeping with her is something that forces her family to accept him as their son-in-law. The Gypsy women take care of their homes and have all the control in it. The woman’s position in Gypsy society is still obviously low, but most of whom work-selling goods-and are equal with the men when it comes to amusement. Hierarchy is determined again by unwritten laws. The older in age is the most respected. If someone says, “I have grandchildren”, the others will listen to his words. Every now and then the most successful and those who have money or expensive cars become “leaders”. The leaders are usually people who can be the connection between the Gypsies and the outsiders”(Stavrinou, 1998). The Gypsies obey their elders and rely on them mainly because since they were excluded from schools and “educational institutions they depended entirely on the knowledge that their families could transmit to them” (Janush, 1984). Moreover, “*The Gypsies do not allow anyone to take pictures of them*”(Stavrinou, 1998).

Research Methodology

The present study is a case study of Gypsies living in Famagusta. Data have been collected through the depth-interviews, field notes and document analysis. For the present study, several visits were paid to the field, the area where Gypsies live in Famagusta. Initially, researchers went to socialize and obtain permission for the research. In consecutive visits, the aim of the study was explained and they were assured that their names would be kept secret. After obtaining the permission for the study, we also asked them whether we could tape-record the interviews and whether we could photograph them. The interviews were done in the form of chat, where all gypsies present at the venue and the researchers (both of them with a photographer) sat down and talked. While talking, the photographer photographed the venue. The interviews were conducted in Turkish, the mother tongue of the participants, and were later translated into English. It was observed that they have heavy Turkish Cypriot accents.

Analysis and Findings

The Gypsies living in Famagusta live close to the border, at the back of Ece pasta factory. After 1974, they were offered houses and settled down in the Salamis road area, where the Eastern Mediterranean University campus is. As their children, particularly daughters, grew up and married, they gave the houses to their children and built slums, similar to the ones they had in the past. As the university campus started to enlarge, the area was given to the university by the

government and the Gypsies were asked to move out. The slums were demolished and the Gypsies had to look for settlement.

Poverty is one aspect that struck the gurbets and illiteracy is the other. Typically, they hardly finished the primary school; even worse, most are illiterate. Illiteracy rises with the age. The settlement area where they currently live was chosen by an elderly man over seventy. He explained that they preferred the present place because it was close to the area where municipality throws the rubbish. He said “What can we do? We are poor. We burn the rubbish to find the metal in it. We sell the metal we find”. They are particularly looking for copper. The area where Gypsies live today is separated from the settlement area. Each family lives approximately 10 meters distance to each other in barracks. As we approach the area, the scene is of filth, deprivation and poverty, all of which is opposite to the other settlement areas in the North. From a distance, two sizes of shelter can be distinguished, in the big, tall ones Gypsies live and in the smaller ones their animals. The bathroom and the toilet are separate outside the one or two room houses. Their houses do not have any windows. Water supply is present but cut off for they could not afford to pay the bills. Very rarely they have electricity. We have observed that they mostly lit oil lamps.

Gypsies call themselves ‘gurbets’, meaning people living away from their mainland. Similar to all other Gypsies, they have dark skins. They are tall and skinny. They have big black or brown eyes with long eyelashes. Men wear trousers and shirts or T-shirts in summer. Women’s style of dressing shows difference between the ages. Youngsters get dressed in trousers and blouses. However, older ladies (over 50) prefer to wear trousers or at least pajamas under the dresses (like Indians). They also tie a chief on their heads (although not in the strict Islamic manner, but in the traditional Turkish Cypriot sense). On the feet both men and women prefer slippers, mostly with no socks, both in summer and winter.

The Gypsy people living in Famagusta are all related to each other through blood relation or marriage. Gypsies have big families with 5-14 children. We asked them if they would get married to Cypriots or Turkish settlers who were not Gypsies. They admitted that they would. One elderly couple mentioned that three of their 14 children got married to Turkish Cypriots. “Why not?” They said. We are human and they are human. In marriage, heart talks. The children would marry whoever they love”. As we mentioned, Gypsies get married at a very early age like 15-16.

Several times we asked them questions about how they see themselves. The answers suggest that they get confused about their nationality and religion. They have strong faith in God and they mentioned that they fast during the month of Ramadan. They, like other Turkish Cypriots, do not cover their heads or pray five times a day. They do not see any difference between themselves and other Turkish Cypriots. An old lady who does not know how to calculate her age (but

is definitely over seventy when the ages of her children are considered) told us that her parents came from Southern Turkey. Although her mother died when she was one year old, she remembers her father telling them about the rivers in their mainland. We have been informed by the gurbets living in Iskele that, indeed, their ancestors came from Tarsus in South Turkey. It seems that they migrated during the First World War.

Gurbets were asked whether they traveled in carts. They said that before 1974, they did so. The reason for traveling in carts was finding seasonal employment such as picking up fruits such as grapes in the Paphos area or selling animals in the regional fairs. They mentioned that they quitted traveling by carts when their horses died and when they could not find or afford to buy other horses. Now, they own a car or a van.

Gurbets mentioned that they find the South as a better place to live because of the money paid to them by the government. Children under 14 years old are paid 67.5 pounds and children over 14 are paid 75 pounds. The couple, mother and father, or the single person over 18 is paid unemployment benefit. On the other hand, in North Cyprus the family is given 200 million Turkish Liras (approximately equivalent of 70 Cyprus pounds). Migrating to South Cyprus is an issue considered by young people. Elderly people mentioned that they are happy with where they are.

Similarities have been observed between the Gypsies and the Turkish Cypriots' food, eating habits, visiting the neighbors and relatives, and the way the guests are served. The kitchen utensils are poor, old but very clean, shiny. One elderly woman explained that they do the washing outside their houses. Unless the dishes are very clean, they get sick, so keeping the kitchen instruments clean is very important for them. Particularly the pots and pans made of aluminum are shiny, reminding us of their old art, metal-works. Although washing is done outside, due to the fact that their houses do not have any direct water supply, cooking is done inside. They love eating out. They eat whatever they find for the day. In the Gypsy community, age brings status. The elderly woman keeps the money and the food. They do not make budgets or attempt to control the income. They admit that the government gives them benefit but that benefit is not sufficient to support crowded families. The main expenditure of Gurbets is food. Therefore, as the number of the children decrease, they lead a better life. Yet, they have crowded families.

As to the occupations Gurbets are engaged in, we can list raising and selling animals such as lamb, goats, chicken etc. Some are engaged in metal works but this is considered as a dying art today. Some of them are good musicians. Women do not work; only some read palms or coffee cups.

Conclusion

In summary, it is observed that the majority of Gypsies living in Famagusta are well-integrated with the Turkish Cypriot community and they live in harmony with the rest of the society. Indeed, the Gypsies living in Famagusta who participated in the present study share some of the general characteristics of the international Gypsy community. To start with, they have similar physical characteristics with the other Gypsies. They have the same features such as having dark skin and swarthy appearance. From time to time, they use the sign language common to the Gypsies and make use of their gestures while communicating with each other effectively.

The Gypsy community that participated in the present study, however, get confused with their nationality and religion. When we asked them about their nationality, the Gypsies frequently mentioned that they are Muslims like all other Turkish Cypriots.

The Gypsies living in Famagusta share the common occupations of the other Gypsy communities. They mostly work as music makers, coppersmiths, blacksmiths, fruit pickers and fortune tellers. Similar to the common Gypsy society, these Gypsies get married at a very young age and it is quite normal for them to marry their first cousins. They also marry with Turkish Cypriots and give their consent to their children's marriage to Turkish Cypriots. In marriage, they think love is the most important thing. Gypsies love their children affectionately and prefer to have large families with plenty of children. They have respect towards the elderly because they are experienced. Gypsies value experience because this is their way of learning. Another common feature found in nomadic Gypsies is their attitude towards education and schooling. The majority of the Gypsies do not know how to read and write. Those who are literate continue their education till the end of the primary school. Although women's position in the Gypsy society is still low, they take care of their homes and contribute to the house expenses by fortune-telling.

Gypsies also show similarities between themselves and the Turkish Cypriots in the way they accept and serve their guests. Similarities have been observed between Gypsies and Turkish Cypriots eating habits. When they make celebrations, they cook chicken with either potatoes or pasta. Shish kebab is another special food for their celebrations. Gypsies also show similarities with Turkish Cypriots in the way they accept and serve their guests. Mostly, they make coffee and tea and offer biscuits. In summer, they offer lemonade which is home-made and very common in Cyprus.

It is a known fact that Gypsies are suspicious about foreigners. Once their initial suspicion about foreigners proved groundless, they were very hospitable and kind towards the researchers. The Gypsies do not allow outsiders to take pictures of them. Thus, initially some of the Gypsies we interviewed did not

want their pictures to be taken as a protest for their poverty. However, later, they gave us permission for taking their photos.

In conclusion, this particular Gypsy society living in barracks in the North of the island was selected for the present study due to their loyalty to the universal Gypsy traditions. Studying this particular group of Gypsies has provided us with better insights of the “last” Gypsy society living in accordance with the Gypsy traditions we could trace in the Famagusta region. It has also shed light on the similarities and differences they have with the rest of the Turkish Cypriot society and the universal Gypsy community.

References

Athens, A., “When Roma Become a Political Hot Potato in Cyprus”, *Cyprus Mail*, April 24, 2001.

Charlemagne, J., “Bridging the culture gap”, UNESCO Courier, Oct. 1984, p. 11 (3). Downloaded from www.geocities.com/paris/5121/gitans.htm

Cyprus Mail, “Our reaction to Gypsies raises some awkward questions” April 10, 2001.

Hadjicostia M., “Gypsies released from remand cells” *Cyprus Weekly*, April 20-26, 2001.

Hatay M., & Soyer V., Gypsies of Cyprus, *New Colonial Magazine*, February 16, 2003.

Janush, R. T., “The sharing, caring family”, UNESCO Courier, Oct. 1984, p. 18 (3). Downloaded from www.geocities.com/paris/5121/gitans.htm

Kenrick D., & Taylor, G., “Gypsies in Cyprus”, January 1986.

Stavrinou, T., “Life is not a Movie”, in *Selides*, December 11, 1998. Downloaded from <http://www.domresearchcenter.com/news/cyprus/cypa5.html>

Webster’s Dictionary, 1968.

Williams, G.A., “The Gypsies of Cyprus: A DRC Update”, *DR Journal*, vol 1, No 2, Spring/Summer 2000.

(<http://www.domresearchcenter.com/journal/12/cyprus/html>)

Media Influence on Attitudes in Cyprus: The Importance of Television for Persuasion of New Fast Moving Consumer Goods (FMCGs)

Serra İnci ÇELEBİ*

Introduction

Credibility is the key and all the components of integrated communication and the success of a Public Relations (PR) program depends on how the source of communication is perceived by the audience. “Credibility refers to the believability of a speaker. Credibility isn’t an objective quality; rather it is a perception in the minds of listeners” (Adler & Rodman, 2000, p. 421). Endorsement features a highly believable or likable source that approves the product and service. Endorsement is basically classified into three groups: celebrity endorsements, professional expert endorsements, and typical consumer endorsements (Friedman, Termini, & Washington, 1976; Gnewuch, 2002). Beyond all communication activities, consumers want to get their own reality by simply experiencing the product or by depending on what other people are experiencing. What other people are experiencing comes from the power of endorsement and third party endorsement (TPE) for persuading the target audience, through credibility and likeability. Sometimes people try a new product but then they switch back to their regular brands. They realize that this is not what they wanted. This is either the result of short-term promotional activities (price reductions, samples, etc.) or due to the fact that they didn’t like the new product. For success, a quality product is necessary; otherwise all promotional efforts are wasted. The use of integrated communication (IC) may increase initial sales volume in the short run, but if the new product doesn’t carry the quality it promised, this will generally be the end of the trial behavior. Moreover, next time, they may not even try another new product if communication comes from the same corporate (brand) name.

This survey research of purchasing decisions regarding fast moving consumer goods (FMCGs) was administered to compare the believability of advertisements and publicity through various media outlets as well as to compare persuasiveness of endorsement in advertisements and publicity in Turkish Republic of Northern Cyprus. The result reflects significant perspectives regarding consumer decision making process, the role of publicity for motivating consumers to a trial purchase, and the importance of in-store demonstrations and sampling in Cypriot retail stores. This paper also includes literature review of credibility,

* Eastern Mediterranean University, Department of Public Relations and Advertising, Famagusta-TRNC

endorsement, marketing communications, hypotheses, methodology, findings and analysis, discussion and future implications.

Literature Review

Media explosions do have their roots in the new communication technologies, which eventually cause advertising clutter. Jefkins (2000) states that producers have more choices in which to advertise their product through various media. Consumers have so many TV channel options, a lot of magazines and newspapers, countless direct mails and catalogues and additional junk mails on the Internet. Nevertheless, they are bombarded in their home, in their work place and in between. Thus, this commercial loaded environment reduces the effect of each ad. Ries and Trout (1986) emphasize Jefkins' statement with statistics from developed countries that the average American customer is already exposed to twice as much advertising per year as the average Canadian, four times the average English person, and five times the average French person.

Chandler and Drucker (1993) indicate that customers are more skeptical than ever before, and therefore, they are less likely to believe traditional advertising. Underwood and Ozanne (1998) argue that information technology, mass media, and the postmodern market place have made the task of reaching the consumer difficult and challenging. They also agree with the notion reflected by Chandler and Drucker (1993) that today's consumers are more skeptical about marketing communications and they see the product package as an important persuader.

Schultz, Tannenbaum, and Lauterborn (1995) report that today's technology has allowed tremendous media diversity. To go further, consumers tend to call it 'advertising' when they are exposed to all kind of persuasive messages. According to them, all communication activities including advertorials, public relations, sales promotion, personal selling, direct mail, and so on are advertising. They don't differentiate these various communication activities.

In order to overcome commercial clutter, for product introductions, publicity is seen as a major solution by many scholars (Harris, 1991; 1998; Ries & Ries, 2002). However, there is little research evidence showing what consumers think about advertisements and publicity which are being targeted at them. Case studies and their sales results may not be sufficient indicators to prove success of publicity over advertisement regarding credibility. Thus, the initial purpose of this study is to investigate the believability of advertisements and publicity regarding newly introduced FMCGs in Cyprus. The related hypotheses are as follows:

H1a: Consumers tend to believe publicity more than advertisements.

H1b: Publicity stimulates consumers to a trial purchase more than advertisements.

Expert endorsers (and by extension organization endorsements) persuade through the credibility dimension whereas celebrity endorsers persuade through the process of identification (through source attractiveness and similarity to the viewer) (Dean & Biswas, 2001). Some previous studies provide information on endorsement, and compare and contrast the types of endorsement in terms of their effectiveness. Busler's (2002) research tried to determine how the celebrity endorser affects consumer perceptions of quality and product performance and found that consumers were more likely to purchase the endorsed products. O'Mahony and Meenaghan (1997-1998) in their investigation of the impact of celebrity endorsements on consumers found that celebrity endorsements were perceived as attention-gaining, entertaining, likeable, impactful, and therefore, consumers held favorable attitudes towards them. However, they were not considered as convincing or believable. Goldsmith and Newell (2000) investigated endorser credibility and corporate credibility, and their influence on attitude-toward-the-ad, attitude-toward-the-brand, and purchase intention. They found that endorser and corporate credibility influenced purchase intention in different ways. Corporate credibility had direct impact on the dependent variables (attitude-toward-the-ad, attitude-toward-the-brand, purchase intention); whereas, endorser credibility worked through its impact on attitude-toward-the ad and its effect on other variables. Two years later, based on Goldsmith and Newell's investigation, Choi (2002) studied the dimensions of celebrity images and investigated the relationship between a celebrity spokesperson and a product endorsed from an attributional perspective. Research results enhanced Goldsmith and Newell's findings on credibility perceptions of the celebrity endorser, attitude-toward-the-ad, attitude-toward-the brand, and purchase intention. Another study has been done by Gnewuch (2002) and was based on the comparative effectiveness of endorsements by celebrities and non-profit organizations used in brand ads. This study suggested cause related marketing by non-profit organization approval and found it as a less expensive alternative to the more widely used and expensive celebrity endorser. Other findings also indicate that congruency of the endorser with the product class is an important variable. Daneshvary and Schwer (2000) in their investigation of the effects of an association endorsement, found that association endorsement was most effective when consumers had the opportunity to interact with the association. Dean and Biswas (2001) in their investigation of third party organization (TPO) endorsement found TPO endorsement's perceived product quality and information value of the ad was significantly greater than celebrity endorsed ones.

The common belief, based on the publicity's success of creating credibility on consumers in introducing products, is related to the power of using TPE. Messages that are submitted as publicity are approved by a gatekeeper for publication. However, it is also a common practice to feature an endorser in

publicity as well as advertisements. By the use of endorsement in publicity, multiple endorsements from trusted bodies are gained which in turn may be seen as more natural, neutral, and persuasive. The literature needs to be supported with research evidence based on the relationship between trust, persuasion and endorsement in publicity, and its comparison with endorsement in advertisements for new FMCG products.

H2a: Endorsement in publicity persuades consumers more than endorsement in advertisements.

In 1972, Aaker and Brown (as cited in Stewart & Ward, 1994) researched the interactive effects of media vehicle types (prestige vs. expert magazine) and copy appeals (image advertisement vs. reason-why advertisement). They found that image advertisement performed better in prestige magazine than did reason-why advertisement. Although this research was not based on investigation of endorsement, the result provides valuable insight that copy appeal and uses of media vehicle type shape individual attitudes and, in turn, their responses to advertisements in those vehicles. Therefore, in the light of this research result, the persuasiveness of copy appeal (expertise vs. attractiveness) and uses of marketing communications type (publicity vs. advertisement) will be investigated. Further hypotheses are as following:

H2b: The expertise of endorsement in publicity is more persuasive than the expertise of endorsement in advertisements.

H2c: The attractiveness and likability of endorsement in advertisements are more persuasive than the attractiveness and likability of endorsement in publicity.

The notion of how the reality about how consumers select, process, and recall information from the marketplace is studied by Schultz, Tannenbaum, and Lauterborn (1995). They state that people under 40 ages are members of the visual generation and over 40 ages are member of verbal generation. The authors believe that the shift from a verbal to a visual society has increased the number of functional illiterates due to reducing the need of reading and increasing the use of graphics and icons. Thus, marketers should use symbols, icons, pictures, and sounds in order to attract customer's attention and send message to them. Krugman (2000) agrees with Schultz, Tannenbaum, and Lauterborn and states that the behavior-before-attitude model is perhaps more appropriate for individuals of the newer generations in the developing countries where TV will arrive long before the emergence of a mass print medium.

Research in psychology on brain laterality shows that perception is not symmetrical. Therefore, reading and speaking are left brain functions, while the

perception of images is a right brain function (Krugman, 2000; Rettie and Brewer, 2000). Thus, the medium of print is a left brain function, and TV largely or relatively a right brain function. Krugman emphasizes the importance of TV in families as a good and early baby sitter. It more likely replaces parenting behavior in large rather than in small families, in low rather than in high income families. News, especially newspaper news is left brain stuff; while television is right brain stuff. In 1977, Krugman hypothesized that print advertising is left-hemisphere and television processing is right-hemisphere dominated. Unfortunately, this hypothesis has not been supported by Weinstein and Appel in 1980. In 1982, Rossiter noted that most media contain both visual and verbal elements, which also interact with individual differences (as cited in Stewart & Ward, 1994).

Some media types (broadcast vs. print) have more impact or are more effective than others for a given purpose. Media do differently impact the effectiveness of communications embedded within them. In order to understand media effects regarding credibility, the second purpose of the study will be based on the investigation of the consumers' credibility levels toward advertisement and publicity in terms of print media and television.

H3a: Consumers tend to believe publicity on TV more than advertisements on TV.

H3b: Consumers tend to believe both advertisements and publicity on TV more than them in print media.

Methodology

Data on Cypriot consumers' views on FMCGs purchasing decisions were gathered from a sample of 40 respondents randomly selected from three of the Island's largest cities, Nicosia, Famagusta, and Kyrenia. Sample size for Nicosia was 18, for Famagusta was 14, and for Kyrenia was 8. The population of the cities was gathered from Prime Ministry of TRNC: Nicosia is 89818, Famagusta is 72054, and Kyrenia is 38715 according to the 15 of December 1996 population census. For the survey, the telephone was used as a contact method, the telephone directory was a sampling frame, and 0,002 a sampling ratio. In order to draw a sample from the population, systematic sampling was adopted. Randomly assigned numbers were used to draw a sample proportionate to each city's population after which a telephone survey was done by the researcher herself using an interview schedule with close-ended questions. The number 19105 was picked randomly from a table of random numbers.

The researcher read and explained each questions and recorded the appropriate responses. The survey was administered in the summer of 2003. In order to participate, people had to be at least 19 years old with the ability for making their

own decisions. The respondents were queried about their advertising, publicity, endorsement related attitudes, purchase patterns, media exposure patterns, and demographic classifications. The respondents were asked to evaluate advertisements, publicity, endorsement in advertisements, and endorsement in publicity in general and were asked to consider them in four media outlets including TV, radio, magazines, and newspapers. Their thoughts and feelings about the advertisements, publicity, and endorsement they were encountered everyday were sought to be elicited.

The responses were then analyzed by a statistical package to determine relationships between variables. In analyzing quantitative data, frequencies and Pearson chi-square in cross tabulation were computed and the believability of advertisement, publicity, endorsement in advertisements, and endorsement in publicity were treated as dependent variable. During this study, the following 3 significant levels were used in testing the hypotheses: $\alpha < 0.10$, $\alpha < 0.05$, and $\alpha < 0.01$. That is, the results of the chi-square were significant at .10, .05, and .01 levels to show if there was any interaction between dependent and independent variables.

Findings and Analysis

This research was based on the Cypriot consumers' attitudes toward endorsement, advertisements and publicity, thus their demographic information was a guide to analyzing their opinions in detail. As can be seen in Table 1 (see Appendix), 4 respondents originate from Turkey (10%), 26 originate from Cyprus (65%), and 10 are of both Turkish and Cypriot identity (25%). With respect to their ages, 5 respondents are between 19-25 (12.5%), 9 respondents are between 26-34 (22.5%), 9 respondents are between 35-44 (22.5%), 9 respondents are between 45-54 (22.5%), and 8 respondents are over 55 (20.0%). 28 respondents are female (70.0%) and 12 respondents are male (30.0%). 1 of them is illiterate (2.5%), 9 of them are primary school graduates (22.5%), 4 of them are secondary school graduates (10.0%), 16 of them are high school graduates (40.0%), and 10 of them are postgraduates (25.0%). 31 respondents are married (77.5%), 8 respondents are single (20.0%), and 1 respondent is divorced (2.5%). 11 respondents are self employed (27.5%), 7 of them are officials (17.5%), 5 of them are retired (12.5%), 1 of them is a worker (2.5%), 1 of them is a student (2.5%), 12 of them are housewives (30.0%), and 3 of them belong to other category (7.5%). 3 respondents (7.5%) earn a basic salary of \$149, 7 respondents (17.5%) earn between \$150-349, 10 respondents (25.0%) earn between \$350-499, 7 respondents (17.5%) earn between \$500-649, 6 respondents (15.0%) earn between \$650-799, none of them earn between \$800-999, and finally 7 respondents (17.5%) earn more than \$1000 per month.

As frequencies are displayed in Table 2, overall the respondents indicated that publicity (30%) was believed slightly more than advertisements (22.5%) among other stimuli for new FMCGs (*Hypothesis 1a was accepted*). Both publicity and advertisement were remembered with equal percentages of 7.5%. However, publicity (7.5%) stimulated participants to a trial purchase slightly more than advertisements (5%) (*Hypothesis 1b was accepted*). Participants stated that they were persuaded more by endorsement in publicity (15%) than endorsement in advertisements (10%) (*Hypothesis 2a was accepted*). However, the expertise of endorsement in publicity (22%) was found to be more persuasive than attractiveness and likability (2.5%) of endorsement in publicity. The attractiveness and likability of endorsement in advertisements (5%) were persuading them more than attractiveness and likability of endorsement in publicity (2.5%) (*Hypothesis 2c was accepted*). The expertise of endorsement in publicity (22.5%) was persuading them more than the expertise of endorsement in advertisements (10%) (*Hypothesis 2b was accepted*).

There is statistically significant association between the believability of advertisements/publicity and the origin of respondents ($\chi^2=38,662$, $df=18$, $p=.003$) at the .01 level. According to cross tabulation results, Turkish and Cypriot respondents (70%) relied on publicity on TV more than publicity at other media outlets including radio and the press. Cypriot respondents (30.7%) emphasized the importance of seeing and trying the product before making a decision by relying on information coming from publicity/advertisement at various media outlets. Cypriot respondents also found advertisements (15.3%) and publicity (11.5%) more credible for new FMCGs as long as they are demonstrated on TV (*Hypothesis 3b was accepted*). Their credibility levels decreased when both advertisement and publicity were offered in the press. The overall results showed us that for deciding the product credible or not publicity on TV (25%) was as important as seeing and testing the product (25%). Advertisements on TV (10%) were believed less than publicity on TV (25%) for newly introduced FMCGs (*Hypothesis 3a was accepted*).

There is statistically significant relation between age and purchasing decision ($\chi^2=27,704$, $df=16$, $p=.034$) at the .05 level and between age and purchasing ($\chi^2=40,366$, $df=16$, $p=.001$) at the .01 level. According to the results of a cross tabulation, respondents between 35-44 preferred making both purchasing decisions (55.5%) and purchasing (44.4%) with their spouses jointly; respondents between 45-54, on the other hand, preferred making both purchasing decision (66.6%) and purchasing (66.6%) separately.

According to the results of the Pearson chi-square, the interaction between gender and the believability of advertisements is significant ($\chi^2=15,974$, $df=7$, $p=.025$) at the .05 level. Further test of the cross tabulation results showed that 9 females (32.1%) relied on new product information in advertisement while none of male respondents relied on it. However, relying on product information didn't

guarantee having purchase intention by respondents. When new product message came from advertisement, only 2 female respondents out of 28 (7.1%) had the intention of making a trial purchase.

Discussion and Implications

For new FMCG products, the research results support the existing knowledge that publicity in the press and on broadcast media (especially on TV) is more believable than a paid advertisement is. It was also found that publicity was performing better than advertisement for encouraging consumers to a trial purchase. Awareness coming from publicity stimulates a trial purchase of a new brand more than awareness coming from advertisement. TPE was found to be an important persuader in both advertisement and publicity. Cypriot consumers were persuaded by TPE in publicity more than TPE in advertisement. However, this persuasion primarily came from the expertise of TPE in publicity and attractiveness/likeability of TPE in advertisement. That is, expertise of TPE performed better in publicity than did in advertisement. Similarly, attractiveness of TPE performed better in advertisement than did in publicity. This study provides basis for the notion that individual attitudes toward copy appeal (expertise vs. attractiveness) and uses of marketing communications types (publicity vs. advertisement) influence their responses to TPE in those communication types. Consumers associated objectivity, neutrality and serious tone of publicity with the expertise of TPE. They, on the other hand, associated the commercial voice of advertisement with the attractiveness/likeability of TPE. Thus, an expert in publicity and a celebrity/consumer in advertisement may persuade them more. To persuade Cypriot consumers effectively, practitioners should be aware that different types of TPE have different effects on consumers in publicity and advertisement.

Gender difference was significant on either to believe or not to believe advertisement. Although female respondents believed advertisement more than male respondents, believability didn't result in influencing purchase intentions. This exhibits that credibility is not associated with persuasiveness and high credible product message may not always help consumers to consider a trial intention, and, in turn to make a trial purchase.

For the believability of advertisements and publicity, TV is a major medium in Cyprus. Introducing new FMCGs on TV has a great deal of influence on Turkish and Cypriot consumers in relation to credibility. They emphasized seeing the new product on TV, which combines sound and vision, as a suitable medium for introducing products better than on radio that solely relies on sound and music; and in the press that is a static medium that lacks sound and movement. With its strengths, especially for new products, TV is a medium which supplies quick package recognition in a store, even if the brand name is forgotten.

Although seeing and testing new FMCGs were the priorities of the participants, in Cyprus there is lack of in-store demonstrations where the product is sampled and prototypes are demonstrated on a stand. When Cypriot and Turkish in-store demonstrations are compared, it is seen that this is the main weakness of dealers, retailers, stores in Cyprus. Thus, Cypriot participants wanted to test and see new products more than Turkish participants. Through the use of demonstrations and sampling, credibility and confidence can be established by meeting current and potential customers face-to-face. Such stands also contribute to the customers' market knowledge in addition to providing opportunities to receive visitors' comments, complaints, and criticisms which are essential feedbacks for manufacturers. An effective promotional program should build on these in-store considerations alongside the other promotional tools.

Family purchase decisions and purchasing were taken jointly among younger respondents and preferred to be taken separately among older respondents. Spousal influence on purchasing decisions and purchasing was found in families whose members were younger couples. For future implications, it may be suitable to investigate which spouse has primary influence in the purchase decision for a product category so that couples can be persuaded effectively. This knowledge may enable a practitioner to design persuasive communication more accurately.

References

- Adler, R. B. and Rodman, G. (2000). *Understanding human communication*, (7th ed.). Ft. Worth: Harcourt College Publishers.
- Busler, M.I. (2002). Product Differentiation, Celebrity Endorsements and the Consumer's Perception of Quality. Unpublished doctoral dissertation, Drexel University, Philadelphia.
- Chandler, R. L., & Drucker, G. (1993, Spring). You can't live by brand alone: Making something old look new. *Public Relations Quarterly*, 38 (1), 36-37. Retrieved November 22, 2002, from Expanded Academic ASAP database.
- Choi, S. M. (2003). Attributional Approach to Understanding Celebrity/Product Congruence Effects: Role of Perceived Expertise. Unpublished doctoral dissertation, Michigan State University, Michigan.
- Daneshvary, R., & Schwer, R. K. (2000). The association endorsement and Consumers' intention to purchase. *Journal of Consumer Marketing*, 17 (3), 203-213.
- Dean, H. D., & Biswas, A. (2001). Third party organization endorsement of products: An advertising cue affecting consumer pre-purchase evaluation of goods and services. *Journal of advertising*, 30 (4), 41-57.

- Friedman, H. H., Termini, S., & Washington, R. (1976, Summer). The effectiveness of advertisements utilizing four types of endorsers. *Journal of Advertising*, 22- 24.
- Gnewuch, T. L. (2002). Glitz or Goodness: Assessing the Comparative Effectiveness of Endorsements. Unpublished doctoral dissertation, the University of Wisconsin, US.
- Goldsmith, R. E., Lafferty, B. A., Newell, S. J. (2000). The impact of corporate credibility on consumer reaction to advertisements and brands, *Journal of Advertising*, 29 (3), 43-54.
- Harris, L.T. (1991). *The marketer's guide to public relations: How today's top companies are using the new PR to gain a competitive edge*. New York: Wiley.
- Harris, L.T. (1998). *Value added public relations: The secret weapon of integrated marketing*. Chicago IL: NTC Business Books.
- Jefkins, F. (2000). *Advertising* (rev. 4th ed.). London: Pearson.
- Krugman, H. E. (2000, November/December). Memory without recall, exposure without perception, *Journal of Advertising Research*, 49-54.
- O'Mahony, S., & Meenaghan, T. (1997-1998). The impact of celebrity endorsements on consumers. *Irish Marketing Review*, 10 (2), 15-25.
- Rettie, R. & Brewer, C. (2000). The verbal and visual components of package design, *Journal of Product & Brand Management*, 9, 56-70.
- Ries, A., & Ries, L. (2002). *The fall of advertising and the rise of PR*. New York: Harper Collins Publishers.
- Ries, A., & Trout, J. (1986). *Positioning: The battle for your mind*. New York: Warner Books.
- Schultz, D.E., Tannenbaum, S.I., & Lauterborn, R.F. (1995). *What is the new marketing paradigm?* Chicago IL: NTC Business Books.
- Stewart, D. W. and Ward S. (1994). Media effects on advertising. In J. Bryant & D. Zillmann (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* (pp. 315-363). New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Underwood, R. L., & Ozanne, J. L. (1998). Is your package an effective communicator? A normative framework of increasing the communicative competence of packaging. *Journal of Marketing Communications*: 4, 207-220.

APPENDIX

Table 1
Demographic Profile of the Respondents

Origin % Frequency	Turkish 10.0 4	Cypriot 65.0 26	Both 25.0 10					
Age % Frequency	19-25 12.5 5	26-34 22.5 9	35-44 22.5 9	45-54 22.5 9	55+ 20.0 8			
Gender % Frequency	Female 70.0 28	Male 30.0 12						
Education % Frequency	Illiterate 2.5 1	Primary 22.5 9	Second. 10.0 4	High sc. 40.0 16	Postgra. 25.0 10			
Marital Sta. % Frequency	Married 77.5 31	Single 20.0 8	Divorced 2.5 1					
Occupation % Frequency	Self Emp. 27.5 11	Official 17.5 7	Retired 12.5 5	Worker 2.5 1	Student 2.5 1	Housewives 30.0 12	Other 7.5 3	
Income % Frequency	225 7.5 3	226-499 17.5 7	500-749 25.0 10	750-999 17.5 7	1000-1249 15.0 6	1250-1499 0.0 0	1500+ 17.5 7	
N=40								

Table 2 Frequencies									
<u>Credib. of ad & publicity</u>		<u>Decision on publicity</u>		<u>Decision on ad</u>		<u>TPE in publicity</u>		<u>TPE in ad</u>	
	Percent		Percent		Percent		Percent		Percent
Publicity in newspaper	7.5	Relying on info.	30.0	Relying on info.	22.5	yes	15.0	yes	10.0
Publicity in magazine	5.0	Rememb.	7.5	Rememb.	7.5	no	42.5	no	60.0
Publicity on TV	25.0	Purchase intention	7.5	Purchase intention	5.0	expertise	22.5	expertise	10.0
Ad in newspaper	2.5					Attractive	2.5	Attractive	5.0
Ad on TV	10.0								
I need to see and try	25.0								
Total	100.0	Total	100.0	Total	100.0	Total	100.0	Total	100.0
N=40									

Table 3
One-Way ANOVA Results for Dependent Versus Independent Variables

Items	Origin	Age	Gender	Education	Marital Status	Occupation	Income
Purchasing decision	.119	.006	.407	.045	.002	.093	.163
Purchasing	.073	.001	.845	.130	.020	.031	.691
Trial behavior	.233	.855	.396	.677	.691	.087	.582
Purchasing factors	.386	.272	.197	.594	.784	.254	.747
TV viewing hours	.992	.066	.161	.803	.298	.071	.393
TV channel preference	.624	.126	.241	.366	.004	.799	.829
Radio listening hours	.987	.049	.169	.638	.372	.435	.442
Radio channel preference	.521	.170	.054	.832	.337	.032	.763
Radio channel preference	.521	.170	.054	.832	.337	.032	.763
Newspaper purchasing frequency	.845	.126	.747	.001	.032	.018	.644

Type of newspaper which is purchased	.990	.063	.396	.004	.521	.479	.896
Magazine purchasing frequency	.508	.559	.672	.101	.668	.480	.719
Type of magazine which is purchased	.898	.067	.076	.200	.025	.750	.316
Credibility of type of media	.011	.948	.513	.152	.272	.565	.027
Decision for publicity	.092	.810	.143	.619	.539	.127	.209
Decision for advertisement	.250	.432	.014	.414	.738	.518	.162
Persuasion of publicity	.720	.501	.173	.102	.560	.234	.656
Persuasion of advertisement	.934	.611	.885	.120	.860	.392	.742

N=40

Note: Above items in bold are significant at the $p < .05$ level

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları

Eastern Mediterranean University
Publications of Center for Cyprus Studies

1. *Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies* (1996). Edited by Emel Doğramacı, William Haney, Güray König.
2. *Birinci Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu* (1998). Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Ayşen Dağlı, M. Kansu.
3. *I. Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu Şiir Gecesi* (1998). Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Ayşen Dağlı, M. Kansu.
4. *Kıbrıs Türkünün Değişim ve Gelişiminde Kıbrıs Türk Kadın Dernekleri 1. Cilt* (1998). Bahire Uzman İnan.
5. *Kıbrıs Türkünün Değişim ve Gelişiminde Kıbrıs Türk Kadın Dernekleri 2. Cilt* (1998). Mürüvvet Atalay, Bahire Uzman İnan.
6. *Proceedings of the Second International Congress on Cyprus Studies, Volume I, Presentations in English* (1999). Edited by: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
7. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cilt II, Türkçe Bildiriler, Edebiyat-Sanat* (1999). Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
8. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cilt III, Türkçe Bildiriler, Tarih-Kıbrıs Sorunu* (1999). Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
9. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cilt IV, Türkçe Bildiriler, Halkbilim-Çeşitli Konular* (1999). Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
10. *A Time to Remember (First Edition 1999, Second Edition 2000)*. Korkmaz Haktanır.
11. *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler 1. Sempozyumu: Niyazi Berkes* (1999). Yayına Hazırlayan: İsmail Bozkurt.
12. *Hatıralar Fadıl Niyazi Korkut* (2000). Yayına Hazırlayanlar: Harid Fedai, Mustafa H. Altan.
13. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume I, Tarih/History* (2000). Yayına Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.
14. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume II, Dil-Edebiyat/Linguistics-Literature* (2000). Yayına Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.

15. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume III, Kıbrıs Sorunu-Turizm/Cyprus Issue-Tourism* (2000). Yayına Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.
16. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume IV, Halkbilim-Genel Konular/Folklore-Miscellaneous* (2000). Yayına Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.
17. *IV. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (2000). Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Fedora Arnaut.
18. *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler – 2. Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim, Mehmet Aziz, Dr. Alpay Kelâmi* (2001). Yayına Hazırlayan: Ülker Vancı Osam.
19. *Dördüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Fourth International Congress on Cyprus Studies* (2002). Editör/Editor: Ülker Vancı Osam.
20. *Kıbrıs Türk Görsel Sanatlar Arşiv Projesi – Panel ve Söyleşiler* (2006). Yayına Hazırlayan: Zehra Şonya.
21. *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler – 3. Mehmet Zekâ Bey, Fadıl Niyazi Korkut, Osman Örek, Nevzat Karagil* (2006). Editör: Necdet Osam.

This is a collection of 34 papers (12 in English and 22 in Turkish) delivered at the Fifth International Congress on Cyprus Studies (held on 14-15 April 2005 by the Center for Cyprus Studies at Eastern Mediterranean University) in two volumes. Volume I consists of 20 papers related to political issues, economy, history, art, literature and education. Volume II accommodates 14 papers on architecture, archeology and environment, folklore, and sociological matters.

Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi tarafından 14-15 Nisan 2005 tarihlerinde gerçekleştirilen 5. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde 12'si İngilizce, 22'si Türkçe olarak sunulan 34 bildiri iki ciltte bir araya getirildi. Birinci ciltte 'Kıbrıs Sorunu', 'Ekonomi', 'Tarih' ve 'Sanat, Edebiyat ve Eğitim' konulu toplam 20 bildiri yer almıştır. İkinci ciltte ise 'Mimarlık, Arkeoloji ve Çevre', 'Halkbilim' ve 'Sosyoloji' alanlarında 14 bildiri bulunmaktadır.

Eastern Mediterranean University Press
Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları

